

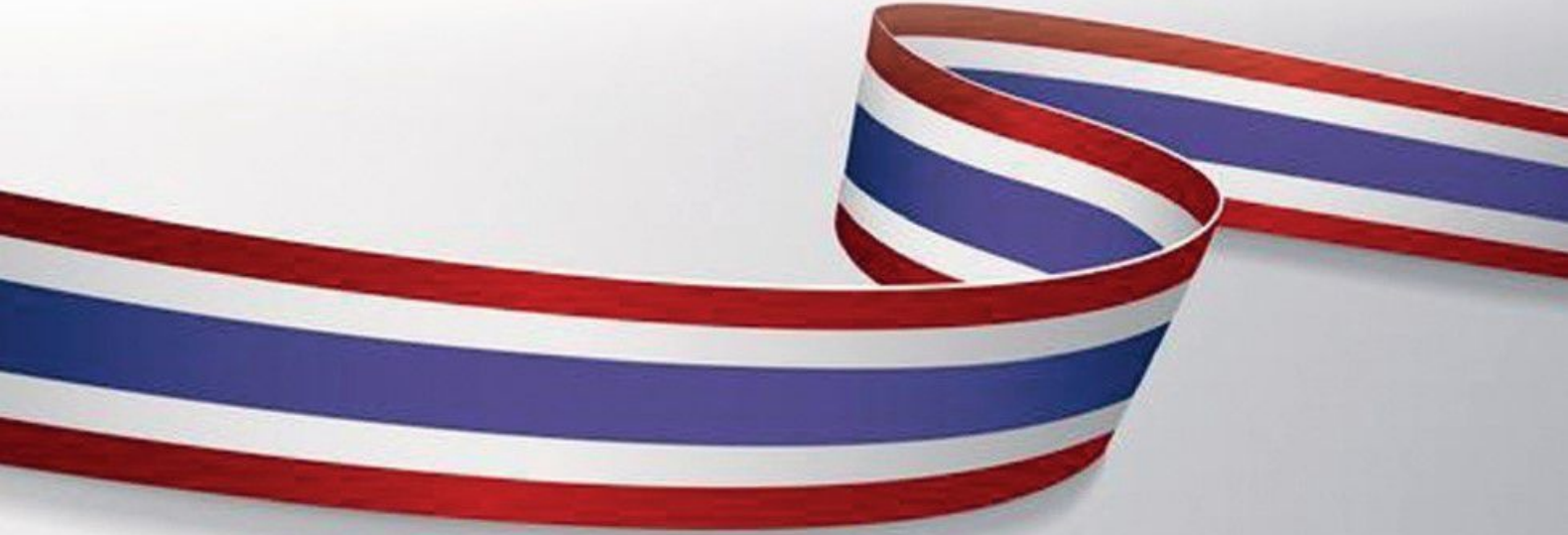

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

TÜRKİYE'DE TAYLAND ÇALIŞMALARI-I

Yayına Hazırlayanlar
A. Merthan DÜNDAR
Ekrem SALTİK

TÜRKİYE'DE TAYLAND ÇALIŞMALARI - I

Yayına Hazırlayanlar

A. Merthan DÜNDAR
Ekrem SALTİK

Ankara - 2021

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 725
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 17

Ankara Üniversitesi Yayınları, Yüksek Öğretim Kurulu'nca tanınan ve yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer alan uluslararası yayın niteliğindedir.

ISBN: 978-605-136-551-0

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktör
Aysun HARPER

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler/ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 17/12/2021

İÇİNDEKİLER

A. Merthan DÜNDAR SUNUŞ	5
Kubilay ATİK <i>Ayutthaya Krallığı ve Tayland'ın Yükselişi</i>	7
Gökçen KAPUSUZOĞLU <i>Çin Kaynaklarında Tayland</i>	17
İsmail Hakkı GÖKSOY <i>Tayland'da İslâmiyet</i>	31
İsmail Hakkı KADI-Ayda BEKTAŞ (Çeviri) <i>19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Siyam Krallığı Arasındaki İlişkiler</i>	69
Ekrem SALTIK <i>Osmanlı Devleti ve Türkiye ile İlişkileri Bağlamında Siyam-Tayland Tarihine Genel Bakış</i>	101
Yalçın KAYALI <i>Kadim Hint Kültürünün Siyam (Tayland) Geleneklerine Yansımaları: Tarih, Din ve Edebiyat</i>	113
Mehmet ÖZAY <i>Tayland: Kadim Siam'dan Modern Toplum ve Sorunlu Demokrasi'ye</i>	135
Wasamon SANASEN <i>Tayland'daki Müslümanların Türbe Mimarisi</i>	165
Selin ÖZDEMİR <i>Tayland ve Japon Budist Figürleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme</i>	209
Yasemin SATTAR <i>Türkiye'nin Tayland'da İnsanî Diplomasisi: Gelişim, Zorluklar ve Eğilimler</i>	221
Gökberk DURMAZ <i>Tayland-Japonya İlişkileri: Uluslararası Göç Bağlamında Bir Değerlendirme</i>	233

Vusal GULIYEV	
<i>Çağdaş Tay-Çin İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları</i>	245
Ahmet Faruk IŞIK- Anatchaya CHANGJAROEN	
<i>Denizaşırı Çinlilerin Tayland Ekonomisindeki Rolü: Mültecilikten</i>	
<i>En Güçlü Etnik Azınlığa</i>	271
Selen BEDER-Oğuz Can TURGAY	
<i>Geçmişten Günümüze Tayland Tarımı</i>	279
Eda SELÇUK	
<i>Tayland Krallığı Hakkında</i>	295

SUNUŞ

Tayland ya da resmî adıyla Tayland Krallığı (eski adıyla Siyam), Güneydoğu Asya'nın Hint Okyanusu'na uzanan kolu gibidir. “Özgür Ülke/Özgürlerin Ülkesi” anlamına gelen Tayland, yaklaşık yetmiş milyon kişilik bir nüfusa sahip olup, tarihi, mutfağı ve kültürel zenginlikleri ile dünyanın önde gelen turizm merkezlerinden biridir. Bu özelliğı ile ülkemizde de son yıllarda tercih edilen seyahat rotaları arasına girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Tayland Krallığı arasındaki diplomatik ilişkiler, 1958 yılında başlamıştır. Bu yıl içinde, başkent Bangkok'ta Türk Büyükelçiliğı açılmış ve 15 Ocak 1959'da Güven Mektubu'nu sunan Necdet Kent, ilk Türk Büyükelçisi olarak göreve başlamıştır. Tayland Krallığı'nın Ankara Büyükelçiliğı de 1972 yılında faaliyete geçmiştir. Taraflar arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler, artarak devam etse de Tayland, ülkemizde bilinirliğı olan ülkelerden biri değildir. Türkiye'de gençler arasında Tayland bilgisinin oluşumunda, Tay Boks ya da diğeri adıyla Muay Tai'in etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde, “Türkiye Muaythai Federasyonu”na bağı çok sayıda sporcu bulunmakta ve uluslararası müsabakalara katılmaktadır. Diğeri yandan, konusu Tayland'da geçen ve ısıklıla çalınan “Colonel Bogey Marşı” ile ünli, “Kwai Köprüsü (1957)” filminin yanı sıra 1970'li yıllarda TRT'de dizi şeklinde yayınlanan, “Anna and the King of Siam (1944)” adlı romandan uyarlanmış, “Kral ve Ben (1956)” adlı ABD yapımı film, büyük ilgi görmüştür. Özellikle, başrollerini Deborah Kerr ve Yul Brynner'in oynadığı bu dizi filmin, 1970-1980'li yıllarda Türkiye'de Tayland bilgisinin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu düşünmek mümkündür.

Ülkemizde, Tayland-Türkiye ilişkileri üzerine son yıllarda yapılmış olan dikkat çekici birkaç çalışmanın dışında, akademik çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu söylemek gerekir. Oysa tarihî kayıt ve kanıtlara göre iki ülke arasındaki ilişkilerin, 17. yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir. Tayland ile Türkiye'nin ilişkilerinin daha da artması, şüphesiz her iki taraf için de faydalı olacaktır. Bunu sağlamanın şartlarından biri de karşılıklı olarak birbirimiz hakkında daha çok bilgiye sahip olmamızdır.

Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi APAM olarak tarih, mimari, sanat tarihi, tarım, ilahiyat, ekonomi ve uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinler açısından Tayland'ı inceleyen bu çalışmayı hazırlamaktan büyük mutluluk duyduk. İçeriği itibarıyla Türkiye'de ilk olma özelliğini taşıyan bu kitap projesini hayata geçirmemizi sağlayan yazarlarımıza şükran borçluyuz. Editör olarak bize destek veren ve yazarların bir kısmına ulaşmamızda büyük katkısı bulunan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SALTİK'a, redaksiyon için APAM çalışanlarından Sayın Aysun HARPER'a, Ankara Üniversitesi Basımevi çalışanlarına ve bizi her zaman destekleyen rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR
Kasım 2021

AYUTTHAYA KRALLIĞI VE TAYLAND'IN YÜKSELİŞİ

*Kubilay ATİK**

Ayutthaya Krallığı, 13. yüzyılda Doğu Asya'da ve Güneydoğu Asya'da özellikle Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi sonucu meydana gelen denge değişikliği sonucu ortaya çıkan krallıklardan birisidir. Modern Tayland'ın kimliğinin ve tarihi benliğinin oluşumunda da en etkili olan krallıklardan birisi olarak Tayland tarihi ile ilgilenen kişiler için önemli dönüm noktalarından birisidir. Ancak Tayland tarihinin en uzun süren dönemlerinden birisi olması nedeni ile burada Ayutthaya Krallığı'nın kuruluş ve yükseliş süreçleri ile yetinilecektir. Kültürel, ekonomik ve dini anlamda da Tayland toplumunda kalıcı izler bırakan Ayutthaya Krallığı'nın 14-16. yüzyıllar arası henüz yeni kurulduğu ve görece zayıf olduğu bu dönemde sırasıyla Moğol İmparatorluğu ve daha sonra Ming hanedanı başta olmak üzere çevresindeki devletlerle olan ilişkileri ve bir kara devletinden deniz gücüne doğru dönüşerek Güneydoğu Asya'da Tayland'ın günümüzde de sahip olduğu önemli yeri edinmesi bu döneme denk gelmektedir. Bu çalışmanın ana temelini de bu dönem Ayutthaya Krallığı'nın siyasi yükselişi ve bölgedeki devletler sistemine entegrasyonu oluşturmaktadır. Elbette yukarıda da belirtildiği gibi bu dönem meydana gelen kültürel, sosyal, dini ve ekonomik gelişmeler de Tayland tarihi açısından çok önemli olmakla birlikte bu konuların tamamının ele alınması ya bu çalışmanın sınırlarını aşacağından ya da mecburen son derece yüzeysel ele alınacaklarından, ancak Ayutthaya Krallığı'nın komşuları ile olan siyasi ilişkilerini etkiledikleri ölçüde ele alınmıştır.

14. yüzyılda kurulup 18. yüzyılın ikinci yarısında yıkılan Ayutthaya Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu, Mugal İmparatorluğu, Safavi Devleti, Joseon Krallığı ile birlikte Asya'nın en uzun ömürlü devletlerinden birisi olmuştur ve tıpkı bu devletler gibi kuruluşunda Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi ve çöküşünün doğrudan ve dolaylı pek çok etkisi olmuştur (Atik,

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-7657-6645.

2021a: 23). Moğollar'ın özellikle Kubilay Kağan Song hanedanını sona erdirdikten ve Çin'i birleştirdikten sonra yaptığı deniz aşırı seferler Japonya ve Güneydoğu Asya'da son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. Her ne kadar bu seferler askeri yönden başarısızlıkla sonuçlansa da Japonya'da Kamakura Şogunluğu yıkılarak yerine daha güçsüz Muromachi Şogunluğu kurulmuştur. Güneydoğu Asya'da ise daha önemli ve kalıcı sonuçlar meydana gelmiştir. Günümüzde Çin'in Yunnan eyaleti olan bölgedeki köklü ve güçlü Dali krallığı Kubilay henüz kağan olmadan önce Möngke Kağan'ın Çin seferi sırasında Kubilay tarafından ortadan kaldırılmıştır (Atik, 2018: 19). Bunun ise bölge için kalıcı sonuçları olmuştur. Tibet, Burma ve Çin arasında yer alan bu eski krallığın ortadan kalkması yalnızca Tibet'in güneydoğu Asya ile olan ilişkisini keserek Çin'in bölgeye yayılımını arttırmamış, Çin'in de tarihinde ilk kez Moğol İmparatorluğu yönetiminde Burma ile sınırdaş olmasına neden olmuştur (Atik, 2021a: 26). Bu durumun günümüzde bile Çin'in ve bölgenin jeopolitik dengelerinde kalıcı olarak etkileri bulunmaktadır. Dali Krallığı'nın yıkılması ve Kubilay'ın buradan batıya Guangxi'ye doğru hareket etmesi sonucunda bu bölgelerde bulunan ve Hmong-Tai adıyla anılan Tay kabileleri güneye doğru hareket etmişlerdir. Tay kabilelerinin bu yayılımında daha sonra Kubilay Kağan'ın Burma seferleri ile burada bulunan Pagan krallığını zayıflatmasının ve daha güneyde ve doğuda Dai Viet, Champa ve Kimmer İmparatorluğu'na karşı düzenlediği bu seferlerin Dai Viet haricindeki devletleri zayıflatmasının da etkisi büyüktür. Ly Hanedanı döneminde güçlü bir devlet yapısı oluşturan Dai Viet Krallığı Moğollara karşı da direnişinde başarılı olarak iki kez Moğol ordularını yenilgiye uğratmış, daha sonra ise Moğollar ile barış yapmıştır (Atik, 2021b: 102). Kubilay Kağan bundan sonra dikkatini daha güneyde bulunan Kimmer, Champa ve diğer Güneydoğu Asya ada devletlerine yöneltmiş, her ne kadar bu askeri seferler başarısızlıkla sonuçlanmışsa da Kimmer İmparatorluğu'nun bu seferler sonucu zayıflaması, güneye doğru hareket eden ve Moğollar ile müttefik olan Tay kabilelerinin Sukhothai gibi güçlü krallıklar kurması için uygun ortamı hazırlamıştır (Atik, 2021a: 25). Bu döneme kadar merkezi ya da feodal olarak büyük ölçekli krallıklar kuramamış olan Tay halkı tarihinde ilk kez Hindicini'nde geniş araziler üzerinde krallıklar kurma şansı bulmuştur. Genellikle Kimmer ve Burma etkisi ile Budizm ve Hindu kültürüyle karşılaşan bu ilk Tay krallıklarının devlet yapılanmasında da Hint kültürünün etkisi olduğu her ne kadar şüphesizse de dilsel faktörlerden dolayı Hint etkisi olarak görülen pek çok yapısal özelliğin de Moğollar aracılığıyla Çin'den ve bozkırdan da geldiği

düşünülmektedir. Daha önce bu bölgeye Song Hanedanı dönemi (960-1279) ve öncesindeki Beş Hanedan dönemi (907-960) boyunca sınırlarda yaşanan savaş ve iktidar boşluğu sonucu güneye göçleri kademeli olarak başlayan Tay kabileleri aslen Kimmer İmparatorluğu'nun bir şehri olan Sukhothai'da isyan ederek bölgede kendi devletlerini kurmuşlardır (Wyatt, 1984: 21). Yuan Hanedanı ile ilişkiler kuran Sukhothai Krallığı daha önceki Song etkisi gösterir şekilde Song tarzı porselenler (Tayca: Sangkalok) ihraç etmiş, modern Tay alfabesinin öncülü olacak bir yazı geliştirmiş, bölgeye Moğollar ile birlikte gelen diğer Tay kabileleri sayesinde daha da güçlenmiştir (Atik, 2021a: 27). Her ne kadar daha sonra bu çalışmanın konusunu oluşturan Ayutthaya Krallığı'nın yükselişi bu krallığın çöküşünü ve de sonunu getirmişse de Tayland tarihinin ilk bağımsız krallığı olması ve yazıdan devlet yapısına kadar pek çok konuda kalıcı etkiler bırakması nedeniyle Sukhothai Krallığı kurumsal açıdan Ayutthaya Krallığı'nın ve Tayland'ın kurucu babası gibi görülebilir. Nitekim daha önce de Kimmer, Dai Viet, Çin ve diğer devletlerin vassalı konumunda Tay krallıkları kurulmuşsa da günümüzde dahi Tayland tarihçileri Sukhothai Krallığı'nı ilk Tay Krallığı olarak saymaktadırlar (Higham, 1989: 45).

Ayutthaya Krallığı Sukhothai Kralı Ramkhanhaeng'in ölümü sonrasında hem ülkeyi paylaştırdığı varisleri hem de vassallerinin Sukhothai egemenliğine başkaldırması ile çöküşe geçmiştir. 1349 yılında Ayutthaya ordusu Sukhothai kentine girerek bu devletin egemenliğine son vermiş ve böylece Tayland tarihinde yeni bir dönem başlamıştır (Kasetsiri, 1976: 31). Sukhothai kralları her ne kadar denize kıyısı olan alanları da yönetseler de krallıklarını tıpkı daha kuzeylerindeki Çin ve Moğol İmparatorluğu gibi bir kara gücü olarak yönetip idare etmişlerdir. Bu dönemde Güneydoğu Asya'da Champa ve diğer Malay krallıkları deniz gücü olarak ortaya çıkmışlardır (Atik, 2020: 87). Bunun nedenleri yukarıda da belirtildiği gibi aslen Çin'in güneyinde dağlık ve ormanlık alanlarda yaşayan Tay kabilelerinin güneye inene kadar denizle karşılaşmamaları ve karşılaştıklarında dahi deniz yönünde bir genişleme ya da tehdit algılarının bulunmamasıdır. Bunun sonucu olarak ise ne Sukhothai öncesi küçük Tay kabileleri ne de Sukhothai Krallığı döneminde Tayland denizaşırı ilişkileri gelişmiş bir ülke olmamıştır. Ayutthaya ise ilk başlarda tıpkı Sukhothai Krallığı gibi bir kara devleti olarak kurulmuşsa da zamanla bir deniz gücü de oluşturmuş Japonya'dan Singapur'a kadar denizaşırı ülkeler ile ilişkilerin geliştiği bir dönem olmuştur (Baker, 2003: 43). Aşağı yukarı Sukhothai Krallığı ile aynı alanı yönetmesine ve bir

başka Tay hanedanı tarafından kurulup yönetilmesine rağmen deniz ve kara gücünü dengeli bir şekilde geliştirerek Güneydoğu Asya'da önemli bir aktör haline gelmesi ilginçtir. Bunda kuşkusuz Ayutthaya Krallığı'nda meydana gelen gelişmeler kadar bölgede meydana gelen gelişmelerin de rolü büyüktür. Bu anlamda Ayutthaya döneminden itibaren Tay tarihini ele alırken artık bir kabile konfederasyonunun yöneticisi konumundaki bir şehir devletinden çok bölgesel bir güçten bahsetmekteyiz.

Sukhothai Kralları belki de Moğollar ile ittifak kurmalarından ötürü (Atik, 2021a 28), ülkeyi yönetici aile ve aile üyeleri arasında paylaştırırken, yendikleri devletlerin ise yöneticilerini vassal yapmakla yetinerek merkezietten uzak bir şekilde idare etmekteydiler. Ayutthaya Krallığı'nda ise durum tersi idi. Belki de kurucusu tam olarak bilinmemekle birlikte tıpkı Vietnam'daki Dai Viet Krallığı'nı kuran Ly hanedanı gibi Çinli bir hanedan tarafından kurulması nedeniyle Ayutthaya Krallığı baştan itibaren daha merkezileşmeye meyletmektedir (Atik, 2021b: 102-103). Türk okuyucuya yabancılar tarafından kurulan hanedanlarca kurulan krallıklar ilginç gelebilir. Ancak gerek Avrupa gerekse Asya tarihinin hemen her döneminde ve bölgesinde yabancılar tarafından kurulan hanedanlar hüküm sürmüştür. Türk tarihi için bunun bilinen iki örneği Rouran (Ruan Ruan) da denmektedir, Türkçede yanlış bir şekilde Juan Juan da artık kullanılmayan Wade-Giles transkripsiyonunun etkisiyle kullanılır) ve Moğollar olmuşsa da özellikle Güneydoğu Asya'da fatihten ziyade tüccar olan Hint ya da Çin kökenli ailelerin hanedanlar kurması sıradan karşılanmaktadır. Daha erken dönemlerde özellikle Hindistan'dan gelen tüccar aileler bölgede önemliyken 10. yüzyıldan itibaren bölgede kültürel ve siyasi anlamda Çin'in yükselişe geçtiği görülmektedir (Atik, 2021c: 351). Beş hanedan döneminde Çin'de Tang Hanedanı'nın yıkılmasını takiben güneyde kurulan dokuz krallıktan özellikle güneydeki Min ve Wu ile Güney Han krallıklarında bulunan tacirler Kuzey Çin'deki siyasi karışıklıklar sonucunda ticari ve siyasi odaklarını Güneydoğu Asya yönünde geliştirmişlerdir. Ayutthaya Krallığı ise kesin olarak bilinmemekle birlikte Kral Uthong olarak geçen, aslen Çinli bir yönetici tarafından kendi kentinde çıkan bir salgın üzerine Ayutthaya kentinin bulunduğu bölgeye taşınmasıyla 1350 yılında kurulmuştur (Kasetsiri, 1976: 17). Bu aşamada tıpkı bozkır imparatorluklarında, özellikle de Moğol İmparatorluğu'nda olduğu gibi ülkeyi aile mülkü olarak yöneten Kral Uthong, oğullarını ve diğer akrabalarını yeni fethedilen bölgelerin yönetiminde özerk krallar olarak görevlendirmekteydi (Higham, 1989: 355). Yoğun ormanlardan

dolayı tıpkı Kimmerler ve diğer bölge halkları gibi Ayutthaya kralları da Chaophraya nehir havzası üzerindeki kentlerin yönetimine odaklanmaktaydı. Dağlar ve ormanların şehirleri birbirinden izole etmesi nedeniyle Ayutthaya Krallığı'nın bölgedeki hâkimiyetine kadar merkezi bir otorite kurulamamıştır. Bunun sonucu olarak ise Kral Uthong'un 1369 yılındaki ölümünden sonra oğlu Ramesuan tahta geçmişse de kısa sürede tahttan bir akrabası tarafından indirilmiş ve ailenin iki kolu arasında mücadeleler başlamıştır (Blagden, 1906: 111).

Ancak bu mücadeleler iki aile arasında devam etmiş ve ülke geneline yayılmayıp sadece taraflardan birisinin Ayutthaya kentine girmesi ve darbe yapmasıyla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle bu hâkimiyet mücadelesi Sukhothai Krallığı ya da Kimmer İmparatorluğu'nun aksine ülkenin siyasal bölünmesiyle sonuçlanmamıştır. Tam tersine başa geçen her yeni kral tebaasına rakiplerinden daha iyi bir kral olduğunu kanıtlama ihtiyacı hissetmiştir. Tıpkı Kubilay Kağan'ın ve ondan önceki Mōngke Kağan'ın iktidarı amcaları Ögedey'in oğlu Güyük Kağan'ın ölümünden sonra kendi ellerine almalarından sonra iç barışı sağlamak için daha fazla fetih yapması (Atik, 2018: 16) gibi Ayutthaya kralları da daha genişlemeci bir politika ile ülkeyi kısa sürede genişletmeyi başarmışlardır. 1378 yılında kuzeyde Sukhothai, 1431 yılında ise doğuda Kimmerlerin başkenti Angkor'u alan Ayutthaya Krallığı böylece kuzey ve doğu yönündeki genişlemenin önündeki en önemli engelleri aşmayı başarmıştır (Kasetsiri, 1976: 61). Kral I. Borommaracha ve daha sonra II. Borommaracha döneminde yapılan bu seferler ve genişleme sonucunda Ayutthaya Krallığı artık aile fertleri tarafından yönetilemeyecek kadar genişlemiştir. Bunun ise doğrudan ve dolaylı iki etkisi olmuştur. Her ne kadar isimler Sanskritçeden geçmiş olsa da Çin'deki sağ ve sol baş nazır sistemine benzer bir sistemle iki baş nazır atanmıştır. Bunlardan birisi sivil idarenin yönetiminden sorumlu olan *samuha nayok*, diğeri ise askeri idareden sorumlu olan *samuha kalahom* adlı baş nazırlardır (Baker, 2003: 46). Böylelikle ordunun ve idarenin kişisel yönetimden çıkartılarak sistemleştirilmesi başlamıştır. Ayrıca artık şehirleri yönetmek üzere aile bireyleri özerk yöneticiler olarak atanmayıp kraliyet ailesinden olmayan valiler sınırlı yetkiler verilerek atanmaya başlamıştır (Wyatt, 1984: 87). Yine bu şehirler ise kendi içlerinde bir vilayet sistemi olarak Çin'deki gibi organize edilerek vilayet merkezi olan şehrin diğer ilçe sayılabilecek küçük kentleri yönetmesiyle merkezi otorite başkentten çevreye doğru nüfuz etmeye başlamıştır. Elbette bu reformların ülkeyi merkezileştirmesi kuşkusuzsa da Chao Phraya havzasının dağlar, nehir ve

ormanlar tarafından bölünen yapısı yine de valilere tıpkı daha önce kraliyet ailesi üyelerine olduğu gibi kendilerini yerel güç odağı olarak konumlama fırsatı sunmuştur (Grimm, 1961: 197). Zaman zaman bu valiler de ordularıyla başkente yürüyerek darbe girişimlerinde bulundularsa da Ayutthaya Krallığı için asıl tehdit içte değil dışta olmuştur. Sukhothai Krallığı'nı ilhak ettikten sonra kuzeyde Lanna ve batıda Burma ile sınırları olan Ayutthaya Krallığı Lanna Krallığı'nın iç işlerine karışmaya başlamıştır (Kasetsiri, 1976: 47). Özellikle kral II. Borommaracha'nın kadim Angkor kentini alarak Kimmer İmparatorluğu'na öldürücü bir darbe vurması sonrası Ayutthaya Krallığı bölgesel bir güç olarak kendisine daha fazla güvenmeye başlamıştır. 1451 yılında Lanna'daki iç karışıklıklardan yararlanmak için taraflardan birisine destek vermesi Ayutthaya ve Lanna krallıklarını Sukhothai arazisinde savaşa sevk etmişse de Ayutthaya Krallığı zorlanmasına rağmen galip çıkmış ve Lanna Krallığı 1475 yılında barış istemek zorunda kalmıştır (Baker ve Phongpaichit, 2017: 57). Güneyde ise Ayutthaya Krallığı deniz yönünde genişleyebilmek ve Güneydoğu Asya ticaretini egemenliğine alabilmek için Malakka Sultanlığı ile mücadeleye girişmiştir (Blagden, 1906: 112). Bunun için Singapura Krallığı gibi daha önce de Moğollar ile müttefik olan devletleri yanına çeken Ayutthaya Krallığı'na karşılık Malakka Sultanlığı da Moğolları bir isyan sonucunda Çin'den kovmuş ve Müslüman asıllı bir hadım ağası olan amiral Zheng He komutasındaki devasa donanmasıyla bölgeye giren Ming Hanedanı'nı yanına almıştır. Bu dönemde Ming Hanedanı Afrika'ya kadar açılmış ve bazı iddialara göre Amerika ve Avustralya kıyılarına da Avrupalılardan önce ayak basmıştır (Menzies, 2012: 18). Elbette her iki iddiayı da tam olarak kanıtlamak imkânsız olup, Çin'in son dönemde Güneydoğu Asya'da ve Doğu Asya'da pek çok ada ve kayalık üzerindeki hak iddialarının “tarihsel” nedenlere dayandırılmasından ötürü de şüpheyle karşılanmaktadır. Yine de amiral Zheng He komutasında Ming donanmasının bölgede önemli bir güç haline geldiği kuşkusuzdur. Amiral Zheng He Malakka Sultanlığı'nın stratejik önemini hemen kavramıştır. Malakka'nın Ayutthaya Krallığı'na kaptırılmasının Çin donanmasının Hint Okyanusu'na açılmasını engelleyecek potansiyele sahip olduğunu kavrayan Çinliler sultanlığa gerekli askeri desteği vermiş ve Malakka Sultanlığı bu sayede daha sonra 17. yüzyılda yıkılana kadar Çin desteği sayesinde ayakta kalmıştır (Ng, 2017: 69). Batıda ise başkent Ayutthaya ve Burma başkenti Pegu'nun karşılıklı olarak düşmesi ve her iki tarafında sonunda birbirinin topraklarında atılmasıyla sonuçsuz kalan Burma seferleri Ayutthaya'nın daha fazla genişlemesini durdurmuştur.

Böylelikle Ayutthaya Devleti'nin karasal genişlemesinin Çin ve Burma tarafından sınırlandırılması, Ayutthaya Krallığı'nın giderek daha çok deniz aşırı ticaret ve siyasete dönmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Tayland yükselen Majapahit İmparatorluğu gibi yerel güçlerin yanı sıra Japonya, Hollanda ve Portekiz gibi bölge dışı aktörler ile de iletişime girmeye başlamıştır. Yamada Nagamasa adında bir samuray Ayutthaya içerisindeki Japon mahallesinin başında iken Ayutthaya sarayında etkisi giderek artmış ve sonunda güneyde bir vilayetin (Nakhon Si Thammarat) valiliğine kadar yükselmiştir (Polenghi, 2006: 39-41). Japon mahallesinde Japonya'daki savaşlardan ve Hristiyanlara karşı Toyotomi Hideyoshi ve daha sonra da Tokugawa İeyasu'nun mezaliminden kaçan çok sayıda Hristiyan Japon olduğu gibi çok sayıda samuray da bulunmaktadır. Nitekim bunlardan bazıları Ayutthaya kraliyet sarayının korumasında da görev almıştır. Yamada Nagamasa bu dönemde Japonya ile Ayutthaya arasında ilişkileri geliştirmek ve ticareti yaygınlaştırmak istemişse de Japonya'da Hristiyanlığa karşı Toyotomi Hideyoshi'den başlayarak gelişen bakış açısı, uzun vadede Japonya'nın giderek yabancılar ile iletişimi koparması ve içine kapanık bir topluma dönmesiyle bu çabalar başarılı olamamıştır (Atik, 2012: 103-105). Aslında Ayutthaya sarayında Japonları özellikle askeri açıdan bölgeye yeni gelen Hollanda ve Portekiz güçlerine karşı dengeleyici bir güç olarak görmekteydiler. Nitekim Malakka'yı aldıktan sonra Hollandalılar Japon gemilerine, özellikle de Yamada Nagamasa'nın gemilerine karşı hiçbir korsanlık ya da el koyma faaliyetinde bulunmaya cesaret edememişlerdir. Ancak yine bir saray içi darbeye Yamada Nagamasa krala bağlı kalmış ve başkentteki Japonlar tahttaki kralın tarafını tutunca darbe yapan General Thong, önce Yamada Nagamasa'yı öldürmüştü daha sonra ise tüm Japonları ülkeden kovmuştur (Wyatt, 1984: 78). Aslında General Thong ilk başta Yamada ve adamları ile birlikte ölen kralın yerine oğlunun tahta geçirilmesinde müttefik olmuşlardır. General Thong tıpkı Japonya'da şogunların yaptığı gibi ülkeyi çocuk yaştaki kralın adına *kalahom* olarak yönetmişse de bir adım öteye geçerek kralı da öldürüp tahta oturması sonucu Japonlar kendisine karşı çıkmıştır (Poopongpan, 2007: 147). Böylelikle Japon paralı asker ve tüccarların Tayland tarihindeki oynadıkları rol sona ermiş ve Tayland sonrasında diğer Avrupalı güçler ile kendisi başa çıkmayı başarmıştır. O kadar ki Asya kıtasında Japonya ve Türkiye ile birlikte tarihinde sömürge olmayan az sayıda ülkeden birisi olmayı başarmışlardır.

Elbette Ayutthaya Krallığı ve Tayland tarihi üzerine çok daha ayrıntılı bir çalışma Türkçe olarak da yapılmalıdır. İleride yapılacak daha ayrıntılı çalışmalarda örneğin Tay geleneğinde de tıpkı bozkır geleneğinde olduğu gibi tahta geçiş sırasının aslında babadan oğula değil abiden kardeşe, daha sonra oğullara şeklinde olması ve benzeri geleneklerin yanı sıra tarihi kaynakları da daha geniş bir perspektiften Asya tarihinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Nitekim Güneydoğu Asya tarihi ile ilgili çalışmaların artması Türk tarihi çalışmalarına da yararlı olacaktır. Tayland'da bulunan Müslüman azınlıklardan İbn Batuta'nın tanıştığı Türkçe konuşan prensese kadar hala çalışma gerektiren çok sayıda konu vardır. Ayutthaya Krallığı'nın tarihi de belki ileride bütün bir kitap olarak ele alınırsa ülkemizde Asya tarihi üzerine yapılan çalışmalara büyük bir katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Atik, K. (2012). “Japonya, Kapalı Ülke, İdeoloji ve Din”. *Doğu-Batı Dergisi*, (60), 101-118.
- Atik, K. (2018). Court Politics in the Mongol Empire from Ögedei until Möngeke. *Social Sciences Studies in Turkey* içinde (ss. 14-28). Bloomington: Trafford Publishing.
- Atik, K. (2020). “Singapura Krallığı”. A. M. Dündar ve C. Göker (Ed.), *Türkiye’de Singapur Çalışmaları* içinde (ss. 83-92). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Atik, K. (2021a). Moğolların Güneydoğu Asya Devletleri ile Siyaseti. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 20-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dasad/834209>.
- Atik, K. (2021b). Ly Hanedanı Döneminde Dai Viet Krallığı: İlk Bağımsız Vietnam Hanedanı. *Türkiye’de Vietnam Çalışmaları-1*, APAM, Ankara: Ankara Üniversitesi, 99-108.
- Atik, K. (2021c). A Comparison of Komnenos Era Byzantine and Song Era Chinese Diplomacy with Nomadic Neighbors. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 70(1), 343-358. <http://www.turkiyatjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4433>.
- Baker, C. (2003). “Ayutthaya Rising: From Land or Sea?”, *Journal of Southeast Asian Studies*, 34(1), 41-62.
- Baker, C. ve Phongpaichit, P. (2017). *A History of Ayutthaya*. Cambridge University Press.
- Blagden, C. O. (1906). “Siam and the Malay Peninsula”. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 107-119. <https://www.jstor.org/stable/25210221>.
- Grimm, T. (1961). Thailand in the Light of Official Chinese Historiography: A Chapter in the “History of the Ming Dynasty”. *Journal of the Siam Society*, 49(1), 1-20.
- Higham, C. (1989). *The Archaeology of Mainland Southeast Asia: From 10,000 B.C. to the Fall of Angkor*. Cambridge University Press.
- Kasetsiri, C. (1976). *The Rise of Ayudhya: A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Oxford: Oxford University Press.
- Menzies, G. (2012). *1421: The Year China Discovered the World*. Edition 2, London: Random House.

- Ng, C. (2017). Maritime Frontiers, Territorial Expansion and Haifang (Coastal Defense) during the Late Ming and High Qing. *Boundaries and Beyond* içinde, China's Maritime Southeast in Late Imperial Times (ss.57-100). NUS Press.
- Polenghi, C. (2006). *Samurai of Ayutthaya: Yamada Nagamasa ; a Japanese Warrior and Merchant in Early 17th Century Siam*. University of Hawaii at Manoa.
- Poopongpan, W. (2007). Thai Kingship during the Ayutthaya Period: A Note on its Divine Aspects Concerning Indra. *Silpakorn University International Journal*, 7, 143-71.
- Wyatt, D. K. (1984). *A Short History of Thailand*. New Haven: Yale University Press.

ÇİN KAYNAKLARINDA TAYLAND

Gökçen KAPUSUZOĞLU*

Giriş

Çin'in güneyinde yer alan Tayland, binlerce yıllık Çince kaynaklarda Siyam Krallığı olarak anılmıştır. Ancak tarihsel süreç içerisinde bu topraklarda irili ufaklı pek çok krallık kurulmuş ve bu krallıklar yine Çince kaynaklara kaydedilmiştir. 1767 yılında yazılan *Huangchao Tong Dian* adlı esere göre, Siyam anlamına gelen Çince Xian Luo (暹羅) ifadesi, Ming Hanedanı Hükümdarı Ming Taizu'nun yönetim döneminin (1368-1399) ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır (HCTD: Tom. 98). Buna göre; toplam otuz bir yıl süren yönetim döneminin ilk on beş yılından sonra -tahminen- 1380'li yıllardan itibaren Tayland için Siyam adı kullanılmıştır.

1238 yılından sonra bölgede art arda Sukotay Hanedanı (素可泰王朝 1238-1356), Ayutthaya Hanedanı (阿瑜陀耶王朝 1351-1767), Thonburi Hanedanı (吞武里王朝 1769-1782) ve Rattanakosin Hanedanı (拉達那哥欣王國 1782-1932) kurulmuştur. 1939 yılında Tayland adını alan ülke, 1945 yılında yeniden Siyam olarak ad değiştirmiş, 1949 yılında ise Tayland adı kalıcı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Çin ve Tayland'ın ilk tanışıklığı, Çin'in Han Hanedanı ve Üç Devlet dönemlerinde, bugünkü Tayland'ın güneybatısında yer alan ve Başkent Bangkok'dan Tayland Körfezi'ne dökülen önemli bir nehir olan *Chao Phraya* havzasındaki Jin Lin Krallığı'nın (金鄰國) varlığıyla başlamıştır. Sui ve Tang Hanedanları dönemine gelindiğinde, Tay topraklarının merkezinde Dvaravati Krallığı (墮羅鉢底國) kurulmuştur. Kaynaklarda Dvaravati'den Tang sarayına elçi gönderildiği kaydedilmiştir. Song döneminin sonu Yuan döneminin başlarında ise Lopburi Krallığı (羅斛

* Araş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü. gokcenkapusuzoglu@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6188-1188.

國) kurulmuştur. Lopburi yöneticileri, Yuan Hanedanı hükümdarına elçi göndermişlerdir. Yine Yuan Hanedanı döneminde, Nü Wang Guo (女王國) veya Nü Ren Guo (女人國) olarak bilinen ve kaynaklarda yalnızca birkaç kez geçen Kadın Krallığı vardır. Bu krallıktan 1286 ve 1292 yıllarında Yuan sarayına elçi gönderilmiştir. Nü Wang Guo dışında, Yuan döneminde daha yoğun ilişkilerin olduğu Sekiz Yüz Eşli Krallık (八百媳婦國) veya diğer adıyla Lan Na Krallığı (蘭納國) kurulmuştur (Liu 2014). Bu krallık ile ilgili Çin kaynaklarındaki ilk kayıt, *Yuan Tarihi*'deki Hükümdar Kayıtları'nın 1292 yılına tarihlenmiş; ilişkiler Ming Hanedanı döneminde ve Qing döneminin başlarında da devam etmiştir. Daha sonra Sekiz Yüz Eşli Krallık, Siyam Bangkok Hanedanı (暹羅曼谷王朝) tarafından yıkılmıştır. *Ming Tarihi*'nde de bu krallık ile ilgili detaylı kayıtlar yer almaktadır. Sekiz Yüz Eşli Krallık'ın ardından Tayland ile ilgili kayıtlar Siyam (暹羅/暹國) ifadesi üzerinden ilerlemektedir. Bu ifade ile *Yuan Tarihi*'nde elçi ziyaretlerine ait kısa bir kayıt bulunurken; *Ming Tarihi* ve *Qing Tarihi* adlı kaynaklarda Siyam monografisi bulunmaktadır. Yukarıda sözü edilen dört hanedan ise tarihî kayıtlarda yer almamış,¹ bunun yerine o dönemlerden bahsederken kaynaklarda Siyam ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmada, Çin kaynaklarında eski dönemlerden itibaren Tay topraklarında kurulan krallıklarla ilgili tutulan kayıtlar tespit edilerek bu metinlerden örnekler verilmiş ve kayıtların hangi bağlamda tutulduğu incelenmiştir.

1. Jin Lin Krallığı (金鄰國)

Birinci ve altıncı yüzyıllar arasında hüküm süren Jin Lin Krallığı, günümüzdeki Tayland'ın güneybatısında kurulmuştur. Jin Lin'in yanı sıra, Jin Chen (金陳) adıyla da anılmıştır. Çince kaynaklardan *Taiping Yulan*'da, Jin Lin hakkında şöyle bir kayıt yer almaktadır: *Jin Lin'in, diğer adı Jin Chen'dir, Funan'a iki bin küsur li mesafededir. Toprağından gümüş çıkar, halkı fil avcılığında iyidir. Sağ kalanlara biner, ölenlerinse dişlerini alırlar* (TPYL: Tom. 790).

¹ Hanedan adlarının metinde geçen yazılışları ile yapılan taramalarla bu sonuca varılmıştır. Ancak farklı yazılış biçimlerinde kaynaklarda yer alma ihtimalleri vardır. Örneğin Sukotay için Su Gu Tai (速古臺) yazılış şekli yalnızca *Yuan Tarihi*'nde bir kez geçmektedir (YS: 427).

Resmî Tarihler'den *Nan Shi* ve *Liang Shu* adlı kaynaklarda Funan monografisi içinde birer kez bahsi geçen Jin Lin, altıncı yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamış ve Dvaravati Krallığı tarafından yıkılmıştır.

2. Dvaravati Krallığı (墮羅鉢底國)

Dvaravati Krallığı, Mon halkı² tarafından altıncı yüzyılda Chao Phraya Nehri'nin aşağı havzasında kurulmuştur. Çin'in Sui ve Tang hanedanlarının çağdaşı olan krallık, Çince kaynaklara farklı yazılış şekilleriyle kaydedilmiştir. Örneğin; *Eski Tang Kayıtları* ve *Yeni Tang Kayıtları*'nda Duo he luò guó (墮和羅國) olarak kaydedilirken; *Tai ping Yulan*'da Duo luò bō dī guó (墮羅鉢底國) olarak kaydedilmiştir. *Eski Tang Kayıtları*'nda yer alan kayıtlardan bir kısmı şöyledir:

“Duo he luò guó, güneyde Pan Pan, kuzeyde Jialuo she fo, doğuda Zhen la'ya sınırdır. Batıda denize komşudur. Guangzhou'dan yürüyerek beş ayda varılır. Zhenguan [yönetim döneminin] on ikinci yılında (638), yöneticileri [saraya] elçi gönderip yerel ürünler sundular. 649 yılında, yeniden elçi gönderip fildişi [ve] ateş incisi haraç vererek, iyi at verilmesini talep ettiler, hükümdar [da] izin verdi.” (JTS: 5273).

Benzer bir metin *Yeni Tang Kayıtları*'nda da yer almaktadır. Ayrıca *Da Tang Xiyu Ji*, *Tai ping Yulan* ve *Cefu Yuangui* gibi kaynaklarda da bahsi geçen krallık, bu eserlerde yalnızca yön bildirmek amacıyla kaydedilmiştir.

3. Nan Zhao Krallığı (南詔國)

Nan Zhao Krallığı aslında bu adı sonradan almıştır. Güneydeki siyahi yabancılarla, beyaz yabancılar arasından en güçlü olan altı boy kendine “Altı Zhao” demiştir. Bunlardan Meng She Zhao (蒙舍詔) adındaki boy 649 yılında, liderleri Xi Nu Luo (細奴邏) önderliğinde Da Meng Krallığı'nı (大蒙國) kurmuş ve Tang'a bağlılığını bildirmiştir. Bunun ardından dönemin hükümdarı Tang Xuanzong'un da desteğiyle Altı Zhao, Nan Zhao olarak birleşmiştir (Yu 1993: 519).

² Mon halkı için Çince kullanılan ifade Meng ren (孟人)'dir. Tayland ve Myanmar'ın kadim medeniyetlerinden, Güneydoğu Asya'nın ilk sakinlerinden olan Mon halkı, buradaki pek çok medeniyetin de kurucusu olmuştur. Mon-Khmer etnik grubunun bir parçası olan Mon halkı, Myanmar'ın aşağı kısmında ve Tayland'ın bir bölümünde yaşamıştır. Bugün Tayland'da yaşayan Monların burada kurulan Dvaravati ve Hari-phunchai (Kadın Krallığı) krallıklarının devamı olduğu düşünülmektedir (Pon 2010: 57, 58).

Nan Zhao halkının bugünkü Tay halkının ataları olduğu yönündeki görüş, Çinli araştırmacılar tarafından kabul edilmemektedir.³ Fakat Taylandlı ve Avrupalı araştırmacılara göre, Nan Zhao Krallığı Tayların atasıdır (Ge 2018). Bunun yanında Eberhard'ın görüşü de; ilk yerleşim yerleri Orta ve Güney Çin olan Tay halkının, sonradan güneye göç etmeleri sonucu Nan Zhao Krallığı'nı kurdukları yönündedir (Eberhard 2010: 284).

Çince hem resmî hem de harici kaynaklarda, Nan Zhao Krallığı hakkında Taylı kökenlerine değinilmeden pek çok kayıt tutulmuştur. Nan Zhao Krallığı'nın çağdaşı olan Tang Hanedanı dönemine ait kayıtlarda, bu dönemi anlatan bir monografi kaydedilmiştir. Monografideki kayıt şöyle başlamaktadır:

“Nan Zhao Man'ları (güneyli yabancı), aslen siyahî güneyli yabancıların başka bir koludurlar. Soyları Meng soyudur. Güneyli yabancıların dilinde kral, Zhao demektir, kendilerine Ai Lao'ın devamı derler, Meng Shi Zhou'a yerleşip lider oldular. [Burası] Han [dönemindeki] Yongchang eski ilçesinin doğusunda, Yao Zhou'un batısındadır. Atalarının altı lideri vardı. Kendilerine Altı Zhao derlerdi. Eşit askerî güçleri vardı. Her birinin lideri vardı [ama] komutanları yoktu. Shu döneminde, Zhugeliang tarafından saldırıya uğramış, hepsi teslim olmuştu. Krallığın ilk dönemlerinde, Meng Shi Long vardı, [ondan] Jia Du Long doğdu, Jia Du' dan Xi Nu Luo doğdu. [Tang] Gaozong döneminde saraya geldi. Xi Nu Luo'dan Luo Sheng doğdu. Wu Zetian döneminde saraya geldi. Karısı Fang Zhen [ile] Luo Sheng, Yao Zhou'a vardığında karısının oğlan doğurup şöyle dediği duyuldu: 'Artık oğlum var, [bu] Tang topraklarında ölmem için yeterli.' Oğlana Sheng Luo Pi adı verildi. Luo Sheng başkente geldiğinde, sırmalı ipekten kaftan [ve] altın kemer hediye edilerek ülkesine döndü.

Kaiyuan [yönetim döneminin] başında (713), Luo Sheng öldü, oğlu Sheng Luo Pi başa geçti. Sheng Luo Pi öldü, oğlu Pi Luo Ge başa geçti. [Kaiyuan yönetim döneminin] yirmi altıncı yılında (738), Zhao özellikle yükseltilerek Yue Ülkesi Yöneticisi oldu, adına Gui Yi denildi. Bundan sonra Erhe Man'larını yendi, başarısıyla Yue Nan Beyi [unvanını] aldı. Gui Yi yavaş yavaş güçlendi, kalan beş Zhao [ise] zayıfladı...” (JTS: 5280)

³ Bugünkü Tayland'ın kökenine dair farklı görüşlerin bir araya getirildiği bir çalışma için bkz: (Terwiel 1978).

Eski Tang Kayıtları'ndan farklı olarak *Yeni Tang Kayıtları*'ndaki Nan Zhao monografisinde Nan Zhao'a verilen farklı adlar ve Altı Zhao'ın adları kaydedilmiştir.

“Nan Zhao'a He Ta, Long Wei, Ju Mie [veya] Yang Jian de denilir... Önceden altı liderleri vardı, kendilerine altı zhao derlerdi. [Bunlar] Meng Gui Zhao, Yue Xi Zhao, Lang Qiong Zhao, Deng Shan Zhao, Shi Lang Zhao, Meng She Zhao'dır... Meng She Zhao hepsinin güneyindeydi, bu yüzden adına Nan Zhao denildi... Kralları doğu yönünde oturur, memurlarının hepsinin toprağı vardır. Tavırları [ve] konuşmalarından [onlara] memur denilmez. Kral kendine Yuan der, [bu] ben demekle aynıdır. Altındakilere Chang der, [bu] bakan demekle aynıdır...” (XTS: 6267).

Çince kaynaklarda Tay kökenine değinilmeyen Nan Zhao Krallığı için Eberhard, Siyam'a göç eden halkın aynıdır ifadesini kullanmıştır (Eberhard 1995: 211). 738-902 yılları arasında ayakta kalan Nan Zhao Krallığı, Zheng Maisi (鄭買嗣) adında bir Çinli tarafından yıkılmıştır.

4. Lopburi Krallığı (羅斛國)

Lopburi Krallığı, Khmerler⁴ tarafından onuncu yüzyılda Mekong Nehri'nin aşağı havzasında yer alan Lopburi şehrinde kurulmuştur. Lopburi Krallığı, Çince kaynaklarda Song Hanedanı'nın sonlarına doğru görülmektedir. Bu krallıktan Kuzey Song sarayına evcilleştirilmiş filin haraç olarak verildiği kaydedilmiştir (SOS: 583). Bunun dışında, Lopburi Krallığı'ndan 1292 yılında Yuan sarayına gelen bir elçinin getirdikleri şöyle kaydedilmiştir: *Luo hu guo'nun hükümdarı elçi gönderdi, altın yazılı listeye [kaydolup] huzura çıktı. Altın, fildişi, Japon turnası, beş renkli papağan, zümrüt yeşili tüy, gergedan boynuzu, Du ru [kokulu bir ağaç], ejderha beyni [bir çeşit ot] ve bunun gibi eşyaları haraç olarak getirmişti* (YS: 351).

Lopburi Krallığı'ndan söz eden bir başka eser de Yuan döneminin ünlü gezgini Wang Dayuan'ın (汪大淵 1311-1350) gezip gördüklerini anlattığı *Ada Yabancıları Kayıtları* (島夷志略) adlı eseridir. Eserde Lopburi ile ilgili yer alan kayıtların bir kısmı şöyledir:

⁴ Khmer ifadesi için Çince Gao Mian (高棉) karşılığı kullanılmıştır. Resmî Tarihler'de geçmeyen sözcük, Harici Tarihler'deki kimi kaynaklarda geçmektedir.

“Luo Hu’nun, dağlarının şekli kale gibidir. Beyaz kayaları serttir. Tarlaları düz, ekinleri çoktur. Xian (Siyam) halkı onlara özenir. Havası genellikle bahar gibi ılık, gelenekleri serttir. Kadın erkek saçlarını topuz yapar, beyaz nakışlı saç bandı takar, uzun gömlek giyerler. Ne zaman cezalandırmayla ilgili, para veya tahılın girip çıkmasıyla ilgili tartışılrsa kadınlar karar verir. [Çünkü] onların hırsları erkeklerden fazladır. Deniz [suyunu] kaynatıp tuz; pirinci kaynatıp şarap yaparlar...” (DYZL: Tom. 50)

Lopburi Krallığı hakkındaki kayıtlara göre; Tayland’ın eski adı Siyam için kullanılan Xian Luo ifadesi, aslında iki ayrı Krallık olan Luo Hu Guo (Lopburi Krallığı) ile Xian Guo (Siyam Krallığı) krallıklarını tanımlamak için kullanılan sözcüklerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış ve daha sonra bu krallık Siyam olarak anılmıştır.

5. Kadın Krallığı (女王國)

Nü Wang Guo veya Türkçe adıyla Kadın Krallığı, Tayland’ın kuzeyinde kurulan Hariphunchai (哈利奔猜国) yönetimine verilen addır. Kraliçe Chama Thevi tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda Lamphun anlamında Nan Ben (南奔) olarak da adlandırılmıştır. Lamphun adı verilen şehir, Kadın Krallığı’nın başkentidir. Krallığın Hariphunchai adı Çince kaynaklarda geçmezken; Lamphun adıyla özellikle Resmî Tarihler’in pek çoğunda kayıtlar yer almaktadır. Kadın Krallığı olarak yazılan şekli hakkında *Man Shu* (蠻書) adlı kaynakta şu kayıtlara yer verilmiştir: “*Kadın Krallığı’ndan, güneyli yabancıların sınırındaki Zhennan Bölge Valiliği’ne otuz küsur günde gidilir. Krallıklarından Huanzhou’a on günde varılır. Huanzhou’un halkıyla sık sık ticaret yaparlar. Güneyli yabancı haydutlar yirmi bin kişiyle krallıklarına saldırdığında, kadın kral tarafından zehirli okla vuruldular. On kişiden bir kişi [sağ] kalmadı. Böylece güneyli haydutlar geri döndüler.*” (MNS: Tom.10)

Dvaravati Krallığı gibi Mon halkı tarafından kurulan Kadın Krallığı, 1296 yılında Lan Na Krallığı tarafından yıkılmıştır (Wang 2018).

6. Lan Na Krallığı (蘭納國)

1292-1892 yılları arasında ayakta kalan Lan Na Krallığı, Tayland’ın kuzeyinde kurulmuştur. Lan Na, tarihsel süreç içerisinde farklı adlarla anılmıştır. Yong Na Jia (庸那迦) ve Sekiz Yüz Eşli Krallık anlamındaki Ba

Bai Xi Fu Guo (八百媳婦國) bu adlardandır. Özellikle Yuan Hanedanı dönemindeki kayıtlarda bu şekilde geçmektedir. Ming döneminde ise Sekiz Yüz Büyük Yöre anlamında Ba Bai Da Dian (八百大甸) adıyla anılmıştır. Kaynaklarda Yong Na Jia ve Lan Na ifadeleriyle kayıt yer almazken; Ba Bai Xi Fu Guo adıyla tarihsel süreç içerisindeki ilişkileri *Yuan Tarihi*'nde anlatılmıştır. Sekiz Yüz Eşli Krallık ile ilgili *Yeni Yuan Tarihi* adlı kaynakta yer alan kayıtlardan bir kısmı şöyledir: “*Sekiz Yüz Eşli Krallık'ın yabancı adı Jing Mai'dir. Söylenceye göre, [yöneticisinin] sekiz yüz eşi vardır. Her biri, bir yöreyi yönetir. Bu yüzden bu adı almıştır. Eskiden beri Çin ile ilişkileri iyi değildi. Shizu [yönetim döneminin] (1215-1294) ortalarında, [Çin'e] saldırı emri verdiler. Yenemeyince geri döndüler. Sonradan elçi gönderip ısrar ettiler, sekiz yüz yörede askerî destek birimleri kuruldu.*” (XYS: Tom. 252).

Yuan Hanedanı döneminde, Çin ve Sekiz Yüz Eşli Krallık arasındaki savaşlarla başlayan ilişki, sonradan yerini barışa bırakmıştır. Yuan Hanedanı'nın ardından ise Ming Hanedanı döneminin başlarında aynı barış ilişkisi sürmüştür. 1503 yılından itibaren iç karışıklığa sürüklenen Sekiz Yüz Eşli Krallık'ın ardından, kaynaklarda Siyam Bangkok Hanedanı ile olan ilişkilerden söz edilmeye başlanmıştır (Liu 2014).

7. Siyam Bangkok Hanedanı (暹羅曼谷王朝) /Çakri Hanedanı (扎克里王朝)

Sekiz Yüz Eşli Krallık'tan sonra Siyam Bangkok veya Çakri Hanedanı olarak bilinen hanedan kurulmuştur. Bu hanedan, günümüzdeki Tayland Kralı'nın bağlı olduğu Rattanakosin Hanedanı'dır. Tarihsel süreçte Siyam Bangkok, Çakri ve Rattanakosin olmak üzere üç farklı adla anılan hanedan, 1782 yılından günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kurucusu 1. Rama olarak bilinen Chao Phraya Çakri, 1809 yılına kadar hüküm sürmüştür. Günümüzdeki Tayland Kralı, aynı hanedana mensup olup 10. Rama olarak bilinmektedir. Bundan sonraki süreçte, Çin kaynaklarında Tayland için Siyam anlamına gelen Xian Luo (暹羅) ve Siyam Krallığı anlamında Xian Guo (暹國) ifadeleri kullanılmıştır.

Siyam hakkında *Ming Tarihi* ve *Qing Tarihi* adlı eserlerde birer monografi bulunmaktadır. Bunun yanında, *Yuan Tarihi*'nde de Tayland'dan Çin'e gelen iki ayrı elçi ziyaretinin anlatıldığı kısa bir metin yer almaktadır.

Çin topraklarında, 1271-1368 yılları arasında Moğollar tarafından kurulan Yuan Hanedanı hüküm sürmüştür. 13. yüzyıldan itibaren Tayland için kullanılan Siyam ifadesi *Yuan Tarihi*'nde Siyam Krallığı anlamında Xian Guo (暹國) olarak yazılmış ve bu yazılış biçimi Resmî Tarihler arasında yalnızca bu kaynakta kullanılmıştır. Bu dönemin olaylarının anlatıldığı *Yuan Tarihi*'ndeki “Doğudaki Yabancılar Üç” başlıklı bölümde yer alan kayıta, 1295 ve 1299 yıllarında Siyam'dan gelen elçiler ile yapılan görüşmeler kaydedilmiştir. Buna göre;

“[Hükümdar Yuan] Chengzong'un Yuanzhen [yönetim döneminin] ilk yılında (1295), Siyam Krallığı, altın varaklı listeye yazılıp ülkelerine elçi gönderilmesini istedi. [Fakat Siyam] listeye girdiğinde, [saray çoktan] elçi göndermişti [ama onların] haberi yoktu. [Hükümdar], hediyeyle gelen elçiye takması için altın sembol hediye etti, elçi aceleyle hükümdarın emirnamesini takip edip, emredildiği gibi yaptı. Siyam ile Ma-li-yu-er⁵ eskiden kin tutup, birbirlerini öldürürlerdi. Şimdiyse hepsi teslim olup, [Yuan Hanedanı'na] bağlılık yemini ettiler. Siyam'a, 'Ma-li-yu-er'a zarar verme [ama] sözlerini uygula' emri verildi.

Dade [yönetim döneminin] üçüncü yılında (1299), Siyam Kralı, babası tahttayken sarayın dizgin, eyer, beyaz at ve altın kenarlı giysi hediye ettiğini söyledi. Eski geleneklere bağlı kalarak ödüllendirilmelerini istedi. Hükümdar, Bakan Wanze'nin: 'Diğer küçük ülkeye at bağışlamıştık, korkarım komşuları Xin Du'nun⁶ soyu sarayla alay ediyordur' kısa cevabı üzerine, altın detaylı giysi hediye edip, at hediye etmedi.” (YS: 4664).

Elçilerin Yuan Hanedanı'nı ziyaret ettikleri tarih, Tayland'da Sukotay Hanedanı'nın hâkim olduğu dönemdir. Bu da *Yuan Tarihi*'de Siyam olarak ifade edilen dönemin Sukotay dönemine işaret ettiğini göstermektedir.

Yuan Hanedanı'nın yıkılışının ardından, 1368-1644 yılları arasında Ming Hanedanı hüküm sürmüştür. Bu dönemin olaylarının anlatıldığı *Ming Tarihi*

⁵ Yuan Tarihi'nde iki kez geçen Ma-li-yu-er (麻里予兒) ifadesi, Melayu Krallığı'nı ifade etmek için kullanılmıştır. Farklı kaynaklarda 末羅遊 (Mo-luo-you), 摩羅遊 (Mo-luo-you), 末刺由 (Mo-ci-you), 木來由 (Mu-lai-you), 沒刺由 (Mo-si-you) gibi farklı şekillerde kullanılmıştır.

⁶ Hu Dun (忽敦) olarak da bilinen ve Yuan Hanedanı'nın ilk yıllarında komutan olan Xin Du (忻都 ?-?), Kore yönetiminden sorumlu olmuş, iki kez Japon seferine katılmıştır.

adlı kaynaktaki “Yabancı Ülkeler Beş” bölümünde, Xian Luo (暹羅) ifadesiyle Siyam hakkında detaylı ve hacimli bir monografi kaydedilmiştir.

Monografinin ilk paragrafında Siyam hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Xian Luo, Zhan şehrinin (Chiêm Thành) güneybatısındadır. Düzgün rüzgârla on günde varılır. Sui [ve] Tang [dönemlerindeki] Kızıl Topraklı Krallık’tır.⁷ Sonradan Luo hu ve Xian olarak iki krallığa ayrıldı. Xian’in toprakları çoraktı, ekin için uygun değildi. Luo hu’nun arazisi düz, ekinleri bereketliydi. [Bu yüzden] Xian onlara imreniyordu. Yuan [Hanedanı] döneminde, Xian sık sık saraya haraç verirdi. Daha sonra Luo hu güçlenip, Xian’in topraklarını birleştirdi. Adı Xian Luo hu guo oldu.

...[Hongwu yönetim döneminin] dördüncü yılında (1371), Kral Can Lie Zhao Pi Ya elçi gönderip... evcil fil, kahverengi Asya kaplumbağası ve yerel ürünlerden haraç verdi. Hükümdar, krala seyrek dokuma parlak ipek; elçiye para ve farklı ipek hediye etti... [Hongwu yönetim döneminin] beşinci yılında (1372), [Siyam] Asya kara ayısı, beyaz maymun ve yerel ürünlerden haraç verdi. Ertesi yıl yeniden haraç verdiler. Kralın kız kardeşi Can Lie Si Ning Bie elçi gönderip, altın varaklı listeye yazıldı. Saraya yerel ürünlerden haraç verdi [ama] hükümdar kabul etmedi. Bunun üzerine, kralın kız kardeşi yeniden elçi gönderip haraç verdi, hükümdar onu yine reddetti ancak elçisine ziyafet verdi...” (MS: 8396)

Ming Tarihi’ndeki Siyam monografinin devamında, krallığın adının Siyam olarak anılmasına karar verilmesi ve mühür hediye edilmesi şöyle kaydedilmiştir:

⁷ Kızıl Topraklı Krallık’ın *Ming Tarihi*’nde Siyam’ın eski adı olduğu kaydedilmiştir. Malay Yarımadası’nı tanımlamak için kullanılan genel bir ad olduğu da söylenen Krallık, Khmerler tarafından kurulmuştur. Bunun yanında Tayland’ın güneyindeki Songkhla veya Pattani’nin bir bölümünde olduğu ve Malezya-Tayland sınırındaki Kedah toprakları olduğu yönünde görüşler de vardır (Wang 2018). *Sui Kayıtları*’nda bu krallık hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: “Kızıl Topraklı Krallık, Funan’ın başka bir kolu olmalıdır. Güney denizindedir. Deniz yoluyla yüz küsur günde başkente varılır. Topraklarının rengi çoğunlukla kıızıdır, bu yüzden bu adı almıştır. Doğusunda Bo-luo-la Krallığı, batısında Po-luo-suo Krallığı, güneyinde He-luo-dan Krallığı vardır. Kuzeyden denize kapalıdır. Toprakları binlerce li’dir...” (SS: 1833) “Geleneklerine göre; saçlarını kulak memesinden keserler, törenlerde diz çökmezler. Vücutlarına susam yağı sürerler. Budizm’e saygı duyarlar, özellikle Brahman [koluna]. Kadınlar saçlarını ensede topuz yaparlar... Her düğünde, uğurlu bir gün seçilir, kız evi beş gün önceden eğlenir, içki içer...” (SS: 1834).

“[Hongwu yönetim döneminin] onuncu yılında (1377), Zhao Lu Qun Ying babasının emirlerini takip ederek saraya geldi. Hükümdar çok mutlu oldu, Törenler Bakanı Dışişleri Sorumlusu Wang Heng ve diğerlerine, ona mühür hediye edilmesini emrederek, şöyle yazdırdı: ‘Siyam Krallığı Kralı’nın mührüdür.’ Ayrıca veliaht kıyafetleri ve parası ile yolculuk giderleri [için para] hediye etti. Bundan sonra, krallıkları sarayın emirlerine uydu [ve] Xian Luo (Siyam) olarak anıldı...” (MS: 8397).

Sarayı ziyarete geldiği kaydedilen kişi, 1409-1425 yılları arasında hüküm sürecek olan Zhao Lu Qun Ying, Ayutthaya Hanedanı’nın veliahdıdır. *Ming Tarihi*’nde de doğrudan hanedanın adını vermek yerine Siyam ifadesi kullanılmıştır.

Çin’de Ming Hanedanı’nın ardından 1636-1912 yılları arasında hüküm süren Qing Hanedanı kurulmuştur. Bu dönemin olayları *Qing Shi Gao* adlı esere kaydedilmiştir. *Ming Tarihi*’nde olduğu gibi bu eserde de hacimli bir Siyam monografi kaydedilmiştir. Monografide bu krallığa ait ilk kayıtlar, 1652 yılına tarihlenmektedir. Bu da Tayland’da Ayutthaya Hanedanı olarak bilinen döneme tekabül etmektedir. Buna göre; *Xian Luo, Yunnan’ın güneyinde, Myanmar’ın doğusunda, Vietnam’ın batısındadır. Güneyi körfez kıyısıdır. Shunzhi [yönetim döneminin] dokuzuncu yılının (1652) on ikinci ayında, Xian Luo elçi gönderip haraç verdi...* (QSG: 14690).

Siyam Monografisi, *Qing Shi Gao*’ın “Tâbi Devletler Üç” başlıklı bölümüne kaydedilmiştir. Nitekim bu dönemde uzunca bir süre Siyam Krallığı’ndan Çin’e sık sık elçiler gelmiş ve haraç getirmişlerdir. Bu haraçlardan en meşhur olanı, Siyam Krallığı’ndan Qing hükümdarına gelen altın varaktır. O dönemde, Qing yönetimi dışarıdan gelen tâbi devletlerin adını hükümdarın huzuruna çıkmadan önce altın varaktan bir listeye yazmıştır. Siyam Krallığı da 1781 yılında (Qing Gaozong dönemi) diğer haraçların yanı sıra 28,5x16,3 boyutlarında altın varak haraç sunmuştur. Bu altın varak, günümüzde Taipei Ulusal Saray Müzesi’nde muhafaza altındadır (Wang 2018).

Qing Shi Gao’daki Siyam monografisine göre; Siyam, 1852 yılından sonra Çin’e haraç vermeyi bırakmış ve artık bağımsız bir ülke olmuştur (QSG: 14698). Kayıtların devamı şöyledir:

“...[Dördüncü Rama] Zhen Ming Budizm’e [inanıyordu], İngilizcesi iyiydi. Avrupalılarla sistemi düzenledi, yeni yönetimi kurdu. Ülke yönetimi

günden güne gelişti, [adına] Kral denildi. İngilizler, Fransızlar gibi büyük ülkelerle antlaşma yapıp, her ülkede elçilikler kurdu. Tongzhi [yönetim döneminin] yedinci yılında (1868), Zheng Ming öldü. Oğlu Chou La Lan Gong tahta geçip, köleliği kaldırdı, anayasayı kurdu...”

“Siyam’ın... bakanları dışişleri, içişleri, ekonomi, ordu, donanma, adalet, eğitim, tarım, ulaştırma olmak üzere dokuz taneydi. Yardımcı yönetici devlet işleriyle ilgilenirdi. Ayrıca özel meclis kuruldu, devlet yöneticisinin akrabaları, asilzadeler [ve] bakanlardan seçilenler, devlet işlerini burada tartışıp uyguladılar... Ordusu Alman askerî sistemi gibi silahlandırılmıştı, otuz bin kişilik ordusu hazırdu [ama] savaş zamanında [bu sayı] on katına çıkabilirdi... Siyam, İngiliz monarşisinden doğdu, hükümeti [de] dürüst ve aydınlığa kavuşmuş durumda. Bu yüzden İngiltere, Fransa gibi büyük ülkelere bağlı toprakların arasında kalmasına rağmen bağımsızlığını koruyabildi.” (QSG: 14698, 14699).

Qing Hanedanı’nın sonu yirminci yüzyılın başına dek geldiğinden bu dönemdeki kayıtlarda Tayland’ın, Çin dışında, coğrafyaya ilgi duyan diğer ülkelerle olan ilişkileri ve çatışmaları da görülebilmektedir.

Sonuç

Kapsamlı, titiz ve uzun soluklu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan Çin kaynaklarında, Çin tarihinin yanı sıra pek çok ülke ve halk ile ilgili bilgiler de kaydedilmiştir. Güneydoğu Asya ülkeleri ve Tayland da bu konuda istisna değildir. Çalışmada tarihsel süreç takip edilerek, Tayland’ın ataları olarak görülen ve bu topraklarda kurulan çeşitli krallıklar tespit edilmiş, hangi kaynaklarda geçtikleri belirlenmiş ve kayıtlardan örnekler verilmiştir.

Kaynaklarda, Tay topraklarında ilk dönemlerde kurulan krallıklar hakkında çok fazla kayıt bulunmazken; sonraki süreçte kurulan krallıklar detaylı şekilde ele alınmıştır. Çince tarihî metinlerde, Tayland ile ilgili kayıtlar çoğunlukla Çin ile olan ilişkileri bağlamında tutulmuştur. Ülkenin coğrafi konumunun, karşılıklı gidip gelen elçilerin, alınan haraçların yıllara göre itinayla kayıt altına alındığı görülmektedir. Özellikle Güneydoğu Asya’ya özgü kimi baharatların, hayvanların ve değerli taşların haraç olarak gönderildiği kaydedilmiştir. Bunun yanında, Siyam Krallığı’ndan Çin’e gönderilen haraçların en kıymetlileri arasında bugün dahi koruma altında olan “altın varak” olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kayıtlara ek olarak, özellikle Qing Dönemi'ndeki kayıtlarda Tayland'ın Çin dışındaki ülkelerle olan ilişkilerine de değinilmiştir. Ayrıca Tayland'ın tarihsel süreç içerisinde küçük çaplı kabile devletlerinden, nasıl bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı da yine Çince kaynaklar üzerinden okunabilmektedir.

Kısaltmalar

DYZL : Diao Yi Zhi Lue

HCTD: Huangchao Tong Dian

JTS : Eski Tang Kayıtları

MS : Ming Tarihi

MNS : Man Shu

SS : Sui Kayıtları

SOS : Song Kayıtları

QSG : Qing Tarihi

TPYL : Taiping Yulan

XTS : Yeni Tang Kayıtları

XYS : Yeni Yuan Tarihi

YS : Yuan Tarihi

KAYNAKÇA

- Eberhard, Wolfram (1996). *Çin Tarihi*. Ankara: TTK.
- Eberhard, Wolfram (2010). *En Eski Devirlerden Zamanımıza Kadar Uzak Doğu Tarihi*. Ankara: TTK.
- Fan, Chao 樊綽 (tarih yok). *蠻書 Man Shu*. (01.07.2021 tarihinde erişildi).
https://ctext.org/library.pl?if=en&res=5818&by_title=%E8%9B%AE%E4%B9%A6,
- Ge, Zhaoguang 葛兆光 (2018). "当“暹罗”改名“泰国”：从一九三九年往事说到历史学与民族主义 (Siyam'ın adının Tayland Olarak Değiştirilmesi: 1939 Yılı Geçmişinden Tarihe ve Milliyetçiliğe)." *Du Shu*, 3-10.
- 皇朝通典 Huangchao Tong Dian*. (tarih yok), (05.07.2021 tarihinde erişildi).
<https://ctext.org/library.pl?if=en&file=73684&page=94#%E6%9A%B9%E7%BE%85>
- Ke, Shaomin 柯劭忞 (tarih yok). *新元史 Xin Yuan Shi (Yeni Yuan Tarihi)*.
<https://zh.wikisource.org/wiki/%E6%96%B0%E5%85%83%E5%8F%B2/%E5%8D%B7252>. [20.06.2021].
- Li, Fang 李昉 (tarih yok). *太平御覽 Taiping Yulan*. (25.06.2021 tarihinde erişildi).
<https://ctext.org/library.pl?if=en&file=80633&page=71>,
- Liu, Xinyuan 刘馨元 (2014). "中泰关系的历史探析 (1949年以前 (Çin-Tayland İlişkilerinin Tarihsel Analizi/1949 Yılı Öncesi)." <https://cari.gxu.edu.cn/info/1087/3864.htm>, (04.07.2021).
- Liu, Xun 劉詢 (1975). *舊唐書 Jiu Tang Shu (Eski Tang Kayıtları)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Ouyang, Xiu 歐陽修 (1975). *新唐書 Xin Tang Shu (Yeni Tang Kayıtları)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Pon, N. M. (2010). *Identity, Image and Ethnic Conflict in Burma, A Case Study of Mon People*. Phd Dissertation. Washington: Washington State University.
- Song, Lian 宋濂 (1975). *元史 Yuan Shi (Yuan Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Song, Yue 沈约 (1975). *宋書 Song Shu (Song Hanedanı Kayıtları)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Terwiel, B. (1978). "The Origin of the T'ai Peoples Reconsidered." *Oriens Extremus*, 25(2), 239-258.

- Wang, Dayuan 汪大淵 (tarih yok). *島夷志略 Diao Yi Zhi Lue (Ada Yabancıları Kayıtları)*. <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=10575&searchu=%E7%BE%85%E6%96%9B>, [03.07.2021].
- Wang, Juxin 王巨新 (2018). "清代中泰关系 (Qing Döneminde Çin-Tayland İlişkileri)". <https://cread.jd.com/read/startRead.action?bookId=30442342&readType=1>, (30.06.2021).
- Wei, Zheng 魏征 (1975). *隨書 Sui Shu (Sui Kayıtları)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Yuan, Lunian 俞鹿年 (1993). *中国政治制度通史 - 隋唐五代 (Çin Siyasi Sisteminin Kapsamlı Tarihi- Sui Tang Hanedanları ve Beş Devlet Dönemi)* (Cilt 5). Renmen Chubanshe.
- Zhao, Erxun 趙爾巽 (1975). *清史稿 Qing Shi Gao (Qing Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Zhang, Tingyu 張廷玉 (1975). *明史 Ming Shi (Ming Tarihi)*. Pekin: Zhonghua Shuju.

TAYLAND'DA İSLÂMİYET

*İsmail Hakkı GÖKSOY**

Giriş

Asya kıtasının güneydoğusunda yer alan Tayland, kuzeyden Laos ve Myanmar (Burma), doğudan Laos ve Kamboçya, güneyden Tayland Körfezi ve Malezya, batıdan da Andaman Denizi ve Myanmar ile çevrilidir. Tayland kelimesi, Tay dilinde “özgür insan” anlamına gelen Tay kelimesi ile İngilizcede ülke anlamına gelen “land” kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. 1939 yılına kadar ülkenin eski adı Siyam iken, 23 Haziran 1939 tarihinde resmen Tayland olmuştur. 1945-1949 yılları arasında bir süre Siyam adı kullanılmasına rağmen, tekrar Tayland'a dönüştürülmüştür. Halk arasında devlet veya ülke anlamına gelen “Muang” kelimesiyle birlikte ifade edildiği zaman, “Muang Tay (Özgür İnsanlar Ülkesi)” olarak da anılmaktadır. (Wyatt 2003: 6-8; Baker-Phongpaichit 2014: 1-9).

Parlamente sistemine dayalı anayasal bir meşruti krallıkla yönetilen Tayland, etnik yapı, dil ve dini inanç bakımından dünyanın en homojen Budist ülkelerinden biridir. Budizm'in Theravada kolu ülkenin milli dini olup, nüfusun çoğunluğu bu dine mensuptur. Budizm ülkenin resmi dini olmamakla birlikte, Tay milli kimliğinin ve toplumsal yapının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Anayasada kral ülkenin devlet başkanı, silahlı kuvvetlerin başkomutanı, Budizm'in koruyucusu ve diğer tüm dinlerin savunucusu olarak kaydedilmiştir. İslamiyet ise ülkenin ikinci büyük dinidir. Nitekim Tayland'ın resmi istatistik kurumunun 2016 yılı verilerine göre, ülkenin nüfusu 67,228,562 olarak verilmiş ve bu nüfusun 63.620.298'i Budizm'i, 2.892.311'i İslamiyet'i, 687.589'u Hristiyanlığı, 22.110'unu Hinduizm'i, 1.030'u Konfüçyüs dinini, 716'sı Sih inancını, 1.583'ü diğer inançlara mensup ve 2.925'i de dini olmayanlar olarak kaydedilmiştir (National Statistical Office 2016: 13). 2020 yılı resmi rakamlarına göre ise, 68 milyona yakın toplam

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü.
ismailgoksoy@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2976-0567.

nüfusun %93,5'i Budizm'i, %5,4'ü İslamiyet'i, %1,1'i Hristiyanlık ve diğer inançlara mensup olarak kaydedilmiştir (Statistical Yearbook Thailand 2020: 13).

İslamiyet ülkenin ikinci büyük dini olmakla birlikte, ülkede yaşayan Müslüman nüfus yoğunluğu ile ilgili olarak farklı rakamlar verilmektedir. Resmi çevreler ülkedeki Müslüman nüfusun oranını %5 civarında göstermesine rağmen, bazı yazarlar bunu %7,5'e (Yusuf 2010: 32; Göksoy 2011: 192) ve Tayland'daki Müslüman çevreler ise %9'a kadar çıkarmaktadırlar (Tayland Merkezi İslam Konseyi: <https://www.cicot.or.th/en/about>). Ülkedeki Müslüman nüfusun yaklaşık %80'i güneydeki Pattani, Yala, Narathiwat ve Satun vilayetlerinde yaşamakta olup, bunların büyük çoğunluğu da Malay etnik kökene mensuptur. Geri kalan %20'si ise başkent Bangkok ve çevresi ile kuzey kesimindeki vilayetlerde yaşamakta ve farklı etnik kökenlerden gelmektedirler. Malay kökenli Müslümanların çoğunluğunun yaşadığı Malezya sınırına komşu olan güneydeki vilayetler, tarihi olarak eski Patani Sultanlığı'nın topraklarını oluşturmaktaydı. Bu sultanlık 1785 yılında kuzeydeki Siyam Krallığı'nın denetimine geçmiş ve 20. yüzyıl başlarına kadar çok gevşek bir şekilde Tayland'a bağlı kalmıştır. Ancak, 1909 yılında imzalanan İngiliz-Siyam Antlaşması neticesinde kesin olarak Tayland'ın bir parçası olmuştur.

Tarih öncesi devirlerden itibaren insan yaşamının olduğu bilinen bugünkü Tayland toprakları üzerinde 13. yüzyıla kadar Tay, Mon, Khmer ve Malay kökenli çeşitli topluluklar yaşamakta ve bunlar küçük krallık yönetimleri altında Khmer İmparatorluğu'na bağlı idiler. Çin'in orta ve güney kesimlerinde dağınık halde yaşayan Tay toplulukları, kuzeyden güneye doğru göç ederek 9. yüzyıldan itibaren Phayao ve çevresine, Chiengmai'nin güneydoğusuna ve Lamphun'a yerleşerek din olarak Budizm'i benimsemişlerdir. İlk defa iki büyük Tay kabilesinin reisi olan Sri Indradit liderliğinde Sukothai'de devletleşme sürecine girmişlerdir. Budist Sukothai Krallığı olarak bilinen bu ilk merkezi Tay devleti, 1238 yılında Angkor'u alarak gücünü kuvvetlendirmiştir. Khmer İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlamasıyla birlikte Sukothai Krallığı bölgedeki diğer küçük Budist Tay krallıklarını da yönetimi altında birleştirerek iyice güçlenmiş ve kuzeydeki Çin imparatorları ile yakın ilişkiler kurmuştur (Göksoy 2011:191-192). Kral Rama Khamheng döneminde (1275-1317) Sukothai Krallığı idari, hukuki ve sosyal alanlarda birçok önemli yenilikler gerçekleştirerek devlet yapısını

güçlendirmiştir. Khmer ve Mon alfabesinden uyarlanan ve Sukodaya olarak adlandırılan bir Tay alfabesi oluşturulmuştur. Kubilay Han'ın Çin'deki Moğol askeri yapısını benimseyerek güçlü bir Tay ordusu teşkil etmiştir. Ancak, Kral Khamheng'in ölümüyle birlikte Sukothai Krallığı zayıflamaya başlamış ve yerine Chao Phraya vadisine ve Tayland Körfezi'ne daha yakın yerde olan güneydeki Ayutthaya merkez olmak üzere 1350 yılında Rama Dhipati tarafından Ayutthaya Krallığı kurulmuştur (Hall 1955:147,151-155).

İslamiyet'in Ülkeye Girişi ve Yayılışı

İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren Arap, Fars ve Hint kökenli Müslüman tacirler Batı Asya ile Çin arasındaki uluslararası deniz ticaret yolunu takip ederek Malay-Endonezya adalarındaki liman kentlerine uğramakta ve buralarda ticari faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Hatta bazıları uğradıkları liman kentlerinde yerli kadınlarla evlilik kurarak uzun süreli kalmakta veya zamanla oralara yerleşmekteydiler. Özellikle 9. ve 10. yüzyıllarda Malay ve Endonezya takımadalarındaki bazı sahil liman kentlerinde Müslüman tüccarlardan meydana gelen küçük Müslüman topluluklar ve koloniler oluşmuştu. Bugünkü Tayland toprakları içerisinde İslamiyet'in ilk girdiği ve geliştiği yer de Malay kökenli nüfusun yaşadığı güneydeki Patani bölgesidir. Nitekim Patani şehri yakınındaki eski Langkasuka liman şehri miladi 6. yüzyıldan itibaren Çinli ve Hintli gemiciler için önemli bir uğrak yeri olmuştu (Wade 2013:56).

Daha sonraki yüzyıllarda Müslüman tacirlerin bu bölgedeki liman kentlerine sıklıkla uğradıkları bilinmekte ve onların bölgedeki ticari faaliyetleri neticesinde yerli halk da İslamiyet'le tanışmışlardı. Başlangıçta küçük bir sahil köyü olan Patani, 13. yüzyıl sonları veya 14. yüzyıl başlarından itibaren Langkasuka'nın yerini almaya başladığı ve zamanla bölgede önemli bir liman kenti haline geldiği tahmin edilmektedir. Müslüman denizciler ve tüccarlar Patani Limanı'nı ziyaret etmişler ve buradaki mahalli yöneticilerle ticaret yapmışlardır. Patani kraliyet ailesinin 15. yüzyıl ortalarında Müslüman olmasından sonra İslamiyet Patani bölgesinde kalıcı bir şekilde yerleşmiş ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Müslüman tüccarların gemileri Patani nehrinin ağzındaki Patani liman şehrine daha sıklıkla uğramaya başlamışlardır (Teeuw-Wyatt 1970:1-3; Bougas 1990:113-115).

Hindu ve Budist inancın hakim olduğu bölgede ilk Patani kralının tam olarak ne zaman Müslüman olduğu hakkında kesin bir bilgi ve tarihi kanıt

yoktur. Ancak bazı araştırıcılar Malaka'nın 14. yuzyıl sonunda Müslüman olmasından sonra Malay Yarımadası'ndaki diğer kk Malay krallıklarının da 15. yuzyılda İslamiyet'e girdiğini dikkate alarak Patani Krallığı için de 1457 tarihini verirler (Yegar, 2002:74). Patani szli mahalli tarihi rivayetleri ihtiva eden ve en eski nüshasının 17. yuzyıl başlarına tarihlendirilen *Hikayat Patani* (Patani Tarihi) adlı eser de ilk Müslüman kralın İslamiyet'e giriş hikâyesini anlatmakla birlikte herhangi bir zaman dilimi vermez. Hikayat Patani'ye göre, Patani kralının Müslüman olması ve bölgenin İslamlaşması Sumatra Adası'nın kuzeyindeki Pasai'den gelen şeyh Said adlı bir davetiye bağlanır. Bu eserdeki İslamlaşma hikâyesine göre, Patani Kralı Phaya Tu Nakpa gizemli bir deri hastalığına tutulur ve başbakanına emir verir. Kendisini iyileştirmek birinin bulunması halinde kızını onunla evlendireceğini vaat eder ve bunun tüm halka duyurulmasını ister. Davullarla ülkenin her tarafına bu haber duyurulur ve onu ancak şeyh Said adında Pasaili bir Müslüman davetçi iyileştirir. şeyh Said kralın kızıyla evlenme teklifini reddedip ondan sadece iyileştiği zaman İslamiyet'i kabul etme şartını ileri sürer ve kral da bunu kabul eder. Ancak kral iyileştikten sonra sözünde durmayarak tekrar eski dinine dönünce tekrar aynı hastalığa tutulur. şeyh Said tekrar onu tedavi eder ve kral iyileşir. Bu defa kral, *Sultan İsmail Zillullah fi'l-lem* adını alarak tekrar Müslüman olur. Bundan sonra hiç sözünden dönmez. Kralın Müslüman olmasıyla birlikte saray erkânı, devlet görevlileri ve halk kesimleri Müslüman olmuştur ve akabinde İslam dini Patani şehri ve çevresinde hızla yayılmıştır. Onun vefatından sonra yerine oğlu Muzaffer şah tahta geçmiş ve yine Pasaili fakih şeyh Seyfüddin sarayda en yüksek din görevlisi olarak atanmıştır. Yine onun döneminde şehirde büyük bir cami inşa edilerek Patani Sultanlığı'nın ilk büyük merkez camisi olmuştur (Teeuw-Wyatt, 1970: 71-79).

1511 yılında Malay Yarımadası'ndaki Malaka şehri Portekizlilerin eline düşmesinden sonra Patani, Malay Yarımadası'nın doğusundaki en önemli bir sultanlık olmuş ve bölgede Müslüman ve gayrimüslim tüccarların uğradığı büyük bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 1516 yılında ilk Portekizli tüccar gemisini kabul etmiştir. 1602 yılında Hollandalılar, 1612 yılında İngilizler Patani'de ticaret merkezleri açmışlardır. Hatta Hikayat Patani'ye göre, Rum'dan (Anadolu'dan) Abdüssamed adlı bir top döküm ustasının Patani merkezde Patani Sultanı'nın hizmetinde çalıştığı kaydedilmektedir (Teeuw-Wyatt 1970: 155; Peacock 2017: 16). Portekiz denetimindeki Malaka'ya karşı kuzeydeki Budist Ayutthaya Krallığı ile 15. ve 16. yuzyıllarda ittifak kurmuş ve bazen de *bunga mas* (bir demet altın veya gümüş iek) adıyla bilinen

hediyelik göndererek ona bağlılığını sunmuştur. Bir süre içine düştüğü hanedan kavgalarından sonra Patani, 1688-1729 yılları arasında Malezya'daki Kelantan Sultanlığı'nın idaresi altında kalmıştır. Alung Yunus adlı bir şahsın bir süre yönetimi elinde tutmasının ardından Patani, 1785 yılında Chakri Hanedanlığı'nın ilk kralı I. Rama döneminde Siyam Krallığı'nın işgaline uğrayarak Tayland'ın denetimine geçmiştir (Teeuw-Wyatt 1970: 10-24; Man 1988: 98-99).

İslamiyet'in Tayland'ın merkezi vilayetlerindeki etkisi ve Müslüman toplumun Bangkok ve çevresindeki varlığı ise büyük oranda Ayutthaya Krallığı'nın (1350-1767) kuruluşundan sonra görülmektedir. Forbes, Müslüman tüccarların 13. yüzyıla kadar Tayland Körfezi'ndeki liman kentlerine uğramadığını belirtir. Ona göre, özellikle 1350 yılında başkent Ayutthaya körfeze yakın bir yerde kurulmasından sonra 15. yüzyıl başlarından itibaren Müslüman tüccarlar buradaki liman kentlerine de uğramaya başlamışlardır (Forbes 1982: 1057). Dolayısıyla İslamiyet'in buralardaki etkisi, Ayutthaya Krallığı döneminde Arap, İran, Hint ve diğer etnik kökenlerden gelen Müslüman tüccarların buralardaki faaliyetleri ile krallığın hizmetinde çalışan Müslüman devlet görevlilerinin varlığı sebebiyledir. Ayrıca, savaşlar neticesinde esir alınan Malay kökenli Müslümanların bölgeye yerleştirilmesini, çevre ülkelerden yaşanan Müslüman göçleri ve çalışma gayesiyle gelen Müslüman yerleşimcileri de eklemek gerekir.

Ayutthaya Krallığı'nda Müslümanların Varlığı ve Etkisi

Chao Phraya Nehri'nin etrafında Menam bölgesinde kurulan bu yeni devlet, önce Sukothai Krallığı'nın topraklarını ele geçirmiş ve zamanla kuzeydeki Lanna ve diğer küçük Tay şehir devletlerini egemenliği altına alarak merkezi bir Tay devleti haline gelmiştir. Doğudaki Tenasserim sahillerine kadar sınırlarını genişletmiş ve Kral II. Boromoraja yönetiminde 1432'de doğudaki Angkor'u almıştır. Kral Trailok döneminde (1448-1488) ise Ayutthaya yüksek rütbeli görevlilere topraklar tahsis ederek ülkede feodal bir idari yapı oluşturmuş ve sarayda velayetlik sistemini başlatmıştır. Yabancı tüccarların ülkeye uğramasının yaygınlaşmasıyla birlikte ülkede paraya dayalı iktisadi bir hayat gelişmiştir (Baker-Phongpaichit 2014: 10-14).

Ayutthaya, Çin ile Batı Asya arasındaki uluslararası deniz ticaret güzergâhı üzerinde bulunduğu için birçok Müslüman tüccarın uğradığı uluslararası önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Çin, Güney Asya ve Batı

Asya ile kurduğu ticari ilişkiler sayesinde zenginleşmiş ve 15. yuzyıl başlarında Malezya'daki Malaka liman şehri kurulmadan önce bölgede önemli bir ticari merkez olmuştu. O yıllarda Çinli bir tüccar grubu Ayutthaya'ya uğradığında, şehirde Hindistan'ın Malabar sahilinden gelen bir grup Müslüman tüccarla karşılaşmışlardı (Andaya 1999: 120). Ayutthaya'da Müslüman tüccarların varlığı ile ilgili olarak 16. yuzyıl başlarında Portekizli yazarlar, şehirde Arabistan, İnan, Hindistan, Malaya ve Endonezya adalarından gelen birçok Müslüman tüccarın bulunduğunu kaydetmişlerdir. İnanlıların şehr-i Nev (Yeni şehir) olarak adlandırdığı Ayutthaya'yı Hrmzl denizcilerin sıklıkla ziyaret ettiği ifade edilmiştir. Portekizli seyyah Tomo Pires, 16. yuzyıl başlarında şehirde az sayıdaki Malay kökenli Müslümanların yanı sıra birçok Arap, Fars, Hintli, Türk ve Bengalli Müslümanların olduğunu belirtmiştir (Andaya 1999: 121).

Aynı yuzyılda Ayutthaya'yı ziyaret eden diğer bir Portekizli seyyah ve maceracı Mendes Pinto, Ayutthaya'ya uğradığında 1547-1548 yıllarında şehirde iki Türk generalin yaşadığını ve Siyam ordusuna bağlı olarak yabancı askeri birliklerin komutanlığını yaptıklarını kaydeder. O, 1544 yılında Siyam Kralı Chairacha (hk.1534-1547) tarafından istihdam edilen 'Heredim Mohammad' (Hayreddin Muhammed) adında bir Türk kaptandan bahseder. Kral onu Portekizlilerin Siyam sahil limanlarında yürüttüğü saldıırlarına karşı koymak üzere Laos sınırında emrindeki 300 kadar yeniçeri askeriyle birlikte konuşlandırımış ve Portekiz saldıırlarına engel olmuştur. Onun ifadesine göre, bu Türk kaptan 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi sırasında dağılan askerlerden olduğunu kaydeder. Bu Türk kaptan emrindeki askerlerle birlikte önce o dönemde Tayland'a bağlı olan Tenasserim Limanı'na ulaşmış ve Siyam Kralı Sornau tarafından yıllık 12 bin cruzado (Portekiz riyali) maaşla Siyam'ın Laos sınırında görevlendirilmiştir (Ferrand 1970: 729; Peacock 2017: 17-18). 1554 yılında Mendes Pinto, ayrıca doğal nehirlerle vrili bir adada yer alan Ayutthaya şehrinde 30 bin civarında Müslümanın yaşadığını ve Türklere ve Araplara ait 7 tane cami bulunduğunu belirtir (Ferrand 1970:728; Chularatana 2008: 38-39).

16. yuzyılın ikinci yarısında ve 17. yuzyıl boyunca Ayutthaya Krallığı'daki Müslümanların etkisi giderek artmıştır. Ayutthaya kralları Müslüman tüccarlara uygun ortam sağlamış ve devlet tarafından her Müslüman gruba, şehirde kendi liderlerinin rehberliğinde inançlarını ve geleneklerini serbestçe yaşayabildikleri ayrı mahalleler (ban) tahsis etmiştir. Ayutthaya sarayındaki bazı önemli makamlara bile Müslüman yöneticiler atanmıştır.

Ayutthaya Krallığı, Hindistan'daki Babürlü ve İran'daki Safevî Müslüman devletleriyle kurduğu ticari ilişkiler neticesinde, başkent Ayutthaya'ya İran'dan Müslüman elçiler ve tüccarlar gelmişlerdir. Bunlar, kraliyet misafirleri olarak kabul edilmişler ve büyük bir hürmet görmüşlerdir. Başkent dışında limanda devlet protokolü ile karşılanmışlardır. Kraliyet sarayında uzun yıllar etkili olan İran asıllı Şeyh Ahmed ve kardeşi Muhammed Said'in 1602 yılında Ayutthaya'ya ulaştıkları belirtilir. Onlar Siyamlı kadınlarla evlilik kurarak buraya yerleşmişlerdir. Ayutthaya Kralı Song Tham (hük.1610-1628) Şeyh Ahmed'i daha sonra Hindistan ve Batı Asya ile yapılan dış ticaretten ve dış işlerinden sorumlu bakanlığa atamıştır (Marcinkowski 2002: 34; Wyatt 2003: 108). Onun soyundan gelenlerin önemli bir kısmı Müslüman kimliğini ve dinlerini korurlarken, din olarak Budizm'i benimseyen ailenin diğer bir kolu ise daha sonra kraliyet sarayıyla yakın ilişki içinde olmuşlar ve ülkede "Bunnag ailesi" olarak adlandırılmışlardır (Chularatana 2008: 49-50). Şii Müslüman kimliğini koruyan Müslüman aile gurubu, "şeyhulislamlık" müessesesi olarak da adlandırılan Chularajamontri makamını uzun yıllar ellerinde tutarak 20. yüzyıl başlarına kadar Tayland'ın tarihinde önemli izler bırakmışlardır (Marcinkowski 2005: 59,65). Scupin ve Marcinkowski gibi araştırmacılar Şeyh Ahmed ve kardeşinin aslen Fars kökenli olduklarını söylerken, bazı kaynaklar onun Basra Körfezi'nden gitme Arap asıllı Şii Müslüman olduklarını belirtirler (Scupin 1980: 63; Andaya 1999: 125; Peacock 2017: 22).

Ayutthaya'da İran'dan gelen Müslüman tüccarların sayısı ileriki yıllarda giderek artmıştır. Şehirdeki İranlı tüccar grubunun liderlerinden birisi, 1650 yılında Ayutthaya'ya gelen Ağa Muhammed Esterebadî olup, daha sonra kralın danışmanlığı ve ticaret bakanlığı görevinde bulunmuştur. Onun görevi sırasında Ayutthaya ile Hint limanları ve Basra Körfezi'ndeki İran şehirleri arasındaki ticaret İranlı gemiciler vasıtasıyla gelişmiş ve hatta Kral Narai'nin kültürel olarak İranlı Müslüman tüccarların etkisi altında kaldığı ve İran menşeli kumaşlardan yapılan elbiseler giydiği ifade edilmiştir (Marcinkowski 2005: 65-66). Kral Narai şehirdeki Müslümanların varlığından ve onların faaliyetlerinden çok memnun kalmış ve onları 6 ay boyunca Siyamlıların yapmakla zorunlu tutulduğu angaryadan muaf tutmuştur (Andaya 1999: 125). Türk asıllı bazı Müslümanlar da askeri görevlere getirilmişler ve bunlar komutan veya reis anlamına da gelen raca unvanıyla taltif edilmişlerdir. 1686 yılında bir İran heyeti Ayutthaya şehrine geldiğinde yüksek mevkilerde görev yapan memleketlileri tarafından karşılanmıştı (Andaya 1999: 127,128).

Kral Narai döneminde önemli Şii gelenekleri, Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali'nin imametiyle ilgili Gadir-i Hum günü ve torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği 10 Muharrem günüyle ilgili yapılan Şii taziye geleneği, Ayutthaya'da düzenli ve serbest bir şekilde yapılmaktaydı. Hatta Kral Narai bu geleneklerin icrası sırasında başarılı bir şekilde 1656 yılında saray darbesinde bulunarak başa geçmiştir. Siyam Budist bir hanedan tarafından yönetilmesine rağmen, kraliyet yönetimi Müslüman dini ritüellerin ve geleneklerin icrasında oldukça hoşgörülü davranmıştır. Mesela, birçok cami kraliyet bütçesinden sağlanan mali destekle inşa edilmiş ve bizzat kral kendisi de Muharrem ayı geleneklerine ve diğer Müslüman bayramlarına cömertçe katkıda bulunmuştur. Ancak, yönetim tarafından Müslümanlara hoşgörülü davranılırken, herhangi bir Tay vatandaşın Budizm'den ayrı yabancı bir dine girmesi ise hiç hoş karşılanmazdı (Scupin 1980: 65).

İran'daki Safevi Şahı Süleyman (hük.1666-1694), kısmen Kral Narai'yi İslamiyet'e kazandırmak veya iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamak için 1685 yılında bir elçilik heyeti göndermiş ve heyetin kâtibi Ibn Muhammed İbrahim seyahat boyunca tüm gözlemlerini Farsça'da "Sefine-i Süleyman (Süleyman'ın Gemisi)" adıyla bir kitapta toplamıştır ve bu eser daha sonra John O'Kane tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir (Muhammad 1972: Çevirmen'in Önsözü, 1-2). Onun verdiği bilgilere göre, elçilik heyeti Şehr-i New olarak adlandırdığı başkent Ayutthaya'ya varmadan önce Rum (Anadolu) halkından olan ve yakın zamanda Şii mezhebine intisap eden Çelebi adındaki Müslüman bir Türk vali (raca) tarafından karşılanmıştır. Onun Suhan racası adıyla adlandırdığı bugünkü Bangkok bölgesinin yönetimini üstlenmiş olan bu Türk vali, heyete yerli halkın "kamuça" olarak adlandırdığı ve sadece üst düzey devlet görevlilerinin binebildiği uzun ve tezyinatlı bir protokol gemisi tahsis etmiştir (Muhammad 1972: 50-51; Peacock 2017: 19-20). Ibn Muhammed'in verdiği bu bilgi, aynı yıllarda Batılı kaynaklar tarafından da teyit edilmiştir. Nitekim 1680 yılında Fransız misyonerler, 1685'te Ayutthaya'ya gelen bir Fransız heyeti ve 1687 yılında Siyam'ı ziyaret eden Fransız elçisi Claude Ceberet, dönemin Bangkok valisinin aslen Anadolu'daki Bursa'dan gitme bir Türk olduğunu kaydederler (Peacock 2017: 21).

İran menşeli Müslüman tüccarlar Basra Körfezi'ndeki limanlardan gemilerle çıkarak Hint sahillerindeki Gucerat ve Malabar sahil limanları vasıtasıyla Andaman Adaları'ndaki Martaban, Tavoy ve Mergui vasıtasıyla

Ayutthaya'ya ulaşırlardı. Bunlardan bazıları, 17. ve 18. yüzyıllarda önemli transit noktalarının yöneticileri olmuşlardı. İran asıllı tüccarlar genellikle Ayutthaya şehrine güzel dokumalar, halılar, değerli taşlar, içecekler, atlar, pigmentler gibi çeşitli lüks mallar getirirler ve dönüşlerinde de fildişi, kalay, nadir kokulu ağaçlar, aromatik ve tıbbi bitkiler, baharatlar ve filler gibi değerli eşyalar ve mallar götürürlerdi. Ayutthaya'da kendilerine has limanları, ticaret depoları ve imalathaneleri ve işletmeleri vardı. Bu tüccarların neslinden gelenler, yerli kadınlarla evlenirler ve devlet hizmetine girerek yüksek makamlara kadar yükselebiliyorlardı. Onların şehir surları içinde kendilerine ait mahalleleri, camileri ve mezarlıkları vardı. Ayutthaya'nın Hint Okyanusu sahillerindeki liman kentleri ile olan ticaretinde önemli rol oynamaktaydılar. Phraya Chularajamontri unvanıyla tanınan reisleri, krallığın batı ticaret bakanlığında çok etkin idiler. Ancak İran'da Safevi Hanedanlığı'nın 1730 yılında yıkılışı, akabinde Ayutthaya Krallığı'nın Andaman Adaları'ndaki limanlarını Burmalılara kaptırması ve 1767 yılında da Ayutthaya'nın düşüşüyle birlikte İran menşeli Müslüman tüccarlar ticari üstünlüklerini kaybetmişlerdi. Neticede, Ayutthaya'da sayıları giderek azalan İranlı tüccarlar da sahipsiz ve yoksul kalmışlardı (Van Roy 2017:141-142).

Ayrıca, Ayutthaya şehrinde Hindistan'ın sahillerinden gelen önemli sayıda Hintli Müslüman tüccarlar da vardı. Hint kökenli Müslümanlar, Hindistan'ın daha çok Gucerat bölgesindeki sahil liman şehirlerinden gelenlerden oluşmakta ve bir kısmı gezgin tüccarlar idiler. Gucerat bölgesinden gelen Hintli Müslümanların bir kısmı Şii mezhebine mensupken, diğerleri ve ayrıca daha sonraları Madras bölgesinden gelenler ise Sünni Müslüman idiler. Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında Ayutthaya şehrinde Kuzey Koromandel'deki Masulipatnam'dan gelen Golkonda Müslümanları ve Güney Koromandel'deki Porto Novo'dan gelen Tamil kökenli Müslüman tüccarlar da vardı. Bunların bir kısmı yerli kadınlarla evlenerek yerleşmişlerdi (Andaya 1999: 133-134; Van Roy 2017: 146-147).

Ayutthaya'da genellikle Arap Yarımadası'nın güneyindeki Yemen, Hadramut ve Umman taraflarından gelen Arap kökenli Müslümanlar da bulunmaktaydı. Bunlar da Hintli tüccarların bir kısmı gibi daha çok gezgin tüccarlar idiler. Sayıları İranlı ve Hintlilere nazaran daha az idi ve büyük bir kısmı ticaretle uğraştıkları için çok azı yerleşik hayata geçebilmişlerdi. Arap kökenliler de genelde Sünni Müslüman idiler (Van Roy 2017: 144).

Başkent Ayutthaya’da İran, Hint ve Arap asıllı Müslüman tüccarların ve elçilik görevlilerinin yanı sıra önemli sayıda Malay ve Endonezya kökenli Müslümanlar ile aslen Vietnam topraklarından gelen Çam Müslüman göçmenleri de yaşamaktaydılar. Ancak, bunların toplumsal statüleri devlet nazarında daha aşağı idi. İkinci gruptaki Malay, Çam ve Endonezya asıllılar, esas itibarıyla savaş esirleri, göçmenler ve paralı askerlerden oluşmaktaydılar. Dolayısıyla birinci gruptaki İran, Arap ve Hint kökenliler surlarla çevrili Ayutthaya şehrinin iç kısmında otururlarken, ikinci gruptakilerin sosyal statüsü daha aşağıda olduğu için onlar şehir surlarının dışında ikamet etmekteydiler. Birinci gruptaki Müslümanların bir kısmı mezhep olarak Şii mezhebine bağlıyken, ikinci gruptaki Müslümanlar Şafii mezhebine mensup Sünni Müslümanlar idiler (Van Roy 2017: 132). Özellikle Malay kökenli Müslümanlar krallığın güneye, yani Malay Yarımadası’na doğru hâkimiyetini genişletmeye çalıştığı 17. yüzyıldan itibaren savaşlarda ele geçirdiği Müslüman esirlerden oluşmaktaydı. Bu esir Müslümanlar arasında Malaylı aristokrat ve sanat erbabına mensup olanların yanı sıra köylü ve çiftçi kesimlerden gelen askerler de vardı. Bunlar, Ayutthaya ve Thonburi’nin çevresine yerleştirilip, zorunlu angaryaya tabi tutulmuşlardı (Van Roy 2017: 152-153).

Yine Ayutthaya, 16. yüzyıl başlarından itibaren başta Portekizli ve Fransız tüccarlar olmak üzere Avrupalı tüccarların uğradığı önemli bir merkez olmuştu. Nitekim Ayutthaya, 17. yüzyıl boyunca Avrupalı ticaret şirketlerine açık bir politika izlemiş ve sırasıyla Portekizli, Hollandalı, Fransız ve İngiliz tüccarlar da krallık ile ticari ilişkiler kurmuşlardır. Portekiz ve Fransızların ardından 1608’de Hollandalı, 1612’de de İngiliz tüccarlar Ayutthaya’ya gelerek özellikle Kral Narai döneminde Avrupalı tüccarlar ve görevliler sarayda etkili olmuşlardır. Hatta bazı Avrupa menşeliler de Ayutthaya sarayında bakanlık ve danışmanlık gibi üst düzey görevlere kadar yükselmişlerdir. Ancak, Kral Narai’nin vefatıyla birlikte 1688 yılında yabancı danışman ve görevlilerin istihdamına karşı saray çevresindeki muhalif grubun kral üzerindeki baskıları ve bazı yabancı görevlilerin cezalandırılması üzerine ülkedeki yabancı görevli ve tüccarların etkisi giderek azalmıştır (Baker-Phongpaichit 2014: 13).

18. yüzyılda giderek bozulmaya başlayan Ayutthaya Sarayı, 1767 yılında Burmalıların işgaline uğraması üzerine şehir yıkılmış ve Kral Taksin krallığın merkezini 15 yıl süreyle Thonburi’ye taşımak zorunda kalmıştır. Fakat o da

generallerinden Chao Phraya Chakkri liderliğindeki muhalif bir saray grubu tarafından tahttan indirilerek idam edilmiştir Chao Phraya Chakkri ise 1782’de Kral I. Rama adıyla tahta oturarak günümüzde hala devam etmekte olan Chakkri Hanedanlığı’ni başlatmış ve krallığın idari merkezini de yeni bir başkent olarak kurulan bugünkü Bangkok’a taşımıştır (Baker-Phongpaichit 2014: 13-16, 21-23).

Siyam Krallığı Dönemi’nde Bangkok ve Çevresindeki Müslümanlar

Ayutthaya Krallığı’nın ana merkezi 1767 yılında Burmalıların işgaliyle birlikte yıkıldıktan sonra, buradaki tüm Müslüman topluluklar bir süre yeni başkent olarak kurulan ve bugün Bangkok büyükşehir sınırları içinde yer alan Thonburi merkezine ve çevresindeki yerleşim yerlerine dağılmışlardır. Thonburi’de ve Bangkok’daki yeni yerleşim yerlerinde inşa ettikleri camilerin etrafında oluşturdukları köylerde yaşamaya devam etmişlerdir. Çam Müslümanları, savaş esirleri, paralı askerler ve göçmenler olsun, Kudi Yai (bugünkü Ban Ton Son) köyü, Kudi Mai (bugünkü Kudi Khaw), Kudi Asa Cham, Ban Khaek Khrua (Ban Khrua) adlı yerleşim yerlerinde yoğunlaşmışlardır. Bu grup Müslümanlar ilk zamanlar meslek olarak gemicilik ve askeri hizmet sektörlerini tercih ederlerken, daha sonraları ipek dokumacılığına yönelmişler ve günümüzde de daha çok bakkal ve market işletmeciliği ve turistik eşya ticareti yapma gibi ticari meslekleri icra etmektedirler (Van Roy 2017:136-141).

İran menşeli tüccarların neslinden gelenler, Ayutthaya’nın yıkılışından sonra büyük oranda yerleşerek Bangkok’da Kudi Nok (bugünkü Kudi Charoenphat), Kudi Chao Sen (İmam Hüseyin Köyü) gibi yeni yerleşim yerlerine taşınarak nesillerini devam ettirmişlerdir. Kudi Chao Sen adlı köyde inşa edilen *imambara* denilen cami, ana dini merkezleri oldu. 1890’lı yıllara kadar Siyam Krallığı’nın batı ticaret bakanlığının denetimini elinde tutan Phraya Chularajamontri unvanlı 8 kişi bu makamda kalmıştır. 1892’de bu ticaret bölümünün lağvedilmesi ve 1932 yılında da ülkede meşrutiyet yönetimine geçilmesinin ardından Şii Müslüman liderlerin rolü ve ülkedeki Müslüman toplumun dini lideri olarak konumları azalmıştır. Bu makama II. Dünya Savaşı’ndan sonra (1947) Sünni Malay kökenli Müslüman liderlerden temsilci atanmaya başlanmasıyla birlikte Şii Müslüman liderliğinin etkisi kaybolmuştur. İmambara dahil Kudi Chao Sen köyü de yıkılarak Kraliyet Deniz Komutanlığı arazisine dahil edilmiştir. Köydeki Şii Müslümanlar da Kudi Luang olarak adlandırılan yeni bir köye taşınmışlar ve orada soğan başlı

kubbesi olan Hint mimari tarzında yeni bir cami inşa ederek hayatlarını sürdürmektedirler (Van Roy 2017:142-144).

Önceleri bir kısmı Ayutthaya’da ve bazıları da Andaman adalarında ticari faaliyetler yürüten Arap asıllı Müslüman tüccarlar, Ayutthaya’nın yıkılışından önce Thonburi ve 19. yüzyıl ortalarında da Bangkok’un çevresine yerleşmişlerdir. Bangkok’daki Ban Khaek Bangkok Noi adlı köyde yaşamaya başlamışlardır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında tekrar Bangkok Noi Canal’ın karşı tarafındaki yeni yerleşim yerlerine taşınmışlar ve burada inşa ettikleri Ensârü’s-Sünne Camii (Ansarut Sunnah Mosque) ve çevresinde yaşamaktadırlar (Van Roy 2017:144-145).

Hint kökenli Müslümanlar da yerlileşen İran (Fars) kökenliler gibi evlilikler yoluyla yerlileşmişler ve bunlar da Bangkok çevresindeki Kudi Nok köyüne ve Khlong San civarına yerleşmişlerdir. 19. yüzyıl sonlarında Tayland ile Singapur arasındaki ticarete etkili olan Hindu inancına mensup bazı Hintli tüccarlarla birlikte yeni Hintli Müslümanlar da ülkeye gelmiştir. Bunlarla birlikte bir kısmı Ban Khaek Bang Rak (Bang Rak’taki Müslüman Köyü) denilen yere yerleşmişlerdir (Van Roy 2017:146-151).

Malay kökenli Müslümanların neslinden gelenler ise, Bangkok çevresindeki Ban Suan Phlu ve Bang O denilen köylere yerleştirilmişlerdir. Bang Lamphu ve Ban Tani köylerine yerleştirilenler de Patani civarından getirilen Müslüman esirler idiler. Malezya’daki Kedah’tan getirilen esirler de Ban Suan Luang köyüne yerleştirilmişlerdi. Sonraki dönemlerde Malaylı Müslümanlar, Tayland’a karşı isyanlardan getirilip Ban Khaek Sai Kai (daha sonra Ban Khaek Bon Somdet) olarak tanınan yerlere yerleştirildiler. Zamanla bazı Malay kökenli Müslümanlar, Hintli Müslümanlarla yaptıkları evlilikler neticesinde büyük oranda yerlileşmişlerdir. Bang Uthit ve Ban Trok Mo adlı yerleşim yerlerini kurmuşlardır. 20. yüzyıl başlarından günümüze kadar Ban Trok Mo’daki Selefiyye Camii (as-Salafiya Mosque) ve Ban Suan Luang’daki Atik Camii (al-Athik Mosque) selefi ve reformcu Müslümanların camileri olarak tanınmışlardır (Van Roy 2017:154-160).

Bangkok ve çevresindeki Endonezya adalarından gelen Müslümanlar ise, genellikle balıkçılar, Cavalı bahçıvanlar ve 20. yüzyıl başlarından itibaren Bangkok ile Singapur arasında ve Batavya (Cakarta) ve Semarang limanları arasında ulaşım hizmeti yapan gemiciler ile Bugi etnik kökene mensup kaçakların neslinden gelmektedirler. Ban U ve Ban Khaek Lang (sonra Ban Suwaraphumi) adlı balıkçı köylerinde; çeşitli kraliyet konaklarında çalıştırılan

Cavalı bahçıvanlar da önceleri Ban Toek Din ve Ban Khaek Bang Kraboe adlı küçük Müslüman yerleşimlerinde ve daha sonra da Ban Kruay ve Bang Khwang adlı gelişmemiş köylerde yerleştirilmişlerdir. Günümüzde Darül-Abidin ve Beyan camileri ile ortak etnik ve kültürel özelliklere sahiptirler. Hollanda sömürge yönetiminin Bugilerin yaşadığı Sulavesi adasını hâkimiyetleri altına aldıklarında birçok Bugili Müslüman çeşitli yerlere göç etmek zorunda kalmış ve hatta Ayutthaya'ya kadar kaçanlar olmuştur. Ancak, 20. yüzyıl başlarında Bangkok'a gelen Bugili kaçaklar da vardı. Bugi kökenli bu Müslüman gruplar daha sonra Ban Makkasar adlı yerleşim yerini kurmuşlar ve Nimetül-İslam Camisi etrafında toplanmışlardır (Van Roy 2017:160-167).

Son yüzyıllarda Tayland'ın kuzey vilayetlerinde kendilerine Tay dilinde Haw (Çince'de Hui) denilen Çin kökenli yeni bir Müslüman toplum kesimi de ülkeye katılmıştır. Bunların büyük çoğunluğu, 19. yüzyılın ikinci yarısında Çinli yetkililerin Çin'in güneyindeki Yunnan bölgesindeki Müslüman halka uyguladığı baskı, zulüm ve benzeri sıkıntılardan kurtulmak için kaçıp Tayland'a sığınan Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu göç olayı ilk olarak Yunnan'daki Panthay Ayaklanması (1856-1873) sırasında gerçekleşmiştir. Çin'de meydana gelen daha sonraki siyasi karışıklıklardan kaçıp, Kral V. Rama döneminde (1868-1910) Tayland'a sığınan ve orada yerleşen Müslümanlar da oldu. Ayrıca, sınır boylarında ticaret yapan bazı Çinli Müslüman tacirler de Taylı yerli kadınlarla evlenip ülkede kalmışlardır. Günümüzde Haw denilen Çin kökenli Müslümanlar, Tayland'ın kuzeyindeki Chiang Rai, Lampang, Lampun, Mae Hong Son, Chiang Mai şehirlerinde yaşamaktadırlar. Ülkedeki diğer Sünni Müslümanlar Şafi mezhebine mensup iken, Çin kökenli Müslümanlar Hanefi mezhebindedirler (Forbes 1986: 173-186).

Bangkok ve çevresinde yaşayan Müslümanları diğer Budist Taylardan ayırt etmek için halk arasında onlar "Thai İslam" veya "Thai Muslim", yani Müslüman Taylar olarak adlandırılırlar. Her ne kadar günümüzde Müslüman ziyaretçiler veya Müslüman yabancılar anlamına gelen eski "Khaek İslam" terimi kullanılmasa da Bangkok ve çevresindeki Müslüman toplumu diğer Budist halktan ayırt etmek için "Thai İslam" tabiri genel toplum içindeki "ötekileri" ifade etmektedir. Bazı açılardan ve özellikle görünüşleri itibariyle Budist Taylar'dan kolayca ayırt edilebilirler. Bununla birlikte, Bangkok'daki bu farklı etnik kökenlerden gelen Müslümanlar, genel Tay toplumuna entegre

olmuş dini bir topluluk hüviyetindedir. Anadil olarak Tay dilini konuşurlar ve genel eğitim altyapıları, yiyecek ve kıyafet gelenekleri, sosyal ve siyasi tecrübeleri, ortak tarihi hafızaları ve kültürel açıdan Budist Taylardan çok az farklılık gösterirler (Van Roy 2017:167-168).

Müslüman Taylar anlamına gelen “Thai Isalam” veya “Thai Muslim” tabirleri, esasen 1945’den sonra resmi literatürde kullanılmaya başlanmıştır. Bu tabirler Bangkok ve çevresindeki Tayca konuşan Müslüman gruplar arasında büyük ölçüde kabul görmesine rağmen, dinle birlikte etnik kimliklerine daha fazla önem veren güneydeki Malay kökenli Müslümanlar açısından eleştiri konusu yapılmaktadır. Malaylı olmak Müslüman olmakla özdeş görüldüğünden onlar bu tabirlere şiddetle karşı çıkmakta ve bu tabirin bilinçli bir şekilde Taylı yetkililer tarafından Malay kimliğini ve kültürünü yozlaştırmak ve Malayları asimile etmek için kullanıldığını ileri sürmektedirler (Liow 2009:15).

Kısacası günümüzde Tayland’daki Müslüman nüfusu genel olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi, başta Bangkok ve çevresinde olmak üzere ülkenin merkezi vilayetlerine dağılmış olarak küçük topluluklar halinde yaşayan ve farklı etnik kökenlerden gelen Tay Müslümanlarıdır. Bunlar aslen Tay, Çam, Çin, Hint, Arap, Fars ve Endonezyalı gibi çok farklı etnik gruplara mensup olup, Tay dilini konuşan, Tay kültürel özelliklerinin çoğunu benimsemiş ve evlilikler yoluyla genel Tay toplumuna entegre olmuş Müslümanlardır. Esasen bu gruba giren Müslümanlar eski devirlerde tüccar, davetçi, devlet görevlisi, denizci, göçmen ve işçi olarak ülkeye gelip yerleşenlerin neslinden gelmektedirler. Hatta bazıları eski Ayutthaya hanedanlığında bazı üst düzey görevlere de atanmışlardır. Bu grup Tay Müslüman topluluğunun çoğunluğu Sünni olmakla birlikte, Fars menşeliler Şiidirler (Suthasasna 1984:235; Yegar 2002: 81-82).

İkincisi ise Tayland’ın güneyinde ve Malezya sınırına yakın olan vilayetlerde yaşayan ve nüfus yoğunluğu itibariyle bugün üç vilayette çoğunluğu oluşturan Malay kökenli Müslümanlardır. Patani Müslümanları olarak da adlandırılan bu Müslümanlar, Malezya’daki Malaylar ile aynı etnik kökene mensup olup, Budist Taylar’dan farklı kültürel özelliklere ve sosyal değerlere sahiptirler. Malay kökenli bu Müslümanlar, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Budist Taylar içerisinde dini, kültürel ve etnik bakımlarından küçük bir azınlık olmalarına rağmen, kendi bölgelerinde nüfusun çoğunluğunu oluştururlar. Büyük Patani bölgesini meydana getiren

Patani, Narathiwat, Yala ve Satun'da çoğunluğu teşkil etmektedirler. Nitekim Yala ve Satun'da nüfusun üçte ikisini, Patani ve Narathiwat vilayetlerinde de yaklaşık dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktadırlar. Nitekim 1985 yılı nüfus sayımına göre Narathiwat %78, Patani %77, Satun %66 ve Yala %63 oranında Müslüman nüfus kaydedilmiştir (Man 1992:66). Son dönemlerdeki şehirleşme, iç göç ve iş imkânları sebebiyle küçük çapta nüfus değişim hareketleri olmasına rağmen, günümüzde de bu oranlarda pek fazla bir değişikliğin (Narathiwat'ta %80, Patani'de %85, Songkla ve Yala'da %70, Satun'da %65) olmadığı görülmektedir. Bu bölgelerdeki nüfusun geri kalan kısmını ise Budist Taylar ve Çin asıllılar meydana getirmektedir.

Güney Tayland'daki Malay Kökenli Müslümanlar

Güneydeki Malayca konuşan Malay kökenli Müslümanlar, sadece dini inanç ve kültür bakımından değil, bilakis hayat anlayışı ve gelenekler açısından da Budist Taylardan oldukça farklıdır. Ekonomik açıdan çoğu pirinç ekimi, balıkçılık, meyve yetiştiriciliği ve kauçuk ağacı üretimi gibi işlerle uğraşmakta ve kırsal kesimlerdeki köylerde yaşamaktadırlar. Kültürel yakınlıkları itibarıyla Budist Taylardan ziyade komşu ülke Malezya'daki Malaylarla aynı değer yargılarını ve aynı gelenekleri paylaşırlar. Ana dil olarak Malayca konuşmakta, Malay gelenek ve göreneklerini takip etmektedirler. Tay dilini konuşmak, onlar için Malay kimliğini göz ardı etmek ve Malay kültürü ve inancını terk etmek anlamına gelmektedir. Tay hükümetlerinin eğitim ve kalkınma programları yoluyla Tay dilini bölgede yayma çabaları da bazı Malaylı Müslümanlar arasında karşı tepkiye neden olmuş ve onların etnik kimliklerinin daha fazla ön plana çıkmasına yol açmıştır (Yegar 2002: 80-81). Geçmişteki Tay yetkililerin aktif asimilasyon politikalarına rağmen, kendi etnik ve dini kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Ancak, ayrılıkçı hareketler sebebiyle bu bölge Tayland'ın en önemli iç güvenlik sorununu oluşturmaktadır.

Diğer komşu Malay hanedanlıkları üzerinde de bir süre egemenlik tesis eden Tayland'ın Patani bölgesindeki hâkimiyeti, 10 Mart 1909 tarihinde imzalanan İngiliz-Siyam Antlaşması ile uluslararası meşruluk kazanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Patani Sultanlığı'na bağlı Patani, Yala ve Narathiwat vilayetleri ile Kedah Sultanlığı'na bağlı Satun vilayeti Tayland sınırları içinde kalmıştır. Bu bölge dört ayrı idari birime ayrılarak yönetim zamanla Malaylı racalardan Tay sivil görevlilerin eline geçmiştir. Müslümanların evlilik ve miras konuları dışındaki tüm hususlar Tayland kanunlarına tabi kılınmış;

ülkede eğitimin zorunlu olmasıyla birlikte de Malaylı Müslümanlar Tay ilkokullarında okumak ve Tay dilini öğrenmek zorunda kalmışlardır.

Kültürel, etnik ve dini bakımlardan Budist Taylar'dan büyük farklılıklara sahip olan Patani halkı ve liderleri, özellikle eski sultanlık ailesi mensupları tarafından zaman zaman çeşitli isyan hareketlerine girişmişlerdir. 1903 yılında Raca Tengku Abdülkadir, bölgeye atanan Taylı idareci ve memurlara karşı sivil itaatsizlik hareketi başlatmış, 1910 yılında Totae ve ertesini yıl da Hacı Bula adlarındaki sufi eğilimli dini liderler Tay yönetimine karşı çeşitli isyan ve protesto hareketlerine girişmişlerdir. Bölgede zorunlu Tayca ilköğretim eğitiminin başlamasına karşı, devlet kurumlarını ve memurlarını hedef alan ve vergi vermeyi reddeden protestolar yapılmıştır. 1920'li yıllar boyunca devam eden çalkantılar ve protestoları, hükümet güç kullanarak bastırılmış ve birçok kişi tutuklanarak hapse atılmıştır. 33 ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılan Raca Abdülkadir, faaliyetlerini sürgüne gönderildiği Malezya'nın Kelantan eyaletinden 1933 yılındaki ölümüne kadar devam ettirmiştir (Yegar 2002: 87-89).

1932 yılında Tayland'da anayasal meşruti yönetime geçilmesinden sonra Tay hükümetleri ulus devlet anlayışı çerçevesinde ülkedeki tüm azınlıkları genel Tay toplumuna entegre etme politikası takip etmeye başlamış ve Patani bölgesi üzerindeki Tay idaresi de yeniden yapılandırılmıştır. Genç nesillere Tay dilini öğretmekle başlayan bu politika, 1938 yılında aşırı milliyetçi lider Phibul Songkhram'ın başbakan olmasıyla birlikte katı bir kültürel asimilasyona dönüşmüştür. Güneydeki Malay kökenli Müslümanlar Tay elbisesi giymeye, Tayca konuşmaya ve Tay geleneklerini benimsemeye zorlanmıştır. Hatta Müslüman halkın sahip olduğu evlilik ve miras hukukuyla ilgili eski hakları kaldırılarak, bir süre Budist kaynaklı resmi mahkemelere başvuruları zorunlu tutulmuştur. Phibul yönetiminin ülkedeki millileştirme ve Taylaştırma politikaları, neticede Müslümanlar arasında ayrılıkçı düşüncelerin iyice artmasına yol açmıştır. Tay hükümetinin bu siyasi ve kültürel asimilasyon politikası Phibul'un iktidardan düştüğü 1944 yılına kadar devam etmiştir. Phibul'un 1948 yılında ordunun desteğiyle tekrar iktidara gelmesiyle birlikte, kültürel asimilasyon politikası da tekrar başlamıştır. 1948 yılında Hacı Sulong adındaki etkili bir Patanili Müslüman lider bir grup arkadaşıyla birlikte hükümete bir dilekçe vererek Malaylı Müslümanlara bazı idari haklarla birlikte kültürel ve dini özerklik tanınmasını talep etmiştir (Pitsuwan 1982: 151-152). Bölgedeki Malaylı Müslümanların faal ve

entelektüel bir lideri olarak Hacı Sulong, Güney Tayland'da Tayca'nın yanı sıra Malaycanın resmi dil olarak kullanılmasını, bölgede toplanan gelirlerin yerinde harcanmasını, dinî mahkemelerin ve İslam hukukunun bölgede uygulanmasını, bölgedeki idari kadroların %80'inin Müslüman memurlara tahsis edilmesini talep etmiştir. Oluşturulacak bu özerk bölgeyi idare etmek üzere vali yerine bir yüksek komiserin atanmasını istemiştir (Suhrke 1981: 235-236; Yegar 2002: 101-102). Fakat merkezi hükümet Malaylı Müslümanların bu taleplerine Hacı Sulong ve arkadaşlarını tutuklayarak cevap vermiştir. Bunu da özellikle Narathiwat vilayetinde ortaya çıkan isyan hareketleri takip etmiştir. 1948 yılında bazı Patanili liderler İngiltere'den Phibul hükümetini tanımama yönünde talepte bulunurlarken, Patanili halkın oluşturduğu bir teşkilat da Birleşmiş Milletler'e başvurarak Narathiwat, Yala ve Patani vilayetlerini içine alan bölgenin özerk federal devlet statüsünde yeni oluşturulmakta olan Malezya Federasyonu'na bağlanmasını ve bu hususta halk oylamasına gidilmesini istemişlerdir. Bu dilekçe yaklaşık 250 bin civarındaki bir Müslüman grubun imzasını taşımaktaydı. Tay hükümeti, bu girişime bölgede sıkıyönetim ilan ederek ve önde gelen Müslüman liderleri tutuklayarak cevap vermiştir (Thomas 1982: 161-162).

Olayın ciddiyetini kavrayan ve onu dünya kamuoyundan gizlemeye çalışan dönemin Tayland hükümeti, bölgede sıkıyönetim ilan ederek ve bölgeye bir komisyon göndererek Müslüman halkın taleplerini yerinde incelemeye başlamıştır. Komisyonun 1949 yılında hazırladığı raporun önerileri doğrultusunda hükümet, bir dizi vaatleri ihtiva eden tavizler vermeye razı olmuştur. Bu tavizler, bölgeye atanacak memurların özel eğitimden geçirilmesini, Müslüman memurların kamu kurumlarında kendi geleneksel elbiselerini giyebilmelerine izin verilmesini, cami ve diğer dini merkezlerin inşasına devletin mali yardımının sağlanmasını, Bangkok'ta bir İslam kolejinin açılmasını, Müslümanların evlilik ve mirasla ilgili davalarının İslam hukukuna göre yürütülmesini kapsamaktaydı (Thompson-Adloff 1955: 158-165).

Ancak o dönemde bunların sadece az bir kısmı uygulamaya konulmuş ve daha sonraki hükümetler kültürel asimilasyona başvurmadan siyasi entegrasyonu sağlayacak bir politika takip etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla daha önce Phibul hükümeti tarafından alınan bazı kararlar, uygulamadan kaldırılmıştır. Ayrıca Bangkok'ta Taylandlı Müslümanlarla ilgili işlerde hükümete danışmanlık yapan Chularajamontri'nin başkanlığında Merkezi

İslam Konseyi ve Müslümanların yaşadığı vilayetlerde de bu konseyin yerel birimleri olarak mahalli İslam konseyleri kurulmuştur. Fakat bu rahatlama döneminde bile Malaylı Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk devam etmiştir (Pitsuwan 1982: 104-105).

Malay kökenli Müslümanların merkezi yönetime karşı isyan hareketleri ve direniş örgütlerinin ormanlık kesimlerdeki faaliyetleri 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca devam etti. Bazı örgütler Tayland'ın egemenlik hakkını tanıyarak sadece geniş otonomi hakları elde etmek için mücadele ederlerken, diğerleri ise tam bağımsızlık taraftarı bir tutum izlediler. Tayland hükümet yetkilileri ise tüm bu siyasi grupları “ayrılıkçı” hareketler olarak niteledi ve özerklik ve bağımsızlık taraftarı gruplarla herhangi bir siyasi diyalog içine girmekten kaçındı. Bağımsızlık taraftarı gruplar arasında Patani Birleşik Kurtuluş Teşkilatı (*Pattani United Liberation Organisation- PULO*), Patani Milli Kurtuluş Cephesi (*National Liberation Front of Pattani*) ve Milli Devrim Cephesi (*Barisan Revolusi Nasional*) gibi örgütler vardı. Tüm bu hareketlerin ana merkezi ve üst düzey yetkilileri ülke dışında, yani Malezya ve diğer İslam ülkelerinde bulunmakta olup, bazı Ortadoğu İslam ülkelerinden de destek almaktaydılar. Ancak, Tayland sınırları içinde de yasal olmayan yollardan mücadeleyi sürdüren yardımcı elemanları ve taraftarları vardı. Çeşitli Ortadoğu İslam ülkelerinde okuyan Malaylı öğrencilerin ve geleneksel dini liderlerin desteğiyle kurulan Patani Milli Kurtuluş Cephesi, bağımsız Patani için hem siyasi hem de silahlı mücadele yolunu benimserken, 1968 yılında kurulan ve özellikle yurtdışındaki Malaylı öğrencilerin desteklediği Patani Birleşik Kurtuluş Teşkilatı (PULO) da Malay ve Müslüman kimliğini ön planda tutan milliyetçi bir çizgide yer almıştır (Yegar 2002: 146-149). Malezya'daki bazı İslamcı çevrelerden ve Ortadoğu Arap ülkelerinden (Suudi Arabistan ve Libya) de destek gören PULO, ülke içinde de siyasi ve askeri faaliyetler yürütmekteydi (Thomas, 1995: 306-307). Sonuncusu ise daha çok ülke içindeki “*Pondok*” adı verilen geleneksel dini okullar vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürdü (Man 1992: 67-68; May 1992: 402-404).

Ayrılma taraftarı hareketlerin normal Müslüman halk arasında giriştikleri kanun dışı eylemlerden dolayı pek fazla popüler halk desteği olmamasına rağmen, merkezi yönetime karşı Müslüman halkın duyduğu hoşnutsuzluk oldukça kuvvetli idi. Bunu iyi bilen Tay hükümetleri de bölgeye karşı politikasını 1960'lı yılların ortalarından itibaren tekrar gözden geçirerek yeni stratejiler benimsedi ve güneydeki Müslüman Malayları genel Tayland

toplumuna entegre etmek için çeşitli çabalarda bulundu. Bölgeye çok sayıda güvenlik gücü yerleştirerek ayrılma taraftarı hareketlerin halk üzerindeki etkisini kırmaya, Tayland'ın diğer kırsal kesimlerinde yaşayan topraksız ve evsiz Budist Taylar'ın bölgeye yerleşmelerini teşvik ederek ve devlet destekli yeni yerleşim merkezleri kurarak bölgenin demografik dengesini değiştirmeye çalıştı. Bölgede görevlendireceği Budist memur ve idarecileri özel eğitimden geçirerek ve bölgenin geri kalmışlığını gidermek için kalkınma programları uygulayarak ve Müslüman halka daha fazla eğitim imkanları sunarak onları Tay toplumuna entegre etmeye çalıştı. Merkezi hükümetlerin 1960'lı yılların ortalarından itibaren özellikle yol yapımı ve kauçuk ağaçları dikimi gibi bölgenin ekonomik yönden kalkınmasına yönelik programlar halk üzerinde kısmen olumlu etki yapmıştır (Thomas 1982: 166-170).

Aynı yıllardan itibaren hükümetler Müslüman bölgelerde eğitimin geliştirilmesine de büyük önem vermişlerdir. Müslüman halka daha fazla eğitim imkanları sunarak onları genel Tay toplumuna entegre etmeye çalışmışlardır. Meselâ, 1972-76 yılları arasında hükümetin ilköğretim için üç vilayette (Patani, Yala ve Narathiwat) harcadığı miktarda %40'lık yıllık ortalama artış kaydedilmişti. Özellikle 7 yıllık ilköğretimin birinci kademesi olan dört yıllığına ve onun önündeki anaokulu sınıfına büyük önem vererek Müslüman çocukların Tay dilini öğrenmelerini hedefledi. İlçe seviyesindeki yerleşim birimlerinde orta öğretim kurumları, halk eğitim merkezleri niteliğinde yetişkinler okulu ve mevsimlik mesleki kurs programları açarak bölge halkının eğitim seviyesinin yükseltilmesine çalışıldı. 2.000 kadar caminin tamirine ve 200'ü aşkın Müslüman okulun yapımı ve onarımına destek verdi. Yükseköğrenim seviyesinde de Bangkok ve Yala'daki İslam kolejlerinin yanı sıra biri Patani merkezinde ve diğeri de Hat Yai şehrinde olmak üzere iki kampüslü yeni bir üniversite (Prince of Songkhla University) açıldı. Malaylı Müslüman öğrencilerin üniversitelere girişini kolaylaştırmak amacıyla burslar vermeye başlandı. Bangkok'daki İslam Koleji'ne (Muslim College) üniversite öncesi son iki sınıfı okumak için 30 öğrenciye her yıl burs verildi (Thomas 1982: 170-171).

1980'li yıllardan itibaren de Müslüman kadınların iş hayatında örtülü kıyafetle çalışabilmelerine ve resmi evraklarda başörtülü fotoğraf kabul edilmesine izin verildi. Hükümet, güneydeki vilayetlerde Kurban ve Ramazan Bayramı günlerini Müslümanlar için resmî tatil günü ilan etti. Müslümanların hac farızasını yapabilmeleri için yeni seyahat düzenlemeleri yaptı. Hz.

Peygamber'in doğum günü münasebetiyle yıllık mevlit kutlamalarının düzenlenmesine destek oldu ve helal yiyecek sertifikası vermeye başladı. Bölgedeki geleneksel dini eğitim kurumları olan pondok medreseleri ise, hükümetin 1961 yılında aldığı bir kararla devletin denetiminde faaliyetlerini sürdüren özel okul statüsüne alındı (Yegar 2002: 1329. Ancak tüm bu okullar Eğitim Bakanlığı'nın öngördüğü milli eğitimin programını takip etmek ve Tay dilinde eğitim vermek zorunda idiler. Müfredat programlarına İslam diniyle ilgili ilave dini dersler ile sosyal ve fen dersleri de ekleyerek bu tip okulları köklü bir ıslaha tabi tuttu. Bu şartları yerine getirmeyen pondok okulları ise kapatıldı. Ancak, bu tip eğitim kurumları istenilen başarıyı gösterememesi sebebiyle, zamanla bazıları kapanmak zorunda kaldı. Nitekim 1984'de dört vilayette faal durumda sadece 202 pondok okulun olduğu kaydedilmişti (Man 1992: 66).

Güney vilayetlerindeki Malaylı Müslümanların, bölgedeki diğer şehirli Budist toplum kesimlerine nazaran sosyo-ekonomik durumları da oldukça zayıftır. Bangkok ve çevresindeki farklı kökenlerden gelen Tay Müslümanları genellikle ticaretle ve çeşitli meslek dallarıyla iştigal ettikleri için eğitim seviyeleri ve sosyo-ekonomik gelişmişlikleri daha yüksek olmasına rağmen, aynı durum güneydeki Malay kökenli Müslümanlar için geçerli değildir. Güneydeki Müslüman halkın büyük bir kısmı kırsal kesimlerde, yani köylerde ve küçük kasabalarda yaşadığı için genellikle tarım, meyvecilik, balıkçılık ve kerestecilikle geçimlerini sağlamaktadırlar. Güneydeki dört vilayette Müslüman halk geçimlerini başta pirinç üretimi olmak üzere, plantasyon arazilerinde ürettikleri çeşitli bitki ve meyveler ile kerestecilikten sağlamaktadır. Balıkçılık da özellikle sahil kesimlerinde yaşayanların temel geçim kaynağını oluşturmaktadır (Suthasasna 1984: 237-238). 1984 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Tayland'taki Müslümanların %80'i tarımla, %5'i devlet memurluğu, %15'i de sanayi işkollarında çalışmakla geçimlerini sağlamaktaydılar. Yine eğitim görmüş 100 kişi üzerinde yapılan aynı araştırmaya göre Müslüman olmayan meslektaşlarıyla mukayese edildikleri zaman, iş bulmada ve terfi etmede %62'si ayrımcılık yapıldığı yanıtını vermiştir (Suthasasna 1984: 236,241). Müslümanların eğitim seviyelerinde ve sosyo-ekonomik durumlarında sonraki yıllarda önemli oranda iyileştirmeler olmasına rağmen, tarımda çalışan Malaylı Müslüman halkın oranı hala yüksektir.

Resmîyette Tayland'da Müslümanlara karşı herhangi bir ayrımcılık olmamasına rağmen, uygulamada ayrılıkçı hareketler sebebiyle özellikle güneydeki Malaylı Müslümanlara karşı bakış önyargılıdır. Müslümanların Tay dilini tam olarak konuşamamaları da iş hayatına olumsuz etki yapmaktadır. Devlet kademelerinde çalışan Müslümanların çoğu da resmî kullanım için Tayca isimler almak zorunda kalmaktadırlar. Devlet kademelerine girişte ve yükselmelerde Müslümanlar çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bürokraside görev alan Müslümanların çoğu, Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda, özellikle kendi bölgelerinde öğretmen olarak çalışmaktadırlar. Bunu, İçişleri Bakanlığı, kamu iktisadi teşekkülleri, ordu ve polis teşkilatında çalışanlar takip etmektedir. Ancak ordu ve polis teşkilatında çalışan Müslüman sayısı ise oldukça azdır. Çalışanlar da terfi etmede sıkıntılar yaşamaktadır. İş bulmada Müslümanlar Budist Taylarla mukayese edildiği zaman, başta aynı eğitim seviyesine sahip olsalar bile bir işe girmede ve girdikleri takdirde de Müslüman olmayan meslektaşlarından daha geç terfi ettikleri için yükselme problemleri olmaktadır. Ülkede demokratikleşmenin gelişmesiyle birlikte *Taylandlı Müslüman liderler, çeşitli siyasi partilere katılarak siyasi hayatta da görev almaktadırlar.* 2007 yılı genel seçimlerinde ülke genelindeki toplam 500 milletvekilinden 10'u güney vilayetlerinden olmak üzere 26 tanesi Müslüman menşelidir (Yusuf, 2009: 325-336).

Tay toplumu ile entegre olmuş Müslümanlar, Tay vatandaşlığı ile Müslüman olma arasında hiçbir problem görmezken, güneydeki Malay kökenli Müslümanlar etnik, dil ve kültürel kimliklerinin tanınması yönündeki çeşitli taleplerini sürekli gündemde tutmaktadırlar. 2004 yılında güneydeki Malaylı Müslüman gruplar ile Budist Taylar ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışmalarda yüzlerce kişi ölmüş ve birçok ayrılıkçı Müslüman militan tutuklanmıştır. Sınır boylarındaki 875 kadar Malaylı Müslüman köyün çatışmalardan etkilendiği rapor edilmiştir (Liow 2009: 36). Tayland hükümetleri bir taraftan güneydeki ayrılma taraftarı Müslüman hareketleri kanun dışı ilan ederek onlarla yoğun bir mücadele yaparken, diğer taraftan da Müslüman halkın sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmeye, eğitim seviyelerini yükseltmeye, bölgede kalkınma programları uygulayarak Malay kökenli Müslümanları genel Tay toplumuna entegre etmeye çalışmaktadır (Göksoy 1998: 272).

Müslümanların Dinî Kurumları

Chularajamontri (Şeyhüislamlık) Makamı

Tayland'da Müslüman halk arasında Şeyhüislam ve Tay dilinde ise Chularajamontri olarak adlandırılan bu makam, ülkedeki Müslüman toplumu temsilen kral tarafından atanan ve *tüm İslam dini ile ilgili hususlarda devlete danışmanlık yapan en yüksek resmi* bir görevlidir. Onun başkanlığında Tayland Merkezi İslam Konseyi ile vilayetlerdeki mahalli İslam konseyleri oluşturulmuştur. Şeyhüislamlık makamı ve İslam konseyleri, ülkedeki Müslüman toplumun İslam din işlerinin yürütülmesinden sorumlu olup, içişleri ile eğitim bakanlıklarının ortaklaşa denetimi altında çalışan resmî kurumlardır. Ayutthaya Krallığı döneminden kalma bu makama, ilk zamanlar Şii menşeli Müslüman liderler atanmıştır. Bu makama ilk atanan kişinin 1603 yılında İran'dan gelen Şeyh Ahmed Kûmî (ö.1631) adındaki bir Şii Müslüman olduğu ve 1932 yılına kadar hep onun neslinden gelenlerden atandığı bilinmektedir. Şeyh Ahmed, Ayutthaya şehrinde "imambara" adıyla bir cami inşa etmiştir ve burası Şii Müslümanların ibadet yaptıkları bir cami ve aynı zamanda da 10 Muharrem taziye veya aşure yası geleneklerini icra ettikleri bir dini merkez olmuştur. 1767 yılındaki Burma saldırısına kadar bu yapının varlığını koruduğu ve Şeyh Ahmed'in soyundan gelen Chularajamontri'lerin yönetiminde kaldığı bilinmektedir (Scupin 1980: 63-64; Chularatana 2008: 47-48) O dönemlerde bu makam, hem Müslüman toplumun dini işlerinin yürütülmesinden sorumlu ve kral nezdinde Müslüman temsilci hem de Dış Ticaret Bakanlığı'nın Batı Ticaret Bölümü'nün başkanı idi (Yusuf 2010: 37).

Müslüman halk arasında Şeyhüislam olarak da adlandırılan Chularajamontri kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülür. Tay dilindeki chula (baş), raja (kral) ve montri (danışman) kelimelerinden oluştuğu belirtilir. Chularatana ise bunun Arapça şura kelimesi ile Sanskritçe'de danışman anlamına gelen montri kelimesinin birleşiminden meydana geldiğini ileri sürer. Kralın Müslüman danışmanı anlamında kullanıldığını ifade eder (Chularatana 2008: 47, dipnot 24).

Daha sonra Tay kraliyet ailesi olan Chakri Hanedanlığı ile Şeyh Ahmed'in soyundan gelen Chularajamontri ailesi arasında kız alıp verme yoluyla evlilik ve akrabalık bağı da kurulmuştur. Nitekim Chularajamontri Konkeaw'ın kızı Hongse, Kral II. Rama'nın (hük.1809-1824) cariyesi ve yine annesi Chularajamontri ailesinden olan Kral V. Rama (hük.1853-1910) da Chularajamontri Sin'in kızı Lamai ile evlenmiştir (Chularatana 2008:52-53).

Bu makama ilk zamanlar Şii Müslümanlardan atanırken daha sonra Sünni liderlerden atama yapılmıştır. Şeyhulislamlık makamı, ilk yüzyıllarda sadece Bangkok ve çevresindeki Müslümanların işlerinden sorumlu olmuştur. Güneydeki Patani ve çevresindeki Malay kökenli Müslümanlardan sorumlu değildi (Yusuf, 1998: 284). Ancak, 1902 yılından sonra Bangkok ve diğer şehirlerdeki Tay kökenli Müslümanların yanı sıra güneydeki Malaylı Müslümanların da temsilcisi olarak kabul edildiği bilinmektedir. İlk Sünni Şeyhulislam olarak atanan Chaem Phromyong (Hacı Şemseddin Mustafa) 1945-1947 yılları arasında bu makamda kalmıştır. Daha sonra Nai Tuan Suwannaset 1948-1981, Praset Muhammed de 1981-1997 yılları arasında bu makamda görev yapmışlardır.

Günümüzde ülkedeki tüm Müslüman toplumun resmi temsilcisi olarak kabul edilen Chularajamontri'nin görevleri, esas itibarıyla Müslüman toplumun dini işlerinin yürütülmesini sağlamaktır. Dolayısıyla gerek merkezi İslam konseyi gerekse yerel İslam konseyleri vasıtasıyla kayıtlı camilerin idaresini düzenlemek, camilere bağış ve yardımları dağıtmak, camilerin listesini tutmak, dini yayıncılık yapmak, Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinin başlangıç ve bitişlerini ilan etmek, mevlit kutlamaları organize etmek, hac organizesi yapmak ve hac emiri atamak, helal gıda sertifikası vermek ve bazı noter işlemlerini yapmak gibi işler yürütmektedir (Yusuf 1998: 277-298).

Kuzeydeki Müslüman toplumlar, Chularajamontri'ye saygı duyup onun makamına değer verirlerken, güneydeki Malay kökenli Müslümanlar, onu merkezi hükümetin adamı ve devlet görevlisi olarak görmektedirler. Nitekim 2004 yılında güney vilayetlerinde cihatçı grupların çıkardığı olaylarda Chularajamontri'nin olayların yatışması için yaptığı açıklamaların ve akabinde bölgede yürüttüğü irşad faaliyetlerinin toplum üzerinde fazla etkisinin olmadığı görülmüştür. Malaylı Müslümanlar, Chularajamontri'den ziyade daha çok kendi dini liderlerine, yani tok guru ve üstad olarak adlandırdıkları pondok hocalarını dini otorite olarak kabul etme eğilimindedirler (Yusuf 2010: 40,44-45).

Chularajamontri, günümüzde 36 Tayland İslam Merkezi üyesi ile 29 mahalli İslam konseylerinin başkanları tarafından seçilmekte ve iç işleri bakanı ve başbakanın teklifi üzerine kral tarafından hayat boyu süreyle atanmaktadır. Faaliyetlerini de İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak sürdürmektedir (Liow 2009: 13-14). Chularajamontri'nin görev süresinin kısıt-

lanması ve seçimi ile ilgili 1990'lı yıllarda çeşitli tartışmalar ve teklifler yapılmasına rağmen, 1997'de 14. Chularajamontri kral tarafından aynı usulle atanmıştır. Ancak daha sonra ülkede seçimle başa geçmesi öngörülmüş ve seçimle gelen ilk Chularajamontri ise, 1997-2010 yılları arasında görev yapan Savat Sumalyasak (Ahmed Mahmud Şarkavî) adlı Müslüman lider olmuştur. Savat Sumalyasak, daha önce Merkezi İslam Konseyi başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş ve mecliste milletvekilliği yapmıştır. 2010 yılında bu makama atanan Aziz Phitakkumpol ise, ilk güneyli Müslüman lider olmuştur (Yusuf, 2010: 48-49).

Merkezi ve Mahalli İslam Konseyleri

İslam din işlerinin yönetimiyle ilgili olarak merkezde Chularajamontri (Şeyhülislamlık) makamına yardımcı olan Merkezi İslam Konseyi bulunmaktadır. Şeyhülislam, aynı zamanda bu konseyin başkanıdır. Bunun üyelerinin bir kısmı kral tarafından, diğerleri de şeyhülislam tarafından belirlenmektedir. Merkezi İslam Konseyi'nin üyelerinin üçte biri mahalli İslam konseylerinin üyelerinden oluşmaktadır. Merkezi İslam Konseyi'nin hükümete İslam din işleri hakkında danışmanlık yapmak, helal yiyecek sertifikası vermek, evlilik ve boşanma ile ilgili kararlar almak, ihtida belgesi düzenlemek, dini yayıncılık yapmak ve dini konularda halkı bilgilendirmek gibi görevleri vardır (*Tayland Merkezi İslam Konseyi (CİCOT)* <https://www.cicot.or.th/en/about>).

Vilayetlerde ise İslam din işlerinin yürütülmesinden sorumlu olan ve devlet ile Müslüman halk arasındaki ilişkiyi kuran mahalli İslam konseyleri bulunmaktadır. Mahalli konseyler Şeyhülislam liderliğindeki Merkezi İslam Konseyi ile bağlantılı çalışmaktadırlar. Hukuki yetkileri sınırlı olan bu konseylerin görevleri arasında vilayetlerdeki cami imamlarını gözetmek, cami komitelerini denetlemek, aile hukuku ve miras ile ilgili davalarda hakemlik görevi yapmak vardır. Mahalli konseyler, aynı zamanda sivil ve askeri yetkililere ve il valilerine İslam diniyle ilgili hususlarda danışmanlık görevi yaparlar. İç İşleri Bakanlığı'nın illerdeki yetkilileri ve askeri komutanlar, aşırı Müslüman militanlara karşı Müslüman halkı uyardırmada konsey üyelerine görevler yüklemekte ve onları devlet adına çalışan aracılardan olarak görmektedirler. Bu konseylerin üyeleri, Müslüman delegeler ve din görevlileri/imamlar tarafından seçilip, hükümet tarafından atamaları onaylanmaktadır. Mesela, Pattani, Yala ve Narathiwat vilayetlerindeki İslam konseylerinde 30 üye bulunmakta ve bunlar her bir bölgedeki 300 kadar seçici

Müslüman lider ve 600 kadar imamın oyuyla seçilmektedirler. Bazen seçimler oldukça çekişmeli geçmekte ve adaylar arasında klikleşmeler olmaktadır. Devlet görevlilerinin bazı adaylar lehine veya aleyhine müdahaleleri yaşanmaktadır (McCargo 2008: 33-36).

Camiler ve Cami İmamları

Tayland Merkezi İslam Konseyi'nin verilerine göre, ülkede 180'i Bangkok büyükşehir sınırları içinde olmak üzere toplam 3.900 civarında irili ufaklı cami bulunmaktadır (<https://www.cicot.or.th/en/about>). 19. yüzyıl ortalarına kadar gerek güney vilayetlerinde gerekse Bangkok'daki camiler genellikle Uzakdoğu mimarisini yansıtan ve Tayland sivil mimari özelliklerine sahip çatılı ve küçük kubbeli olarak inşa edilmişlerdi. Ancak, aynı yüzyılın ortalarından itibaren Müslüman toplumun mensup oldukları farklı etnik kökenlerini ve atalarının geldikleri ülkelerin sanat ve mimari özelliklerini yansıtan üslupta da camiler inşa edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu ve Hint menşeli cami mimari özellikleri de son yüzyıllarda görülmektedir. Hatta Trok Chan'daki Daru'l-Abidin Camii ve Mae Bang'da bulunan Bang Utis Camii örneklerinde olduğu gibi giriş kapısı üstünde Osmanlı armasını barındıran ve içerisinde de Türk cami süsleme özelliklerini yansıtan örneklerle de rastlanmaktadır (Raksamani 2008: 125-127). Son dönemlerde ise genellikle geleneksel Tayland mimari mirasını muhafaza eden, fakat aynı zamanda İslam dünyasının farklı bölgelerindeki mimari esintileri yansıtan yeni ve modern üslupta camiler yapılmaya başlanmıştır (Raksamani 2008: 114-134).

Camilerde ibadetlerin yürütülmesinden sorumlu olan en önemli din görevlisi imamdır. Malay kökenli Müslüman nüfusun yaşadığı güneydeki vilayetlerde cami imamları, geleneksel köy ve mahalle hayatının önemli bir unsurudur. İmamların camilerde Hatip ve Bilal denilen yardımcıları vardır. Ayrıca, her caminin idari yönetimi ve cami müştemilatının muhafazası ve bakımından sorumlu cami komiteleri bulunmaktadır. Genellikle her Müslüman köyde, Müslüman nüfusun bulunduğu kasaba ve şehirlerdeki mahallelerde bir cami olmakla birlikte farklı dini gruplaşmaların yaşandığı durumlarda veya mevcut cami imamının cami komitesi tarafından görevine son verildiği zamanlarda ayrı cami inşa etme gibi durumlar da yaşanmaktadır. Yine yurtdışında dini eğitim alıp, memleketine dönen hocalar tarafından almış olduğu dini eğitimin din anlayışı doğrultusunda selefi, köktenci veya farklı dini anlayışları temsil eden küçük camilere de rastlanmakta ve bunlar daha

çok kendi dini anlayışlarını toplumda yaymak için kullanılmaktadır. Mesela, Songkhla vilayetindeki Salom adlı kasabada inşa edilen üç tane cami bulunmakta, bunlardan birisi Pakistan’da dini eğitimini tamamlayan bir imam, ikincisi Suudi Arabistan’daki Medine’de dini eğitim alan bir imam ve üçüncüsü de Yala vilayetindeki Thammat Wittaya Okulu’ndan mezun bir imam tarafından yönetilmektedir (McCargo 2008: 29-30).

İmamlar, genellikle cami cemaatinin ve cami komitesinin tavsiye ve seçimiyle belirlenmekte ve imamların belirlenmesi aşamalarında çeşitli gruplaşmalar yaşanmaktadır. Küçük mescit işlevi gören surau adı verilen yerler hariç camiler resmi olarak kayıtlı olmak zorundadırlar. Genellikle önce camiler halkın bağış ve yardımları ile inşa edilmekte ve tamamlandığında resmi otoritelerden ibadethane statüsünde kayıtları yapılmaktadır. İmamlara maaş olarak devlet katkısı da yapılabilmektedir (McCargo 2008: 29-31).

Müslümanların Dinî Eğitim Kurumları

Tayland’da Müslüman halkın öteden beri sahip olduğu eğitim kurumu, pondok adı verilen geleneksel İslam dini eğitim kurumlarıdır. Güney vilayetlerindeki Malaylı Müslüman halk arasında “ponoh” şeklinde de telaffuz edilen pondok kelimesi, Arapçadaki otel anlamına gelen “finduk” kelimesinin Malayca’daki telaffuz edilmiş şeklidir. Malay İslam kimliğinin oluşmasında önemli rol oynayan pondokların tarihinin, Patani Sultanlığı döneminde 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarına kadar gittiği ifade edilmektedir (Porath 2014: 305-306). Pondoklarda eğitim dili Malayca olup, ileri seviyedeki dersler Arapça olarak yapılmaktadır. Pondoklar, genellikle *tok guru* adı verilen bir hoca tarafından kurulur ve yönetilir. Bu hocanın pondoklarda *üstaz* adıyla bilinen eğitim yardımcıları vardır. Öğrenciler, pondoklarda yatılı olarak kalırlar ve gün boyu belirli aralıklarla klasik Arapça ve Malayca’da yazılmış kitapları takip ederek dini dersler alırlar. Eğitim sistemi, Arap dili, Kuran kıraati, tefsir, hadis, fıkıh ağırlıklı eski metinleri ezberlemeye ve onları anlamaya yöneliktir. Klasik kitaplardaki bilgilerin oluştuğu ortamı ve bağlamlarını değerlendirmek ve tartışmak gibi modern eğitimin gerektirdiği usuller takip edilmez. Boş zamanlarında bazen öğrenciler pondok çevresinde yer alan hocanın ve ailesinin ev ve bahçe işlerinde ona yardım ederler. Pondoklar mali yönden çevredeki varlıklı Müslüman ailelerin yardımları ve öğrenci ailelerinin gönüllü bağışlarıyla ayakta kalan ve yaşayan kurumlardır. Pondok hocaları, çevredeki aileler tarafından dini ve manevi konularda kendilerine danışılan önemli toplum

liderleri olarak görülürler. Birbirinden ayrı olan kız ve erkek pondoklarda kız öğrenciler genellikle buluş çağına (12 veya 13 yaşları), erkek öğrenciler ise 17 veya 18 yaşlarına kadar bu okullarda yatılı olarak okurlar. Daha ileri seviyedeki dini eğitim için birçok Malaylı Müslüman öğrenci Ortadoğu İslam ülkelerine gitmekteydiler. 1940'lerden 1960'lı yıllara kadar güneydeki dört eyalette okul çağındaki çocukların yaklaşık %70'inin pondok okullarına gittikleri ve aynı dönemlerde yaklaşık 500 kadar bu tip okulların bulunduğu belirtilmiştir (Yegar, 2002: 132-133). Nitekim 18. ve 19. yüzyıllarda pondok eğitimlerini aldıktan sonra dini eğitimlerinin önemli bir kısmını Mekke'de tamamlayan ve Malayca'da telif eser veren Davud ibn Abdullah Patanî (ö.1850), Tuan Kabal olarak da adlandırılan ve aslen Patanili olan Abdüssamed ibn Muhammed Salih Kelantanî (ö.1891) ve Ahmed Patanî (ö.1906) ve Zeynel Abidin Patanî (ö.1913) gibi bazı önemli âlimler yetişmiştir. Bu Patanili âlimlerin bazıları Mekke'de uzun yıllar kalarak Mecid-i Haram'da bilhassa Malaylı ve Endonezyalı öğrenciler için ders halkaları oluşturmuşlar ve "Câvî ulema" namıyla Hicaz'da meşhur olmuşlardır (Liow 2009: 23-24).

Çeşitli dinî cemiyetler tarafından medrese adıyla bilinen din eğitimi ağırlıklı modern dinî okullar ise, 20. yüzyıl başlarından itibaren kurulmuşlardır. Bu tip medreselerde hem dini dersler hem de fen ve sosyal bilimlerle ilgili dersler okutulmaktadır. Geleneksel pondok okullarının bir kısmı hükümetin güney vilayetlerinde uygulamaya koyduğu sosyo-ekonomik kalkınma programları çerçevesinde 1961 yılında aldığı bir kararla devletin denetiminde faaliyetlerini sürdüren ve İslam din eğitimi sunan özel okullar statüsüne alınmıştır. Müfredat programlarına İslam diniyle ilgili bazı dini derslerin yanı sıra Tay dili ve tarihi, fen ve sosyal bilimlerle ilgili dersler de eklenerek köklü bir ıslaha tabi tutulmuştur (Pitsuwan 1982: 188-191). Eğitim Bakanlığı'nın öngördüğü milli eğitim programını takip eden ve Tay dilinde eğitim verenler, devlet tarafından desteklenerek varlıklarını devam ettirdiler. Ancak, şartları yerine getiremeyen pondok okulları ise ya kapatıldı ya da devlet yardımından mahrum bırakıldı. İstenilen başarıyı gösteremeyen bazıları ise, zamanla kapanmak zorunda kaldılar (Liow 2009: 27-29). 1984 yılında güneydeki dört vilayette faal durumda olan devlet destekli 202 okul kaydedilmiştir. Bununla birlikte bazı pondoklar geleneksel dini eğitim kurumu olarak işlevlerini hala devam ettirmektedirler. Güneydeki dört vilayette pondok okullarının sayısı 1968 yılında 538 iken, 1991'de 189'a düşmüş ve bu tip dini okullara giden öğrenci sayısı da azalmıştır. Diğer

tarafından genel Tay okullarına giden Müslüman öğrenci sayısı da meslek edinme ve daha geçerli bir eğitimden geçme arzusu sebebiyle zamanla hızla artmıştır. Nitekim 1991 yılında güneydeki dört vilayette 1.218 genel Tay okuluna kayıtlı öğrenci sayısının 202.972, diğer taraftan dini okullara giden öğrenci sayısının ise sadece 22.423 olduğu tespit edilmiştir (Yegar 2002: 134-135).

2004 yılında güneydeki vilayetlerde ortaya çıkan karışıklıklar ve olaylarda, hükümet yetkilileri tarafından devletin denetimi altında olmayan bazı pondokların etkili olduğu ileri sürülmüştür. Olayları durdurmak için Thaksin Shinawatra (2001–06) liderliğindeki hükümet, bölgede olağanüstü hâl ilan etmiş, askeri ve polis birimleri tarafından birçok pondok kurumuna baskınlar düzenlenerek aramalar yapılmıştır. Pondoklardaki birçok öğrenci, hoca ve üstazlar polis ve devlet görevlilerine karşı itaatsizliği teşvik ettikleri ve ayrılıkçı hareketlere destek verdikleri gerekçesiyle sorguya tabi tutulmuşlardır. Bazı üstazlar, öldürme olaylarına karıştıkları gerekçesiyle yargılanıp hapis cezasına çarptırılmışlar ve hocalık yapmaları yasaklanmıştır. Bölgedeki resmi olmayan kayıtsız 21 pondok okulunun ayrılıkçı hareketlerin merkezi olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından kapatılması kararına karşı, yerel Müslüman liderler tepki göstermişler ve Thaksin hükümetinin İslam'a karşıt bir tavır aldığı algısı oluşmuştur. Eğitim Bakanlığı yetkilileri, pondok okullarının devletin denetimi altında özel okul statüsünde Arapça ve Malayca dini derslerin yanı sıra Tayca eğitim vermelerini istemekte ve bu okullardan mezun öğrencilerin ülkeye sadakatli ve iyi bir vatandaş olarak yetişmelerini hedeflemektedir. 2004 yılında henüz bakanlığın ilgili birimine kayıt yaptırmayan 127 pondok okuluna belirli bir süre tanıyarak devletten mali yardım da almak üzere kayıt yaptırmalarını zorunlu tutmuştur (Porath 2014: 309-311).

Pondokların yanı sıra Taylandlı Müslüman öğrenciler yükseköğrenim seviyesindeki dini eğitimlerini son zamanlarda ülkede açılan İslam kolejleri veya üniversiteler içindeki İslami araştırmalar bölümü gibi yerlerde almaktadırlar ya da komşu Müslüman ülkelere veya Ortadoğu İslam ülkelerine gitmektedirler. 1980-1987 yılları arasında Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre, 732 öğrenci eğitim almak üzere yurt dışına gitmiş ve bunlardan 316'sı Suudi Arabistan'da, 127'si Malezya'da, 92'si Mısır'da, 88'zi Pakistan'da ve diğerleri de farklı İslam ülkelerinde eğitim almışlardır (Yegar 2002: 136). Yakın dönemlerde Mısır'da 2.000, Suudi Arabistan'da

200, İnan'da da 100 civarında Taylandlı öğrenci bulunduğu belirtilmiştir. Neticede bunlar, farklı dini anlayışları kazanmış şekilde kendi memleketlerine dönmektedirler (Yusuf 2007: 319-339).

Müslümanların Dinî Mahkemeleri

Güneydeki Patani Sultanlığı Dönemi'nde sultanlığın hukuki işleri "Tok Kadi" denilen bir baş kadı tarafından idare edilmekteydi. Ayutthaya ve Bangkok çevresindeki Müslümanların dini işleri ve şeri davaları ise Chularajamontri ve Müslüman toplulukların kendi dini liderleri tarafından halledilmekteydi. Gerek Ayutthaya gerekse Siyam krallıklarının ilk devirlerinde İslam şeri hukukun uygulanmasıyla ilgili Müslümanlara yönelik modern dönemlere kadar herhangi bir kısıtlama veya düzenleme getirilmemişti. Ancak, modern devlet yapısı çerçevesinde ülkede idari ve hukuki reformların yapıldığı Siyam Kralı V. Rama döneminde (hük.1868-1910) ilk defa 1901 yılında çıkarılan bir kanunla aile ve miras davalarında tarafların Müslüman olması halinde İslam şeri hukukun uygulanması öngörülmüştür. Ertesi yıl da güneydeki Müslümanlara ait şeri mahkemelerin Tay mahalli mahkemelerine bağlı ve onların bir parçası olarak varlıklarını sürdürmesi karara bağlanmıştır. Halk arasında Tok Kadi olarak da söylenen Tok Kadıların sivil hâkimlerin gözetiminde çalışması öngörülmüştür (Pitsuwan 1982: 127-133).

1917 yılında çıkarılan bir kraliyet düzenlemesiyle birlikte güneydeki vilayetlerde var olan Tok Kadi unvanı lağvedilerek yerel sivil mahkemelerin denetiminde çalışan "Dato Yuttitam" unvanlı Müslüman hâkimler atanmıştır. Dato kelimesi aristokratik ve saygın Malaylar için kullanılan bir şeref unvanı iken, Yuttitam ise adalet anlamına gelen Tayca bir kelimedir. Böylece Dato Yuttitam, Arapça ve Malayca fıkıh kitaplarındaki görüş ve kaideleri esas alarak Müslümanların evlilik, boşanma ve miras davalarıyla ilgili hususlarda Tay sivil mahkemelerine görüş ve karar bildiren Müslüman adli yetkilidir. Halk arasında hala Tok Kadi olarak da anılan Dato Yuttitam adındaki Müslüman hâkimlerin verdikleri kararlar, nihai karar olarak Tay sivil mahkemelerindeki hâkimler tarafından sonuçlandırılır ve ilan edilir. Sivil hâkimlere bağlı olarak çalışan Dato Yuttitam'ın hem şeri hukuk hem de sivil hukuk hakkında bilgi sahibi olması ve en az lise diplomasına sahip olması gerekir (Samah, Abdullah ve Ferdousi, 2017: 358-362).

1946 ve 1978 yıllarında çıkarılan yeni hukuki düzenlemelerle birlikte, güneydeki vilayetlerde Müslümanların evlilik, nafaka, boşanma, velayet, çocuk bakımı ve çok eşlilik gibi konularla ilgili güncel yorumları da dikkate alan yeni düzenlemeler yapılmıştır. Dato Yuttitam'ın yeterliliklerinin artırılması, eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve ofislerinin konumu hakkında iyileştirme çabaları gerçekleştirilmiştir. Güneydeki dört eyalette yakın dönemlere kadar toplam sekiz Dato Yuttitam görev yapmakta idi. Bu Müslüman hâkimler Adalet Bakanlığı tarafından sınavla seçilmekte ve bu göreve atanabilmek için devlete sadakatli, evlilik ve miras hukukunda bilgi sahibi, en az lise mezunu olması ve iyi derecede Tayca bilmesi zorunludur (Ramizah Wan Muhammad 2009: 133-134). İslam hukuku, Müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği vilayetlerde ve her iki davalı tarafın Müslüman olması ve davalarının şeri usullerle yapılmasını istemeleri halinde devreye girmektedir. Aksi durumda sivil hukuk ve sivil mahkemeler geçerli olmaktadır. İslam şeri hukuk uygulaması sadece aile hukuku ve miras davalarıyla sınırlıdır (Samah, Abdullah ve Ferdousi, 2017: 364-366).

Dinî Hareket ve Oluşumlar

Eğitim alanındaki yeni gelişmeler neticesinde okur-yazar oranının ve dini yayıncılığın artması ve Ortadoğu ülkeleri ile temasların fazlalaşmasıyla birlikte Müslüman toplum arasında 20. yüzyılın başlarından itibaren yenilikçi dini düşünce ve hareketler de etkili olmuştur. Ortadoğu menşeli selefiyye akımının tesiri ilk olarak özellikle Bangkok ve diğer şehirlerde yaşayan Müslüman topluluklar üzerinde görülmüştür. Aslen Sumatra'nın Minangkabau bölgesinden gelen Ahmed Vahab (Ahmad Wahab), uzun yıllar Mekke'de eğitim gördükten sonra Tayland'a dönmüş ve 1926'da Bangkok'un kuzeyinde Tanon Tok'da açtığı dini okulda öğrenci yetiştirmeye ve yenilikçi dini görüşlerini yaymaya çalışmıştır. Akla ve bağımsız içtihadı önem veren Vahab, taklide karşı mücadele etmiş ve halk arasındaki hurafe ve batıl inançları şirk kabul etmiştir. Geleneksel pondok eğitim tarzının aksine yeni açtığı okulda dini ilimlerin yanı sıra fen ve sosyal bilim dersleri ile yabancı dil öğretimini teşvik etmiş ve öğrencilerine eşitlikçi, cumhuriyetçi ve anti-empyralist fikirleri aşılılamaya çalışmıştır. Yenilikçi dini düşüncelere sahip olarak yetişen mezun öğrenciler vasıtasıyla modernist dini fikirler zamanla ülkenin güney eyaletlerinde de etkili olmuştur. Yenilikçi dini düşüncelere sahip olanların toplumdaki etkisinin artması üzerine, yenilikçiler "khana mai (yeni nesil)", gelenekçiler ise "khana kau (eski nesil)" olarak adlandırılmıştır.

Yenilikçi grup İslamiyet'e sonradan eklenen çeşitli unsurları bidat olarak değerlendirmişler ve dini ilk asrındaki şekline döndürmeye çalışırlarken, gelenekçiler ise yüzyıllar içinde oluşan mevcut dini anlayışı ve geleneği korumayı hedeflemişler ve yeni yorumlara ve içtihatlarla mesafeli durmuşlardır (Kraus 1984: 416-417).

Önemli yenilikçi Müslüman liderlerden Patanili Hacı Sulong Abdülkadir de Mekke'de eğitimini tamamladıktan sonra 1933'te Pattani'de *Madrasah al-Maarif al-Wataniah Fatani* adlı özel bir dini okul açmıştır. Pondokların aksine kurduğu bu medresede dini ilimlerle ilgili derslerin yanı sıra, tarih, coğrafya, matematik, dil ve fen derslerini de müfredatına dâhil etmiştir. Diğer bir yenilikçi lider de Mısır'da eğitim gören ve Bangkok ve çevresinde etkili olan Chaem Promyong olup, 1950'li yıllarda başbakan Pridi Panomyong ve onun Halk Partisi çevreleriyle de iyi ilişkiler kurmuştur (Liow 2010: 29-58). Yakın dönemlerde İbrahim Kureşî (Direk Kulsriswasd) adlı modernist eğilimli Müslüman lider, Kuran-ı Kerim'in, temel hadis kitaplarının ve bazı dini kitapların Tay diline çevrilmesinde öncü olmuştur. Eğitim Bakanlığı ile gerçekleştirdiği işbirliği neticesinde Müslümanların eğitimine önemli katkılar yapmıştır (Scupin 1995: 212-213).

Ayrıca, son yıllarda sayıları hızla artan çeşitli dini cemiyet ve davet hareketleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, daha ziyade ulusal sınırlar dışındaki dini hareketler ve anlayışlardan beslenen inanç temelli hareketlerdir. Tayland'da en faal ve yaygın bağlantıları olan dini cemiyetlerden birisi, 1964 yılında Bangkok'daki küçük bir Müslüman iş insanı ve aydın Müslümanlar tarafından kurulan Tayland Genç Müslümanlar Cemiyeti (*Young Muslims Association of Thailand -YMAT*) olup, 1970'li yıllarda hızla ağını genişletmiştir. Mısır menşeli İhvan-ı Müslimin geleneğini takip eden YMAT, zamanla Bangkok ve çevresi ile güneydeki Malaylı Müslümanların yaşadığı vilayetlerdeki okumuş kesimler arasında taraftar bulan, eğitime ve sosyal faaliyetlere önem veren yenilikçi ve modernist eğilimli bir harekettir. Ortadoğu menşeli Selefî hareketler ise, çeşitli Arap ülkelerinden sağladığı mali ve lojistik destekler vasıtasıyla inanç temelli cemiyetler kurarak ve dini eğitim veren okullar açarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Hindistan menşeli Tebliğ Cemaati (*Jamaah Tabligh*) de özellikle güney vilayetlerdeki muhafazakâr Malay Müslümanları arasında etkilidir (Liow 2011: 1383-1421). Sufî geleneklere ve inziva hayatına önem veren Tebliğ Cemati'nin en önemli özelliği, günlük siyasetin dışında kalmak ve Müslüman halk arasında irşad faaliyetleri

yürüterek geleneksel dini anlayışı muhafaza etmektir. Yala'da inşa edilen Mescidü'n-Nur adlı cami, günümüzde Tebliğ Cemaati'nin Tayland'daki ve Güneydoğu Asya bölgesindeki en önemli ana merkezi olarak işlev görmektedir. Güneydeki üç vilayetteki (Pattani, Yala ve Narathiwat) bu cemaatle bağlantılı 21 camiden "huruc" adıyla anılan irşada çıkma geleneklerini sürdürmektedirler ve bu yolla çok sayıda geleneksel Müslüman ile iletişim kurabilmektedirler (Aree-Joll 2020: 350,353-354).

Sonuç

Tayland, Güneydoğu Asya'da Budist halkın çoğunlukta yaşadığı önemli ülkelerden biridir. İslamiyet, Budizm'den sonra ülkenin ikinci büyük dini konumundadır ve günümüzde Müslüman nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %5'ten fazladır. İslamiyet, ilk olarak ülkenin güneyinde Malay kökenli nüfusun yaşadığı Büyük Patani bölgesinde yayılmaya başlamış ve Patani kralının 15. yüzyıl ortalarında Müslüman olmasıyla birlikte bu bölge 16. ve 17. yüzyıllarda İslam kültür merkezlerinden biri olmuştur. Bir süre bağımsızlığını koruyan ve daha sonra da gevşek bir şekilde Tayland'ın merkezindeki Budist Ayutthaya Krallığı'na bağlılığını sunan Patani Sultanlığı, 1785 yılından itibaren Bangkok merkezli Siyam Krallığı'nın denetimine geçmiş ve 1909 yılındaki İngiliz-Siyam Anlaşmasıyla birlikte Tayland'ın bir parçası olmuştur. Tayland'ın güneyindeki Pattani, Yala, Narathiwat ve Satun vilayetlerinde yaşayan Malay kökenli Müslüman halk, merkezi yönetim ile çeşitli zamanlarda sorunlar yaşamakla birlikte ülkede İslamiyet'in varlığını temsil eden önemli bir dini topluluktur.

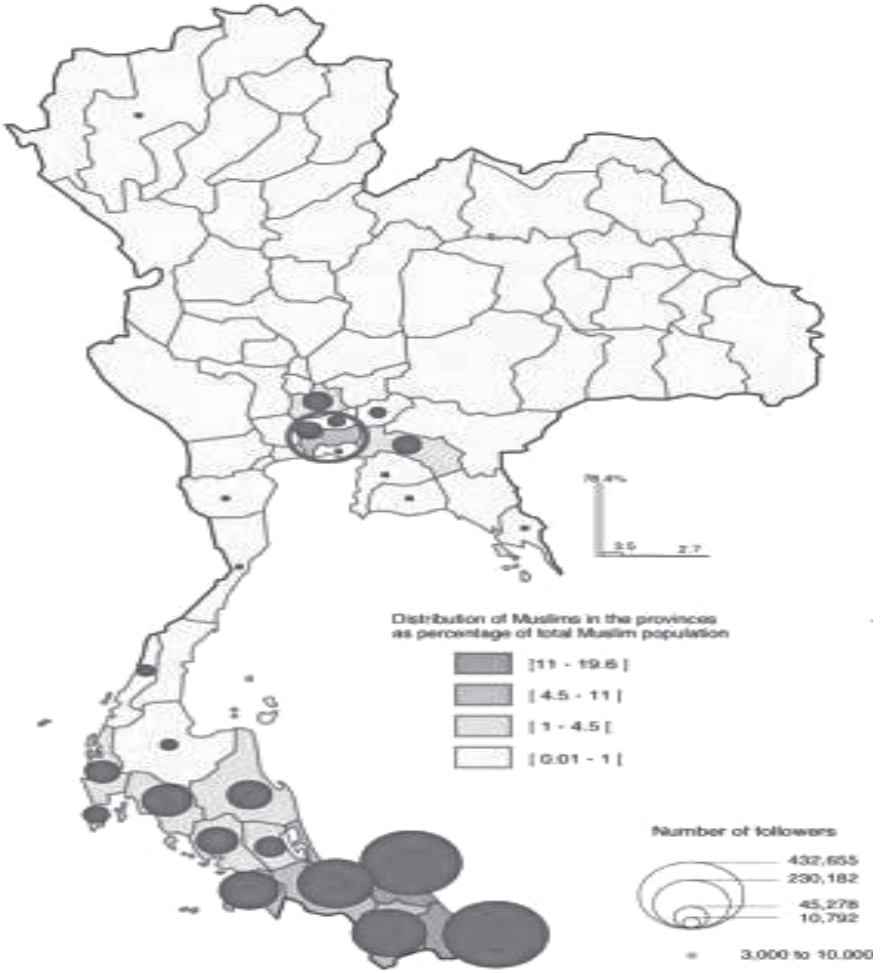
Tayland'da Müslüman toplumun yaşadığı diğer önemli bir bölge de başkent Bangkok ve çevresidir. Buradaki Müslüman halk, 16. yüzyıl ve sonrası dönemlerde çeşitli vesilelerle eski başkent Ayutthaya'ya gelip yerleşen Müslümanların neslinden gelmektedirler. Bu gurup Müslümanlar aslen Arap, Hint, Fars, Malay, Endonezya, Çam ve Çin etnik kökenlerden gelmekte ve tüccar, davetçi ve sarayda devlet görevlisi gibi meslekler icra etmekte idiler. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Ayutthaya Krallığı'nda askeri alanda sayıları az olmakla birlikte bazı önemli Türk komutan, vali ve askerler de görev yapmışlardır. Ancak, Türk kimliğiyle tanınan ve bunların neslinden gelen herhangi bir Müslüman topluluğa sonraki yüzyıllarda rastlanmaz. Muhtemelen ya diğer etnik kökenden gelen (bilhassa İranlı) Müslümanlarla karışmışlar ya da görevleri icabı hayatlarını sürdürememişlerdir. Zamanla Tay dili ve kültürünü benimseyerek yerleşen bu gurup Müslümanlar, daha

sonraları Bangkok ve çevresinde farklı mahallelere göç etmişler veya yönetim tarafından kendilerine tahsis edilen yerlere yerleştirilmişlerdir. Günümüzde bunların merkezi yönetim ve Budist halk ile herhangi bir sorunu yoktur ve onlar dini kimliklerini koruyan Tay Müslümanları sayılmaktadır.

Tayland'da, Müslümanların dini işlerini yürütmekle sorumlu ve aynı zamanda resmi otoritelere Müslümanlarla ilgili hususlarda danışmanlık yapmak üzere Tayca'da Chularajamontri ve Müslüman halk arasında ise Şeyhulislam olarak adlandırılan en yüksek resmi bir görevli vardır. Müslümanların dini işleri, onun başkanlığında oluşturulan Tayland Merkezi İslam Konseyi ve vilayetlerdeki mahalli İslam konseyleri vasıtasıyla yürütülür. Ayrıca, Müslümanların ibadet yerlerinin yönetimini sağlayan komiteler, özel dini eğitim kurumları olan pondoklar ve dini eğitim sunan diğer eğitim kurumları, adli alanda sivil mahkemelerin denetiminde çalışan ve evlilik, boşanma ve miras gibi davalara bakan Datuk Yuttham adlı Müslüman hâkimler, çeşitli dini hareketlerin oluşturdukları dernek ve vakıflar gibi önemli kurumları vardır. Bu kurumların varlığı ve onların yürüttükleri faaliyetler, ülkedeki Müslüman toplumun dini hayatını canlı tutmaktadırlar.

Harita 1: Tayland'daki Müslüman Nüfus Yoğunluğu

Muslims (1990)

(Atlas of Thailand. <https://books.openedition.org/irdeditions/32512> (15.08.2021))

KAYNAKÇA

- Andaya, Leonard Y. (1999), "Ayutthaya and the Persian and Indian Muslim Connection", *From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritime Relations with Asia* (ed: Kennon Breazeale), Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project, p.119-136.
- Aree, Srawut-Joll, Christopher M. (2020), "The Religious Geography of Thailand's Malay Southern Provinces", *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, Vol.35, No.2, p. 343-363.
- Baker, Chris-Phongpaichit, Pasuk (2014), *A History of Thailand, Third Edition*, Cambridge/Singapore: Cambridge University Press/COS Printing.
- Bougas, Wayne (1990), "Patani in the Beginning of the XVII Century", *Archipel*, Vol.39, p.113-138.
- Chularatana, Julispong (2007), "Muslim Communities during the Ayutthaya Period", *Manusya: Journal of Humanities*, Vol.10, No:1, p.89-107.
- Chularatana, Julispong (2008), "The Shi'ite Muslims in Thailand from Ayutthaya Period to the Present", *Manusya: Journal of Humanities*, Special Issue, No:16, p.37-58.
- Ferrand, G. (1970), "Siyam", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: MEB Yayınları, C.10, s.728-729.
- Forbes, A.D.W (1982), "Thailand's Muslim Minorities: Assimilation, Secession, or Coexistence?" *Asian Survey*, Vol. 22, No.11, p.1056-1073.
- Forbes, A.D.W. (1986), "The 'Cin-Ho' (Yunnanese Chinese) Muslims of North Thailand", *JIMMA*, Vol.7, No.1, p.173-186.
- Göksoy, İsmail Hakkı (1998), "Uzakdoğu'daki Müslüman Azınlıklar", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, (III. Kutlu Doğum İlmi Toplantısı)*, İstanbul: İSAM Yayınları, s.267-286.
- Göksoy, İsmail Hakkı (2011), "Tayland", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.40, s.191-194.
- Hall, D.G.E (1955), *A History of South-East Asia*, London: Macmillan.
- Kraus, W. (1984). "Islam in Thailand: Notes on the History of Muslim Provinces, Thai Islamic Modernism and the Separatist Movement in the South", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.5, No:2, p.410-425.
- Liow, J.C. (2009), *Islam, Education and Reform in Southern Thailand: Tradition and Transformation*, Singapore: ISEAS Publication.

- Liow, J.C. (2010), "Religious Education and Reformist Islam in Thailand's Southern Border Provinces: The Roles of Haji Sulong Abdul Kadir and Ismail Lutfi Japakiya", *Journal of Islamic Studies*, Vol.21, No.1, p.29-58.
- Liow, J.C. (2011), "Muslim Identity, Local Networks, and Transnational Islam in Thailand's Southern Border Provinces", *Modern Asian Studies*, Vol.45, No.6, p.1383-1421.
- McCargo, Duncan (2008), *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand*, Ithaca&London: Cornell University Press.
- Man, W.K. Che (1988), "The Malay-Muslims of Southern Thailand", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.6, No.1, p.98-112.
- Man, W. K. Che (1992), "Problems of Minority Populations in Nation-Building: The Case of the Moros in the Philippines and the Malays in Thailand", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.13, No.1, p.59-70.
- Marcinkowski, M. Ismail (2002), The Iranian-siamese connection: An Iranian Community in the Thai Kingdom of Ayutthaya, *Iranian Studies*, Vol.35, No:1-3, p.23-46.
- Marcinkowski, M. Ismail (2005), *From Isfahan to Ayutthaya: Contacts Between Iran and Siam in the 17th Century*, Singapore: Pustaka Nasional Publishing.
- May, R. J. (1992), "The Religious Factor in Three Minority Movements: The Moro of the Phillipines, the Malays of Thailand and Indonesia's West Papuans", *Contemporary Southeast Asia*, Vol.13, No.4, p.396-414.
- Muhammad Rabi ibn Muhammad Ibrahim (1972), *The Ship of Sulaiman*, Translated from Persian by John O'Kane, London: Routledge.
- National Statistical Office (TNSO) (2016), "List of Statistical Tables": <http://web.nso.go.th/en/survey/popchan/data/2015-2016-Statistical%20tables%20PDF.pdf> [10.08.2021]
- Pitsuwan, Surin (1982), *Islam and Malay Nationalism: A Case Study of the Malay-Muslims of Southern Thailand*, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, Massachusetts.
- Porath, Nathan (2014), "Muslim Schools (*Pondok*) in the South of Thailand", *South East Asia Research*, Vol.22, No.3, p.303-319.
- Raksamani, Adis Idris (2008), "Multicultural Aspects of the mosques in Bangkok", *Manusya: Journal of Humanities*, Special Issue, No.16, p.114-134.

- Ramizah Wan Muhammad (2009), “Shari’ah Court Judges and Judicial Creativity (*Ijtihad*) in Malaysia and Thailand: A Comparative Study”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.29, No.1, p.127-139.
- Samah, Mahamatayuding, Raihanah Abdullah ve Nahid Ferdousi (2017), “Muslim Family Law in Southern Thailand: A Historical Overview”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.37, No.3, p.357-370.
- Scupin, R. (1980), “Islam in Thailand Before the Bangkok Period”, *Journal of Siam Society*, No.68, p.55-71.
- Scupin, R. (1995), “Thailand”, *The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World* (ed: J. L. Esposito), New York/Oxford: Oxford University Press, Vol.4, p.212-213.
- Statistical Yearbook Thailand 2020* (2020), Bangkok: National Statistical Office: <http://www.nso.go.th>, (10.08.2021).
- Suhrke, A. (1981), “Thailand”, *The Politics of Islamic Reassertion* (ed: Mohammad Ayoob), London: Routledge, p.233-255.
- Suthasasna, A. (1984), “Occupational Distribution of Muslims in Tailand: Problems and Prospects”, *JIMMA*, Vol.5, No.1, p.234-242.
- Tayland Merkezi İslam Konseyi* (Central Islamic Council of Thailand - CİCOT) Web Sitesi: <https://www.cicot.or.th/en/about>, (15.08.2021).
- Teeuw, A.-Wyatt, D.K. (1970). *Hikayat Patani: The Story of Patani*, The Hague: Martinus Hijhoff.
- Thomas, M. Ladd (1982), “The Thai Muslims”, *The Crescent in the East: Islam in Asia Major* (ed: R. Israeli), London: Curzon Press, p.156-179.
- Thomas, M. Ladd (1995), “Patani United Liberation Organization”, *The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World* (ed: J. L. Esposito), New York/Oxford: Oxford University Press, Vol.III, p.306-307.
- Thompson, V.-Adloff, R. (1955), *Minority Problems in Southeast Asia*, Stanford: Stanford University Press, p.158-165.
- Van Roy, Edward (2017), *Siamese Melting Pot: Ethnic Minorities in the Making of Bangkok*, Singapore: ISEAS Publishing.
- Yusuf, Imtiyaz (1998), “Islam and Democracy in Thailand: Reforming the Office of Chularajmontri/Shakh al-Islam”, *Journal of Islamic Studies*, Vol.9, No.2, p.277-298.

- Yusuf, Imtiyaz (2007), "The Southern Thailand Conflict and the Muslim World", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.27, No.2, p.319-339.
- Yusuf, Imtiyaz (2009), "The Thai Muslims and Participation in the Democratic Process: The Case of 2007 Elections", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.29, No.3, p.325-336.
- Yusuf, Imtiyaz (2010), "The Role of the Chularajmontri (Shaykh al-Islam) in Resolving Ethno-religious Conflict in Southern Thailand" *American Journal of Islamic Social Sciences*, Vol. 27, No. 1, p.31-53.
- Yegar, Moshe (2002), *Between Integration and Secession: The Muslim Communities of the Southern Philippines, Southern Thailand and Western Burma/Myanmar*, Lanham (USA): Lexington.
- Wade, Geoff (2013), "The Patani Region in Chinese Text of the 6th to the 19th Centuries", *Ghost of the Past in Southern Thailand: Essays on the History and Historiography of Patani*, Ed. Patrick Jory, Singapore: NUS Press, p.63-84.
- Wyatt, D. (2003), *Thailand: A Short History, Second Edition*, New Haven: Yale University Press.

19. YÜZYIL VE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE SİYAM KRALLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

İsmail Hakkı KADI**
Çeviri: Ayda BEKTAŞ***

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın kendine özgü koşulları içerisinde Osmanlı İmparatorluğu, o zamana kadar çok az etkileşimde bulunduğu dünyanın farklı bölgeleriyle çeşitli ilişkiler kurmaya başlamıştı. İlişki kurduğu bu bölgeler arasında yer alan Güney ve Güneydoğu Asya'da İslam ülkelerinin bulunması, bu etkileşimi “Osmanlı Pan-İslamist politikalarına” bağlayan yorumlara yol açmıştır. Yakın tarihli bir makalemizde,¹ 19. yüzyılda bu ilişkilerin kurulmasının esas olarak Güneydoğu Asya hükümdarlarının Osmanlı İmparatorluğu ile etkileşim arayışlarının bir sonucu olduğunu savunmuştuk. On dokuzuncu yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu ile Siyam Krallığı arasında ilişkilerin başlaması, Osmanlı'nın Güneydoğu Asya ile artan ilişkisinin sadece Müslüman ülkeler ve yöneticilerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda gayrimüslimleri de kapsadığını göstermesi bakımından önemlidir. Batı emperyalizminin doğrudan sömürgeleştiremediği birkaç örnek arasında yer alan bu iki Doğu İmparatorluğu arasında Batı'nın artan siyasi ve askeri

* Bu makale, İsmail Hakkı Kadı, *The Ottoman Empire and the Kingdom of Siam through the Ages*, Bangkok, Institute of Asian Studies, 2017, künyeli kitap için yer alan, “Relations between the Kingdom of Siam and the Ottoman Empire During the Nineteenth and Early Twentieth Centuries” başlıklı bölümün yeniden gözden geçirilerek Türkçe çevrilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ismailhakkı.kadi@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1449-3112.

*** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğrencisi. ORCID: 0000-0001-5725-3525.

¹ İsmail Hakkı Kadı, "The Ottomans and Southeast Asia Prior to the Hamidian Era: A Critique Of Colonial Perceptions of Ottoman–Southeast Asian Interaction", *From Anatolia to Aceh: Ottomans, Turks and Southeast Asia* içinde, A.C.S. Peacock and Annabel Teh Gallop (eds), (London, 2015), ss.149-174.

baskısına karşı iş birliğinin olması şaşırtıcı değildir. Batı'nın sömürgeleştirme politikasından başarılı bir şekilde kurtulan bu iki imparatorluk, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, askeri, adli ve siyasi kurumlarından, ekonomilerinin yönetimine kadar çeşitli alanlarda Batı tarzı geniş kapsamlı reform politikalarına girişmişti. Batı ile olan bu zor ve çetrefilli ilişki, her iki ülkede yaşanan modernleşme çabalarının gidişatını büyük ölçüde belirlemiştir.

1. Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyam Krallığına Dair İlk Kayıtlar

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerinde Siyam Krallığı'na yapılan ilk referanslar Kedahlı Ahmed Taceddin Halim Şah'ın, topraklarının Siyam istilasına karşı Osmanlı'dan yardım talep ettiği 1824 yılına kadar uzanmaktadır. Kedah, Burma'ya karşı Siyam desteği alma politikasının bir parçası olarak Taksin'in² krallığı döneminde Siyam Krallığı'na haraç ödeyen bir konumdaydı. Kedah'ın bu statüsü, 1785'te, güney sınırını Burma tehdidine karşı güçlendiren I. Rama'nın³ hükümdarlığı sırasında yeniden teyit edildi. Kedah, artan Siyam ve Burma tehdidine karşı bir yandan Siyam'a haraç ödemeye devam ederken 1786'da yeni bir müttefik edinme umuduyla Penang Adası'nı İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'na devretti. Ancak Malay Yarımadası'nın batı kıyılarındaki Burma saldırılarına karşı Siyam kuvvetlerine yardım edemeyince, Kedah 1821'de Siyam tarafından işgal edildi.⁴ İşgalin ardından, Ahmed Taceddin Halim Şah Penang'a kaçtı ve kendisine yardım edecek yeni müttefikler aradı ve yardım için Osmanlı Padişahına mektup yazdı.⁵

Ahmed Taceddin Halim Şah'ın mektubu, Osmanlı hükümeti için zor bir zamanda (Şubat 1825) İstanbul'a gelmişti zira Yunan isyanı (1821-32), Mehmed Ali Paşa'nın isyanın bastırılmasına dâhil olmasıyla çok önemli bir aşamaya girmişti. Bu yüzden mektuptaki yardım çağrısı yanıtız kaldı. Osmanlı kançılıyasının mektubun üzerine düştüğü notta, Osmanlı Hükümeti'nin zor şartları hesaba katıldığında, yardım talebine olumlu yanıt vermek için doğru zaman olmadığı belirtiliyordu.⁶

² Taksin (1734–1782), Siyam Kralı (1767-1782).

³ Phra Phutthayotfa Chulalok (1737–1809), Siyam Kralı (1782-1809).

⁴ David K. Wyatt, Thailand: A Short History (New Haven, 2002), ss. 125, 135, 143, 149. Daha fazla bilgi için bkz. Kobkua Suwannathat-Pian, Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries (Singapur, 1989).

⁵ BOA. HAT. 785/36657.

⁶ BOA. HAT. 785/36657, Osmanlı kançılıyasının notu 9 Şubat 1825 tarihlidir.

Osmanlı arşiv kayıtlarında Siyam Krallığı'yla ilgili bir başka belge, yaklaşık yarım yüzyıl sonrasına, Şubat 1872'ye aittir. V. Rama olarak da bilinen Kral Chulalongkorn,⁷ modernizasyon programları için gözlemler yapmak üzere Singapur, Java ve Britanya Hindistan'ın yanı sıra Avrupa'yı ziyaret eden meraklı bir seyyahı. 1870-72 yıllarında Delhi, Bombay ve Kalküta da dahil olmak üzere Britanya Hindistanı'nın idari merkezlerini ziyaret eden Kral Chulalongkorn,⁸ bu ziyaret esnasında Osmanlı konsolosunun da bulunduğu Bombay'da diplomatik temsilcilere bir resepsiyon verdi.⁹ Bu resepsiyondan sonra Osmanlı konsolosu, kendi ülkesindeki yetkililere Kral Chulalongkorn ile yaptığı görüşmeyi bildiren bir rapor yazdı. Konsolos, Kral Chulalongkorn'un Bombay'da saygıyla karşılandığını ve gelişinden birkaç gün sonra diplomatik temsilcilere bir resepsiyon verdiğini anlatmaktaydı. Resmi üniformalarını giyen konsoloslar Kral'ın ikamet ettiği saraya gittiler ve orada Kral'la birer birer tanıştırdılar. Daha sonra Alman konsolosu tüm konsoloslar adına bir konuşma yaptı ve Kral Chulalongkorn da memnuniyetini ifade eden bir konuşma ile karşılık verdi. Resepsiyon, Kral ve çeşitli konsoloslar arasındaki sohbetlerle devam etti. Bu görüşmeler sırasında Kral, Osmanlı konsolosuna hitap ederek Osmanlı Padişahının sağlık durumunu sordu ve Osmanlı İmparatorluğu ile bir ticaret anlaşması yapma isteğini dile getirdi. Kral ayrıldıktan sonra konsoloslar, resepsiyonda önde gelen Siyam yetkilileriyle bir süre daha sohbet devam etti.

2. Prens Damrong'un 1891 İstanbul Ziyareti

Osmanlı ve Siyam Krallığı arasındaki ilk doğrudan temas, Prens Damrong Rajanubhab'ın¹⁰ İstanbul'u ziyaret etmesi ve Sultan II. Abdülhamid ile şahsen görüşmesiyle gerçekleşti.¹¹ Ulaşım teknolojisi ve konforunun sınırlı olduğu bu dönemlerde bu tarz kraliyet mensuplarının ziyaretleri günümüzdeki kadar sık ve olağan değildi.

Prens Damrong'un 1891'de İstanbul'u ziyaretinden önce, İstanbul sadece 1873'te İran Şahı Nasreddin, Mart 1878'de eski ABD Başkkanı Ulysses S.

⁷ Phra Bat Somdet Phra Poraminthra Maha Chulalongkorn Phra Chunla Chom Klao Chao Yu Hua (1853–1910), Siyam Kralı (1868-1910).

⁸ Bz. Paisarn Piemmettawat, *King Chulalongkorn's Journey to India* (Bangkok, 2000).

⁹ BOA. HR.TO. 329/89.

¹⁰ Ditsawarakuman Damrong Rajanubhab (1862–1943), Kral Chulalongkorn'un üvey kardeşi ve Tayland eğitim sistemini ve eyalet yönetimini modernize eden önde gelen bir Siyam devlet adamı ve reformcuymdu.

¹¹ II. Abdülhamid (1842–1918), 34. Osmanlı Sultanı (1876-1909).

Grant,¹² 1887'de Japon Prens Komatsu¹³ ve eşi, 1889'da Alman Kaiser II. Wilhelm gibi birkaç yabancı kraliyet mensubunu ağırlamıştı. O zamana kadar Osmanlı İmparatorluğunun denizaşırı tek ziyareti, Sultan Abdülaziz'in¹⁴ Haziran-Ağustos 1867 tarihleri arasında Fransa, İngiltere, Belçika ve Almanya'yı kapsayan Avrupa seyahatiydi.

Osmanlı İmparatorluğu ile Siyam Krallığı arasında gerçekleşen ziyaret ve ikili ilişkiler, bizi 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen reformların dini boyutlarını aşırı vurgulayan özellikle Osmanlı modernizasyonu konusundaki mevcut çalışmalarındaki belirli varsayımları sorgulamaya teşvik etmektedir.¹⁵ Aynı yüzyılda, Siyam'da da çeşitli derecelerde başarılı olan bir modernizasyon süreci uygulandı ve bu süreç Prens Damrong gibi önde gelen bir reformcunun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformları oldukça farklı bir siyasi, sosyal ve dini ortamda nasıl gözlemlediğini göstermektedir. IV. Rama olarak da bilinen Kral Mongkut'un (1851-1868) yönetimi sırasında, başlangıçta Çinlilerden ilham alan birçok reform yapılmıştı.¹⁶ Mongkut daha sonra giderek Batı'ya yöneldi ve Osmanlı sultanları gibi çeşitli idari görevler için birkaç Batılı danışman görevlendirdi. Ancak, en çarpıcı reform dalgası, 1868 ile 1910 yılları arasında hüküm süren Kral Chulalongkorn'un uzun saltanatı sırasında gerçekleşti. Onun bürokratik, askeri ve adli reformları, Siyam kraliyet seçkinlerini benzer modernleşme örnekleri hakkında daha fazla bilgi edinmeye teşvik etmiş olabilir. Prens Damrong'un Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ziyaret bu bağlamda değerlendirilebilir.

Prens Damrong anılarında, Rusya'dan Yunanistan'a yolculuğu esnasında İstanbul'u ziyaret etmek istediğini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da güçlü bir ülke olduğunu yazmıştı. Yunanistan'a gitmeden önce Padişah'a resmi bir ziyarette bulunmak isteyen Prens, iki ülke arasındaki samimi ilişkiyi ilerletmek için 3-4 günlük resmi bir ziyarette bulunmak istiyordu. Bu nedenle Prens Damrong, Berlin'deki Siyam Maslahatgüzarı'ndan Türk Büyükelçiliği ile temasa geçmelerini istedi. Türk Büyükelçiliği, Padişah'ın heyeti ağırlamayı kabul etmesini bildirmesinin ardından, ziyaret an meselesi olmuştu.¹⁷

¹² Ulysses S. Grant (1822–1885), 18. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı (1869-1877).

¹³ Prens Komatsu Akihito (1846–1903), Japon İmparatoru Meiji'nin yeğeni.

¹⁴ Sultan Abdülaziz (1830–1876), 32. Osmanlı Sultanı (1861-1876).

¹⁵ Örneğin bkz. Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey* (Montreal, 1964).

¹⁶ Chris Baker & Pasuk Phongpaichit, *A History of Thailand* (Cambridge, 2009), s. 49.

¹⁷ Prens Damrong, โดยสารเรือเมสไปยุโรป เที่ยวเมืองพม่า พระเขี้ยวแก้วลังกา ไปเมืองเตอร์กี เที่ยวอินเดีย [Boat trip to Europe, Myanmar, the Temple of the Sacred Tooth Relic, Turkey and India], (Bangkok, 1961) ss. 86-88.

II. Abdülhamid, Prens Damrong'un İstanbul'u ziyaret etme niyetini öğrendiğinde, başlangıçta talebini kabul veya reddetmeyip, bakanlarının görüşlerini sormuştur.¹⁸ Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisi, 9 Kasım 1891'de Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta şu bilgileri vermektedir:

“*Şu anda Berlin'de bulunan ve bu ayın 11'inde Rusya, Avusturya, İtalya ve Yunanistan'ın hükümdarlarını ziyaret etmeyi planlayan Siyam Kralı'nın kardeşi Prens Damrong, bana bir telgraf gönderdi ve Padişah Hazretlerine olan bağlılığını şahsen sunmak için Aralık ayı sonuna kadar İstanbul'u ziyaret etmeyi planladığını belirtti ve bu niyetinin Majesteleri tarafından kabul edilip edilmeyeceği sordu*”.¹⁹

Sadrazam Ahmed Cevad Paşa,²⁰ Dışişleri Bakanı'yla görüştüktan sonra padişahın talebine cevap verdi. Prens Damrong'un Avrupa'da iyi karşılandığını ve başka yerleri ziyaret etmeyi planlamasının, bu ülkelerin yöneticileri tarafından da kabul göreceğinin bir göstergesi olduğunu belirtti. Bu şartlar altında Sadrazam ve Dışişleri Bakanı talebe olumlu cevap vermeyi uygun görmüş ve padişah onların bu tavsiyesini kabul etmiştir.²¹

Prens aralık ayı sonunda İstanbul'u ziyaret etmeyi planladığını bildiren Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisi tarafından bildirilen ilk programa rağmen, 17 Kasım Salı günü Sivastopol'deki Osmanlı konsolosu, Prens ertesi gün “Rus Gönüllü Filosu”na ait *Orel* vapuruyla Sivastopol'den İstanbul'a yola çıkacağını Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi.²² Prens Damrong'un Livadiya'dan (Kırım'daki) İstanbul'daki Rusya Büyükelçiliği'ne hareket ettiği ve kendisine Prens Obolensky'nin²³ eşlik ettiği ve 19 Kasım Salı günü İstanbul'a varmalarının beklendiği bilgisi verildi.²⁴ Bu arada, Posta ve Telgraf Nezareti'nin talebi üzerine Padişah, Prens Damrong'un İstanbul'da kaldığı süre boyunca telgrafı iletişim için kullanmak istemesi halinde standart prosedürlerin uygulanmasını emretti.²⁵

Prens Obolensky, Prens Damrong ve maiyetini taşıyan *Orel* vapuru, 19 Kasım Salı sabahı İstanbul'a geldi. Siyam heyeti, Prens Damrong'un yanı sıra

¹⁸ BOA. İ.DH. 1252/98195.

¹⁹ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31(12).

²⁰ Ahmed Cevad Pasha (1851-1900), Sadrazam (1891-1895).

²¹ BOA. Y.A.HUS. 253/35.

²² BOA. HR.TO. 347/17.

²³ Rus imparatorunun savaş yardımcısı.

²⁴ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31. 18 Kasım'da Dışişleri Bakanı bu gelişmeler hakkında Sadrazam'ı bilgilendirdi. BOA. Y.A.HUS. 253/89.

²⁵ BOA İ.DH. 1252/98243.

Prens Chirapravati Voradej; Prens Prompong Atiraj; Siyam Kralı'nın dostu ve saray ahırlarının müdürü olan Phraya Thewet Wongwiwat; Donanma Bakan Yardımcısı ve Kral'ın maiyetinin vapur komutanı Phraya Chonlayutthayothin Andreas du Plessis de Richelieu; Berlin'deki Siyam Maslahatgüzarı Phra Suriyanuwat; Prens Chirapravati Voradej'in nazırı Luang Wichit Worasart; Siyam Dışişleri Bakanlığı Hukuki Danışmanlık Departmanı yetkilisi Luang Sunthorn Kosa; ve Paris'ten Siyam Büyükelçiliği personeli Mösyö Vayka'dan oluşmaktaydı.²⁶

Ertesi gün, Sabah gazetesi, Prens Damrong'un, “Çakri Hanedanı Nişanı”nı Rusya Kralı III. Alexander'a²⁷ sunmak için Livadiya'yı ziyaret ettiğini ve eve dönüş yolunda İstanbul'u ziyaret ettiğini bildirdi. Prens, padişahın misafiri olarak, Osmanlı Dışişleri Bakanı Said Halim Paşa²⁸ ve İstanbul'daki Rus Büyükelçiliği'nden bazı görevliler tarafından büyük bir saygıyla karşılandı ve İstanbul'da kaldığı süre boyunca İhlamur Kasrı'nda ikamet etti.²⁹ Korgeneral Ahmed Ali Paşa,³⁰ padişah tarafından Prens'e kaldığı süre boyunca refakat etmek üzere görevlendirilmiştir.³¹ Ayrıca Yarbay Şefik Bey ile Mâbeyn-i Hümâyûn Tercümanı Şefik Bey de Atina'ya hareket edinceye kadar misafirlere eşlik etmiştir.³²

20 Kasım Cuma günü Prens Damrong, Prens Obolensky ve Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği Birinci Tercümanı, Sultan'ın Cuma Selamlığını Yıldız Sarayı'ndaki Köşk'ten izledi. Daha sonra II. Abdülhamid, Prens Damrong ve maiyetindekileri iltifatla karşılamış ve statülerine göre çeşitli madalyalar takdim etmiştir.³³ Prens Damrong, birinci dereceden Osmanî Nişanı, Prens Chirapravati Voradej ikinci dereceden Osmanî Nişanı, Phra Suriyanuwat üçüncü dereceden Osmanî Nişanı, Luang Wichit Worasart ve Luang Sunthorn Kosa dördüncü dereceden Osmanî Nişanı, Phraya Thewet Wongwiwat, Phraya Chonlayutthayothin ile Andreas du Plessis de Richelieu ikinci dereceden Mecidi Nişanı, Prens Prompong Atiraj ve Mösyö Vayka üçüncü

²⁶ BOA Y.PRK.TŞF. 3/31. Bu kişilerin tam adlarını belirlememde bana yardımcı oldukları için Ankara'daki Tayland Büyükelçiliği'ne müteşekkirim.

²⁷ III. Alexander III (1845–1894), (1881-1894).

²⁸ Said Halim Paşa (1865–1921), Dışişleri Bakanı (1885-96, 1899, 1913-1915) ve Sadrazam (1913–1917).

²⁹ Sultan I. Abdülmecid döneminde yaptırılan küçük bir yazlık köşk (1839-1860).

³⁰ Daha çok Şeker Ahmed Paşa (1841-1907) olarak bilinir.

³¹ *Sabah* Gazetesi, 20 Kasım 1891.

³² BOA. BEO. 67/4980.

³³ *Sabah* Gazetesi, 21 Kasım 1891; *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, 21 Kasım 1891.

dereceden Mecidî Nişanı almıştır.³⁴ Resepsiyondan sonra Prens ikamet ettiği yere döndüğünde Sultan kendisini ziyaret ederek hoş geldin demiştir.³⁵ Bu karşılamalardan sonra Sultan, Rus Büyükelçiliği'nin birinci tercümanı eşliğinde Prens Obolensky'yi kabul etti.³⁶ Daha sonra Prens Obolensky, Orel vapuru ile İstanbul'dan Sivastopol'a geri döndü.³⁷

Sabah gazetesinin 21 Kasım tarihli sayısında, önceki sayıda kendisine İhlamur Kasrı (İhlamur Köşkü) tahsis edildiği belirtilmiş olmasına rağmen, Prens'in ikamet ettiği yer Merasim Dairesi olarak gösterilmektedir. Prens'in maiyetindekilerin azlığı göz önüne alındığında, misafirlerin Merasim Dairesi'nde kaldığı daha olası görünmektedir.³⁸

Gazetelerin Siyam ziyaretçilerine özel bir ilgisi vardı. Sabah gazetesinin 21 Kasım tarihli sayısında Prens Damrong'un bir fotoğrafı ve kısa bir biyografisi yayınlandı. "Yüce Prens Damrong" başlıklı yazıda, Prens'in Siyam Kralı'nın kardeşi olduğu ve koyu tenli, 35 yaşında uzun boylu bir kişi olduğu belirtildi. Bunun Prens'in Avrupa'ya ilk ziyareti olmadığı ve daha önce Fransa'daki Aix'i ziyaret ettiği bildirildi. Yazıda okuyucuya ayrıca Kral Chulalongkorn'un oğlu Prens Chirapravati Voradej'in, Prens Damrong'un heyetinde bulunduğu hakkında bilgi verildi. Ziyaretin sebebine gelince, Rus İmparatoru'nun veliyaht prensinin 1891'in başlarında Bangkok'a yaptığı bir ziyarette Siyam Kralı'na St. Andrew Nişanı sunmasına karşılık, Siyam Kralı prenslerinin Rusya İmparatoru'na Çakri Hanedanı Nişanı'nı sunmak içindir. Sabah Gazetesi'nde belirtilen bir diğer neden, Batı hükümetlerinin yönetim sisteminin araştırılmasıydı.³⁹ Tercüman-ı Hakikat gazetesine göre ise, yolculuğun esas nedeni Batı eğitim sisteminin araştırılmasıydı.⁴⁰ Prens Damrong, 1880 ve 1892 yılları arasında Eğitim Departmanı Müdürü olarak görev yaptığı için bu gözlem oldukça makul görünüyor.⁴¹ Yine de söz konusu ziyaret, Prens Damrong'un görev süresinin sonunda gerçekleşmesinden dolayı eğitim politikalarına çok az etki etmiş olmalı.⁴²

³⁴ BOA İ.DH. 1251/098118.

³⁵ *Sabah* Gazetesi, 21 Kasım 1891; *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, 21 Kasım 1891.

³⁶ *Sabah* Gazetesi, 21 Kasım 1891.

³⁷ BOA. Y.PRK.ASK. 77/97.

³⁸ *Sabah* Gazetesi, 21 Kasım 1891.

³⁹ *Sabah* Gazetesi, 21 Kasım 1891.

⁴⁰ *Tercümân-ı Hakikat* Newspaper, 21 Kasım 1891.

⁴¹ David K. Wyatt, *Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn* (New Haven & London, 1969), s. 102.

⁴² Wyatt, *Politics of Reform*, 138.

Sabah gazetesinde yayınlanan bir başka haber de kamuoyunu Siyam hakkında bilgilendirmek amacıyla yazılmıştı. Gazetede yazı Siyam'ın coğrafi konumu, komşuları, coğrafyası, nüfusu ve başkenti hakkında bilgilerle başlamıştır. “Ticaret” başlığı altında, Siyam ekonomisinin ana ürünleri ve uluslararası ticaretinin büyüklüğü, Siyam ile ticaret yapan milletler, Bangkok'a uğrayan gemilerin sayısını ve tonajlarını gösteren bir tablo ile gösterildi. Yazıda ayrıca Siyam ticaret filosunun büyüklüğü, demiryolları, posta ve telgraf hizmetleri, Siyam ordusu ve donanması, dini, nişan ve madalyaları hakkında bilgi verildi.⁴³

20 Kasım Cuma günü tören ve resepsiyonlarla geçerken, ertesi gün Prens Damrong ve maiyeti, Ahmed Ali Paşa ile çeşitli yerleri ziyaret etti. Öğle yemeğinden sonra, İstabl-ı Âmire'nin temin edilen araçlarla Dışişleri Bakanı Said Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağına gittiler. Bakan konağında olmadığı için kartvizitlerini bırakarak Dolmabahçe, Tophane ve Galata'dan sonra Topkapı Sarayı'na gittiler. Burada imparatorluk hazinesini gördükten sonra çay, kahve ve şerbet içtiler. Daha sonra Arkeoloji Müzesi'ne gidip Güzel Sanatlar Okulu'nu ziyaret ederek öğrencilerin resimlerini incelediler. Aynı gün Ayasofya ve Sultanahmet Camilerini de ziyaret etmişler ve sonrasında ikametlerine dönmüşlerdir.

Prens'in ziyaretinin geri kalanı da gazeteler tarafından yakından takip edildi. Habere göre 22 Kasım Pazar günü Şehzade Damrong ve maiyeti tekrar Ahmed Ali Paşa ile birlikte Nûr-u Osmanîye Camii'ni ziyaret etti. Bu ziyaretten sonra Mahmud Paşa Çarşısı'ndaki Sadullah Efendi'nin, Kapalıçarşı'daki Osman Bey ve Eşref Bey'in antikacılarında alışverişe gittiler. Ayrıca kunduracılar loncası kethüdasının kundura dükkânında alışveriş yaptılar. Daha sonra Bâb-ı Âlî Caddesi üzerinden Dolmabahçe Sarayı'na ziyaret ederek ikametlerine geri dönmüşlerdir.⁴⁴

Sabah gazetesinin 23 Kasım (Pazartesi) sayısına göre, Padişah, Prens Damrong'un gelecek Salı günü Tersane ve Donanma fabrikalarını ziyaret etmesine izin vermişti.⁴⁵ Ancak, aynı gazetenin 24 Kasım tarihli sayısında, 23 Kasım'da Prens ve maiyetinin Şahin vapuruna binip 10.15 sularında Mekteb-i

⁴³ *Sabah Gazetesi*, 21 Kasım 1891.

⁴⁴ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31; *Sabah Gazetesi*, 22 Kasım 1891. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi de aynı gün Dolmabahçe Sarayı'na ziyaret ettiklerini bildirdi. *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, 21 Kasım 1891 ve 23 Kasım 1891.

⁴⁵ *Sabah Gazetesi*, 23 Kasım 1891.

Fünûn-u Bahriye'yi ziyaret etmek üzere Heybeliada'ya hareket ettiği yazıldı. Orada Prens onuruna verilen bir ziyafete katılıp okulun sınıflarını gezdi ve öğrencilerin tatbikatlarını izledi ve saat 15.00 civarında ikametgâhına döndü.⁴⁶

Siyamlı ziyaretçilerin 23 Kasım Pazartesi günü temel aktivitesi, Padişah, Şeyhülislam, Sadrazam Cevad Paşa, Harbiye Nazırı Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa, Dâhiliye Nazırı Halil Rıfat Paşa, Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, Adalet Nazırı Hüseyin Rıza Paşa, Tophane-i âmire Müşîri Zeki Paşa, Maarif Nazırı Zühdü Paşa, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Galip Paşa, Mabeyn Başkâtibi Süreyya Paşa, Sultan'ın Fahri Yaveri Derviş Paşa, Orgeneral Rauf Paşa, Saray Başhekimi Mavroyenî Paşa, Maliye Nazırı Nazif Efendi, Nafia ve Ticaret Nazırı Tevfik Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'nın yardımcısı gibi ileri gelen devlet erkânının katılımıyla onurlarına verilen akşam yemeğine katılmaktı.⁴⁷ Tüm davetliler, saat 17.00'de üniformalarıyla Yıldız Sarayı'na geldiler.⁴⁸ Saat 18.00 civarında başlayan yemek, müzik ziyafeti eşliğinde yaklaşık bir buçuk saat sürdü. Padişahın özel tercümanlarından olan Hakkı Beyefendi, yemekte yapılan konuşmaları tercüme etti.⁴⁹

Sabah gazetesinin haberine göre, ertesi sabah padişahın baş fotoğrafçısı, Prens Damrong ve maiyetinin oturdukları köşkün (Merasim Dairesi) önünde fotoğraflarını çekti. Daha sonra Osmanlı Donanması'ndaki gelişmeleri göstermek için fabrikalar ve diğer tesislerde kendilerine rehberlik eden Hasan Hüsnü Paşa ve Korgeneral Hüsnü Paşa tarafından karşılandıkları tersaneye gittiler.

Bu arada Sultan Abdülhamid'e Siyam Krallığı hakkında bilgi vermek için Avrupa kaynaklarına dayanan bir metin hazırladı. Metni padişaha arz eden tezkire 24 Kasım tarihini taşır ki bu, metnin akşam yemeğinden sonraki gün sunulduğuna işaret eder.⁵⁰ Sultan'ın Siyam'la ilgili olarak ziyafetten önce değil de sonra bilgilendirilmesi ilginç görünüyor. Metin, Siyam'ın komşu ülkeler ve çevredeki denizlerle olan sınırlarını tanımlayan coğrafi konumu ve aynı zamanda enlem ve boylamları belirten bilgilerle başlayarak, devamında Siyam'ın coğrafi bölümleri, nüfusu, başkenti, dağları ve nehirleri, topraklarının verimliliği, ormanları ve hayvanları hakkında bilgi vermekteydi. Siyam ekonomisi ile ilgili olarak, tarım ve sanayi ürünlerinden ve ticarete Çin

⁴⁶ *Sabah* Gazetesi, 24 Kasım 1891.

⁴⁷ *Sabah* Gazetesi, 24 Kasım 1891; *Tercümân-ı Hakikat* Gazetesi, 24 Kasım 1891.

⁴⁸ BOA. İ.DH.1252/98271.

⁴⁹ *Sabah* Gazetesi, 24 Kasım 1891.

⁵⁰ BOA. Y.EE. 14/84.

ve Avrupa hâkimiyetinden bahsedilmiştir. Metin siyasi yapı üzerinde monarşinin mutlakiyetçi karakteri ve “Ön Saray”ın varlığı belirtilerek, Siyam'ın dini ve tarihi, Burma ve Fransa ile ilişkileri, Taksin ve Constantine Phaulkon'un,⁵¹ Siyam tarihindeki başarıları hakkındaki bilgilerle devam etmiştir.⁵²

24 Kasım'da meydana gelen bir diğer gelişme de Siyam Dışişleri ve İçişleri Bakanı Prens Devawongse'den, Prens Damrong'a bir telgraf gelmesiydi. Devawongse telgrafta, Kral Chulalongkorn'un II. Abdülhamid'in Prens Damrong'u nazik karşılamasından dolayı duyduğu memnuniyeti ilettili ve ondan, padişaha en içten teşekkürlerini iletmesini istedi.⁵³

25 Kasım Pazartesi Prens Damrong, Sadrazam ile Nişantaşı'ndaki yalısında kahvaltı yaparak güne başladı. Sadrazamın yanı sıra Dışişleri Bakanı Tevfik Bey, Müsteşar Ahmet Ali Paşa, Sadrazamın kardeşi Albay Şakir Bey ve İbrahim Bey de dâhil olmak üzere çok sayıda Osmanlı devlet adamı da kahvaltıya katıldı. Kahvaltıdan sonra öğrencilerin tatbikatlarını izledikleri Pangaltı'daki Harbiye Mektebi'ni ziyaret ettiler.⁵⁴

26 Kasım Perşembe, Siyam misafirlerinin İstanbul'dan ayrılış günüydü. O gün Prens Damrong, Osmanlı yetkililerinin yapmaması gerektiği konusundaki ısrarlarına rağmen, kaldığı süre boyunca kendisine hizmet edenlere 4.000 franklık bir bahşış bıraktı.⁵⁵ Ayrıca, sekreterini, Dışişleri Bakanı Said Paşa'yı ziyaret ederek kendisine Prens'in kartvizitini sunması için Babıali'ye gönderdi. Bu jest ve padişah huzurunda yapılan resmî veda töreninden sonra Prens ve maiyeti, Dolmabahçe Sarayı Rıhtım'ından onları Tali'a vapuruna götürecektir bir kayığa bindirildi. Pire'ye kadar misafirlere eşlik edecek olan Tümgeneral Ahmed Ali Paşa ve Şefik Bey dışında, bazı Osmanlı ileri gelenleri onlara vapura kadar eşlik edip daha sonra geri döndüler.⁵⁶

Tali'a, 26 Kasım Perşembe akşamı saat 19:00 sularında İstanbul'dan ayrıldı ve 28 Kasım Cumartesi günü Pire'ye ulaştı. Yunanistan ve Danimarka

⁵¹ On yedinci yüzyılda Siyam kralının baş danışmanlığına kadar yükselen Kefalonya'lı bir Rum.

⁵² BOA. Y.EE. 14/84.

⁵³ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31.

⁵⁴ BOA Y.PRK.TŞF. 3/31; *Sabah Gazetesi*, 25 ve 26 Kasım 1891; *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, 26 Kasım 1891.

⁵⁵ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31.

⁵⁶ *Sabah gazetesi*, 27 Kasım 1891; *Tercümân-ı Hakikat Gazetesi*, 27 Kasım 1891; BOA Y.PRK.TŞF. 3/31. *Sabah gazetesi* nin haberine göre, Tali'a'ya bindirilmek üzere Galata'daki Aziziye karakolunun yanındaki iskeleye götürüldüler.

Prensi George (1869-1957), Siyamlı ziyaretçileri karşıladı ve onları Kraliyet Sarayı'na götürdü. Orada Yunanistan Kralı, Siyamlı ziyaretçilere eşlik eden Osmanlı ileri gelenlerinden haberdar edilerek, Ahmed Ali Paşa ve Şefik Bey'i huzuruna davet etti. Osmanlı heyeti o akşam Atina'da kalarak ertesi akşam Kraliyet Sarayı'nda Prens Damrong'un onuruna Yunanistan kralı ve kraliçesinin katılımıyla verilen akşam yemeğine katıldılar.⁵⁷ 30 Kasım Pazartesi günü Prens Damrong'a eşlik eden Osmanlı heyeti Pire'den İstanbul'a doğru yola çıktı.⁵⁸

29 Kasım günü padişah, Prens Damrong'un Atina'ya gelişinden haberdar edildi.⁵⁹ Sultan, habere, prensin İstanbul'u ziyaretinden ve Atina'ya sağ salim ulaşmasından duyduğu memnuniyeti dile getiren bir telgrafla yanıt verdi.⁶⁰

Prens Damrong'un İstanbul ziyareti sırasında, Teşrifat Nazırı Hüseyin Paşa ve Divan-ı Hümayun Tercümanı Münir Paşa da dâhil olmak üzere bazı Osmanlı ileri gelenlerine çeşitli Siyam madalyaları takdim edilmiş olmakla birlikte, bu madalyaların beratları ancak Aralık 1894'te bir listeye birlikte Osmanlı makamlarına teslim edildi. Ne Siyam Krallığı'nın İstanbul'da ne de Osmanlı Devleti'nin Bangkok'ta bir elçiliği bulunmadığından, Paris'teki Siyam Büyükelçiliği beratları ve takdim edilen madalyaların listesini oradaki Osmanlı Büyükelçiliği'ne teslim etti. Madalyaların beratları ve listesi, kendilerine madalya verilen devlet görevlilerinin diledikleri zaman madalyalarını takabilmeleri yönünde izin talebiyle birlikte padişaha iletildiğinde (18 Ocak 1895) padişah bu talebi onayladı.⁶¹ Ancak özel belgeleri Osmanlı arşivlerinde bulunan Münir Paşa'nın madalyasının beratı dışında, ne diğer bürokratlara verilen madalyaların sertifikaları ne de kendilerine madalya verilen Osmanlı bürokratlarının listesiyle Osmanlı arşivlerinde karşılaşmadık.⁶²

⁵⁷ BOA. Y.PRK.TŞF 3/31.

⁵⁸ BOA. Y.PRK.TŞF 3/31.

⁵⁹ BOA. Y.A.HUS. 253/133(3).

⁶⁰ BOA. Y.PRK.TŞF. 3/31.

⁶¹ BOA. İ.TAL. 71/1312B-145; BOA BEO. 560/41987 (2).

⁶² BOA. HSD.CB. 4/75.

3. 1893 Fransız-Siyam atışması Hakkında Osmanlı Gözlemi ve tesi

Prens Damrong'un İstanbul ziyareti, Osmanlı'nın Siyam Krallığı'na ve onunla ilgili siyasi gelişmelere olan ilgisini artırmıştı. Artan bu ilgi, Babıali'yi Siyam'la ilgili siyasi gelişmeler hakkında bilgilendiren Avrupa başkentlerindeki Osmanlı temsilcilerinin diplomatik yazışmalarına da yansdı. Bu yazışmaların kapsadığı önemli bir konu, 1893'teki Fransız-Siyam çatışmasıydı. Batı'nın Siyam'da artan çıkarları, Siyamlı yöneticileri, topraklarını savunma endişelerinden dolayı sınırlarını daha iyi tanımlamaya ve korumaya yöneltti.⁶³ Hindistan'daki bir İngiliz uzman olan James McCarthy bunun için tutuldu. Misyona arkasındaki ana fikir, Siyam'ın sınırları içinde bulunan toprakları üzerindeki hak iddialarını güçlendirmektir. 1887'de yayınlanan haritayı Güneydoğu Asya'daki çıkarlarına aykırı bulan Fransızlar büyük bir hoşnutsuzlukla karşıladı. Daha sonra Mekong Nehri'nin doğu kıyısını Çin sınırından güneye doğru ilhak ettiler.⁶⁴

Temmuz 1893'te Londra'daki Osmanlı büyükelçisi, Fransız donanmasının Bangkok'u koruyan kalelere yaptığı saldırılar ve özellikle Hindistan ile ilgili endişeleri nedeniyle çatışmayı yakinen takip eden İngilizlerin tutumu hakkında yerel yetkililere bilgi veren kapsamlı bir rapor hazırladı. Büyükelçi, gazetelerin yayınlarına ve milletvekillerinin hükümete saldırısıyla ilgili sorular yönelttiğine bakılırsa, konunun İngiltere'de yeterince ilgi gördüğünü belirtti. Büyükelçinin raporuna göre, Rosebery Kontu⁶⁵ ve Sir Edward Gray,⁶⁶ Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'ndaki soruları sırasıyla benzer konuşmalarla yanıtladı. Büyükelçi bu konuşmaların tercümesini ekledi ve İngiliz hükümetinin çatışmada tarafsız kalmayı tercih etmesine rağmen, alt kıtadaki İngiliz ve Fransız mülkleri arasında bir tampon bölge oluşturduğundan, Siyam'ın bağımsızlığını tehdit eden herhangi bir gelişmeye kayıtsız kalmayacağını belirtti. Büyükelçinin raporu, Siyam Kralı'nın 13 ve 15 yaşlarındaki iki oğlunun bir süredir eğitim için İngiltere'de bulunduğunu belirterek sona ermektedir.⁶⁷

⁶³ Baker & Phongpaichit, *A History of Thailand*, s. 58.

⁶⁴ A.g.e.

⁶⁵ Dışişleri Bakanı, (1886, 1892-94).

⁶⁶ Dışişlerinden Sorumlu Devlet Müsteşarı (1892-1895).

⁶⁷ BOA. Y.A.HUS. 278/151 ve BOA. HR.TO. 66/54(1-6).

Büyükelçi, raporunu Dışişleri Bakanlığı'na tanıtan bir notta, Fransızların Siyam'a yönelik saldırganlığı konusundaki kişisel görüş ve duygularını da paylaştı. Fransız tutumunu acımasız, adaletsiz ve uluslararası toplum tarafından kınanmış olarak nitelendirdi. Büyükelçiye göre, Fransızların Batı Afrika'daki Dahomey Krallığı'nı yok etmelerinden hemen sonra, Siyam topraklarının önemli bir bölümünü işgal etme girişimleri, Fransızların ahlakının ne kadar yozlaşmış olduğunu gösterdi. Tüm beklentilere rağmen, İngilizlerin Fransızlara müdahale etmeyeceği ve Siyam'ın tüm direnişine rağmen Fransızlara kurban edileceği anlaşıldı. Büyükelçi raporunda "Bu bir Asya meselesi olduğu ve bu nedenle bizimle ilgili olduğundan, ekte Fransa'nın iddia ettiği toprakları gösteren küçük bir yüzeysel harita sunduğunu" belirtti.⁶⁸ Osmanlı Büyükelçisinin notu, Siyاملara ve onların işgalcilere karşı direnişlerine derinden sempati duyarken, Fransız saldırganlığını küçümseyen bir tavır göstermekteydi. Çünkü hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Siyam Krallığı, Avrupa sömürgeciliği konusunda benzer tehditlerle karşı karşıyaydı. Bu dönemde Osmanlılar, sadece artan Avrupa siyasi ve ekonomik egemenliğiyle karşı karşıya kalmayıp, aynı zamanda topraklarının önemli bir kısmını kaybettiler. Siyam gibi uzak bir ülkede bile, bir Avrupa gücü tarafından toprakların bu şekilde doğrudan ilhakı, doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun endişelerini artırmış ve Avrupa sömürgeciliği konusunda Siyam'la empati kurabilmiştir.

Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi'nin raporu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız-Siyam Çatışması hakkında merak uyandırdığını göstermekteydi. 25 Temmuz 1893'te Korgeneral Mehmed Şakir B. Mehmed, Siyam ve Fransa ihtilafı hakkında daha fazla bilgi içeren bir raporu Sultan'a sundu. Rapor, Siyam'ın dokuz milyonluk nüfusa sahip olduğu ve yaklaşık sekiz yüz bin kilometrekarelik bir alanı kapsadığını belirten genel bilgilerle başlamaktadır. Siyam'ın dini Budizm olup, başkenti yerli ve yabancı olmak üzere toplam dört yüz bin kişilik nüfusa sahip Bangkok'tur. Siyam bol bitki örtüsüne sahip ovalar ve ormanlardan oluşan çeltik üretimine uygun bir araziye sahiptir. Pirinç yerel halk tarafından yetiştirilse de ülkedeki ticaret, yabancılar ve özellikle ülkede çeşitli pirinç fabrikaları bulunan İngilizler tarafından kontrol edilmektedir.

Pirinç ihracatı şu anda bir buçuk milyon Osmanlı lirasından fazla gelir getirmekte ve bu gelir her yıl giderek artmaktadır. Gelişmiş bir orman

⁶⁸ BOA. Y.PRK.MYD. 13/27. BOA Y.PRK.MYD. 13/27(1)' deki haritaya bakınız.

işletmeciliği olmasına rağmen, henüz kesilen ve ihraç edilen ağaçları telafi edecek bir ağaçlandırma projesi bulunmamaktadır. Ülkenin GSYİH'si pirinç, kereste, balık ve biber üretiminden elde edilen yaklaşık iki milyon iki yüz bin Osmanlı lirasıdır. Siyam ithalatının büyük bir kısmını denizasırlı ülkelerden yapılan Çin pamuğu ve pamuklu tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Ülkedeki binalar, Bangkok'ta yabancılara ve birkaç yerliye ait beton binalar dışında tamamen ahşaptan yapılmıştır. Bangkok'taki bir tramvay hattı haricinde demiryolu yoktur. Siyam kara kuvvetleri, Avrupalı ve özellikle de İngiliz subayların komutasındaki on iki bin askerden oluşmaktadır. Ayrıca Kralın, altı yüz piyade ve üç yüz süvariden oluşan özel bir birliği vardır. Siyam'ın donanması, otuz ila kırk topa sahip iki uzun tekne ve birkaç gemiden oluşmaktadır. Raporla açıklanan son siyasi ve askeri gelişmeler, Paris kaynaklı telgraf haberlerine dayanmaktaydı. Fransızların askeri operasyonlara başladığı ve Khong adasını işgal ettiği durum "kaos" olarak nitelendirildi. Taraflar diplomatik nota alışverişinde bulundular ve İngilizlerin Siyamlılara yardımcı olmaları bekleniyordu. Mehmed Şakir Paşa raporun sonunda, savaşın büyük bir çatışmaya yol açmadan Fransız iddiaları lehine sonuçlanmasını beklediğini belirtmiştir.⁶⁹

31 Temmuz'da Fransız Büyükelçiliği'nin baş tercümanı Babıali'yi Fransa'nın çatışmaya ilişkin tutumu hakkında bilgilendirdi ve Siyam'ın Kamboçya hükümetinin Mekong Nehri kıyısındaki ayrıcalıklarına müdahale etmesi nedeniyle Fransızların özür talep ettiğini belirtti. Fakat Siyam tatmin edici bir cevap vermedi ve Khong Adası'na saldırarak bir Fransız subayını tutukladı ve askerleri öldürdü. Ayrıca Siyamlılar, 1866 antlaşmasının hükümlerine aykırı olarak Menam Nehri ağzında Fransız gemilerine top ateşi açtılar. Fransız baş tercümana göre, Siyamlılar Fransız ultiatomuna yanıt vermeyince, Siyam kıyıları Fransa tarafından ablukaya alındı.⁷⁰

1893 Fransız-Siyam Antlaşması bir süreliğine gerilimi azaltmış gibi görünse de uzun vadede iki tarafı da tatmin etmedi. Siyam, Fransızların 1893 Antlaşması'nın şartlarına uygun olarak topraklarını iade etmemesinden şikâyet ederken, Fransızlar, Siyam'ın Laos topraklarını tahliye etmeyi ertelediğini iddia etti. Sorun yirminci yüzyılın başında gündeme geldi ve 1902'de yeni bir antlaşma için müzakereler başladı, bu da 1902 ve 1904'teki

⁶⁹ BOA. Y.PRK.MYD. 13/27.

⁷⁰ BOA. Y. A.HUS. 287/103.

geçici anlaşmalardan sonra Mart 1907'de kapsamlı bir çözümle sonuçlandı.⁷¹ Çatışmanın önceki aşamasında olduğu gibi Osmanlılar, Avrupa başkentlerindeki elçilikleri aracılığıyla 1902'den itibaren gelişmeleri yakından takip ettiler. 15 Şubat 1904'te Paris'teki Osmanlı elçisi, yıllardır askıya alınan müzakerelerin başladığını bildirdi.⁷² Rapor daha sonra anlaşmanın şartları hakkında ayrıntılı bilgi vermeye devam ediyor.

Osmanlı'nın Siyam siyasetine ilgisi, Fransa ile olan çatışmasıyla sınırlı olmayıp, Asya ve Avrupalı sömürgecilerin politikaları göz önünde bulundurularak Japonya ile olan ilişkileri açısından da ilgilenmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında, hiçbir Asya devleti 1905 Rus-Japon Savaşı'nda Ruslara karşı kazandığı zaferden dolayı Japonya'dan daha popüler değildi.

Japonlar, büyük bir Avrupa gücüne karşı, Avrupalı olmayan birçok devlet için örnek teşkil eden önemli bir başarı elde etmişti⁷³. Osmanlılar, Japonlara olan ilginin artması ve Siyam ile olan ilişkilerinin bir sonucu olarak, Doğu'daki gelişmeleri daha fazla izlemeye başladılar. 16 Haziran 1906'da, askeri teftiş komisyonu üyesi Tuğgeneral Pertev, sultana ve sadrazama, Siyam Başkomutanı olarak görev yapan Kral Chulalongkorn'un büyük oğlunun bir süredir Japon İmparatoru'nun konuğu olarak Japonya'da bulunduğunu belirten bir rapor sundu.⁷⁴ Rapora göre, ziyarette prens olağanüstü bir saygı ile karşılandı ve bu iki ülke arasında bir ittifakla sonuçlanabilirdi. General Pertev ziyareti, Japonya'nın Asya'daki etkisini artırma çabalarının ilk adımı olarak gördüğünden yakından takip etti. Ayrıca, Japonların böyle bir hareketinin, genel olarak bölgede sömürgeci olan Avrupalı güçler ve özel olarak Çinhindi'ndeki Fransızlar için ağır sonuçlar doğuracağını da sözlerine ekliyordu.

⁷¹ Ronald Bruce St. John. *The Land Boundaries of Indochina: Cambodia, Laos and Vietnam* (Durham, 1998), s. 16.

⁷² BOA. Y.A.HUS. 470/6(2-7).

⁷³ Asya ve Yakın Doğu'daki Japon zaferinin yankıları için bkz: Steven Marks, "Bravo, Brave Tiger of the East!: The War and the Rise of Nationalism in British Egypt and India"; Paul A. Rodell, "Inspiration for Nationalist Aspirations? Southeast Asia and Japan's Victory," John W. Steinberg et al. (eds), *The Russo-Japanese War in Global Perspective: World War Zero* (Leiden, Boston, 2005) içinde, ss. 609-928 ve 629-644.

⁷⁴ BOA. Y.PRK.ASK. 240/5.

4. Kral Chulalongkorn'un 1897'de Batavia (Cakarta) ve Avrupa'ya Yaptığı Ziyaretler Hakkında Osmanlı Gözlemi

Doğrudan diplomatik temasın yokluğunda, Osmanlılar Siyam'la ilgili gelişmeler hakkında bilgi almak için büyük oranda tek taraflı Avrupa kaynaklarına bağımlıydılar. Avrupa başkentlerinde hem Osmanlı hem de Siyam büyükelçilerinin bilgi ve görüş alışverişinde bulunabilecekleri alternatif bir iletişim kanalı da vardı. Ancak bu tür temaslar Osmanlı arşivlerinde sınırlı sayıda belgelenmiştir. Örneğin Maha Vajiravudh Ocak 1895'te veliiaht ilan edildiğinde, bu Londra'daki Siyam büyükelçiliği tarafından Osmanlı büyükelçisine iletildi ve o da merkezi hükümeti bilgilendirdi.⁷⁵

Daha önce bahsettiğimiz, 1872'de Bombay ziyareti sırasında Kral Chulalongkorn ile karşılaşan Osmanlı konsolosu örneğinde olduğu gibi, başka yerlerdeki Osmanlı diplomatik temsilcileri de zaman zaman bu etkileşimlere katkıda bulunmuşlardır. Mayıs 1896'da Kral Chulalongkorn, Prens Damrong da dâhil olmak üzere yüz kişiden oluşan bir maiyetle Batavya'yı ziyaret etmişti. 27 Mayıs'ta, Kralın gelişinin ertesi günü, Batavya'daki Osmanlı konsolosu, hatıra defterini imzalamak için Kral'ın ikametgâhına gittiğinde Prens Damrong tarafından kabul edildi. Prens Damrong'un haber vermesinin ardından Kral Chulalongkorn, konsolosu bir görüşme için kabul etmeye hazır olduğunu ifade etti. Sonuç olarak, konsolos aynı gün Chulalongkorn'un huzuruna kabul edildi ve bu kabulde Kraliçe Saowapha da hazır bulundu. Sohbet sırasında Chulalongkorn, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili samimi duygularını dile getirdi ve İstanbul ziyareti sırasında kardeşi Prens Damrong'a gösterilen misafirperverliği övdü. Ayrıca Kral, Osmanlı Padişahının hizmetkârlarını övdü ve konsolosa da iltifatlarını dile getirdi. Konsolos, bütün bu olan bitenlerin yanı sıra Kral'a uygun iltifatlarla karşılık verdiğini İstanbul'a bildirmiştir.⁷⁶

Osmanlı ve Siyam yöneticileri arasındaki diplomatik görüşmelere ilişkin haberlerin yanı sıra, Osmanlı arşivlerindeki telgraf haberlerinde de Siyam'la ilgili haberler yer almaktaydı. Örneğin 14 Şubat 1897'de Siyam hükümeti, Bangkok'taki Alman büyükelçisinin orada hakarete uğradığı gerekçesiyle Almanya'dan özür diledi.⁷⁷ Telgraf haberlerinde, birkaç konsolosluk raporunda da yer alan Kral Chulalongkorn'un 1897'deki Avrupa ziyareti sırasında Siyam'la ilgili daha fazla bilgi yer almaktaydı.

⁷⁵ BOA. Y.A.HUS. 320/39.

⁷⁶ BOA. Y.A.HUS. 354/27.

⁷⁷ BOA. Y.MTV. 151/52.

Kral Chulalongkorn'un bu ziyareti türünün tipik bir örneğiydi ve 1867'de Avrupa'yı ziyaret eden Osmanlı Sultanı Abdülaziz ile 1873, 1878 ve 1889'da üç kez Avrupa'ya seyahat eden İran Şahı Nasreddin'in ziyaretleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu iki Müslüman hükümdar gibi, Kral Chulalongkorn, Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri bizzat gözlemlemek ve yakından izlemek istedi. Madrid'deki Osmanlı elçisinin 19 Ekim 1897 tarihli bir raporunda yer alan şu sözler, Kral Chulalongkorn'la ilgili ayrıntılı bilgi ve onun Avrupa ziyareti ile ilgili Osmanlı algısı hakkında iyi bir fikir vermektedir:

Siyam Kralı'nın Avrupa ziyareti kısmen bazı batılı hükümetlerle siyasi ittifaklar kurmayı kolaylaştırmayı amaçlıyor. Aynı zamanda Avrupa sistemini [nizamata] bizzat gözlemlemeyi ve benzer bir sistemi kendi ülkesinde uygulamayı amaçlamaktadır. Kral ve maiyetindekiler Avrupalılar gibi giyinip tıraş olurlar.⁷⁸ Kral iyi derecede İngilizce bilmektedir ve prensleri son derece akıcı bir şekilde Fransızca konuşmaktadır. Ben mütevazı hizmetkârınız olarak Kral ile İngilizce konuştum.⁷⁹

Bu sözler, Kral'ın bu seyahatiyle ilgili beklentileriyle aşağı yukarı aynı doğrultuydu. Kral bu seyahati dört amaç için yaptığını belirtmiştir: “*ilk olarak Avrupa'da hayatın nasıl olduğunu incelemek; ikincisi, zenginlik ve malların nasıl ortaya çıktığını incelemek; üçüncüsü bize saldırma ihtimallerine karşı Avrupalıların gücünü anlamak; dördüncüsü zevk almak için*”.⁸⁰ Kral, Avrupalı yöneticilerle kişisel ilişkiler geliştirerek ülkesinin güvenliğini ve gücünü artırabileceğine inanıyordu.⁸¹ Bu nedenle “*ziyaretim ülkemizin bekası için bir şans olabilir*” demiştir.⁸²

Görünen o ki Osmanlı yetkilileri, bu ziyarete iki nedenden dolayı kayda değer bir ilgi göstermişlerdir. Birincisi, Prens Damrong'un Osmanlı başkentini

⁷⁸ Kralın kıyafetleri birkaç kez daha dikkat çekmişti. Örneğin Tailor and Cutter dergisi ziyareti sırasında “tıpkı bir İngiliz beyefendisine benzediğini” ilan etti. Maurizio Peleggi, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (Honolulu, 2002), s. 64, Baker & Phongpaichit, *A History of Thailand*'dan alıntlandı, s. 68.

⁷⁹ BOA. Y.A.HUS. 378/52.

⁸⁰ Maurizio Peleggi, *Lords of Things*, s. 31, “France and the King of Siam: an Asian King's Visits to the Republican Capital,” *French History and Civilization*'dan alıntlandı, 6 (2015), s. 229.

⁸¹ Note Chulalongkorn to Phra Wisut, 24 Ocak 1898. Chulalongkorn and Phrasadet, *Phraratchachaitlekha*, içinde, s. 209, Wyatt, *Politics of Reform*, s. 197.

⁸² Pornsan Watanangura, “Europe, King Chulalongkorn and the Kingdom of Siam,” Charit Tingsabadh, (ed.), *King Chulalongkorn's Visit to Europe: Reflections on Significance and Impacts* (Bangkok, 2000) içinde, s. 29, Aldrich “France and the King of Siam”dan alıntlandı, s. 229.

ziyaretinin ardından Siyam Krallığı'nın yukarıda bahsedilen artan ilgisi vardı. İkincisi, Osmanlı, diplomatik nedenlerle, bir Avrupa devleti olan Fransa'nın Asyalı bir devletle olan anlaşmazlığını nasıl çözdüğünü merak etmiş olabilir. Kral Chulalongkorn'un Avrupa ziyaretine atıfta bulunan en eski telgraf haberi 12 Nisan 1897 tarihliydi. Telgraf bu ikinci yönü vurgulamakta ve Kral Chulalongkorn'un ziyaretinin temel nedeninin Fransa ile olan anlaşmazlığı çözmek olduğunu belirtmekteydi.⁸³ 3 Haziran'da başka bir telgraf Chulalongkorn'un Roma'daki Kral Humbert'in Panteon mezarını ziyaret ettiğini duyurdu.⁸⁴

Chulalongkorn Roma'da, toplantıyı 7 Haziran 1897'de İstanbul'a rapor eden Büyükelçi Mustafa Reşid Paşa (1858-1924) ile görüşecekti.⁸⁵ Osmanlı Büyükelçisi, Roma'da diplomatları kabul ettiği sırada Kral Chulalongkorn ile görüştüğünü aktarmış, Kral'ın, Osmanlı'nın Yunanistan'a karşı kazandığı son zaferden dolayı onu tebrik ettiğini ve Padişaha sevgisini sunduğunu bildirmişti. Büyükelçinin bildirdiğine göre, Kral, İstanbul'u ziyaret etmeyi çok istemekle beraber şartlar nedeniyle bu mümkün olamamıştır. Büyükelçi, Kral'ın İstanbul ziyareti sırasında Prens Damrong'a gösterilen misafirperverlikten de minnetle bahsettiğini ifade etmekteydi.

Bu rapordan sonra Kral Chulalongkorn'un, Avrupa'daki seyahatlerine çok az atıfta bulunulur; bunlar padişaha iletilen telgraf haberlerinde kısaca yer almıştır. 18 Haziran'da Kral'ın Floransa'daki Fransız Büyükelçisi ile Paris'i ziyaret etme planları hakkında görüştüğü ve ardından Viyana'ya hareket ettiği bildirildi. Raporların geri kalanı, Kral'ın geliş ve gidişlerini not etmenin ötesine geçmemiştir. Örneğin, 18 Haziran 1897 tarihli bir telgraf, Kral Chulalongkorn'un Viyana'ya vardığını bildirirken, 27 Haziran'da gönderilen bir başka telgraf, onun Budapeşte'ye gelişinden bahseder. Ayrıca 1 Temmuz'da Varşova'ya hareket ettiği ve 11 Temmuz'da Moskova ve Petersburg'u ziyaret ettikten sonra Kronstadt'a ulaştığı bildiriliyor. Aynı tarihte, Kralın Stokholm'a doğru yola çıktığı eklendi. 14 Temmuz 1897 tarihli bir haber, onun Stokholm'a vardığını bildirmekteydi. Temmuz 1897'de telgraf haberleri, Fransız-Siyam çatışmasının Fransa'nın lehine çözüldüğünü ve Kral Chulalongkorn'un Eylül ayında Paris'i ziyaret edeceğini belirtti. Daha sonra Eylül ayında Kral Chulalongkorn'un Paris ziyareti ve Londra'ya gidişi

⁸³ BOA. Y.PRK.PT. 11/52.

⁸⁴ BOA. Y.PRK.PT. 11/52.

⁸⁴ BOA. Y.MTV. 159/47.

⁸⁵ BOA. Y.MTV. 198/70.

hakkında başka telgraflar gönderildi. Madrid'deki Osmanlı Büyükelçisi, 18 Ekim 1897'de, Madrid'deki diplomatlara verilen resepsiyon sırasında Kral Chulalongkorn ile kapsamlı bir görüşme yaptığını ve Kral Chulalongkorn'un, büyükelçiden Sultan'a en içten saygılarını sunmasını talep ettiğini bildirdi.

5. Osmanlı Padişahına Verilen Çakri Hanedanı Nişanı ve Prens Chakrabongse'nin 1899 İstanbul Ziyareti

Prens Damrong'un 1891'de İstanbul'u ziyaretinden sonra, Prens Chakrabongse, bir başka Siyam Hanedanı mensubu ziyaretçi olarak, 1899 senesinde İstanbul'a geldi. Bu ziyaret, Prens'in Siyam'ın en prestijli nişanı olan Çakri Hanedanı Nişanı'nı Osmanlı Padişahına sunmaya geldiği için, Osmanlı basını ve yetkilileri tarafından yakından takip edildi.

1883 doğumlu Prens Chakrabongse, Kral Chulalongkorn'un en sevdiği oğullarından biriydi. Prens, eğitimine devam etmek ve İngilizcesini geliştirmek için İngiltere'de iki yıl kaldıktan sonra, Kral Chulalongkorn, Rusya'nın Çar II. Nikola ile olan iyi ilişkisine dayanarak, Prensi Rusya'ya eğitim görmesi ve Petersburg'daki Kraliyet Askeri Akademisi'ndeki subay birliklerinde hizmet etmesi için gönderdi.⁸⁶ Rusya'da bulunduğu bu esnada Prens Chakrabongse, Osmanlı Padişahı'na madalya sunmak üzere görevlendirilmişti.

Prens, Paris'teki Siyam büyükelçisi ve eşiyle birlikte Doğu Ekspresi ile Paris'ten İstanbul'a geldi.⁸⁷ 30 Eylül 1899 Cumartesi günü saat 06: 30'da Sirkeci Garı'na ulaştığında kendisine resmî bir resepsiyon verildi. Osmanlı resmî yetkilileri Prens'in vagonuna giderek onu, orada karşıladılar. Sekiz yıl önce Prens Damrong'a eşlik eden Ahmed Ali Paşa, Prens'i karşılayanlar arasındaydı. Çar ve Siyam Kralı arasındaki sıcak ilişkiler nedeniyle, İstanbul'daki Rus diplomatik temsilcileri de karşılamada hazır bulundu.

⁸⁶ Kral ve Çar arasındaki sıcak ilişkiler, Kral Chulalongkorn tarafından Şubat 1904'te oğlu Chakrabongse'ye bir telgrafta da yansıtılmıştı. Kral, "Rusya'nın Çar Nikola'yı, Fransa ile müzakerelerimizi başarıyla tamamlamamıza kesinlikle yardımcı oldu" dedi. Prens Duke, "The Political and Economic Roles of Russia in Thailand from the Reign of King Chulalongkorn to the First World War," *Papers of the Manila Conference of the International Association of Historians of Asia* (November, 1983) içinde, s. 17, Karen Snow, "St. Petersburg's Man in Siam: A. E. Olarovskii and Russia's Asian Mission, 1898-1905," *Cahiers du Monde Russe*, 48/4(2007) dan alıntılandı, s. 634.

⁸⁷ Prens'in İstanbul'a gelişi ve ziyareti ile ilgili metindeki bilgiler aksi belirtilmedikçe şu kaynaktan alınmıştır: *Sabah* Gazetesi, 1 Ekim 1899.

Vagonda kısa bir sohbetin ardından heyet, istasyonun yanındaki iskeleye geçerek orada bir şeyler içtiler. Karşılama törenlerinin ardından Prens ve maiyetindekiler, resepsiyon için hazırlanan Pera Palace Otel'i'ne geçtiler. Burada resmî üniformasını giyen Prens, saat 10:30'da Kral Chulalongkorn'un mektubunu ve madalyayı II. Abdülhamid'e takdim etmek üzere Yıldız Sarayı'na gitti.⁸⁸

Prens Chakrabongse'nin, Osmanlı gazetelerinde bıraktığı ilk izlenimler oldukça olumluydu. Prens, gazetelerde Rusça, Fransızca ve İngilizce konuşan zeki bir genç adam olarak tanımlandı. Prens'e İstanbul'da kaldığı süre boyunca ikamet etmesi için Merasim Dairesi'nin tahsis edildiği de yazıldı. Padişaha takdim edilen nişan kısa sürede medyanın da ilgi odağı oldu. Nişan, gazetelerde elmas ve değerli taşlarla süslenmiş, altın kolyeli ve süslü levhalı olarak tarif edildi.

Ertesi gün, 1 Ekim Pazar günü Prens, Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı, İmparatorluk Hazinesi, Arkeoloji Müzesi, Ayasofya ve Sultan Ahmed Camileri gibi İstanbul'daki başlıca imparatorluk ve kültür merkezlerini ziyaret etti. Akşam padişah, Prens onuruna Yıldız Sarayı'nda bir ziyafet verdi. Gazeteler saat 18.00'de başlayıp 19.00'da sona eren ziyafeti kapsamlı bir şekilde haber yaptı. Padişahın özel orkestrası da ziyafette musiki icra etti. Ziyafette Osmanlı nazırları ve ileri gelen yöneticilerin yanı sıra Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi, Paris ve St. Petersburg'daki Siyam büyükelçileri de hazır bulunmuştur. Sabah gazetesinde ziyafette sunulan ve ağırlıklı olarak Türk mutfağından oluşan yemeklerin ayrıntılı bir menüsü bile yayınlandı.⁸⁹ Gazete haberine göre, ziyafet sırasında Prens ve maiyetindekilere çeşitli nişan ve madalyalar takdim edildi.

2 Ekim Pazartesi günü Prens, İstanbul gezisine devam ederek, İstanbul'un yabancı elçilik ve Avrupa malı dükkânlarının bulunduğu Beyoğlu veya Pera'yı ziyaret etti ve Boğaz'da Beylerbeyi Sarayı ve Küçüksu Kasrı/Göksü Kasrı'nda durarak tekne turu yaptı. Bu arada Prens, daha önce diplomatik bir görev için Bangkok'ta bulunan İngiltere'nin İstanbul büyükelçisini kabul etti. Büyükelçi ayrıca sadrazamı da köşkünde ziyaret etmiştir.

3 Ekim Salı günü Prens Chakrabongse tekrar ziyaretlerde bulunarak İhlamur Kasrı'na gitti. Büyükdere'deki Rusya Büyükelçiliği yazlık evinde törenle karşılanan Prens öğle yemeği yedi. Yemekten sonra Rus

⁸⁸ BOA. DH.MKT. 2253/24.

⁸⁹ *Sabah* Gazetesi, 2 Ekim 1899.

büyükelçiliğine ait ve Siyam bayrağı taşıyan bir gemiyle Karadeniz'e doğru bir gezintiye çıktılar. Prens'in ziyaretinin sonuna doğru Sultan, Kral Chulalongkorn'dan misafirperverliği için minnettarlığını ifade eden bir telgraf aldı. 4 Ekim Çarşamba sabahı Prens, veda etmek üzere Padişah tarafından kabul edildi. Aynı akşam Prens bir Rus gemisine binerek padişahın hediye ettiği bir at ve nişanla Sivastopol'a doğru yola çıktı. Bu ziyaretten yıllar sonra, bahtsız Ukraynalı Katya Desnitskaya ile İstanbul''da evlenen genç Prens'in hayatında İstanbul'un kalıcı bir etki bıraktığı söylenebilir.⁹⁰

6. Prens Boworadet'in 1909 İstanbul Ziyareti

Osmanlı İmparatorluğu ile Siyam Krallığı arasındaki ikili ilişkileri pekiştiren kraliyet ziyaretleri, Osmanlı basını ve yetkililerinin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. 1909'da, Prens Chakrabongse'nin ziyaretinden on yıl sonra Prens Boworadet (1878-1953), maiyetindeki Shonfa [?] adlı bir Teğmenle birlikte topçu generali sıfatıyla İstanbul'u ziyaret etti. Kral Chulalongkorn'un kuzeni olan Prens Boworadet, eğitimini Harrow ve Woolwich Askerî Akademisi'nde tamamlamış ve 1899'da orduda hizmet etmek için Siyam'a dönmüştü. Daha sonraki kariyerinde, Krallığın (1928-1931) Savunma Bakanı oldu ve 1933'te başarısız bir kralcı darbeye önderlik etti.⁹¹

Prens Boworadet'e medyanın ilgisi, önceki iki kraliyet ziyaretçisi olan Prens Damrong ve Prens Chakrabongse ile karşılaştırıldığında daha sınırlıydı. Gazeteler, Paris'teki Osmanlı Büyükelçiliğinin Prens'i Osmanlı makamlarına tavsiye ettiğini ve 8 Mart 1909 Pazartesi günü Köstence yoluyla İstanbul'a geldiğini yazdı. Boworadet, geldiği gün Pera Palas Otel'i'ne giriş yaptı ve Osmanlı Hariciye ve Harbiye nazırlarını ziyaret etti. Hem gazeteler hem de resmi kayıtlar, Boworadet'in sebep-i ziyaretinin İstanbul'daki askeri altyapıyı gözlemlemek ve incelemek olduğunu yazdı.⁹² Ancak ne gazeteler ne de resmi kayıtlar, Boworadet'in ziyaret ettiği yerler hakkında, Prens'in İstanbul'da kaldığı süre boyunca kendisine eşlik eden Harbiye Nazırı Tercümanı Süleyman Feyzullah Bey ile askerî kurumları ziyaret ettiğini bildiren bir

⁹⁰ Bu evliliğin ayrıntıları ve olaylı sonuçları için bkz. Eileen Hunter and Narisa Chakrabongse, *Katya and the Prince of Siam* (Bangkok, 1994).

⁹¹ Harold E. Smith, Gayla S. Nieminen, May Kyi Win, *Historical Dictionary of Thailand* (Lanham-Maryland, 2005), s. 45; Sorasak Ngamcachonkulkid, *The Seri Thai Movement: The First Alliance Against Military Authoritarianism in Modern Thai History* (Doktora Tezi, University of Wisconsin-Madison, 2005), s. 106.

⁹² *İkdam* Gazetesi, 9 Mart 1909; *Sabah* Gazetesi, 09 Mart 1909.

gazete yazısının ötesinde ayrıntı vermedi.⁹³ Ayrıca, 12 Mart'ta Sultan'ın Cuma Selamlığı'nı izlediği ve daha sonra Padişah tarafından kabul edildiği anlaşılmaktadır. Aynı günün akşamı, Romanya'ya giden bir vapurla Avrupa'ya hareket ettiği bildirildi.⁹⁴

Bu ziyaret sırasında, taraflar arasında çok sayıda nişan ve madalya alınıp verildi. Prens Boworadet, birinci dereceden Osmanî Nişanı alırken, maiyetindeki Teğmen Shonfa[?], dördüncü dereceden Osmanî Nişanı aldı.⁹⁵ Karşılığında, Osmanlı Harbiye Nazırı Rıza Paşa, birinci dereceden ve Harbiye Nezareti Tercüme Bürosu müdürü Feyzullah Bey, üçüncü dereceden Siyam Kraliyet Nişanı aldı. Ayrıca, Ulaştırma İdaresi Genel Malzeme Dairesi çalışanı Üsteğmen Rıza Efendi de aynı vesileyle üçüncü dereceden “Beyaz Fil Nişanı” almıştır.⁹⁶

Tablo-1. *Kraliyet Ziyaretlerinin Karşılaştırılması*

Ziyaret Yerleri	Damrong 1891	Chakrabongse 1899	Boworadet 1909
Dolmabahçe Sarayı	X	X	
Topkapı Sarayı	X	X	
Arkeoloji Müzesi	X	X	
Ayasofya Camii	X	X	
Sultan Ahmet Camii	X	X	
Cuma Selamlığı	X		X
Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şâhâne	X		
Nûr-u Osmaniye Camii	X		
Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane	X		
Haliç Tersanesi	X		
Bahriye	X		
Harp Akademisi	X		
Pera Palas Oteli		X	
Boğaziçi Tekne Turu		X	
Beylerbeyi Sarayı		X	
Küçüksu Kasrı		X	
Ihlamur Kasrı		X	
Rus Büyükelçiliği		X	
Askerî Yapılar			X

⁹³ *Tanin* Gazetesi, 13 Mart 1909.

⁹⁴ *Sabah* Gazetesi, 13 Mart 1909; *İkdam* Gazetesi, 13 Mart 1909; *Yeni Gazete*, 14 Mart 1909.

⁹⁵ BOA. BEO. 3520/26399; BOA. İ.TAL. 460/1327S-10; *Tanin* Gazetesi, 22 Mart 1909.

⁹⁶ BOA. İ.TAL. 463/1327L-06; BOA. BEO. 3654/274014.

Tüm bu kraliyet ziyaretleri, Siyam'ı İstanbul'a en sık kraliyet ziyareti yapan ülkelerden biri haline getirmiştir. Siyam kraliyet ziyaretçilerinin Osmanlıları nasıl algıladıkları ve bu ziyaretlerden edindikleri izlenimler, Tay kaynaklarına dayalı ayrı bir çalışma gerektiriyor. Osmanlı resmi kayıtlarına ve gazetelerine dayanarak, her Siyam Kraliyet ailesi üyelerinin İstanbul'da ziyaret ettiği yerlerin, ziyaretçinin kişisel tercihini ve kariyerini yansıttığı sonucuna varabiliriz (bkz. Tablo 1). Damrong, Siyam'da eğitimin modernizasyonunda önemli rolü olan biri olarak İstanbul'daki modern eğitim kurumlarını ziyaret etmişti. Ayrıca Osmanlı donanmasına ait fabrikaları ve karargâhları ziyaret etti. Prens'in bu yerleri ziyaretlerinin sebebinin, Osmanlıların kaydettiği ilerlemeyi bizzat gözlemlemek ve ülkesinde benzer reformların uygulanması konusunda fikir edinmek istediği ile ilgili olduğu düşünülebilir. Chakrabongse, yaşına uygun olarak eğitimine devam etmek üzere Rusya'ya dönmeden önce, İstanbul'da dinlenerek gençliğinin tadını çıkarıyor gibiydi. Saraylar ve diğer turistik tatil yerleriyle daha çok ilgileniyordu. Prens Boworadet ise asker kimliğe sahip biri olarak, ziyaretini İstanbul'daki askeri kurumlarla sınırlamış görünüyor.

7. Hanedan Mensuplarının Etkileşimlerinin Ötesindeki Temaslar

Hanedan mensuplarının ziyaretleri ve karşılıklı olarak alınan ve verilen nişan ve madalyaların, Müslümanlar üzerinde evrensel liderlik iddiasında bulunan ve İslam'ın kutsal mabetlerinin (Mekke ve Medine) bulunduğu Hicaz'ı kontrol altında bulunduran Osmanlı İmparatorluğu ile Siyam Müslümanları arasındaki çok boyutlu etkileşimin yalnızca bir parçası olduğu söylenilebilir. Güney Siyam'lı Müslüman hacılar, dünyanın her yerindeki Müslümanlar gibi, İslam'ın beş şartından biri olan hac ibadetini yerine getirmek için İslam'ın kutsal şehirlerini (Mekke ve Medine) ziyaret etmektedirler. Bu hacıların bir kısmı, hac yaptıktan sonra, din eğitim almak için kutsal topraklarda uzun süre kalmış ve bu da onları tüm dünyadaki ulema ağıyla temasa geçirmiştir. Güney Siyam'daki ulemanın, Mekke'nin ev sahipliği yaptığı ulema topluluğuna katılımı mevcut literatürde zaten zikredilmektedir. Davud Abdullah el-Fatani (ö.1847) ilim tahsili için Hicaz'da kalan ve hatta burada vefat eden bu âlimlerin en önde gelenlerindedir.⁹⁷

⁹⁷ Bkz. Azyumardi Azra, "The Patani 'Ulamâ': Global and Regional Networks," Patrick Jory (ed.), *The Ghosts of the Past in Southern Thailand* (Singapore, 2012) içinde, ss. 87-109; Numab Hayimasae, "The Intellectual network of Patani and the Haramayn," Patrick Jory (ed.), *The Ghosts of the Past in Southern Thailand* içinde, (Singapore, 2012), ss. 110-128;

Mekke'de eğitim gören, kendi ülkelerinde yaygın entelektüel etkiye sahip olan diğer âlimler Hacı Wan Abdul Samad bin Wan Muhammed Salih bin Wan Abdul Latif el-Fatani (daha çok Tuan Tabal olarak bilinir), Ahmed bin Muhammed Zain el-Fatani ve Zainal Abidin bin Muhammed el-Fatani'dir.⁹⁸

On dokuzuncu yüzyılın giderek küreselleşen atmosferi, kraliyete ya da bilim dünyasına ait olmayan insanlar için bile yeni etkileşim fırsatları yarattı. Resmî kayıtlarda bu tarz etkileşimin bazı örnekleri olmakla birlikte, mevcut kaynaklarda çok daha fazlası olmalıdır. Bunun bir örneği, Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya seferi sırasında Güneydoğu Asya Müslümanları ile Osmanlı denizcileri arasındaki etkileşimle ilgilidir. 1887'de Japonya İmparatoru'nun yeğeni İstanbul'u ziyaret etmiş ve 1889'da Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid, iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkileri geliştirmek için Ertuğrul'u Japonya'ya göndermiştir. Fırkateyn Temmuz 1889'da İstanbul'dan ayrıldı ve Haziran 1890'da Yokohama'ya vardı; Ertuğrul'un 16 Eylül 1890'da Japonya açıklarında Kushitomo yakınlarında batmasıyla dönüş seferi Türk tarihinin en büyük deniz felaketine sahne oldu. Fırkateyn Japonya'ya giderken Bombay, Kolombo, Singapur ve Saygon gibi çeşitli limanlara uğramıştı. Bu limanların bazılarında geminin komutanı Osman Paşa, çeşitli Müslüman topluluklardan mektuplar alıp heyetleri kabul etti. Osman Paşa, bu etkileşimler sırasında topladığı bilgilere dayanarak yetkili makamlara raporlar gönderdi. Bu yazışmalardan birinde, Siyamlı yöneticiler tarafından zulme uğradıklarını anlatan Güney Siyamlı Müslümanlarla yaptığı bir görüşmeyi anlatmaktadır.⁹⁹

Francis R. Bradley, "Islamic Reform, the Family, and Knowledge Networks Linking Mecca to Southeast Asia in the Nineteenth Century," *Journal of Asian Studies*, 73/1 (2014), ss. 89–111, DOI: 10.1017/S0021911813001691; Francis R. Bradley, "Sheikh Da'ud Al-Fatani's Munyat Al-Musalli and the Place of Prayer in 19th-Century Patani Communities," *Indonesia and The Malay World*, 41/120 (2013), ss.1-17, DOI: 10.1080/13639811.2013.798072; Francis Bradley, "Sheikh Daud bin Abdullah al-Fatani's Writings Contained in the National Library of Malaysia," *Jurnal Filologi Melayu*, 16(2007), ss. 121-141; Francis R. Bradley, *The Social dynamics of Islamic revivalism in Southeast Asia: The Rise of the Patani School, 1785-1909* (Doktora Tezi, University of Wisconsin-Madison, 2010).

⁹⁸ İsmail Hakkı Göksoy, "Tayland," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), sayı. 40, s. 194; Ahmad Zaki Berahim Ibrahim et al., "Malay Text Minhat Al-Qarib by Tuan Tabal (D. 1891): A Reading on Fiqh munakahat and Ibadat," *Middle-East Journal of Scientific Research*, 11/9(2012), ss. 1250-1256, DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2012.11.09.22706.

⁹⁹ BOA. İ.DH. 1167/91234, 13 Aralık 1889.

Ertuğrul'un seyahati, kendini dünyadaki tüm Müslümanların hamisi olarak tanıtan Osmanlı Sutanı için bu imajı pekiştirecek eşsiz bir fırsattı. İslam dünyasının çeşitli yerlerinde kurulan konsolosluklar, tüm Müslümanlar ile halife arasındaki bağların kurulmasına ve pekiştirilmesine de vesile olmuştur. Böylece bu konsolosluklar, Sultan ile Müslümanlar arasındaki iletişim kanalları olarak da işlev gördü. Bangkok'taki Medresetü'l-İslam (İslam Okulu) sekreteri Seyyid Muhammed İbrahim'in 13 Kasım 1899'da Cakarta'daki Osmanlı Konsolosu'na gönderdiği bir mektup, bu kanalın Siyam Müslümanları için nasıl işlediğine dair bir fikir vermektedir.¹⁰⁰ Seyyid İbrahim, Medresetü'l-İslam'ın kuruluşu hakkında bilgi verdikten sonra, "tüm Ümmet-i Muhammed'in evlatlarına Arapça, Farsça, Malayca, Urduca, Siyamca ve İngilizce gibi tüm modern diller öğretilmesi gerektiğini ve bu okulda da şu anda Arapça, Malayca ve Urduca öğretilildiğini" belirtmiştir. Osmanlı konsolosu, Seyyid Muhammed İbrahim'in bu mektubunu İstanbul'a göndererek, onun benzer hayırlı işlerini teşvik etmesi için beşinci dereceden bir Mecidi Nişanı istedi. Ayrıca konsolos, daha önce İstanbul'dan sipariş edilen Kur'an-ı Kerim'lerin bir kısmını, Medresetü'l-İslam'ın talebeleri arasında dağıtılmak üzere okula verilmesi için izin istedi.¹⁰¹

Osmanlı Sultanı, sıkıntı içindeki tüm Müslümanların sığınağı olan halife imajıyla, savaşta ölen Osmanlı vatandaşları için yaptığı mali yardım çağrılarında İslam Dünyası'nda karşılık bulabilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1912 ve 1923 arasında devam eden on yıllık savaş periyodu, Sultan'ın tüm Müslümanların halifesi unvanının sınırları dışında kalan topraklarda da nüfuzu olduğunu gösteren önemli bir dönemdir. Bu dönemde 1912 Türk-İtalyan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları, ardından 1919-1923 Kurtuluş Savaşı ile devam eden 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Düşmanlarına karşı yürüttükleri bu savaşlar esnasında Osmanlılar, toprakları içinde ve dışındaki tüm Müslümanları seferber etmeye çalıştılar. Bu yardım çağrılarında zaman zaman Asya'nın çeşitli bölgelerinden Müslümanlar olumlu yanıt verdi ve maddi destek sağladılar.¹⁰² Balkan Savaşları sırasında, Siyam Müslümanları da bu çağrıya maddi destek sağlayanlar arasındaydı. 1912 ve 1913'te Bangkok Anjuman İslam (Bangkok İslam Cemiyeti), Balkan Savaşları'nın kurbanlarına yardım etmek için

¹⁰⁰ BOA. Y.PRK.AZJ 27/21 (3).

¹⁰¹ BOA. MF.MKT. 462/33.

¹⁰² Hindistan'daki Panislamizm için bkz. Azmi Özcan, *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain, 1877-1924* (Leiden: 1997).

Osmanlı Kızılayı'na para gönderdi. İlgili belgeler, Aralık ayında Anjuman'ın iki taksitte 15.000 frank gönderdiğini göstermektedir. Bu işlem, Anjuman başkanı Ahmed İbrahim Nana ve sekreterliğini yürüten Muhammed Hasen tarafından yapılmıştır.¹⁰³ 24 Aralık 1912'de Cemiyet-i İslamiyye önderleri olarak gösterilen Abdülkerim Abdullah ve Mehmed Kasım b. İsmail, "Müslümanlar ile düşmanları arasında" sürdürülen savaş hakkında bilgi isteniyor ve Osmanlı Kızılayı'na 5.000 frank gönderildiği belirtiliyordu.¹⁰⁴ Bangkok Müslümanlarının katkılarını gösteren bir başka belge, Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın 15 Haziran 1923 sayısında, Bangkok'ta Müslümanlar tarafından toplanan 30.246,60 İsveç Frankı'nın Osmanlı Kızılayı'na devredildiğini belirten yazıdır.¹⁰⁵ Siyam Müslümanları ve Hint Yarımadası gibi diğer bölgelerdeki Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmelerden nasıl haberdar oldukları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bu tür girişimlerin devam edip etmediği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Eldeki bulgular, Osmanlı Hilafetinin Siyam Müslümanları arasındaki prestijinin toplum liderleriyle sınırlı kalmayıp popüler bir boyuta sahip olduğunu gösteriyor. Toplum arasında hilafete duyulan bu saygının önemli bir göstergesi, camilerin ve bazı binaların cephelerinde Osmanlı arması, tuğra¹⁰⁶ ve Türk bayrağının kullanılmasıdır.¹⁰⁷ Bu figürlerin en canlı örneği, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından 2015 yılında restore edilen Bangkok'taki Bang Uthit Camii'nin girişinde bulunan Osmanlı armasıdır.

Bu armanın, caminin girişine ne zaman konulduğunu bilmesek de uygulamanın daha eski dönemlere ait olduğuna dair bulgulara sahibiz. Bu yöndeki bir gösterge hem bir Türk bayrağının hem de ahşap bir Osmanlı arması kabartmasının bulunduğu Kadı Kluang Camii'nin eski bir fotoğrafıdır. Ahşap zemin üzerindeki arma kabartması fotoğrafta tam olarak belli olmasa da kabartma Kadı Kluang Camii yıkıldıktan sonra taşındığı Tonson Camii'nde durduğu için ne içerdiği hakkında bilgi sahibiyiz. Diğer örnekler, Chao Phraya Nehri kıyısındaki bazı binaların cephelerindeki tuğra kabartmalarıdır.

¹⁰³ BOA. HR.TO. 543/13; BOA. BEO. 4158/311809; BOA. HR.TO. 544/66.

¹⁰⁴ BOA. BEO. 4158/311809; BOA. İ.MBH. 11/1331Ra-027.

¹⁰⁵ *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 15 Haziran 1923, ss. 280–281.

¹⁰⁶ Osmanlı sultanlarının kaligrafik monogram ya da imzaları.

¹⁰⁷ Bu bilgileri sağladığı için Sukre Sarem'e müteşekkirim.

Boğaziçi'ndeki yalıları andıran bu yapıların cephelerinde tuğra kabartmaları bulunmaktadır. Bu figürlerin kökenleri hakkında derinlemesine araştırma yapılması gerekmektedir birlikte tüm bu izlerin Osmanlı Halifeliği'nin Siyam Müslümanları arasındaki etkisini ve prestijini gösterdiği açıktır.

Osmanlı kültürü üzerinde karşılaştırılabilir bir Siyam etkisi olduğuna dair herhangi bir bulguya sahip değiliz. Ancak yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlıların Siyam'a kayıtsız kalmadıkları, birkaç yayında belirtildiği gibi açıktır. H. 1316'da (MS 1898/1899) Suriye'deki Trablus belediye meclisi birinci kâtibi Hikmet Şerif Bey, Siyam tarihi hakkında yetmiş sekiz sayfalık Arapça bir kitapçık yayınlamıştır.¹⁰⁸ Kitapçığın bazı bölümleri, oldukça ilginç bir şekilde yetkililer tarafından zararlı bulunmuş ve sansürlenmiştir.¹⁰⁹ Bir diğer yayın ise ünlü edebiyat dergisi *Servet-i Fünûn*'da 1911'de yayınlanan ve Kral Chulalongkorn'un cesedinin yakılmasını edebi dille anlatan bir makaledir.¹¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Türk gazetelerinde Siyam ile ilgili en az iki makale daha yayımlandı. 1927'de Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, Siyam Kızılhaçı'nın sağlık ve yetim bakımı ile ilgili altyapısı hakkında bilgi veren yıllık raporunun bir özet çevirisini yayınladı¹¹¹. 1925'te Resimli Mecmua'da, "Siyam: Medeniyete dev adımlarla sessizce ilerleyen ülke" başlığıyla bir başka yazı yayımlandı¹¹². Makaleye göre; "farklı gelenekleri, binaları ve kıyafetleriyle meşhur olan Siyam, bugün Avrupa'nın bir parçası. Çinhindi'nde bulunan bu ülkede düzenli bankalar, askerler ve hatta izciler var". Yazıda Siyam'ın sömürgecilik karşısında bağımsızlığını koruyabilen birkaç şanslı Asya ülkesinden biri olduğu anlatıldı. Siyam'ın nüfusu ve Bangkok'un kozmopolit görünümü hakkında bilgi verildikten sonra, Siyam'ın ülkenin modern ve kozmopolit durumuna rağmen eski geleneklerinden vazgeçmek istemediği belirtildi. Bu bağlamda bazı egzotik Siyam törenleri anlatılmış ve bu törenlerde Siyamlıların eski zamanların insanlarına benzediği ifade edilmiştir.

İkinci makale, Osmanlıların ve Siyamlıların birbirlerinde hangi şeyleri ilginç bulduklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir: Batılı olmayan bir

¹⁰⁸ Hikmet Şerif Bey, *Târih-i Siyâm* (Trablus, 1316).

¹⁰⁹ BOA. MF.MKT. 507/39.

¹¹⁰ *Servet-i Fünûn*, 15 Haziran 1911, p. 116.

¹¹¹ *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 15 Şubat 1927.

¹¹² *Resimli Mecmua*, 17 Aralık 1925, s. 7.

Ülkede sömürgecilik karşısında bağımsızlığını sürdüren alternatif bir modernleşme/batılılaşma programı/süreci rneği. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında artan iletişim ve ulaşım imknları hem Osmanlı hem de Siyam taraflarında birbirleri hakkında artan bir farkındalık yaratmış ve bu yönde daha fazla merak uyandırmış olmalı. Resimli Mecmua'da Siyam'ı "Avrupa'nın bir parçası" olarak nitelendiren yazı ile ele alındığında Siyam asilzadelerinin modern Osmanlı okullarını ve askeri kurumları ziyareti, her iki tarafın da algılarında ortak bir noktayı göstermektedir.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başları hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Siyam Krallığı için büyük gelişmeler ve dönüşümlerin yařandđı bir dönem olmuştur. Pek çok batılı olmayan toplumda olduğu gibi bu dönemle sonrasında, Osmanlı ve Siyam'ın yařadđı gelişme, dönüşüm, genellikle tüm dünyada modernleşme olarak tabir edilmiştir. Ancak modernleşme terimi, bu toplumların yařadđı farklı deneyimleri aıklamadđı için yanıltıcıdır. Hem Osmanlılar hem de Siyamlılar kendilerini, özellikle on dokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupalılar tarafından giderek daha fazla tehdit altında hissettiler. Bu tehditlerle başa çıkabilmek için karmaşık yöntemler geliştirdiler. Osmanlılar ve Siyamlıların zerlerinde Avrupalıların hegemonik bir gücü vardı ve bu yüzden Avrupalıları güçlü yapan yeniliklerin en azından bazılarını benimsemek istediler. Yine de bunu, Avrupalıların hegemonik baskısı altında ezilmeden yapmayı amaçladılar. Pratikte ne derece başarıya ulaştıkları bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. nemli olan birbirlerinin deneyimlerini nasıl algıladıklarıdır. Bu alışma, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı-Siyam ilişkilerini esas olarak Osmanlı kaynaklarını kullanarak incelemektedir. İki arasında gelişen ilişkilerin doğasını kapsamlı bir Şekilde anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olmasına rağmen, bu alışma Osmanlıların Siyam'da meydana gelen gelişmelere artan boyutta bir ilgisi olduğunu göstermektedir. Osmanlı'ya yapılan Hanedan mensubu ziyaretleri, ikili ilişkilerin temellerini oluşturdu, ancak daha sonra bunun ötesine geçti. Sultan'ın tüm Müslümanların halifesi olma iddiası Siyam Krallığı'nın Müslüman nüfusunu da kapsıyordu. Siyam Müslüman liderlerinin Osmanlı yetkililerine gönderdiği telgraflar, Siyam Müslümanlarının Osmanlı Padişahının halifelik misyonuna karşı olumlu bir tavır sergilediklerini göstermektedir. Eldeki kaynaklardan anladđımız

kadarıyla Osmanlılar ile Siyam arasındaki ilişkiler somut bir netice vermemiştir. Ancak, büyüyen Avrupa hegemonyasıyla başa çıkma ve kendi ülkelerinin gelişme ve ilerleme kaydedebilmesi için birbirlerinden öğrenecekleri çok şey vardı.

Bu çalışma, daha önce kullanılmamış birçok yeni belgeyi gün ışığına çıkararak, Osmanlı-Siyam ilişkileri ile ilgili bu örneği ele alan türünün ilk örneğidir. Osmanlı ve Siyam tarihi ile ilgilenen profesyonel tarihçilerin kafasını meşgul eden soruların çoğuna kesin olarak yanıt veremese de onları modernleşme anlatılarını gözden geçirmeye ve genişletmeye davet edeceği kesindir. Hem Osmanlı hem de Siyamlı yönetici seçkinleri, modernleşme için Avrupa araçlarını benimsemenin aciliyetinin çok iyi farkındaydılar ve o sırada kendi avantajlarına ve beklentilerine aykırı olan güç dengesini tersine çevirmek için her türlü çabayı sarf ettiler. Bunu yaparken de gözlemleme fırsatı buldukları benzer vakalara büyük ilgi gösterdiler. Hem Osmanlı hem de Siyam örnekleri karşılıklı olarak birbirleri için bu fırsatı sağladı. Tarihçiler bu durumu dikkate alarak, Müslüman olsun ya da olmasın bir Asya gücünün "modernleşmesinin" karmaşıklığına daha derinlemesine nüfuz edebilirler.

KAYNAKÇA

- Aldrich, Robert. "France and the King of Siam: an Asian King's Visits to the Republican Capital." *French History and Civilization*, 6 (2015), ss. 225-239.
- Azra, Azyumardi. "The Patani 'Ulamâ': Global and Regional Networks." in Patrick Jory (ed.), *The Ghosts of the Past in Southern Thailand* (Singapore, 2012), ss. 87-109.
- Baker, Chris & Pasuk Phongpaichit. *A History of Thailand*. (Cambridge, 2009).
- Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey*. (Montreal, 1964).
- Bradley, Francis R. "Islamic Reform, the Family, and Knowledge Networks Linking Mecca to Southeast Asia in the Nineteenth Century." *The Journal of Asian Studies* 73/1 (2014), ss. 89-111, DOI: 10.1017/S0021911813001691.
- Bradley, Francis R. "Sheikh Da'ud Al-Fatani's Munyat Al-Musalli and the Place of Prayer in 19th-Century Patani Communities." *Indonesia and The Malay World*, 41/120 (2013), ss.1-17, DOI: 10.1080/13639811.2013.798072.
- Bradley, Francis R. "Sheikh Daud bin Abdullah al-Fatani's Writings Contained in the National Library of Malaysia." *Jurnal Filologi Melayu* 16 (2007), ss. 121-141.
- Bradley, Francis R. *The Social Dynamics of Islamic Revivalism in Southeast Asia: The Rise of the Patani School, 1785-1909*. (Doktora Tezi, University of Wisconsin-Madison, 2010).
- Çiçek, M. Talha. *War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate during World War I, 1914-1917*. (New York, 2014).
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Uluslararası Ertuğrul Fırkateyni Sempozyumu 9-10 Mart 2010* (Istanbul, 2010).
- Duke, Pensri. "The Political and Economic Roles of Russia in Thailand from the Reign of King Chulalongkorn to the First World War." in *Papers of the Manila Conference of the International Association of Historians of Asia*, Manila, Kasım 1983, ss. 1-47.
- Esenbel, Selçuk. "Bir Fotoğrafa Not" *Derin Tarih* 5 (Ağustos 2012), s. 4.
- Göksoy, İsmail Hakkı, "Tayland," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Istanbul, 2011), vol. 40, pp. 191-194.
- Hayimasae, Numab, "The Intellectual Network of Patani and the Haramayn," in Patrick Jory (ed.), *The Ghosts of the Past in Southern Thailand* (Singapore, 2012), pp. 110-128.
- Hikmet Şerif Bey, *Târîh-i Siyâm*, (Tripoli, 1316).

- Hunter, Eileen and Narisa Chakrabongse, *Katya and the Prince of Siam* (Bangkok, 1994).
- Ibrahim, Ahmad Zaki Berahim et al., “Malay Text Minhat Al-Qarib by Tuan Tabal (D. 1891): A Reading on Fiqh munakahat and Ibadat,” *Middle-East Journal of Scientific Research* 11/9 (2012), pp. 1250-1256, DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2012.11.09.22706.
- Kadı, İsmail Hakkı, "The Ottomans and Southeast Asia Prior to the Hamidian Era: A Critique of Colonial Perceptions of Ottoman–Southeast Asian Interaction", in A.C.S. Peacock and Annabel Teh Gallop (eds), *From Anatolia to Aceh: Ottomans, Turks and Southeast Asia* (London, 2015), pp.149-174.
- Kâtib Çelebi, *Levâmi ‘ü'n-Nûr Fi Zulmet-i Atlas Minor*, yayına hazırlayanlar Ahmet Üstüner and H. Ahmet Arslantürk, (Ankara, 2016).
- Kırmızı, Abdülhamit, “İstanbul’da Bir Siyam Kralı”, *Derin Tarih*, 4 (July 2012), pp. 66-67.
- Marks, Steven, “Bravo, Brave Tiger of the East!: The War and the Rise of Nationalism in British Egypt and India,” in John W. Steinberg et al. (eds), *The Russo-Japanese War in Global Perspective: World War Zero* (Leiden, 2005), pp. 609-928.
- Ngamcachonkulkid, Sorasak, *The Seri Thai Movement: The First Alliance against Military Authoritarianism in Modern Thai History* (Ph.D. thesis, University of Wisconsin-Madison, 2005).
- Özcan, Azmi, *Pan-Islamism: Indian Muslims, the Ottomans and Britain, 1877-1924* (Leiden: 1997).
- Peleggi, Maurizio, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy’s Modern Image* (Honolulu, 2002).
- Piemmettawat, Paisarn, *King Chulalongkorn’s Journey to India* (Bangkok, 2000).
- Prince Damrong’s Foundation, *The Illustrated Biography of His Royal Highness Prince Damrong Rajanupab*, (Bangkok, 1978).
- Rodell, Paul A., “Inspiration for Nationalist Aspirations? Southeast Asia and Japan’s Victory” in John W. Steinberg et al. (eds), *The Russo-Japanese War in Global Perspective: World War Zero* (Leiden, 2005), pp. 629-644.
- Sättraprungs, Kannikā, *A True Hero: King Chulalongkorn of Siam’s Visit to Singapore and Java in 1871* (Bangkok, 2008).
- Smith, Harold E., Gayla S. Nieminen, May Kyi Win, *Historical Dictionary of Thailand* (Lanham-Maryland, 2005).

- Snow, Karen, "St. Petersburg's Man in Siam: A. E. Olarovskii and Russia's Asian Mission, 1898-1905," *Cahiers du Monde Russe*, 48/4 (2007), pp. 611-136.
- St. John, Ronald Bruce, *The Land Boundaries of Indochina: Cambodia, Laos and Vietnam* (Durham, 1998).
- Suwannathat-Pian, Kobkua, *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries* (Singapore, 1989).
- Tingsabadh, Charit (ed.), *King Chulalongkorn's Visit to Europe: Reflections on Significance and Impacts* (Bangkok, 2000).
- Watanangura, Pornsan, "Europe, King Chulalongkorn and the Kingdom of Siam," in Charit Tingsabadh, (ed.), *King Chulalongkorn's Visit to Europe: Reflections on Significance and Impacts* (Bangkok, 2000).
- Wyatt, David K., *Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*, (New Haven, 1969).
- Wyatt, David K., *Thailand: A Short History* (New Haven, 2002).
- Yüksel, Onur, *Belgeler Işığında Ertuğrul Fırkateyni Gerçeği ve Türk-Japon İlişkileri*, (basılacak).

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Osmanlı Gazete ve Dergileri

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası

Resimli Mecmua

Sabah

Servet-i Fünûn

Tanin

Tercümân-ı Hakikat

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası

Yeni Gazete

OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA SİYAM-TAYLAND TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

*Ekrem SALTİK**

Güney Asya'daki sömürge hareketlerinden tarih boyunca etkilenmemiş olan ve herhangi bir sömürge işgaline uğramayan Tayland'daki ilk siyasi yapılanma, 11. yüzyılda Güney Çin'den gelen halklar tarafından oluşturulmuştu. Bölgeye hâkim olan *Khmer İmparatorluğu*'na bağlı küçük krallıklardan biri olarak Tayland coğrafyasında kurulan *Sukothai Krallığı*, Khmerlerin zayıflamasıyla bölgedeki hâkimiyetini pekiştirmiş, bu devletin ardından *Ayutthaya Krallığı* bölgeye hâkim olmuştu. 16. yüzyıldan itibaren sömürgeci devletlerin tehdidiyle karşı karşıya kalan söz konusu krallığın merkezi, *Chakkri Hanedanlığı* ile birlikte 18. yüzyılın son çeyreğinde kurulan Bangkok'a taşınmıştı. Söz konusu dönem, o sıralarda "Siyam" olarak adlandırılan bölge için de önemli bir milat noktası teşkil ediyor, Siyam'ın 19. yüzyılın başlarında Avrupalılar tarafından neredeyse tamamen kuşatılmasıyla eş zamanlı olarak uzun yıllara yayılan bir modernleşme süreci başlıyordu. İngiliz ve Fransızlarla yapılan mücadeleleri 1909 tarihli *Anglo-Siyam Anlaşması*'ni yaparak geride bırakan Siyam Krallığı, bazı Malay sultanlıklarını İngilizlere bırakmak zorunda kaldığı bu anlaşmayla, Malay Müslümanlarının da yaşadığı *Satun* ve *Patani* bölgelerini sınırlarına kattığı yeni bir coğrafi yapıya kavuşuyordu. Siyam'ın sömürge etkisine uğramamasını sağlayan hükümdarların başında gelen *Kral Mongkut*'un ardından tahta geçen *Kral (Rama V) Chulalongkorn* da tahtta kaldığı 1910 yılına kadar ülkeyi kuşatan Avrupalı devletlerin ülkeye olan ilgisini, çeşitli ticari imtiyazlar vererek mümkün olduğunca daimî bir işgale dönüştürmemeye çalışmıştı (Göksoy, 2011: 191-192).

Chulalongkorn dönemi, aynı zamanda bir benzerini aşağı yukarı eş zamanlı olarak Japonya'nın gerçekleştirdiği modernleşme sürecinin Avrupalı

* Dr. Öğr. Üyesi, *İstinye Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü*.
esaltik@istinye.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8087-0986.

devletlerle kurulan temaslara şekillendirildiği bir dönemdi. Bu bağlamda çeşitli zaman aralıklarında Avrupalı devletlere diplomatik seyahatler gerçekleştirilmiş, Batılı devletlere yapılan bu yolculukların bazılarını, bizzat Kral Chulalongkorn'un kendisi, bazen de onun adına yetkilendirilmiş heyetler gerçekleştirmişti. Siyam heyetlerinin aralarında Osmanlı Devleti'nin de olduğu, dönemin büyük devletlerine yaptıkları seyahatler, bu ülkelerin sosyal, siyasi, askeri ve ekonomik yapılarını da gözlemlene fırsatı bulmalarını sağlamıştı. Özellikle Avrupa'daki devletlerin idari işleyişlerini ve sosyo-kültürel yapılarını bizzat yerinde görmek üzere yapılan bu seyahatler sırasında Osmanlı Devleti'yle de temasa geçilmişti (Lambensa, 2016: 63-65). Ki bu temaların başladığı sıralarda Osmanlı Devleti'nin başında, aralarında Siyam'ın da bulunduğu bazı Güneydoğu Asya ülkelerine has bir zanaat olan *sedef* e duyduğu ilginin bir sonucu olarak Yıldız Sarayı'nda bir *Sedefhâne* kurmuş olan II. Abdülhamid (Bozkurt, 2009: 284) bulunuyordu.

Siyam Prenslarının Osmanlı Devleti'yle Diplomatik Temaları

Avrupalı devletlerde gözlem yapmak üzere seyahatlere çıkan Siyam heyetlerinin Osmanlı Devleti'ne gerçekleştirdikleri ilk ziyaret, 1891 yılı Kasım ayında, II. Abdülhamid'in ev sahipliğinde gerçekleşiyordu. Kral Chulalongkorn'un (üvey) kardeşi *Prens Damrong Rajanubhab*, büyükelçi sıfatıyla gerçekleştirdiği Avrupa seyahati dönüşünde İstanbul'a gelmiş, başlangıçta üç gün şeklinde planladığı ziyaretini uzatıp, bir hafta boyunca II. Abdülhamid'in misafiri olarak İstanbul'da kalmıştı. İstanbul ziyaretinin sebebini Osmanlı Devleti'nin önemli bir Avrupa devleti olmasıyla ilişkilendiren Damrong, seyahat notlarında Siyam Hanedanlığı ve Osmanlılar arasında bir dostluk kurmak istediğini belirtmişti (Lambensa, 2016: 65; Kadı, 2016: 31-43).

Prens Damrong'un Avrupa seyahatinin bir parçası olarak yaptığı bu ziyaret, aynı zamanda Siyam Kraliyet ailesi mensuplarının tahsil görmek üzere Avrupa'daki çeşitli ülkelere gönderildikleri bir dönemde gerçekleşiyordu. Nitekim Damrong'un ziyaretinden sonra İstanbul'a gelip II. Abdülhamid'in misafiri olarak ağırlanacak olan Prens Chakrabongse da yurt dışında tahsile gönderilen bir Siyam Prensiydi. 1883 yılında Kral Chulalongkorn'un 40. çocuğu olarak dünyaya gelen (McDaniel, 2018:138) *Prens Chakrabongse Bhuvanath*, İngiltere'de dil eğitimi aldıktan sonra Rusya'ya giderek, yaklaşık sekiz yıl boyunca Petersburg'daki *Page Corps* askeri akademisinde tahsil görmüştü (Shane, 2017: 39-42; Kadı, 2016: 71). Prens Chakrabongse'un, 1899 yılı sonbaharında gerçekleştirdiği İstanbul

ziyareti, Siyam ve Osmanlı devleti arasındaki ilişkiler bağlamında önemli gelişmelere ve özellikle prensin sonraki yaşamına dair ilginç başlangıçlara sahne olacaktı. Dönemin bazı gazetelerinden anlaşıldığı kadarıyla; Paris'ten beraberindeki heyetle Doğu Ekspresi'ni kullanarak yola çıkan Chakrabongse, Sirkeci garında oldukça iyi bir şekilde karşılanmış ve Pera Palas'ta konuk edilmişti. Yıllar evvel İstanbul'a gelmiş olan Damrong'un Rus Çarı III. Aleksandır'a da takdim ettiği ve Siyam Krallığı'nın yabancı devlet adamlarına verilen en önemli nişanı olarak kabul edilen bir *Chakri Hanedanlığı Nişanı*'nı beraberinde getiren Chakrabongse, söz konusu nişanı II. Abdülhamid'e takdim etmişti (BOA. DH. MKT. 2253/24; *Sabah*, 1-2 Ekim 1899; Kadı, 2016: 71).

Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla; Chakrabongse'un temasları, hanedanın özel nişanını II. Abdülhamid'e takdim etmekle sınırlı kalmamış, benzer şekilde II. Abdülhamid de Chakrabongse'a Osmanlı nişanı ve murassa Osmanlı nişanları vermişti (BOA. BEO. 1388/104057). Yine aynı kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla; II. Abdülhamid genç prens hediye ettiği bir Arap atını masraflarını bizzat ödeyerek St. Petersburg'a göndermişti (BOA. BEO. 1394/104493; BOA. BEO. 1416/106126). Nitekim II. Abdülhamid'in gönderdiği Arap atı midir bilinmez ama yıllar sonra Chakrabongse'un Petersburg'daki yıllarına dair mektupların yayınlandığı "*Letters from St. Petersburg - A Siamese Prince at the Court of the Last Tsar*" adlı kitabın kapağında bulunan resimde Chakrabongse, beyaz bir Arap atı üzerinde Petersburg'da resmedilecekti. Chakeabongse'un İstanbul "macerası" hayatındaki önemli dönüm noktalarından birinde daha burayı tercih etmesiyle devam etmişti. Bu bağlamda Rusya'daki tahsili sırasında tanıştığı *Ekaterina Desnitskaya* adlı hemşireye olan ilgisi bir süre sonra Prens Chakrabongse'nin yeniden Osmanlı Devleti'yle temas kurmasını sağlayacak, başlangıçta kraliyet ailesinden gizli tuttuğu bir evlilik yapmak üzere İstanbul'a gelecekti. Siyam Prensi'nin çeşitli vesilelerle temas halinde olduğu II. Abdülhamid'in yönetimindeki Osmanlı topraklarına ve bizzat İstanbul'a gelerek gerçekleştirdiği evliliği, 1906 senesinde İstanbul'daki bir Ortodoks kilisesinde yapılmıştı. Chakrabongse'un büyük bir gizlilikle gerçekleştirdiği anlaşılın düğünü, başlangıçta kraliyet ailesince hoş karşılanmamış, bu nedenledir ki eşiyile birlikte Bangkok'a dönmesi ancak ertesi yıl mümkün olabilmişti (Hunter & Chakrabongse, 1994). Düğünlerini İstanbul'da gerçekleştirmiş olan çiftin evliliği 1919 yılında sona ermiş ve prens Chakrabongse boşanmasından kısa bir süre sonra 1920 yılında -sebebi şaibeli bir şekilde- vefat etmişti. Siyamlı bir prensle Rus bir hemşirenin İstanbul'da gerçekleştirdikleri bu

evlilik, 2003 yılında *Kremlin Bale Tiyatrosu ve Rusya Cumhurbaşkanlığı Orkestrası* tarafından sahneye uyarlanarak *Bangkok Uluslararası Dans ve Müzik Festivalinde* sahnelenecekti (Kamalakaran, 2016). Chakrabongse'un ardından Siyam Krallığı'ndan bir başka ziyaretçi Osmanlı Devleti topraklarında boy gösteriyor, yıllar sonra 1933 yılında gerçekleştiğinde Siyam tarihinde büyük bir kırılmaya neden olacak olan *Boworadet İsyanı*'nın baş aktörlerinden *Prens Boworadet*, 1909 yılı Mart ayında İstanbul'u ziyaret ediyordu (Kadı, 2016: 75). Ne ironiktir ki II. Abdülhamid de *Prens Boworadet*'in İstanbul ziyaretinden birkaç hafta sonra patlak veren *31 Mart Vakası*'ni takiben yapılan darbeyle Osmanlı tahtından indirilecekti.

Ziyaretçi Prens'ten Darbeci Generale

Prens Boworadet'in İstanbul ziyareti, daha çok askeri gözlemler yapmasını sağlayacak temaslarla geçmiş, kendinden önceki Siyam Prensi gibi Pera Palas'ta konakladıktan birkaç gün sonra Romanya üzerinden Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı (Kadı, 2016: 75). Siyam Prenslerinin Avrupa'da tahsil gördükleri ya da farklı zaman ve heyetler aracılığıyla aralarında Osmanlı Devleti'nin de olduğu Avrupa ülkelerine yaptıkları seyahatler sırasında Siyam'da büyük dönüşümler de yaşanıyordu. Bu bağlamda örneğin Siyam'daki modernleşme girişimlerinde aktif rol alan ve İstanbul'u da ziyaret etmiş olan Damrong'un İçişleri Bakanı olduğu dönem, ülkede batı tipi kıyafetlere geçiş, zorunlu eğitim ve soyadı kanunun çıkarıldığı bir dönem olmuştu (Ghosh, 1990: 6; Göksoy, 2011: 192). Ülkedeki modernleşme süreci devam ederken patlak veren I. Dünya Savaşı sırasında itilaf devletleri safında yer alan Siyam, 1932 yılına gelindiğinde gürültüsüz bir ihtilale sahne olmuş, bu ihtilalin sonucunda mutlak monarşik yönetimin yetkilerinin sınırlandırıldığı bir dönem başlamıştı. Anayasal monarşiye geçilerek parlamenter bir yönetim oluşturulmakta olan Siyam tarihinde ertesi yıl bir başka önemli kırılma yaşanacak, bu defa aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden son Siyam Prensi de olan Boworadet'in liderliğinde başlayan kraliyetçi ayaklanma, tarihe "*Boworadet İsyanı*" olarak geçecekti (Fry at al, 2013: 69). Boworadet İsyanı, aynı zamanda 1938 yılında Siyam Krallığı'nın adının "*Tayland*" olarak değiştirilmesiyle sonuçlanacak bir sürecin de başlangıcı olmuştu.

Tayland'ın siyasal hayatındaki istikrarsızlık, çalkantılı yapısı nedeniyle yıllarca sürecektir, bu süreçte ülke Japonya'nın işgaline de uğrayacaktı. 1941 yılında gerçekleşen söz konusu işgali gerçekleştiren Japonlarla yapılan savaştan sonra Vietnam'a 11 bin kişilik bir askeri birlik gönderen Tayland'ın,

birliklerini 1972 yılında geri çekmesini 1976 ve 1977 yıllarında ardı ardına gerçekleşen ve oldukça kanlı olan bir dizi ihtilal takip etmişti (*The World Almanac*, 1985: 586). Vietnam'ın Tayland, Kamboçya sınırı yakınlarında Kamboçya mülteci kamplarına saldırdığı 1983 yılında buradaki 30 bine yakın mültecinin Tayland'a sığınması (*The New York Times*, 1983: 6), Vietnam'ın Tayland'a girmeye çalıştığı başarısız bir işgal girişimine neden olmuştu. Tayland'ın sınır komşularıyla olan gerilim ve çatışmalarının devam ettiği sıralarda, 1988 seçimlerini kazanan *Tümgeneral Chatichai Choonhavan*, 1991 yılında *General Suchinda Kraprayun*'un yaptığı askeri darbeye hükümetten uzaklaştırılıyordu. Darbenin ardından hazırlanan anayasaya uygun şekilde gerçekleştirilen 1992 seçimlerinde, hiçbir parti tek başına iktidara gelecek sandalye sayını elde edememişti. Cuntacı generallerin desteklediği [*National Peace Keeping Council (NPKC)*] *Ulusal Barıştı Koruma Konseyi*, yine cuntacıların yolsuzluk bahanesiyle iktidardan indirdikleri partilerle bir koalisyon hükümeti kurmuştu (Panduprasert, 2019: 71-72). Tayland yönetimindeki askeri cuntanın etkisi, yeni bir hükümet krizi sonrasında kurulan geçici hükümetin seçimlere gitmesi ve ardından muhalefet partilerinin aralarında kurdukları koalisyonla hükümete gelmeleriyle azalmaya başlayacak ama ülkedeki *Meşrutî Krallık* yönetimi günümüze kadar varlığını sürdürecekti.

Güneydoğu Asya'nın Kalbinde Osmanlı Nişanı

Siyam Krallığı olan adını değiştirdikten sonraki süreçte de Güneydoğu Asya'nın kalbinde ve Hindicini'ye açılan eşikte önemli bir konumda olmayı sürdüren Tayland'la Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler Türkiye'nin 1958 yılında Bangkok'ta açtığı büyükelçilikle başlamıştı (*Relations Between Turkey and Thailand*). Bu diplomatik zemin bir yana Türklerin Tayland'daki tesirleri ülkenin adının henüz Siyam Krallığı olduğu ve Siyam Kraliyet ailesine mensup prenslerce gerçekleştirilen İstanbul ziyaretlerinden önce de söz konusuydu. Zira II. Abdülhamid'in Japonya'ya gönderdiği Ertuğrul Fırkateyni'nin yolculuğu ve Singapur'da demirlediği haberlerini alarak fırkateyni ziyarete giden heyetler arasında Siyam Müslümanları da bulunuyordu. Bölgedeki Malaka ve Sumatra gibi Müslüman sultanlıklarından gelen temsilcilerin fırkateynin kumandanı Osman beyle yaptığı görüşmelerin benzerini Siyam Heyetleri de gerçekleştirmiş, bölgedeki sömürge kuşatmasına karşın Osmanlı devletinden yardım talebinde bulunmuşlardı (BOA. İ.DH. 1167/91234; BOA. İ.DH. 1170/91449/7). Aynı dönemde ülkedeki Müslümanlara gönderildiği sanılan bir tuğra ve arma örneğinin

kopyalanarak Müslümanlara ait yaşam alanları ile dini yapılarda kullanılmaya başlaması zamanla bir geleneğe dönüşmüştü. Tayland'daki Müslümanlar, özellikle ülkede inşa ettikleri camilerin giriş kapılarının üzerine Osmanlı arması koyarak söz konusu armayı kendilerine ait olan birçok yapıya kopyalamışlardı. Bu bağlamda 1916 yılında inşa edilmiş olan *Bang Uthit Camisi* de kapısının üzerinde Osmanlı tuğra ve arması bulunan bir ibadethane olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştü (Kadı, 2016: 79-80). Günümüzde Bang Uthit Camisi'nin bitişiğinde bulunan bir okulda sergilenen panoda caminin üzerindeki arma ve tuğranın tarihçesiyle birlikte Osmanlı Devleti ve Türkiye'nin tarihi ve coğrafi konumunu açıklayan bilgiler bulunan bir pano da konulacaktı. Aslında bölgedeki farklı Müslüman topluluklara ait camilerde de örnekleri bulunan ve Tayland'da özellikle II. Abdülhamid sempatisiyle başlamış olması muhtemel bu gelenek, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesini takiben hilafetin kaldırılmasından sonra yavaş yavaş ortadan kalkmıştı.

Osmanlı Devleti ve Türkiye ile İlişkiler Bağlamında Patani Sultanlığı

Siyam Kraliyet ailesini mensuplarının çeşitli Avrupa ülkeleri ve Osmanlı Devleti'ne yaptıkları ziyaretlerle eş zamanlı olarak Siyam'ın içinde bulunduğu emperyalist kuşatma da yeni bir eşiğe ulaşmış ve bu bağlamda 1909 yılında imzalanan *Anglo-Siyam Anlaşması* ile aralarında Malay Müslümanlarının da yaşadığı *Satun* ve *Patani* sultanlıkları da Siyam sınırlarına dâhil edilmişti (Göksoy, 2011: 191). Patani bu anlaşmayla Budist Tayların hâkimiyeti altında bırakılıyor, dolayısıyla Malay kökenli Patani Müslümanları da günümüz Tayland Devleti sınırlarında kalan bir azınlık haline geliyordu (Göksoy, 2003: 490).

Geçmiş antik çağlara kadar giden ve ırk olarak Malay-Endonezya halklarından olan Pataniler tarafından I. yüzyılın ortalarında kurulan *Langkasuka Krallığı* (Linehan, 1948: 119), bölgenin önemli Budizm merkezleri arasındayken 9. yüzyılda Çin'e ticari amaçlarla seyahat eden Yemenli Arap tüccarlar aracılığıyla -tıpkı diğer pek çok civar sultanlık gibi- İslam'la tanışmıştı. Langasuka Kralının İslam dinine geçerek "*İsmail Şah*" adını almasını tüm Patani halkının İslam dinine geçmesi ve Langasuka Krallığı'nın yerine 1457 yılında *Patani İslam Krallığı*'nin kurulması takip ediyordu (Masae, 2016: 71, 182). Osmanlı Devleti'nin yükseliş yıllarında parlak bir dönem yaşayan Patani İslam Krallığı, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Güneydoğu Asya'daki önemli bir ticaret ve eğitim merkeziydi. Sahip olduğu stratejik konum nedeniyle Malay dünyasının sayılı kültür

merkezlerinden biri haline gelecek olan Patani'deki bu vizyon bölgedeki birçok İslam bilgininin Hicaz bölgesinde bulunmuş ve yetişmiş olmasıyla ilgiliydi. Güneydoğu Asya'nın İngilizler tarafından şekillendirildiği 19. yüzyılın sonlarında İngiliz işgaline uğrayan Patani, bir süre bu saldırılara direnmiş ancak 1826 yılında İngilizlerin yanı sıra Siyam Krallığı'nın da saldırılarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Patani Müslümanları İngiliz sömürgeciliği ve Tay yayılcılığına karşı verdikleri mücadele sırasında geçmişten beri süregelen bir bağlılıkla Osmanlı Devleti'yle temas geçmiş, II. Abdülhamid Patani ulemasından *Zeynel Abidin Patani*'yi, Malayca kitapların Mekke ve Kahire'de yayınlanması konusunda görevlendirmişti. Alt kıta Müslümanlarının ihtiyaç duyduğu yayınlar konusunda kendisine verilen görev bağlamında 1880'li yıllarda II. Abdülhamid'in bölgede yetkilendirdiği bir elçi olarak nitelendirilebilecek olan Zeynel Abidin Patani bölgedeki İslami farkındalık konusunda aktif bir rol oynamıştı (Hungroj, 2007: 306-307). Ancak II. Abdülhamid'in Müslümanların Halifesi olarak dolaylı yoldan verdiği destek, Patani Sultanlığı'nın İngilizlerle Siyam arasında Malay coğrafyasında yaşanan mücadelede pazarlık unsuru olmasını engelleyemeyecekti.

Kral Chulalongkorn Dönemi'nde Avrupa devletleriyle kurulan temaslar Siyam Krallığında ulus-devlete evrilme düşüncesinin tohumlarını atmış, Chulalongkorn'un son yıllarında bu yolda somut adımlar da atılacaktı. Bu bağlamda 1902 yılında siyaseten tarihe karışan Patani Sultanlığı Müslümanlarının maruz kaldığı siyasi baskı bölgenin 1909 yılında Malay coğrafyasından koparılarak Siyam Krallığı'na verilmesiyle bir asimilasyona dönüşmeye başlamıştı. Zira 1909 tarihli söz konusu anlaşmayla sosyo-kültürel ve dini anlamda hiçbir ortak paydaya sahip olmadığı Siyam Krallığı sınırlarına dâhil edilen Patani, günümüzde Khemer kültür havzasının üzerinde bulunan Tayland'ı güneyden giderek daralan bir koridorla Malay Yarımadası'ndan ayıran noktaya konumlandırılmıştı. Bu süreçte Patani Müslümanlarının geleneksel temel eğitim kurumlarına devam etmesi yasaklanıyor, aynı zamanda Tay kılık kıyafetlerini giyme zorunluluğu getirilen kamusal alanlarda Tay dilinin konuşulması gibi kurallar konuluyordu. Malay coğrafyasından fiziken koparılarak kendisine bağlanan Müslüman sultanlıklardaki nüfus yoğunluğunu iç göçlerle düşürmeye çalışan Siyam, bu sırada "*Tay Müslümanları*" şeklinde yeni bir kavramsallaştırma ortaya atmış ve Patani Müslümanlarını fikri olarak da Malay Müslümanlarından ayırıştırma yoluna girmişti (Göksoy, 2011: 193; Masae, 2016: 16-17).

Bölgedeki İngiliz sömürgeciliğine yenik düşerek 20. yüzyıl başında şekillenen yeni siyasi yapılandırmalarda etnik ve dini olarak uyumlu olmadığı bir devletin sınırlarına eklenen Patani'deki asimilasyon süreci devam ederken II. Dünya Savaşı yaşanmış ve bölge Japonya'nın işgaline uğramıştı. Patani'deki kısa süreli Japon işgalinden sonra İngiltere'nin desteğini alarak yeniden bölgeyi hâkimiyet altına alan Tayland'ın bölge halkının etnik ve dini kimliğini yok etmeye yönelik girişimleri kaçınılmaz bir direnişi de beraberinde getirecekti. Bu süreçte oynadığı rolle Patani tarihinin önemli isimlerinden biri olarak tarih sahnesine çıkan *Hacı Sulong Abdülkadir Al-Fatani*, hem Pataniler'in maruz kaldığı asimilasyona karşı çıkma hem de mensubu olduğu halkın kuşatılmışlığının sebebi olarak gördüğü geri kalmışlığını eleştirme cesareti göstermişti (Göksoy, 2011: 193). Sulong, aktivist kişiliği ve reform çabasının bir sonucu olarak hazırlayıp merkezi hükümete sunduğu ve Patani Müslümanlarının otonom bir yapıya kavuşturulmalarını öneren raporu nedeniyle 1948 yılında tutuklanacaktı. Yıllarca süren yargı süreci boyunca hapiste tutulan ve Patani Müslümanlarından izole edilen Sulong 1954 yılında öldürülmüştü (Masae, 2016: 137-142). Hacı Sulong'un, Tay yönetimine karşı gösterdiği milliyetçi duruş ve Patani bağımsızlığı için verdiği çaba bölgedeki Patani-Malay milliyetçiliğinin de tohumlarını atmıştı. Tayland'ın Patani'ye otonom bir statü verilmesine karşı oluşu ve tehdit olarak gördüğü Patani milliyetçiliğini savunan Hacı Sulong gibi isimleri yok etmeye başlamış olması Patani Müslümanlarının örgütlü direnişe geçmesiyle sonuçlanıyordu.

Patanilerin örgütlü mücadelesi kısaca, "PULO" olarak adlandırılan [Patani United Liberation Organization] *Patani Birleşik Özgürlük Örgütü* (Masae, 2016: 147-148) ve "BRN" olarak anılan [Barisan Revolusi Nasional] *Millî Devrimci Cephe* tarafından yürütülüyordu. Söz konusu örgütlerden BRN başlangıçta komünist bir çizgiye sahipken zamanla Patani milliyetçisi ve İslamcı bir dönüşüme uğrayarak daha geniş bir halk desteği kazanmış olmasına rağmen sivilleri de hedef alabilen direniş metodu nedeniyle olsa gerek uluslararası etkinliğe sahip olamamıştı. Bu bağlamda uluslararası etkinliğiyle öne çıkan PULO'nu da Patani bağımsızlığı için verdiği mücadelenin başından itibaren milliyetçi ve İslamcı bir çizgiye sahip olmasına rağmen Patani'deki desteği sınırlı kalacaktı (Göksoy, 2011: 193).

Hacı Sulong'un Tayland'ın yeni siyasi ve fiziki yapısının içerisinde olmakla ilgili ayrılıkçı bir söylemi olmayan, aksine farklı etnik yapıların, çatışmadan da birlikte yaşayabilmesi konusunda çözüm üreten raporunu desteklemek yerine hapishanede öldürülmesiyle de milatlandırılacak olan

örgütlü Patani direnişi, 1980’li yılların ortasına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmişti. Tayland ve Patani arasındaki gerginliğin yaklaşık çeyrek asırlık bir sessizliğe bürünmesini takip eden 2004 yılından sonra yeniden çatışmaya dönüşen işgal ve direniş mücadelesi günümüzde yaklaşık beş milyonluk bir nüfusa sahip olan Patanililerin büyük kayıplar vermesine neden olmuştu. Patani Müslümanlarının bağımsızlık mücadelesi devam ederken Tayland’da yaşanan darbeler ve siyasi istikrarsızlık bölgedeki çözümsüzlüğü kronikleştirmişse de 2007 yılında *İslam Konferansı Örgütü*’nün bölgeye yaptığı ziyaret çözüm konusunda önemli bir dönüm noktası teşkil edecekti (Melvin, 2007: 35-36). 2007 yılı, Patani’deki çözüm arayışları kadar bölgedeki Türkiye algısıyla ilgili de önemli bir dönüm noktası olmuş Tayland Kralının tahta çıkışının altmışıncı yıldönümü ve sekseninci yaşı kutlamaları bağlamında gerçekleştirilen etkinliklere Türkiye’de katılmıştı. Tayland’ın ikinci büyük şehri olan Chiang Mai şehrinde, 1 Kasım 2006-31 Ocak 2007 tarihleri arasında düzenlenen ve kapanışı 2007 yılı Ocak ayına denk gelen uluslararası bahçecilik sergisi ve fuarına (*Royal Flora Ratchaphruek*) katılan Türkiye, Anadolu’nun tarih ve kültürünün Uzakdoğu’ya tanıtılması ve anlatılmasını hedefleyen; “*insanlık için ortak sevgi*” temalı “*Türk Bahçesi*” ile fuardaki *Uluslararası Hortikültürel Sergisi*’nde yerini almıştı (Dünya Sergileri, mfa.gov.tr).

İslam Konferansı Örgütü’nün, 2007 yılındaki ziyaretinin peşi sıra açıklama yapan Tayland Hükümeti, Patani’ye özerklik dahi verilebileceğini ima eden bir açıklama yapmış olmasına (Melvin, 2007: 35) rağmen Patani’de çözümü hedefleyen bir adım atılmamıştı. 2012 yılında benzer bir ziyaret yaparak Patani sorununu yeniden gündeme getirecek olan İslam Konferansı Örgütü’nün (*Resolutions on Muslim Communities*, 2020: 6-7) bu ikinci girişimi de sonuçsuz kaldıktan sonra Patani, Tayland’ın güneyinde daha da kaotikleşen bir çözümsüzlüğe sürüklenecekti. Bu süreçte BRN liderliğinde ortaya çıkan ve İngiltere’de Patani Malays People’s Consultative Council [*Patani Malay Halk Danışma Meclisi*] anılsa da yereldeki adı [*Majlis Amanah Rakyat Patani-The Amanah Council for Patani People*] *Mara Patani*’nin, Patani Müslümanlarını temsilen yaptığı görüşmeler de somut bir çözüm sağlayamamıştı (Masae, 2016: 156-158). Nihayetinde tüm belirsizliğine rağmen 2000’li yıllar, Patanililerin yarım asrı aşkın bir süredir verdikleri mücadelenin bir sonucu olarak Tayland bürokrasisinde daha fazla yer bulabildikleri ve geçmişi asırlar öncesine uzayan bu Müslüman sultanlığının mirasçılarının barışa en yakın olduğu dönem olacaktı.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, Nebi (2009), “Sedefkârlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, s.282-285.
- Fry, Gerald W. at al (2013), *Historical Dictionary of Thailand*, 3rd Edition, Scarecrow Press. USA.
- Ghosh, Chitra (1990), *The World of Thai Woman*, Best Books: Calcutta.
- Göksoy, İ. Hakkı (2003), “Malezya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, s.486-493.
- Göksoy, İ. Hakkı (2011), “Tayland”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, s.189-191.
- Hurgronje, Snouck (2007). *Mekka in the Latter Part of the 19th Century*, Translate: John H. Monahan, Brill: Ledien.
- Hunter, Eileen & Chakrabongse, Narisa (1994), *Katya and the Prince of Siam*, River Books: Bangkok.
- Kadı, İ. Hakkı (2016), *The Ottoman Empire and the Kingdom of Siam Through the Ages*, Royal Thai Embassy: Ankara.
- Lambensa, Mansod (2016), “Bir Siyam Prensini Kaleminden 19. Yüzyılda Osmanlı İstanbulu”, *Osmanlı İstanbulu*, C.4, [Ed.] Ferudun M. Emecan vd., 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları: İstanbul, s.63-82.
- Linehan, William (1948), “Langkasuka The Island of Asoka”, *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 21(1), p.119-123.
- Masae, Zulkiflee (2016), *A Study of Muslim Culture in Southern Thailand*, PhD Thesis, Aligarh Muslim University, India.
- Melvin, Neil J. (2007), *Conflict in Southern Thailand Islamism, Violence and the State in the Patani Insurgency*, Stockholm International Peace Research Institute: Sweden. <https://www.files.ethz.ch/isn/39867/SIPRIIP20.pdf> (06.06.2021)
- .Panduprasert, Panuwat (2019), *The Military and Democratic Backsliding in Thailand*, PhD Thesis, University of Leeds: UK.
- Relations Between Turkey and Thailand*, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-thailand.en.mfa> (06.06.2021).
- Resolutions on Muslim Communities and Muslim Minorities in the Non-OIC Member States: Adopted to the 47th Session of the Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation (United Against Terrorism for Peace and Development) held in Niamey, Republic of Niger, on 27-28 November 2020, Organization of Islamic Cooperation.*

Shane, Jeffrey R. (2017), *The Russian Revolution in the Eyes of a Thai Royal*, Master Thesis, Ohio University, USA.

The World Almanac and Book of Facts (1985), Newspaper Enterprise Association: New York.

Kamalakaran, Ajay (2016), “The Russian Nurse Who Became a Thai Duchess”, *Russia Beyond*, Sept 20, https://www.rbth.com/arts/2016/09/20/the-russian-nurse-who-became-a-thai-duchess_631097, (05.05.2021).

“Dünya Sergileri/Uluslararası Sergiler/Botanik Sergileri (EXPO)”, https://www.mfa.gov.tr/dunya-sergileri-_expo_.tr.mfa, (06.06.2021).

“Vietnam Troops Attack Cambodia Refugee Camp”, *The New York Times*, 1 February 1983, 6.

BOA. BEO. 1388/104057

BOA. BEO. 1394/104493

BOA. BEO. 1416/106126

BOA. DH. MKT. 2253/24

BOA. İ.DH. 1167/91234

BOA. İ.DH. 1170/91449/7

“Siyam Kral Hazretlerinin Mahdumlarının Dersaadete Muvasalatları”, *Sabah*, 1 Ekim 1899 (19 Eylül 1315), s.1.

“Haşmetli Siyam Kral Hazretlerinin Mahdumu Prens Şakrobon Hazretleri”, *Sabah*, 2 Ekim 1899 (20 Eylül 1315), s.1.

KADİM HİNT KÜLTÜRÜNÜN SİYAM (TAYLAND) GELENEKLERİNE YANSIMALARI: TARİH, DİN VE EDEBİYAT

Yalçın KAYALI*

Giriş

Asya'nın en köklü ve belki de yapısı itibarıyla en orijinal kültürel birikimlerinden birisine sahip olan Hindistan, siyasi ve kültürel etki alanı bakımından; öncelikle komşu coğrafyalarının, sonrasında tüm dünyanın ekin mirasına oldukça önemli katkılar sunmuş olan bir medeniyetin beşiğidir. Diğer Asya ülke ve medeniyetleriyle kurmuş olduğu ilişkilerinin temelini ise çoğunlukla, kültürle ilişkili öğeler oluşturmaktadır. Sokorin'in ifadesiyle kültür, *sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır* (Sorokin 1947: 313). Winston ise kültürü, sosyal bir etkileşim ürünü olarak tanımlarken; White da maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların, simgelerden oluşan sembollere dayalı bir örgütlenmesi olarak nitelendirmektedir (Winston 1933: 209; White 1949: 363). Söz konusu kültürel etkileşime dayalı ilişkilerin, Asya tarihindeki bir örneği ise, çalışmamıza da konu olan Hindistan ve Tayland (Siyam) ekin mirasları arasındaki münasebette açık bir şekilde görülebilmektedir. Güney Asya'nın yüz ölçümü bakımından en büyük, medeniyetler tarihi açısından ise en kadim uygarlıklarından biri olan Hindistan, doğal doğu sınırı olan Bengal Körfezi'nin karşı yakasında yer alan ve bugünkü adıyla Tayland; ancak Erken Dönem Asya Tarihinde Siyam olarak bilinen coğrafyayla oldukça köklü ve derin bir ekin mirası birlikteliğine sahiptir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM); Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hindoloji Anabilim Dalı, ykayali@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4917-3530.

Hindistan'ın Asya kültürlerinin dünya kültür mirasındaki yerine dikkat çekmek isteyen Cemil Meriç; *Bir Dünyanın Eşiğinde* adlı eserinde, ünlü Hintli düşünür Radhakrishna'nın şu sözlerine yer vermektedir: *Neredeyse tabiatın kör kuvvetlerini de Eski Yunan'a bağlayacaklar. Dünya'da ne varsa oradan geliyor. Oysa dünyanın yarısı Helenizm'le ilgisi olmayan temellere dayanıyor. Çin'in, Japonya'nın, Tibet'in ve Siyam'ın, Seylan'ın manevi vatanı: Hint. İnsanoğlunun hayat ve ruh tecrübesini mayalandıran bir medeniyettir bu...* (Meriç 2012: 25). Kulke ve Rothermund ise *Hindistan Tarihi* adlı eserlerinde; Hint kültürünün Orta Asya'ya, Çin'e, Japonya'ya ve özellikle Tayland'ın da içinde bulunduğu Güneydoğu Asya'ya geçişini, Hindistan tarihinin, dahası insanlık tarihinin en önemli başarılarından biri olarak addederken; diğer medeniyetlerden hiçbiri, hatta Helen uygarlığının bile, askerî fetihler olmadan benzer bir başarıyı gerçekleştiremediklerine dikkat çekmektedir (Kulke ve Rothermund 2001: 222).

Biz de bu çalışmamızda, ana hatlarıyla değinmeye çalıştığımız kadim Hint kültür sahasıyla ilişkili olarak; etkileşim ve aktarım sürecinin, Siyam uygarlığı üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalıştık. Bir literatür derlemesi olarak hazırlanan bu nitel araştırmada; kültürel bir öge olarak din, edebiyat ve tarih olgularının, Hindistan ve Siyam üzerindeki etkileşimi konu edilmiş olup bu amaçla yapılan alan yazın taramasında, milli literatürde (yani dilimizde) bu konunun, bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla hiç ele alınmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, Hindistan- Siyam (Tayland) kültürel etkileşiminin Türkçe olarak ele alındığı ilk derlem çalışması olma niteliğini taşımaktadır. Uluslararası literatür ise İngilizce yazılmış makaleler üzerinden taranmış ve bizim de çalışmamızda kullandığımız, Hintli araştırmacı-akademisyenler; Wannapat Ruangsap ve Bhaswati Mukhopadhyay'ın makaleleri ile Taylandlı kültür bilimci Amara Srisuchat'ın çalışmaları referans alınarak genişletilmiştir. Sonuçta, Hindistan ve kadim Siyam'ın tarihsel süreçteki kültürel ilişkilerinin; tarih, edebiyat ve dinî münasebetler yoluyla kurulan ilişkiler temelli gelişim gösterdiği yönündeki hâkim görüş, desteklenmeye çalışılmıştır.

Hint Etkisindeki Siyam Tarihinin Ana Hatları

Siyam'daki Hint sömürgeciliğinin kökeni, MS I ve II. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Arkeolojik kalıntılar ve diğer veriler Hint kültür ve uygarlığının, Hindîçin'i çevresinde olduğu gibi bu bölgede de sağlam bir şekilde yerleştiği ve bölgedeki insanların karakterini tamamen değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak literatürde, eski Siyam'ın siyasi tarihine dair yeterli bilgi mevcut değildir. Bölgenin kuzeyi Monların yönetimi altına girmiştir. MS VII. yüzyılda yükselen Dvāravatī Krallığının yerel yıllıklarından bilgi sahibi olduğumuz kadarıyla daha sonraki dönemlerde Laos'ta gelişen küçük prensliklerin bölgede yaygın bir etkisi söz konusu olmuştur. Siyam'ın güneyi ise erken dönemlerden itibaren Kambuca Krallığı'nın bir parçasını oluşturmaktadır. Kambuca İmparatorluğu, topraklarının en geniş olduğu dönemde; ülkenin tamamını içerisine almaktaydı. İmparatorluğun MS XIII. yüzyıldaki düşüşünün ardından, Siyam bağımsız bir siyasi birim haline gelmiştir. Ancak bu defa da kuzeyden gelen ve Taylar olarak bilinen yeni bir göçmen ırkın hâkimiyeti söz konusu olmuştur. Ayrıca bu ırk, Hindu krallıklar olan Kambuca ve Çampā'nın yıkılmasına neden olmuş, daha sonraki beş yüzyıl boyunca Hindîçin'i tarihine egemen oldukları için siyasi tarihlerinin ayrıntılarıyla incelenmesi de gerekmektedir (Majumdar 1955: 758).

Taylar, muhtemelen Çinlilerle bağlantılı ve kökenleri itibarıyla, eski dünya düzeninde Çin olarak bilinen bölgenin, güney ve güneybatı kesiminde yaşayan bir Moğol kabilesidir. Bölgeye milattan önce ve sonraki erken dönemlerde göç etmişlerdir; Doğu Burma, Siyam, Kambuca ve Çampā'nın kuzeyine kadar Hindîçini yüksek bölgelerin tamamına yayılan birkaç prenslik kurmuşlardır. Bu prensliklerden Yunnan ve Tonkin'e yerleşen iki topluluk, zamanla diğerlerinden daha güçlü hale gelmişlerdir. Çampā ile süren uzun mücadelelerinden bahsedilen ve Annamiteler olarak bilinen ikinci bir topluluk ise uygarlıklarının kökenini, Çin'den almıştır. Ancak Yunnan, erken dönemden itibaren Hint kültürünün ve uygarlığının etkisi altına girmiştir. Güney Çin'deki modern Yunnan'da bulunan hanedanlığın merkezi Çinliler tarafından Nanchao olarak adlandırılırken, Hindîçini'nde Gandhāra (गंधार)¹

¹ Gandhāra'nın Asya'nın siyasi tarihteki ve aslında daha ziyade, kültür tarihine olan etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zahir, M. (2016). "The Geographical Distribution of Gandhara Grave Culture or Protohistoric Cemeteries in Northern and North-Western South Asia", *Gandharan Studies*, 10, 1-37.; Rhie, M. M. (2010). *Early Buddhist Art of China and Central*

olarak bilinmektedir. Bölgenin bir bölümüne Sanskrit bir sözcük olan ve krallığın merkezi anlamına gelen “videha rācyā” denilmekteydi ve başkent, Mithilā’ydı. Halkının ise Hint kökenli bir alfabe kullandığı bilinmektedir. Yunnan’daki yerel hanedanlık kayıtları, bölgede egemen olan dinî inancın Hindistan’dan geldiğini ve mevcut yerel inancı, Buddhizm ile değiştirdiğini doğrulamaktadır. MS VIII. yüzyılın bitimine yakın, bu krallığın hükümdarının Hint medeniyetine hayran kaldığı, yedi önde gelen Hintli din adamını himayesi altına aldığı rivayet edilmektedir. MS IX. yüzyılın ilk yarısında Magadha’da doğan Çandragupta adlı bir Hindu keşiş, Yunnan’da parlak bir büyücülük kariyerine sahip olmuştur. Ayrıca ilgili kayıtlarda Yunnan’da; Pippala Mağarası, Bodhi ağacı, kutsal tepe Gridhrakūta gibi Buddhizm ile ilişkili birçok meşhur yerin varlığından söz edilmektedir. MS X. yüzyılda yaşamış Çinli bir gezgin, Şākyamuni’nin Yunnan’daki Ta-li Gölü yakınlarında Bodhiliğe eriştiğine dair bir atıfta bulunmaktadır. Yunnan’daki Buddhist etki, üzerinde Çince ve Sanskrit dilinde yazılar bulunan XI. yüzyıla ait iki çanla da kanıtlanmaktadır. Nanchao kralı, Hint krallarına özgü ve Sanskrit dilinde “büyük kral” anlamına gelen Mahāraca unvanıyla birlikte, ‘Doğu’nun kralı’ anlamına gelen başka bir Hindu unvanına da sahiptir. Yerel kaynaklara göre, kraliyet ailesi Aşoka’nın (अशोक)² soyundan gelmekteydi. Rasid-ud-dīn, XIII. yüzyıla ait kayıtlarında, hem ülkeyi Gandhāra olarak adlandırmış; hem de halkının Hindistan ve Çin’den geldiklerini ileri sürmüştür (Majumdar 1955: 759). Bütün bunlar Yunnanlı Tayların Hindu kültürünü ve uygarlığını büyük ölçüde özümstediklerini ortaya koymaktadır.

Tay krallıklar Nanchao veya Gandhāra, MS VII. yüzyılın ortalarında Çin’in boyunduruğundan kurtulmuş ve kısa bir sürede çok güçlü hale gelmiştir. Öyle ki devlet, bir yüzyıl sonra Çin’i işgal edecek kadar güçlenmiş; art arda gelen başarılarından sonra 850 yılında hükümdarına ‘İmparator’ unvanı verilmiştir. Çin İmparatoru T’ang bunu kendisine bir hakaret olarak algılamış; bu durumu Çin’in defalarca yenilgiye uğratıldığı uzun süreli bir savaş dönemi takip etmiştir. Hindulaşmış Tay Gandhāra Krallığı, 1253 yılında Moğol lider Kubilay Han tarafından fethedilene kadar gelişmeyi sürdürmüştür. Bu büyük

Asia, Volume 3: “The Western Ch’in in Kansu in the Sixteen Kingdoms Period and Interrelationships with the Buddhist Art of Gandhāra”, Brill.; Behrendt, K. (2003). *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Brill.

² Hint Maurya Kralı Aşoka ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.; Wheeler, M., & Masson, V. M. (1959). *Early India and Pakistan: to Ashoka*. New York, Praeger.

Tay devletinin yok oluşu, Tayların güney ve batıya doğru yaptıkları göç ile örtüşmekte; hatta belki de bu göçü açıklamaktadır (Majumdar 1955: 759). Tayların bir kolu olan Ahomlar kuzeye ilerleyip Assam'ı fethetmiş; Shanlar ise Yukarı Burma'yı ele geçirmiştir. Üçüncü bir kol ise güneye doğru ilerleyerek zamanla tüm Laos ve Siyam'ı fethetmiştir. XIII. yüzyıldan çok önce Mekong Vadisi'nde olduğu gibi Burma'nın doğu sınırında da Tay krallıkları vardı. Fakat bunlar siyasi olarak küçük birer feodal beylikti ve XIII. yüzyıla kadar bu iki bölgede güçlü bir Tay devletleri yoktu.

İlk önemli Tay krallığı, Siyam'ın merkezindeki Sukhodaya (Sukhothai) Krallığıydı. O zamanlar bölge, Siyam'daki Kambuca yöneticisinin idaresi altındaydı. Çıkan bir isyanı bastırması için gönderilen bir Kambuca komutanı, kasabayı işgal eden iki Tay lider tarafından yenilgiye uğratılmış; bu liderlerden biri olan Kun Bang Klang, MS. XIII. yüzyılın ortalarında İndrāditya unvanıyla Sukhodaya'nın kralı olmuştur. Kısmen bu destek sayesinde ya da Kambuca'nın zayıflığından dolayı İndrāditya, komşularıyla sürekli savaşarak hâkimiyet alanını genişletmeyi başarmıştır. Ancak krallık en geniş sınırlarına oğlu Ram Kamheng'in saltanatı sırasında ulaşmıştır. Yönetimi 1283 ve 1292 yıllarına tarihlendirilen bu kral, ardında yaşamını ve hükümdarlığını ayrıntılı olarak anlattığı uzun bir yazıt bırakmıştır. Yazıt, Siyam'daki pek çok Tay devletinin yanı sıra, Aşağı Burma'daki Hamsāvati Pegu ve Malay Yarımadası'ndaki Nakhon Sri Thammarat gibi fethedilen ülkelerin uzun bir listesini vermektedir. Görünüşe göre Kambucalar XIII. yüzyılda Siyam'daki güçlerini kaybettikten sonra, bölgede bir dizi bağımsız Tay devleti ortaya çıkmış; muhtemelen çoğu da Ram Kamheng'in saltanatı altına girmiştir. 1282-1323 yılları arasında Çin'e birçok elçi gönderen iki Tay devleti Çince Si-en ve Lo-hu olarak adlandırılmıştır. Bu devletlerin sırasıyla Shyam ve Lvo'yu (Lopburi) temsil ettiklerine şüphe yoktur. Shyam'ın İngilizceleştirilmiş hali olan Siyam, başlangıçta ülkenin sadece kuzey kısmını ifade ediyor ve oradaki Sukhodaya Krallığı'nı temsil ediyordu. Krallığın sahip olduğu üstünlük sayesinde tüm ülke yavaş yavaş Shyam veya Siyam olarak bilinmeye başlamıştı. Bununla birlikte Çin kayıtları, Sukhodaya'nın güneyindeki Aşağı Menam Vadisi'nde bulunan Lopburi'nin XIII. yüzyılın sonlarında bile önemli bir bölge olduğunu ve farklı bir isimle anıldığını belirtmektedir. Bunun gibi bir ya da daha fazla bağımsız veya yarı bağımsız devletin varlığına rağmen; Ram Kamheng'in, kuzeydeki Aşağı Burma'dan, güneydeki Malay Yarımadası'na kadar etkisi hissedilen oldukça güçlü bir krallık kurduğu bilinmektedir. Cheu Ta-Kuan'ya göre; başarılı ordularını

Kambuca'ya ulaştıranın ve Angkor çevresindeki bölgeyi yıkıma uğratanın Ram Kamheng olduğu neredeyse kesindir. Ram Kamheng'in, 'Büyük' unvanına sahip olmasının tek sebebi bu parlak siyasi zaferler değildir. Yazıt, Ram Kamheng'in gerçekleştirdiği ve onu yüceltecek olan kamu hizmetlerinin uzun bir listesini de içermektedir. O, büyük ve güzel tapınaklar inşa ettirmiş; ilerine biri yaklaşık dokuz metre yüksekliğinde olan Buddha'nın³ bronz heykellerini yerleştirmiştir. Saraylar, manastırlar, yapay gller, parklar ve meyve ağaçlarının süslediği korularla, şehri güzelleştirmiş; halkını huzur ve refah içinde yaşatmıştır. Metnin uzun bir bölümünde kral, hayırseverlik ve adalet konusundaki ideallerini anlatmaktadır. Söz konusu ifade ve söylemlerde Buddhist ğreti ve ideolojinin derin izlerine rastlanılmaktadır. Özellikle de adalet arayışındaki davacı halkının, bir anı alarak krala doğrudan erişebilmelerini sağlamak için kapısının önüne astırdığı bir zilden bahsetmektedir. Ram Kamheng, halkına yazı sanatını öğrettiğini de bildirmektedir. Yazıtın sözleri yeterince açık olmasa da Kamheng'in, Tay alfabesini değil, kendisinin ardından bilinen ve kabul görmüş yeni bir üslubu icat ettiği anlaşılmaktadır. Bu Ram Kamheng alfabesi, Kambuca'nın Khmer alfabesinin bitişik bir el yazısından türetilmiştir ve Kamheng'den önce kullanımda olan Tay alfabesinde büyük bir gelişme sağlamıştır. Ram Kamheng'in torununun 1347 yılındaki taç giyme töreninde; görkemli Sryavamşa Rma Mahdharmarcadhirca adını aldığı kaydedilmiştir. Bu unvan da Sanskrit bir tamlamadır ve "Güneş Hanedanlığı/Soyu Rma, Büyük dharmanın (erdemin) krallarının kralı" anlamına gelmektedir. Kendisi Buddhist kutsal metinlerinden *Tripitaka*⁴ (त्रिपिटक) zerine çalışan ve aynı zamanda Hindu tanrıları şiva ve Vişnu/Vişnu'nun heykellerini yaptırmış olan dindar bir Buddhist olarak anılmaktadır. Fakat bir yönetici olarak pek de başarılı olamamıştır ve Lopburi'nin yerini alan Tay Luton prensliği gitgide güçlenmiştir. 1350 yılına geldiğinde prensliğin hükümdarı, kendini bağımsız bir kral olarak ilan etmiştir. Başkentini Ayodhy (Ayuthia) adlı yeni

³ çalışmanın genelinde; Sanskrit dili kökenli Buddhizm, Buddha, Buddhist ve Buddhacı gibi ilgili terminolojiye ait sözcüklerin aslına sadık kalınmış ve orijinal yazımları tercih edilmiştir. İlgili sözcükler dilimize Budizm, Buda, Budist ya da Budacı şeklinde aktarılsa da bu durum Sanskrit dili fonetiği kuralları gereğince hatalıdır.

⁴ (Pli Tipitaka)  Sepet. "Pli Kllyat"da denir. Buddhist kutsal kitaplarının toplamına verilen addır.  ayrılır: 1. Stra Pitaka (Pli Sutta Pitaka) Karşılıklı konuşmaların sepeti. şkyamuni Buddha'ya atfedilen konuşmalardan oluşur. Bazen de gözde müritlerinden biri konuşur. 2. Vinaya Pitaka. Manastır disiplini sepeti anlamına gelmektedir. 3. Abhidharma Pitaka (Pli Abhidhamma Pitaka) Yüksek öğretinin sepeti anlamına gelmektedir (Kaya, 2017: 196).

bir şehre taşımış ve Ramādhipati unvanını almıştır. Ayodhyā kısa sürede önemli bir bölge haline gelmiştir. Sukhodaya'nın yöneticileri önce derebeyleri daha sonra sadece soydan geçen bir tür derebeyi olarak görev yapmıştır (Majumdar 1955: 759-761).

Ayodhyā Krallığı zamanla Laos ve Kambuca'nın kayda değer bir kısmı üzerinde otoritesini arttırmıştır. Tarihi boyunca Burma kralları tarafından zaman zaman ciddi yenilgilere uğratılmış ve nihayetinde, 1767 yılında düşmüştür. Akabinde eski hanedanın bir temsilcisinin hâlâ tahtında olduğu başkent, Bangkok'a taşınmıştır. Sonrasında bir Siyam generali tarafından kurulan Bangkok hanedanlığı ortaya çıkmış; bu hanedanlık günümüzde, Tayland'ın hâlihazırdaki yönetici hanedanlığı olarak varlığını sürdürmektedir. Doğuda Fransız Hindicini ile batıda İngiliz hâkimiyetindeki Burma arasında bir tampon devlet oluşturan Tayland, tarih boyunca Avrupa'nın boyunduruğu altına hiç girmemiştir. Buddhizm ise Burma'da olduğu gibi Siyam'da da hâlâ hâkim olan inançtır ve bu durum onun Hindistan ve Sri Lanka ile olan kültürel ilişkisini ayakta tutmaktadır.

Hint Dinlerinin Siyam İnanıcı ve İkonografisindeki Yeri ve Etkisi

Sanskrit dilinde kaleme alınmış olan Klasik Hint metinlerinde, Güneydoğu Asya'nın tarih öncesi devirlerdeki ismi olarak Suvarnabhumi ya da Suvarnavipa sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. “Altın ülke/memleket” ya da “altın ada” anlamlarına gelen bu terimlerle, bugünkü Myanma, Tayland, Hindicini ve Malay yarımadasının kastedildiği ileri sürülmektedir (Mukhopadhyay 2013: 709). XIII. yüzyıl öncesinde Hintli tüccarların, Güney Siyam'a geçişleri; Brahman ve Kshatriya sınıflarına mensup yüksek kasttaki Hintlilerin inançlarına ait kültürel öğeleri, Siyam'a taşınmalarındaki başlıca etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Hindu inancına ait ikonografik öğelerin dağılımına bakıldığında Hint Amarāvati (अमरावती) – M.Ö. II- M.S. III. yüzyıl-, Gupta (गुप्ता) –M.S. III-VI. yüzyıl-, Pallava (पल्लव) –M.S. III-IX. yüzyıl- ve Pāla (पाल) –M.S. VIII-XII. yüzyıl- dönemlerinin izlerine rastlanılmaktadır (Wales 1974: 32).

Ruangsup'un Hindu inancı ve dolayısıyla dinî sanatının Siyam'daki etkilerini konu aldığı çalışmasına göre; XIV. yüzyıl öncesi Tayland tarihini iki döneme ayırarak incelemek gerekmektedir: 1- Hint Etkisi Altındaki Dönem (III-VIII. yüzyıl) ve 2- Şrivicaya Dönemi (IX-XIII. yüzyıl). Uluslararası literatürde, The Indianize Period olarak adlandırılan bu dönemde,

Buddhist keşiflerin ve hemen sonrasındaki Hindu tüccarların Siyam'a gelişleriyle devam eden süreci; Çin Hanedanlık kayıtlarına göre, III. yüzyılın başlarında, beş yüzden fazla ailenin, yani yaklaşık bin kadar Hindu ve Brahman kastı mensubu Hintlinin, kültürlerini bölgeye taşımalarıyla birlikte gelişen bir dönem takip etmiştir. Ticari ilişkiler kaynaklı olarak başlayan bu etkileşim, V-VIII. yüzyıllar arasında da devam etmiştir. Surat Thani'daki Chaiya bölgesinde yer alan Wat Wiang'da ulaşılan bir yazıtta; 775 yılında, üç ayrı Buddhist tapınağın Şrivicaya kralı tarafından inşa ettirilerek Hint Buddhizmi ile özdeşleştirilen Bodhisattva⁵ (बोधिसत्त्व), Padmapāni (पद्मपाणि) ve Vacrapāni⁶ (वज्रपानी) adandığı kaydedilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde, Mahāyāna Buddhizmi ile ilişkili çok sayıda, bronz, kaya ya da terrakota malzemenen üretilmiş heykelerde Bodhisattva ve Avalokiteşvara⁷ (अवलोकितेश्वर) figürlerinin konu edildiği anlaşılmaktadır. Bu ilham ya da etkileşimin çoğunlukla da Kuzey Hindistan'daki Buddhist manastır Nalanda kaynaklı olduğu ileri sürülmektedir (Ruangsap 2010: 129-130). Wheatley ise; Siyam coğrafyasındaki Hint dinleri varlığının, Çinli elçi ve seyyahların, özellikle VII. yüzyıl sonrasında, bölgedeki mevcudiyeti ile ilişkilendirmektedir. Buddhist kültüre ve inanca olan saygı ve ilginin, Brahmanizm'e karşı da duyulduğunu da özellikle ifade etmektedir. Hint dinlerinin bölgedeki varlığını ise 1- Hinduizm; Vaişnavizm ve Şivaizm mezhepleriyle, 2- Buddhizm olarak sınıflandırmaktadır. Bu etkinin yaklaşık olarak III-XIII. yüzyıllar arasında, neredeyse devamlı suretle, devam ettiği anlaşılmaktadır (Wheatley 1966: 28).

Çok tanrılı Hindu inancının, Siyam kültüründeki aktarımının belki de en önemli kanıtı; Hint ikonografisinin Siyam coğrafyasındaki yaygın dağılımı olarak gösterilmektedir. Öyle ki Siyam'ın neredeyse her yerinde, tarihin farklı

⁵ (Pāli Bodhisatta) Aydınlanarak Buddha olmayı amaç edinmiş kişi. Buddhılıktan bir önceki aşama veya Buddha olmak mümkünken canlıların iyiliği için vazgeçip bekleyen aydınlanmış kişilerin durumu için de kullanılan bir sözcük. "Aydınlanma" anlamındaki bodhi ile "varlık, öz" anlamındaki sattva sözcüklerinin birleşmesinden oluşur ve "varlığı aydınlanma olan kişiyi" anlatmaya çalışır (Kaya, 2017: 42).

⁶ "Vacra elli" veya "Elinde vacra tutan." İkonografik olarak belinde bir kaplan derisi sarılı haldedir ve uzun saçları vardır. Hint tanrıları Indra ile Şiva'dan esinlenilerek türetilmiş olmalıdır. Çünkü Indra elinde Vacra tutar ve uzun saçları olan Tanrı Şiva'da belinde kaplan postu sarar. Vacrapāni'nin mavi derisi, iki ya da dört kolu vardır (Kaya, 2017: 205).

⁷ Adı "aşağıya bakan efendi" anlamına gelen, Mahāyāna Buddhizmi'nin en önemli Bodhisattvalarından biridir. O merhametin (Karunā) ve bilgeliğin (Prajña) bedenlenmiş halidir. Aşağıya bakması, dünyada acı çeken varlıkları merhametle izlemesi anlamındadır (Kaya, 2017: 32)

dönemlerine ait sanatsal üsluplara özgü, Hindu tanrı üçlemesinin bahşedici, koruyucu tanrısı Vishnu'ya⁸ (विष्णु) ait heykellere, ikon ve kabartmalara rastlanılmaktadır. Ayrıca Hindu geleneğe ait tanrı üçlemesinin, yok edici tanrısı Şiva⁹ (शिव) ve ilgili panteonun diğer üyeleri Ganeşa¹⁰ (गणेश) ve Skanda (स्कंद) ya da diğer bir deyişle Karttikeya'ya¹¹ da (कार्तिकेय) ait birçok sanatsal ögeye rastlanılmaktadır.

Siyam'daki geleneksel heykel sanatı ile ilgili olarak Stanley O'Connor, Jean Boisselier ve Pierre Dupont tarafından yürütülen saha çalışmalarında, yarım adanın güneyinde yer alan Surat Thani bölgesindeki Wat Sala Thung'da Hindu inancının Vaişnavizm mezhebinin etkisiyle gelişim göstermiş olan çok sayıdaki Vishnu heykeli ortaya çıkartılmıştır. Bu heykellerin şekil itibarıyla görünümü, Hindistan'daki muadilleri ile benzer bir yansıma sergilemekte olup ilgili dinin uygulama ve öğretilerinin de Hint orijiniyle benzer bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Detaylı olarak incelendiğinde, söz konusu Vishnu tasvirleri görünümünün, IV. yüzyılda güneydoğu Hindistan'da hüküm sürmüş olan Nagarcunakonda Iksvaku Hanedanlığı sanatı üslubunun bir taklidi olduğu anlaşılmıştır. Aslında bu gelenek, Hindistan'ın Altın Çağı olarak anılan ve dinî sanatın da zirve yaptığı Gupta öncesi dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. III-V. yüzyıllar arası yapılmış olan Vishnu heykellerinin büyük bir bölümü, taşınabilir ebatlara sahiptir. Bu sebeple de güney Hindistanlı sanatçılar tarafından, Siyam'da değil de belki de Hindistan'da yapılarak buraya getirilmiş olabilecekleri ihtimalini akla getirmektedir. Vishnu'nun yanı sıra; Hindu Şivait geleneğe ait çok sayıda Şiva heykeli ve onunla ilgili olarak linga¹² (लिङ्ग) kültü ile alakalı ekamukhalinga

⁸ Hinduizm'de üç büyük tanrıdan biridir. Vişnu, varlığı ayakta tutan, koruyan, sürdüren tanrıdır. Trimurtinin diğer üyeleri gibi o da Vedalarda çok öne çıkmaz ancak, sonraki literatürü oluşturan destanlarda ve Purānalarda yüce bir varlık olarak görülür (Gül, 2018: 451).

⁹ (Sanskrit “zarif”, “iyiliksever”, “hayırlı”) Brahma yaratıcı, Vişnu koruyucu tanrı iken Şiva yok edici tanrıdır. Şaivitler (Şivacılar) için en yüce tanrıdır (Gül, 2018: 392).

¹⁰ Fil başlı, insan vücutlu tanrı. Hikmet tanrısı olarak tapınılır. Tapımı oldukça yaygındır. Efsaneye göre Ganeşa, *Mahābhārata*'nın derleyicisi kabul edilen Vyasa'nın kâtibidir (Gül, 2018: 164).

¹¹ (Sanskrit “kritikaların oğlu”) Mars gezegeninin kişileştirilmiş biçimi, savaş tanrısı. Şiva'nın oğludur. Bazı geleneklerde onun annesinin Parvati olduğu, bazı geleneklerde ise Şiva'nın Ganj'a düşen sperminden doğduğu söylenir (Gül, 2018: 221).

¹² (Sanskrit “simge”, “alamet”) Mantıkta bir önermenin yüklemi veya erkek cinsel organı, fallus gibi anlamların ötesinde Şiva'nın fallik biçimli simgesi için kullanılan kavram. Şivalinga şeklinde de dile getirilir. Şiva tapımında önemli bir ikondur; Hint tapınaklarında Şiva'nın en yaygın sembolüdür (Gül, 2018: 240)

ve mukhalinga ikonlarına da rastlanılmaktadır. Surat Thani yerleşim yerinin Chaiya bölgesindeki bu heykeller, Gupta sanatı ekolünün Hindistan'daki Madhya Pradesh bölgesindeki eşleriyle ile benzerlik göstermektedir. Yürütülen saha çalışmaları, söz konusu dinî hareketliliğin ve akabindeki Şivalinga tapınışı ve dolayısıyla kültürünün Siyam'daki dağılımının, Chaiya, Nakhon Si Thammarat, Songkla ve Pattani'de olduğunu göstermektedir. Khoa Chong Khoi'de ele geçirilen Sanskrit el yazması metin kalıntılarında ise bölgede, Hindu Şiva inancının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Siyam'da Mahāyāna Buddhizm'inin (महायान) etkin olduğu X ve XI. yüzyıllara denk gelen Şrivicaya döneminde, Hint Pallava ve Çola (चोल) kültürleri hâkimiyeti altındaki Brahmanik etkileşimin de bir hayli güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Takuapa Nehri vadisindeki Phra Narai (Narayan) tepesindeki Vaişnavizm'e ait ve Vishṇumadhyama Yogasyhanakamurti olarak adlandırılan ayakta duran dört kollu Vishṇu ve iki ayağının hemen yanına diz çökmüş biri ermiş Mārķendeya'ya (मार्कण्डेय) ve bir diğeri de tanrıça Bhūdevī'ye (भूदेवी) ait olan bir heykelin de IX. yüzyıl olarak tarihlendirildiği bilinmektedir (Mukhopadhyay 2013: 709-710).

Siyam'daki Şiva inancı ve ikonografisinin coğrafi dağılımı ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda, özellikle Şrivicaya dönemine denk gelen yoğun bir etkileşimin dolayısıyla da hareketliliğin olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu kalıntılardan en önemli ikisi, Orta Java kültür mirasına atfedilmekte ve biri Hindu ermiş Agastya'ya (अगस्त्या) ait olup Sathing Phra'daki Ban Phangphra bölgesinde yer almaktayken; diğeri, Şiva Mahadeva (शिव महादेव) olarak adlandırılan bir ikondur ve Songkhla'daki Muang yerleşim alanındaki Tambon Wat Khanun bölgesinde gün ışığına çıkartılmıştır (Mukhopadhyay 2013: 711-712). Elbette ki son derece zengin bir panteona sahip Hindu mitolojisinden; ermiş Agastya'nın burada tasvir edilmiş olması bir tesadüf değildir. Öyle ki Agastya, Hindu inancına ait gelenek, uygulama ve öğretilerin kutsal kitaplardaki naklinden sorumludur; yani kutsal bilginin nakledicisi misyonunu üstlenmiştir. Muhtemelen Siyam'daki değeri de bu özelliğinden, diğeri bir deyişle Hindu geleneğinin aktarımı ile ilgili pozisyonundan ileri gelmektedir. Şiva Mahadeva tasvirindeki detaylar ise Hint Pallava sanat üslubunun izlerini taşımaktadır.

Hint Çola kültürünün izlerini taşıyan ve X. yüzyıla ait Batuka-Bhaivara olarak adlandırılan bir Şiva heykeli ise Surat Thani bölgesindeki Wiang Sa'da

yer almaktadır. Thammarat'taki Sichon bölgesinde ve Nakhon Si'de Khao Kha adıyla bilinen dağın zirvesinde, bir Şiva tapınağı yer almaktadır. Sekiz yüz elli metre uzunluğunda ve üç yüz metre genişliğindeki bu tapınak, yaklaşık yetmiş iki metre yükseklikte olup içerisinde çok sayıda Şiva heykeli, kabartması ve linga kültüne ait ikonografik malzemeyi barındırmaktadır. Tapınağın yer aldığı bu bölgede yer alan ve Thum Khuha olarak adlandırılan iki küçük mağarada ise Hindu kutsal metinlerinden Şiva Purāṇa'yla ilişkili olduğu düşünülen ve Hint kültürüne atfedilen kutsal hece "om"(ॐ) kabartması yer almaktadır. Şivaizm ile ilişkili olarak Şiva aile panteonunun bir üyesi olan Ganeşa ya da Ganapati de Siyam kültüründe hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Fil başlı Hindu tanrısına ait ikonografik kalıntıların ise yaklaşık olarak X. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Songkhla'daki Sathing Phra bölgesinde yer alan bu heykeller, Brahmanik geleneğe ait oldukça önemli dinî unsurları içerisinde barındırırken; ilgili inançtaki iki doğumlu yaşamın, öğretimdeki karşılığı olarak da önemli bir kültürel misyona sahiptir. Hatta ünlü sanat tarihçi Lajonquiere'e göre; Brahmanik geleneğin en dikkat çekici Ganeşa heykel ve kabartmaları Güney Siyam'da yapılmış ve Tayland kültür mirasının önemli bir parçası haline gelmiştir. Şiva panteonunun bir diğer üyesi olan ve Hindu mitolojide savaş tanrısı olarak bilinirken birçok Hindu kutsal metin anlatısında, erdemle ilişkilendirilen efsaneye konu olan Skanda da Siyam'da kendine yer bulmuştur. (Bosselier 1975 akt. Mukhopadhyay 2013: 712-713).

Siyam Edebiyatı ve Klasik Hint Epiğı *Mahābhārata*'nın Siyam Kültüründeki Yeri

Hint sanatı, Tayland'ın kendine özgü yerel koşulları ve anlayışı ile harmanlanmış ve bugün, Hint etkisindeki Siyam Geleneği olarak anılan yeni bir üslup ortaya çıkmıştır. Tayland tarihinde Dvāravatī dönemi olarak bilinen çağ aslında, Burma ve Endonezya örneklerinde olduğu gibi tarihî bir seyir izlemiştir. Ancak siyasi gelişimi, Tayland'ın farklı yerlerinde hâkim olan Moğol-Tay prenslikleriyle ilişkilendirilerek tasnif edilmiştir. Bu bölgesel yönetimler, zamanla yavaş yavaş birleşip merkezî bir yapılanma sürecine girdiyse de bu yeni krallığın iniş ve çıkışları olmuştur. Sukhot'ai'nin Tayland (Siyam) Hanedanlığı 1238'den 1419'a, Ayutthya'nın ise 1350'den 1767'ye kadar hüküm sürmüştür. Bu kronolojik bilgiler ışığında Tayland coğrafyasının geleneksel sanat anlayışı ve kültürel mimarisinin tarihi gelişim süreci ise şu şekilde özetlenebilir: Orta Siyam'ın ilk önce Hint Amarāvati ekolü geleneğinden ve daha sonra, Aşağı Burma'nın Hintli Monlarından etkilendiği

anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu Siyam, o zamanlar Hintleştirilmiş Funan Krallığı'nın (daha sonra Kambuca'nın) etkisine girmiştir. Güney Siyam ise Hıristiyan döneminin ilk yüzyıllarından beri deniz yoluyla, özellikle Pallava dönemi ve tarzı olmak üzere Hint etkisinden payını almıştır. Hint Bengal ve Kaliᅅga gibi deniz devletleri, VIII ve IX. yüzyıllarda siyasi olarak daha güçlü hale gelmiştir. İşte bu tarihî referanslar, Reginald le May'i; *tarihî zamanlarda Siyam halkının üzerinde taşıdığı tüm heykel sanatı etkilerinin, doğrudan veya dolaylı olarak Hindistan'dan geldiği* görüşünü öne sürmeye yöneltmiştir. Amarāvati sanatının örneklerinin yanı sıra, Tayland'ın farklı yerlerinde Hint Gupta, Pallava ve Pāla etkilerini taşıyan heykeller de keşfedilmiştir. Ancak Dvāravati Monları'nın mimarlık alanındaki başarıları hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Bunun temel sebebi bazı stūpalar veya chediler dışında neredeyse hiçbirinin günümüze ulaşmamış olmasıdır. Bir Hint motifi olan pūrᅅaghaᅇa (bolluk vazosu), Burma'daki Monlar tarafından yapılmış olsa bile mimari dekorasyonları sebebiyle Dvāravati Monları'nın yani Hint etkisindeki bir ürün olarak kabul edilmektedir. Dekorasyon motifleri olarak Gupta tarzına özgü, kesişen çelenkler de kullanıldığı görülmektedir. Dol festivalleri sırasında Kᅅᅅᅅᅅa'yı konumlandırmak için Bengal'de hālā korunmakta olan dolmaᅅca tipi teraslı yapılar, Tayland ve Sri Lanka'da bulunan belirli türlerdeki tapınakların bir prototipi niteliğini taşımaktadır. Vat Chet Yot veya Chiengmai'nin eteklerinde (1250) bulunan yedi kuleli tapınak ise yine Hindistan Bodhagaya'daki (Bihar) ünlü tapınak olan Mahabodhi Pađān mabedinin bir kopyası olarak karşımıza çıkmaktadır (Bhattacharyya& DasGupta 2012: 1028-1029).

Dil ve edebiyat hususundaki süreç ise geneli itibarıyla şöyle bir seyir izlemiştir: Siyam'ın günümüzdeki Menam'ın aşığı vadisinde ve Malay Yarımadası'nın doğu bölgelerinde konuşlandığı; Laos'un ise Korat Platosu'nda ve Mekong Vadisi'nin orta bölgesinde hüküm sürdüğü bilinmektedir. Tayland ve Laos söz konusu olduğunda, Siyam ve Laos dilleri aslında erken dönem ile ilgili geriye herhangi bir iz bırakmamıştır. Epigrafik kanıtlar Birmanya, Siyam ve Laos dillerinin ilgili nehirlerin alt sınırlarına ve deniz çıkışına doğru genişlediğini göstermektedir. M.S. VI veya VII. yüzyıldan itibaren, Pāli ve Sanskrit dillerine ait kelimelerin yer aldığı pasajların, Mon dilinde kaleme alınmış çok sayıdaki yazıtın arasına serpiştirildiği görülmüştür. McFerland'ın Tayca (Siyam dili)-İngilizce Sözlüğü'nde, Pāli ve Sanskrit kökenli kelimelerin sayısının çokluğuna özellikle dikkat çekilmiş ve bin üç yüz altmış kelimenin Hint menşeli bu dillerden geçtiği ifade edilmiştir. XII. yüzyılın sonlarında Pāli

dilinde kaleme alınmış Buddhist birikimin tanıtılması, Tayland'daki Pāli dili ve edebiyatının popülerliğini de arttırmıştır. 1357 tarihli bir yazıtta Sukhodaya'nın son hükümdarı olan Kral Lu T'ai, 1218 yılını Tayland tarihinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. Öyle ki bu tarih, Brahmanların (Hindu din adamları) egemenliği ve aslında temsil ettikleri her şeyin izlerini derin bir şekilde içinde barındıran aristokrasinin düşüşünün başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. 1218'den sonraki geçiş döneminde de Brahmanların edebiyat alanına katkıları, önemli olmaya devam etmiştir. Coedes'in aktarımına göre; *Ayutthya'nın ilk şiirsel metinleri; örneğin, 'sel suları üzerindeki lanet', 'saray keşişinin tanrılara ve yüce ruhlara hitaben yaptığı dualar' ve 'saray muhafızlarına ilişkin kuralların en eski pasajları' -Buddhist olmayan bütün metinler - muhtemelen Hint etkisindeki Khmer tarzından çokça etkilenmiştir* (Bhattacharyya&DasGupta 2012: 1028).

Eski Tayland tarihine ışık tutan ve bir tür vakayiname türündeki edebî eserler de tarih ve kültür araştırmacıları için oldukça değerli kaynaklar olmuştur. Bu çalışmalardan biri ve belki de en önemlisi de *Cāmadevīvaṃsa*'dır. Eserin ismi dahi Sanskrit bir isimdir ve "Cāma Tanrıçasının Soyu" anlamına gelmektedir. XV. yüzyılın başlarında keşiş Bodhiramsi tarafından Chiengmai veya Lamp'un'da yazılmıştır. Bazı bölümlerinde efsanevi karakterler olsa da, aynı zamanda bazı tarihsel gerçekleri de içermektedir. Diğer bir kaynak ise yine bir Hint dili olan Pālice kaleme alınmış *Cinakālamālini*'dir. 1516 yılında Chiengmai'deki Ratanavana Mahāvihāra manastırına bağlı olan keşiş Ratanapañña tarafından yazılmıştır. Bazı araştırmacılar tarafından yukarıda belirtilen iki metinden daha eski olduğuna inanılan üçüncü bir metin daha vardır ve o da *Mūlaśāsana* olarak adlandırılır. *Cāmadevīvaṃsa*'da kaydedilen gelenek, bu metinde de tekrarlanmaktadır. Bu metinlerin Chāma veya Cāma Devī ile ilgili bazı bölümleri, *Nāng Kiam Mahā Devī*'de de tekrarlanmaktadır. Bu eserlerin bölge tarihi araştırmaları için bir kaynak eser olmasının yanı sıra Hint etkisindeki kültür tarihinin aydınlatılmasında da oldukça önemli bir misyonu vardır (Bhattacharyya&DasGupta 2012: 1027). Bu durum aslında, kadim Hint metinlerindeki edebî üslubun benzeri bir yöntemin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Öyle ki Pāli ya da Sanskrit dilinde kaleme alınmış Hint edebiyatı ürünlerinde de eski öyküler sık sık tekrarlanıp, geçmişteki bilgi gözden geçirilirdi. Siyam edebiyatına özgü adı geçen bu kaynaklarda da Pāli dilinde yazılmış anlatılar tekrarlanıp birbiriyle ilişkilendirildiği kaydedilmiştir. Kadim Siyam tarihine ışık tutan çok sayıdaki kronik daha gün ışığına çıkartılıp

incelenmiş ve Camille Notton gibi araştırmacılar tarafından Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bununla birlikte, Tayland tarihi ve kültürünün çeşitli yönlerine ve bazen de Hint-Tay kültürel ilişkilerine ışık tutan bu çok sayıdaki epigrafik materyal, belki de ayrı bir çalışmada ele alınarak incelenmektedir. Güney ve Güneydoğu Asya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Tayland'ın geçmişine ilişkin araştırmalar da oldukça geç bir dönemde XIX. yüzyılda başlatılmıştır. 1881'de Tay metinlerini deşifre etmek ve düzenlemek için bir Kraliyet Kütüphanesi kurulmuştur. Böylece W. Schmidt, Bradley, L. Finot ve G. Coedes gibi bir dizi yetenekli akademisyen, bu alanda çalışmaya başlamıştır. Tay anıtlarının ilk envanteri Lunet de la Lajonquiere tarafından hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra Siyam Derneđi'nin 1904'te kurulması, önceki dönemde Tay tarihi ve kültürü hakkında elde edilen kazanımların pekiştirilmesine de yardımcı olmuştur. 1925'te Tayland Arkeolojik Araştırmalar Merkezi kurulmuş bu yönde daha ilerici adımlar atılmıştır. Sonraki yıllar içerisinde Kraliyet Kütüphanesi, Arkeolojik Araştırma ve Ulusal Müze Sanat Müdürlüğü'nün himayesi altına alınmıştır. Hint-Tay epigrafisi üzerine ilk çalışma, hayatını bu alana adayan G. Coedes tarafından yapılmıştır. Coedes'in Tayland yazıtları üzerine hazırladığı çalışması, *Recueil des Inscriptions du Siam*, iki bölüm halinde yayınlanmıştır. I. Bölümde, Tay yazıtlarının sistematik bir sınıflandırılması yapılmıştır. Dvāravatī, Śrīvicaya ve Lavo (Lopburi) krallıklarıyla bağlantılı, daha önceki dönem yazıtları ise II. Bölümde özetlenmiştir. Eserin tamamı 1929 yılında Bangkok'ta yayınlanmıştır (Bhattacharyya&DasGupta 2012: 1028).

Eski Tay yazısının deşifre edilmesi, daha öncesinde hiç çalışılmamış olan eserler üzerinde bir dizi kıymetli araştırmanın yürütülmesine de olanak sağlamıştır. Ancak araştırmacılar yine de Kral Rama Khamhaeng'in zamanından önce Tay ve Laos alfabelerinin gelişimi konusunda henüz bir fikir birliğine varmış değildir. 1917 yılında L. Finot, Kral tarafından 1283'te icat edilen Tay yazısının önceden var olan ve yine Hindistan'dan ödünç alınan Khmer yazısını temel alan Tay alfabelerine göre modellendiğini öne sürülmüştür. Ancak Coedes farklı bir görüşe sahiptir ve bu yazının Khom karakterlerinin değiştirilmiş bir versiyonu olabileceğini ve eski Tay yazılarının bilindiği üzere Hindistan'dan da ödünç alınan eski Mon yazılarından türetilmiş bir versiyonu olduğu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, şu anda tüm ülkede kullanılmasına rağmen, Rama-Khamhaeng alfabesinin Pāli yazmak için uygun olmadığı belirtilmektedir. Epigrafik materyal Hint-Tay kültür ilişkilerinin geçmiş tarihini gün yüzüne çıkartmada

büyük bir rol oynamışsa da arkeolojinin de bu sürece pahabiçilmez bir katkısı olmuştur. E. L. Lajonquiere, *Le domain archaéologique du Siam* adlı makalesinde Siyam arkeolojisi sahasına büyük bir katkı sunmuştur. Aynı araştırmacı 1907-08 yılları arasında Kambuca, Siyam, Malay Yarımadası vb. yerlerde yaptığı arkeolojik çalışmaların bir özetini yayınlamıştır. Bütün bunlardan daha da önemli olarak *Essai d'inventaire archaéologique du Siam* adlı son derece kıymetli bir makalesi de bulunmaktadır. Lajonquiere'nin arkeoloji alanındaki bu değerli çalışmasına, Laos anıtlarının bir envanterini çıkararak H. Parmentier tarafından devam edilmiştir. Çalışma son derece kayda değerli bir çalışmadır; çünkü bahsi geçen anıtlar, günümüzde büyük ölçüde yok olmuştur. Ancak bazıları 1914 ile 1937 arasında restore edilmiştir. Bangkok'taki Ulusal Müze'nin arkeoloji koleksiyonu da *Les collections Archéologiques du Musée National de Bangkok* adıyla yayımlanmış ve ilgili araştırma, bugün dahi üzerine çalışma yapılmasını gerektiren bir muhtevaya sahiptir. Eric Seidenfaden da Siyam'daki son arkeolojik araştırma çalışmaları hakkındaki makalesinde son durumu özetlemiştir. İhtiyaç duyulan Tay anıtlarının tanımlayıcı bir envanteri ise J. Y. Claeys tarafından 1931'de 'L'Archeologie du Siam' (Hanoi) adlı kitapta ortaya koyulmuştur (Bhattacharyya&DasGupta 2012: 1028-1029). Tarihin aydınlatılmasına yardımcı olabilmek adına yürütülen bu araştırmalar, aslında köklü ve Hint ile münasebetleri de ortaya koyan bir seyir izlemiştir. Öyle ki özellikle de çalışmamızın sıradaki bölümünde ele alacağımız edebî etkileşim ve ilişki konusu, iki coğrafyayı birbirine daha da yakınlaştırmıştır.

Kuzeydoğu Tayland'daki Ubon Ratchathani Eyaletinde çıkartılmış olan ve Hint Pallava (VI. yüzyıl) dönemine ait olduğu düşünülen, Sanskrit diliyle kaleme alınmış Khmer Hanedanlığının ikinci kralı Mahendharavarmadeva'ya ait olan yazıtlar; Hint-Siyam kültürel ilişkileri bir başka boyuta taşımaktadır. Söz konusu bağ, Hintlilerin ulusal destanlarından ve hacimce dünya ekin mirasının *Manas*'tan sonraki en uzun destanı olarak anılan *Mahābhārata* (महाभारत)¹³ ile alakalıdır. Yazıtta, bu bölgede hüküm sürmüş olan görkemli

¹³ Sanskrit dilinde yazılmış Hindu destanı *Mahābhārata*, dünyanın en uzun destanlarından biridir. Hint kültürü ile ilgili birçok popüler efsane ve miti içinde barındırmaktadır; Hinduizm ile ilgili dinî ve ahlaki kuralları içerisinde barındırırken sosyal düzen, hayatla (dharma) ile ilgili bütün sorulara cevap veren, insanoğlu ve tanrılar dünyası arasındaki ilişkilere ışık tutan bir kaynaktır. *Mahābhārata* sözcüğü, "büyük" anlamına gelen Mahā ve kadim Hint toplumunu kasteden Bhārata sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bhāratılar, bazı kaynaklarda efsanevi bir şekilde, bilinen ilk Hindu toplumu olarak da varsayılmaktadır. Destanın efsanevi yazarı, yüce ermiş Vyāsa'dır. Diğer taraftan Vishnu'nun bir avatarı olan "ada doğumlu" Krishna Dvaipayāna'nın da

kralın, taç giyme töreninden önce Çitrāsēnā adıyla bilindiği ifade edilmektedir. Klasik Sanskrit (Hint) Edebiyatı'na ait *Mahābhārata* destanında birçok kez adına rastladığımız bu isim; destanın olay örgüsü içerisinde on farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Çoğunda da başarılı bir savaşçıya verilmiş olan Çitrāsēnā ismiyle, aslında hangi karakterin Siyam kralı Mahendharavarmadeva ile ilişkilendirildiği maalesef bilinmemektedir. Ancak yazıtta bahsi geçen Çitrāsēnā adındaki veliaht prensin, katı bir Hindu inancını ve tanrı Şiva taraftarı olduğu aktarılmaktadır. Bu durum ilgili dönem Hindu kültürü ve toplumu için oldukça sıradan bir durum olsa da Buddhist inancın hâkim olduğu tebaanın içinde de popüler olmasıyla ilginç bir hâl almaktadır.

Mahābhārata'da adı geçen ve Orta Tayland'da VI-IX. yüzyıllar arasında egemen olan Dvāravatī Hanedanlığı ilgili olduğu iddia edilen atıf ya da ima da oldukça ilginçtir. Bu bölge, ilgili destanda Yadavaların yaşadığı yer olarak aktarılmaktadır ve liderlerinin Krishna Vasudeva olduğu söylenmektedir. Elbette ki bu tanım ve nitelendirme, destansı bir anlatımın unsurlarını içerisinde barındırmaktadır.¹⁴ Ancak adı geçen Dvāravatī sözcüğünün, zaman içerisinde Tay toplumu tarafından benimsenerek XIV-XVIII. yüzyıllar arasında Siyam Krallığının başkenti olan ve yine Tay dilindeki sesletimiyle Ayutthaya olarak bilinen başkentleri için Dvāravatī Şri Ayodhya sözcüğünden geldiği ileri sürülmektedir (Srisuchat 2005: 106). Bu durum Hint kültüründe kutsal şehir olarak anılan Ayodhya'nın, dönemin Siyam'ının başkenti için kullanılan ismine ilham vermiş olabileceği yorumunu gündeme getirmektedir. Dvāravatī Hanedanlığına ait ve üzerinde Sanskrit *Şridvāravatī Svarapunya* "kutsal Dvāravatī'nin erdemli sesi" ifadesinin yer aldığı gümüş madenî paraları ise kuzey, kuzeydoğu ve güney Tayland'daki etkin Hint kültürü etkileşiminin bir kanıtı olarak gösterilmektedir.

destanın yazarı olabileceği iddia edilmektedir. Geleneksel mitolojik anlayış, Destanın Vyāsa tarafından söylenmiş ve Hindu fil başlı tanrı Ganeşa tarafından kaleme alınmış olduğunu kabul etmektedir. *Mahābhārata* hikâyelerinde açık bir şekilde kozmik dinî konuların yansımalarına yer verilir. Smriti türüne ait bir metin olarak *Mahābhārata*, dinî adanma yani bhaktinin karakteristik özelliklerini taşıırken; Krishna-Vishnu arasındaki ilişkiye, özellikle de eski dönem Vedik dharma düşüncesi ve Brahmanik kurban törenlerinin icrası ile ilişkilendirilebilir. Eser, on sekiz kitap (parvan) ve 100.000 şlokadan (beyit) oluşmaktadır (Leeming 2018:82). *Mahābhārata* destanı ile ilgili bkz. *The Mahabharata*. (1884). Bharata Press.; Buck, W. (2019). *Mahabharata*. University of California Press.; Sharma, A. (Ed.). (2007). *Essays on the Mahābhārata*. Motilal Banarsidass Publisher. Destanın Sanskrit orijinali ve İngilizce çevirisi için bkz. *The Mahabharata*. (1988). VOL. 1-7. Çev. Dutt, M.N. Delhi: Parimal Publication.

¹⁴ Hindu inancındaki ve Hint kültüründe egemen olan Krishna Vasudeva kültü için bkz. Bhattacharya, S. K. (1996). *Krishna-Cult in Indian Art*, MD Publications Pvt. Ltd.

Kuzeydoğu Tayland, Sung Noen bölgesindeki Nakhonratchasima’da gün ışığına çıkartılan X. yüzyıla ait tamamlanmamış bir yazıtta ise *Mahābhārata* destanının başkahramanları olan Pāṇḍavalara atıfta bulunulmuş, savaşçı ve cesur yürekli bir topluluk olarak lanse edilmişlerdir. Orta Tayland’da bugün Lopburi olarak bilinen Lavapura şehrinde ulaşılan X. yüzyıla ait bir diğer yazıtta ise *Mahābhārata* destanının başkahramanı Krishna’ya ithafen bir aktarımın yer aldığı ve halkının her gün ibadet eden ve Hindu ritüellerin sıkı birer takipçisi olduğu yönünde ifadelerin aktarıldığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda yaşamış olan Buddhist keşiş Ratanapannathera tarafından kaleme alınan ve *Cinakalamalipakaranam* olarak adlandırılan eserinde ise Kuzey Tayland’da yer alan Lavapura şehrinin geçmişine dair bir öykü yer almakta olup; ilgili dönemde Haripuncaya olarak bilinen şehrin, IX-X. yüzyılda yaşamış olan Vasudeva adındaki bir keşiş tarafından inşa ettirildiği kaydedilmiştir. Lavapura kralının kızı olarak bilinen Camadevi’nin yönetimi altında olduğu bildirilen şehrin, birbiri ardına gelen on sekiz yönetici/kralının Hindu tanrısı Vasudeva’nın adını taşıdığı aktarılmaktadır. Yine kuzeydoğu Tayland’daki Prasat Phra Viham’da bulunan Hindu tapınağının içerisinde yer alan bir kitabede, X. yüzyılda Tay-Khmer kralı Suryavarmadeva’nın şehrin Vibheda olan isminin Kurulqetra olarak değiştirilmesini salık verdiği kaydedilmiştir. *Mahābhārata*’daki adıyla Kurukṣetra (कुरुक्षेत्र), destanın olay örgüsünün düğümlendiği, Hindu tanrısı Krishna’nın Arcuna’ya (अर्जुन) *Bhagavadgītā* (भगवद्गीता)¹⁵ olarak bilinen kutsal öğretili/söylevi aktardığı

¹⁵ Bhagavad sözcüğü Sanskrit “bhac” fiil kökünden gelir ve “büyük saygı duymak ya da sevmek” gibi anlamları karşılamaktadır. “Gītā” ise, şarkı söylemek anlamındaki bir fiil olan “gai” kökünden türetilmiştir. Bhagavadgītā, Mahābhārata Destanı’nın bir bölümünün alt bölümüdür. Bu eserin neden buraya yerleştirildiği bilinmemekle birlikte, büyük bir olasılıkla ölüm ve yaşamı sorgulatan söz konusu savaşın buna neden olduğu düşünülmektedir. Savaşan iki büyük aile Kauravalar (Kurular) ve Pāṇḍavalardır. Bu büyük savaş on sekiz gün sürmüştür. İktidar için çekişen taraflar, tarih boyunca büyük savaşlara sahne olmuş kuzey Hindistan’daki kutsal Kuru alanında karşılaşmışlardır. Eskiden Brahmanlar bu alanda büyük kurban törenleri düzenledikleri için de, Kurukshetra kutsal bir yer olarak addedilmiştir. Kauravalar ve Pāṇḍavalalar aralarındaki akrabalık bağıni unutmuş ve büyük bir savaşa hazırlanmışlardır. Bu öylesine korkunç bir savaşmış ki ne baba oğlunu, ne kardeş kardeşini, ne amca yeğenini, ne de arkadaş arkadaşını tanımıştır. Eserin ana karakterlerinden ikisi Krishna ve Arcuna’dır ve Bhagavadgītā işte bu ikili arasında geçen konuşmalardan meydana gelmektedir. Arcuna, tanrı bilgisini ve deneyimini arayan kişiyi temsil etmektedir. Krishna ise, Hindu din’i ve mitolojisinde büyük önemi olan tanrı Vishnu’nun on bedenlenmesinden biri; Arcuna’nın arabacısı, arkadaşı, öğretmeni ve kutsal gücün insan bedeninde kişileştirilmiş halidir (Davis 2015 akt. Kayalı 2018: 41). Böylesine korkunç bir ortamda Arcuna, arabacısı Krishna’dan, arabasını, savaşanları daha iyi görebilmek için, iki ordunun

savaş meydanının adıdır; bu sebeple hem kutsal sayılır hem de Hindu felsefesinin erdemli bilgisi ile özleştirilen metaforik bir anlamı da içerisinde barındırmaktadır. Kayıtlar, Sanskrit bir isme sahip olan kral Suryavarmadeva'nın (Güneş Hanedanlığının Tanrısı) bir Buddhist olduğunu kanıtlarken Hindu kültürün de koruyucusu olduğunu aktarmaktadır.

XI. yüzyıla ait ve Ratčasima Bölgesindeki Prasat Hin Phimai'den çıkartılan bir yazıtta da *Mahābhārata*'nın destansı başkarakterlerinden Arcuna'ya atıfta bulunulurken kahramanlıklarıyla ilgili imalara rastlanılmaktadır. XIII-XV. yüzyıllarda egemen olan Sukhothai Buddhist krallığının da yine Hindu gelenekleriyle harmanlanmış bir kültürel yapıyı benimsedikleri anlaşılmaktadır. Öyle ki iki farklı Sukhothai yazıtında da *Mahābhārata*'ya ait izler yer almaktadır: Wat Si Chum adlı yazıtta; ermiş Şri Şraddaracaculamani'nin önceki yaşamlarının birinde Hindu tanrısı Vishnu'nun yedinci avatarı olan Krishna olarak bedenlendiğine dair bir anlatım yer almaktadır. Pu Khun Cit Khun Con adlı ve 1392'ye ait yazıtta ise Sukhothai kral seçeresi verildikten sonra, Hindu tanrı ve kutsal mekânlarının adı aktarılır; kutlu kişiler olarak *Mahābhārata* destanının kahramanlarından Yudhishtira, Bhīma ve Arcuna'nın adlarına yer verilmiştir. Yine Sukhothai krallığı yazıtlarında, 1438-1475 yılları arasındaki son Sukhothai kralının oğlunun adının, *Mahābhārata*'nın erdemli karakteri Yudhishtira ile aynı olduğu ifade edilmiştir. Bu dönem, hanedanlık soyundan gelen iki aile tarafından yönetilen krallık topraklarının Ayutthaya adı verilen şehrinin, prens Yudhishtira

ortasında durdurmasını istemiştir. O ana kadar bu korkunç gerçeği görememiş olacak ki, karşı tarafta yani düşman saflarında çatışanların aslında akrabaları ve dostları olduğunu görüp, derin bir kedere boğulmuştur. İşte tam da bu sırada Krishna, savaşmak zorunda olduğunu hatırlatmış ve cesaret verici konuşmalar yapmaya başlamıştır. Ona söylediği ilk söz: "...aslında ben, sen ve bu krallar hiçbir zaman olmadı; bundan sonra da hepimiz bütün zamanlarda olacağız." olur. Bu söz, bedenin ölümlü olduğunu ama ruhun ölümsüz ve bedenden bedene dolaşabileceğini ifade etmektedir. Bu felsefeye göre; beden ölse bile ruh ölmez, ebedidir. O halde üzülmeye gerek yoktur. Krishna duyuların zararından, her türlü bağı atılmasından ve kurtuluşa erişmekten söz etmektedir. Ancak Arcuna, Krishna'nın bu sözlerini çelişkili bulur ve daha fazla bilgi vermesini istemiştir. Bunun üzerine ona Cnana Yoga ve Karma Yoga bilgisini aktarmış; doğanın gücünü övmüş ve eylemlerin ondan güç aldığı söylemiştir. Nefret ve şehvetin, yol üzerindeki iki düşman olduğunu hatırlatmıştır. (*Bhagavadgītā* 2004: 10-11). Kaya'nın ifadesiyle *Bhagavadgītā*; "Veda dönemi güneş tanrısı Vishnu'yu, Rıgveda'daki Yararılış İlahisi'nden hareketle Samkhya Yoga felsefesini, olasılıkla Krishna'dan önce gelen Vāsudeva kültürünü, çoban kahraman Krishna'yı ve *Mahābhārata* Destanı'ndaki Krishna'yı, Upanishadlar'daki Brahma felsefesini, az da olsa Buddhistik ve hatta Materyalist düşüncelerle karıştırıp bir potada eritmiş olan muazzam bir eserdir." (*Bhagavadgītā* 2004: 9).

tarafından idare edildiği dönemdir. Bu tarihi gerçeklik, *Mahābhārata*'nın çerçeve konusuyla alakalı benzerlikle de dikkat çekmektedir.¹⁶

Bu bölümle ilgili son olarak, tıpkı diğer Asya kültürlerinde olduğu gibi *Mahābhārata*'nın da bir Tay versiyonu olduğunu söylemek gerekir. Aslında bu metin, Luang Bowon Bannarak'ın özet çevirisinden hareketle 1920 yılında oluşturulmuş ve *Mahabharatayudha* adıyla yayımlanmıştır. 1932 yılında ise Phrya Upakitri Silapasara tarafından *Poems on Bharata War* adlı bir çalışma kaleme alınmıştır. 1974 yılında ise “*Mahābhārata, the Great Epic*”, başlıklı bir makale, Cua Satavethin tarafından yazılmış ve *Literature Treasure* dergisinde yayımlanmıştır. Bu makale, Tayland (Siyam)-Hint kültürel belleğindeki izlere derinlemesine dikkat çeken ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. 1979 yılında Suphon Phonchivin tarafından kaleme alınan *Thai Kavya on Bharatayudha* adlı çalışma ise *Mahābhārata*'ya öykünen bir eser olarak “Bangkok Bank Vakfının” birincilik ödülüne layık görülmüştür. 1982 yılında ise *Mahābhārata*'nın Tay dilindeki ilk özet çevirisi, Hindistan'da öğrenim görmüş iki akademisyen olan Prof. Karuna ve Prof. Acharn R. U. Kusalasaya tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmanın yanı sıra, destanın çeşitli bölümlerini konu alan farklı birçok çeviri daha yayımlanmıştır. Özellikle Prof. Saeng Monvithun'un Sanskrit orijinalinden yapmış olduğu *Bhagavadgītā* çevirisi bahsi geçen çalışmalar arasında en çok bilinenlerindendir.

Sonuç Yerine

Eski Hint medeniyetinin, Siyam (Tayland) kültüründeki tarih, din ve edebiyat alanlarındaki izlerinin sürüldüğü bu çalışmayla, tarihî Hindistan ve Siyam arasındaki etkileşimin, ilgili süreçteki seyri konu alınmıştır. Sonuç olarak ele almaya çalıştığımız söz konusu münasebetlerin, köklü bir kültürel birlikteliğe dayandığı konusundaki hâkim görüş desteklenmiştir. Öyle ki Siyam tarihinde, *Hint Uygarlığının Etkisindeki Siyam Tarihi* adı verilen bir dönem yaşanmış ve bu siyasi ilişki ya da etki, eski Tayland'ın kültür birikimine; Hinduizm ve Buddhizm gibi dinî anlayışların geçmesine yol açmıştır. Söz konusu dinî hareketlilik, günümüz Tayland'ının dinî hayatının yapısını da doğrudan etkilemiştir. Bu düşünsel/dinî hareketin, Siyam sanatının

¹⁶ Klasik Tayland (Siyam) Edebiyatında, *Mahābhārata*'nın baskın etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Amara Srisuchat, (2005). “*Mahābhārata in Art and Literature in Thailand*”, *Indian Literature*: 49 (1): 105-114.

tarihsel süreçteki gelişimine de katkıları olmuş; Hindu ve Buddhist tanrılarına ait ikon, heykel ve kabartmalar Güney Doğu Asya’da bugün, *Klasik Tayland Ekolü* olarak anılan bir sanat üslubunun doğmasına sebep olmuştur. Çalışmamızın son bölümünde ele aldığımız, edebiyat merkezli etkileşim süreci ise Asya’ya özgü, köklü bir etkileşim ya da öykünme örneği olarak karşımıza çıkarken; bir taklitten ziyade, yine Siyam kültürüne ait bir edebiyat anlayışı ya da özgün bir edebî biçem olarak geliştiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmayla Kültürel Araştırmalar ya da Kültürlerarası Etkileşim Araştırmaları olarak adlandırılan disipline; Asya özelinde, kadim Hint ve Siyam (Tayland) medeniyetleri örneklemleri üzerinden bir katkı sunulmaya çalışılmış ve sonuç olarak; günümüz ilişkilerinin seyrine kaynak olan tarihî münasebetlerin önemi konusu hususundaki değerlendirmelerimiz sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Behrendt, K. (2003). *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Brill.
- Bhagavadgītā*. (2004). Çev. K. Kaya, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bhattacharyya S. & DasGupta U. (2012). *The Cultural Heritage of India: Vol. VIII. The Making Modern India (1765-1947)*, Kalküta: Ramakrishna Mission Institute of Culture.
- Bhattacharya, S. K. (1996). *Krishna-Cult in Indian Art*, MD Publications Pvt. Ltd.
- Boisselier, J.; Beurdeley, J. M. (1975). *The Heritage of Thai Sculpture*. Weatherhill, Incorporated.
- Davis, Roy, Eugene (2015). *The Eternal Way*. Çev. S.Betül , Ankara: Gazi Kitabevi.
- The Mahabharata*. (1988) .VOL. 1-7 Dutt, M.N.
- Gül, A. (2018). *Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaya, K. (2017). *Buddhizm Sözlüğü*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kayalı, Y. (2018). “Hint Kurtuluş Mücadelesinin Lideri Mohandas Karamçand Gandhi: Bhagavadgītā ve Ahimsā” *The Journal, The Journal of International Social Research*, 11(57): 40-49.
- Kulke, H.; Rothermund, D. (2001). *Hindistan Tarihi*. Çev. Günay, M., Ankara: İmge Kitabevi.
- Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.
- Leeming, D. (2018). *Asya Mitolojisi Sözlüğü*. Çev. Y. Kayalı: İstanbul: Kabalcı Kitabevi.
- Majumdar, R. C.; Pusalker, A. D. (1955). *The Struggle for Empire: The History and Culture of the Indian People*. Bombay: Bharatiya Vidys Bhavan.
- Meriç, C.; Meriç, M. A. (2012). *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mukhopadhyay, B. (2013). “Brahmanical Divinities in Early Southern Siam”. *In Proceedings of the Indian History Congress* (Vol. 74, pp. 709-714). Indian History Congress.

- Rhie, M. M. (2010). *Early Buddhist Art of China and Central Asia*, Volume 3: “The Western Ch’in in Kansu in the Sixteen Kingdoms Period and Inter-relationships with the Buddhist Art of Gandhāra”, Brill.
- Ruangsup, W. (2010). “The Influence of Indian Art on The Hindu Gods of Peninsular Siam”. *Bulletin of the Deccan College Research Institute*, 70, 125-140.
- Sharma, A. (Ed.). (2007). *Essays on the Mahābhārata*. Motilal Banarsidass Publisher
- Sorokin, P. A. (1947). *Society, Culture, and Personality: Their Structure and Dynamics*. A System of General Sociology.
- Srisuchat, A. (2005). “Mahabharata in Art and Literature in Thailand”. *Indian Literature*, 49.1 (225), 105-114.
- The Mahabharata*. (1884). Kalkūta: Bharata Press.
- The Mahabharata*. (1988) .VOL. 1-7. Çev. Dutt, M.N. Delhi: Parimal Publication.
- Wales, H. G. Q. (1974). *The Making of Greater India*, London: Bernard Quaritch Ltd.
- Wheatley, P. (1966). *The Gloden Khersonese*. Kula Lumper: University of Malaya Press.
- Wheeler, M.; Masson, V. M. (1959). *Early India and Pakistan: to Ashoka*. New York, Praeger.
- White, L. A. (1949). *The Science of Culture, A Study of Man and Civilization*. New York: Farrar, Straus.
- Winston, S. (1933). *Culture and Human Behavior*. New York: The Ronalds Press Company.
- Zahir, M. (2016). “The Geographical Distribution of Gandhara Grave Culture or Protohistoric Cemeteries in Northern and North-Western South Asia”, *Gandharan Studies*, 10, 1-37.

TAYLAND: KADİM SİAM'DAN MODERN TOPLUM VE SORUNLU DEMOKRASİ'YE

*Mehmet ÖZAY**

Giriş

Tayland adı, popüler kültür bağlamında Puket Adası, Budist tapınakları vb. ile akla gelirken hiç kuşku yok ki, monarşiye eklenmiş Bangkok siyasi çevreleri ve ordunun iktidar mücadelesi bağlamında bitmek bilmeyen darbeler ve müdahaleleri, yolsuzluklar, Amerikan işbirlikçiliği ve Patani sorunu ile de dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte, ülkedeki başat insan stokuna atıfla adlandırırsak Tay toplumu, belki de yukarıdaki ifadeyle tezat teşkil edecek şekilde Budizmin kök saldığı ve insani ilişkilerde 'mülayim' bir eğilimin sergilendiği insan grubu olarak da bilinmektedir. Aslında bu bir tezat değil, siyasi elit ile halk ayrışmasının bir sonucudur. Ancak hiç kuşku yok ki, Güneydoğu Asya'nın son otuz-kırk yılında uluslararası sistemin desteğiyle ortaya çıkan kalkınmacı kapitalist devlet projesinin bir sonucu olarak yerel/milli değerler içinde, bir dizi çatışmanın ve dolayısıyla önemli bir değişimin yaşandığı göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda, toplumsal ilişkilerin bireysel temelden kurumsal düzene doğru değiştiği ileri sürülebilir (Neher 2000: 64).

11 Mayıs 1949 tarihinde bir başka deyişle, bölgedeki adıyla Pasifik Savaşı'nın ardından ülkeye verilen 'Tayland' adına rağmen, tarihte *Siam* olarak iz bırakmış bir devlet; Budizm'i kendine özgü kaynakları ile geliştirmiş bir dini-toplum, bu dini seküler monarşi ile eklenmiş bir siyasi yapı ile karşı karşıyayız. Bu topraklar, geçmişin güçlü monarşi ve Budist geleneğinden modern dönemin ulus-devlet oluşumuna uzanan süreçte, sömürgeci güçlerle birtakım dengeler üzerine kurulu ilişkilerinin doğurduğu avantajlarla, teritoryal sömürgeleştirmeye maruz kalmamıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyılın şartlarında sömürgeleştirilemeyen Krallık, 20. yüzyılın değişen

* Doç. Dr., İbn Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mehmet.ozay@ihu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2719-1543.

koşullarında idari organizasyon, piyasaya hükmeden kurumlar, küreselleşme gibi modernleştirici faktörlerle değişimi alabildiğine yaşadığı da bir gerçektir. Bu dönüşümün doğurduğu güç ilişkileri nedeniyle yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, ordunun sivil siyaset üzerindeki güçlü nüfuzu vb. bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Bu ülke özelinde güç merkezi olgusu, Tay yönetiminin neye tekabül ettiğinin anlaşılmasıyla da alâkalıdır. Bu bağlamda, modern bir ulus-devlet yapılıması olan Tayland Krallığı üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bağımsız, parlamenter monarşi ile yönetilen, şu veya bu ölçüde ‘demokratik’ açılımları olduğu ifade edilen Tayland’ın modern dönem siyasal yapılıması hiç kuşku yok ki, geçmişten tevarüs eden güç ilişkilerinden, siyasi ve toplumsal kültüründen bağımsız değildir. Bu nedenle, Bangkok yönetiminin ne tür bir siyasi ve kültürel geçmişe sahip olduğu, tarihin erken dönemlerinden itibaren ‘çevresiyle’ süregiden ilişkileri, sömürgecilik döneminde Avrupalı uluslarla etkileşimi ve bu sürecin Tay ulus bilincini inşa etmeye evrildiği modern dönem gibi hususiyetlere değinmek bu ülkeyi anlamaya katkı yapacaktır.

Elbette bu süreçlerin tarihi, kültürel, siyasi ve dini temelleri olduğu unutulmamalıdır. Ancak, bu geniş kavram silsilesine konuşlanmak yerine, kısaca şu hususu hatırlatmakta fayda var. O da patriarkal ve aynı zamanda, belki bu kavramdan çok daha kapsamlı bir şekilde, kendisine kutsallık atfedilen ve yarı-tanrı figürü olarak görülen Kral ile Budizm’in eklemlendiği bir siyasi otoriteyle karşı karşıyayız. Bu siyasi otoriteye, Tay halkının siyasi anlamda ‘tam teslimiyet’, dini anlamda da ‘putperestçe’ bir bağlılık sergilediği dikkatlerden kaçmamalıdır.¹

Ülke her ne kadar, bağımsızlığını koruyabilme özelliğiyle tanınsa da özellikle bölgedeki İngiliz sömürgeciliğinin ekonomi alanındaki nüfuzu sayesinde ve bu sayede Tay topraklarına ithal edilen Batı yönetim biçiminin ve bunun zamanla doğurduğu ‘karmaşa’, kendisini 1902 yılındaki ilhak girişiminden itibaren ortaya koymaya başlamıştır. Çalışmanın ilgili bölümlerinde görüleceği üzere, 1902 yılı ve akabindeki gelişmeler modern ulus-devlet sürecinin oluşumuna doğru bir seyir takip etmiştir. Bu ülke özelinde, modern bağlamı özlü bir şekilde ifade etmesi sebebiyle, Surin Pitsuwan’ın bir sözünü hatırlamakta fayda var. Pitsuwan, bir konuşmasında

¹ Metin içinde, Tay ve Siam kelimeleri birbirleri yerine kullanılmıştır.

ulus-devlet yapılanmasının 1648 Westfalya Anlaşması'na dayandığını, 'ulusal güvenliğin ve birliğin korunması' adına uygulamaya geçirildiğini, ancak günümüz koşullarında ulus-devletlerin 'mutlak egemenlik' temelli politikalarının, her bir ülkedeki etnik gerçeklikleri yok sayma hedefi güttüğüne işaret eder (Pitsuwan 2006: 292).

Tarihi kültürel süreçlerin bir ürünü olan Tay kozmolojisi modern ulus-devlet adaptasyonunda kraliyet kurumuna paralel olarak ordu ve bürokratik kurumları güç araçları ve merkezleri olarak inşa etmiştir. Demokrasi 'müşterileri' olan geniş halk kesimlerinin bu süreçte yukarıda dile getirilen kozmolojiden ne kadar sıyrılabildikleri ise şüphelidir. Bu şüpheyi kuvvetlendiren başat olgu ise, ülke siyasi elitinin halka dönük anayasa yapma çabasının on yıllar içerisinde bir türlü sonuç vermemesidir. Aksine bu kozmoloji, 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren Luang Wichit'in entellektüel katkısıyla ulusal politikalarda karşılığını bulmuştur. Bu bağlamda, Monarşiye karşı sözde devrimci bir çabanın ürünü olan 24 Haziran 1932 girişimi, aslında yarı-kutsal Kraliyet kurumunun yeniden üretiminden başka bir sonuç vermemiştir. Güç edinimi noktasında birbirleriyle rekabet içerisinde görülen bu üç kurumun varlığı, ülke siyasal ve toplumsal yaşamında belirleyici olmuştur (Barme 1989: 54; Chaloehtiarana 2007: 1, 2).

Öyle ki, ülkenin modern tarihinde 1932 yılında yaşanan dönüşümden başlayarak bugüne kadar on iki askeri darbenin gerçekleşmiş olması, mevcut monarşik yapının siyaset dünyasından uzaklaştırılmasından ziyade, temelde statükonun korunması anlamına gelmektedir. Özellikle, bölgedeki benzer ülkelerde de yaşandığı üzere 1990'ların ikinci yarısında başlayan sivil ve liberal siyaset eğilimleri Shinawatra ailesi ile özdeşleşse de temelde ülkedeki merkez dışındaki farklı toplum kesimlerinin siyaset ve de ekonomi dünyasında kendilerine yer bulma çabası anlamı taşıyordu. Bununla beraber, söz konusu darbeler 21. yüzyıla birlikte yaşanan bölgesel ve küresel değişimlere rağmen, son yirmi yılda da varlığını sergilemiştir.

I. BÖLÜM

Tay Halkının Kökeni

Tarihte 'Siam' olarak bilinen halka verilen bu adın Çinliler için kullanılan, 'Muang Sayam' kavramına dayandığı ve ardından Avrupalılarca bu ismin kullanımının yaygınlaştırıldığı ifade edilir. 20. yüzyıl başlarında yeni

bir ulus inşası sürecinde bu halkın adının ‘Siyah’ veya ‘koyu’ anlamına gelen Siam değil, Tay (*chon chat Thai*) olduğundan hareketle Tay halkı denmeye başlanmıştır (Barmé 1993: 148). Geniş çaplı bir kültürel birliktelikten bahsedilemese de tarihi ilişkilerin bir yansıması olarak Tay dünyası olarak adlandırılabilir toplumun sınırları, konuşulan diller çerçevesinde tespit edilmektedir. Bu çerçevede, Tayland’da konuşulan Tayca’nın yanı sıra, Laos’daki Laoca ve Burma’da Şan etnisitesinin konuştuğu Şanca ve Güney Çin’de Daice bu gruba girmektedir (Walker 2009: 1).

Bir dil ve kültür grubu olarak Tay halkının kökeni, Çin’in güneyinden Khmer hâkimiyetindeki bölgeye tedrici göçler neticesinde yerleşik kabilelerle karışmasına dayanır. Burma’dan Kuzey Vietnam ve Güney Çin’e kadar yaygın bir dil olan Tayca’nın Çince, Sankritçe ve Palice ile etkileşimi vardır. 7. yüzyıla tekabül eden ‘*Dravati*’ dönemine ait yazıtlarda kullanılan dillerin Sankrit, Pali ve Eski Mon dilleri olduğuna dikkat çekildiğinde bu etkileşim anlaşılabilir (Indrawooth 2004: 135).

Demografi ve İnsan Yapısı

Tayland, yaklaşık 500.000 km²’lik bir alanı kaplayan toprak parçası üzerinde 70 milyonu aşan nüfusuyla Güneydoğu Asya Ülkeleri Topluluğu (ASEAN) içerisinde üçüncü en büyük ülke konumundadır. Doğuda Hint-Çin’i, Batı’da Myanmar (Burma) ile çevrilidir. Güneyde ise toprakları ince bir şerit halinde Malaya topraklarına kadar uzanmaktadır. Doğu’da Tay Körfezi ile Güney Çin Denizi’ne açılırken, Batı’da Bengal Denizi ile Hint Okyanusu’na bağlanan önemli bir sahil şeridinde sahiptir. Tay toprakları dört ana bölgeye ayrılır. Bangkok merkez olmak üzere Chao Phraya Nehri’nin geçtiği orta Tay; kuzeyde Chiang Mai; kuzeydoğu’da Khon Kaen ve güneyde Hat-Yai ve çevresi bulunur. Bu bölgelerde toplam 76 şehir bulunmaktadır. Tayland’da yerel yönetim Eyaletler, bölgeler, ilçeler ve köyler şeklinde yapılanma gösterir. Köy yönetimi *kamnan* denilen muhtarlara bağlıdır (Futchs 1970: 24; Pensute 2019: 190).

Ülkenin temel insan stokunu oluşturan Tay etnik çoğunluğu, tarihsel olarak orta bölgelerde yaşam sürmektedir. Bununla birlikte, içinde yer aldığı Hint-Çini’nin çok renkli çok etnikli yapısından örnekler sergileyen bir toplum mozağine sahiptir. Özellikle, ülke sınır boylarınca varlık süren Çin, Malay, Lao, Vietnam, Mon, Khmer ve diğer bazı görece küçük etnik unsurlara ev sahipliği yapmaktadır.

Bu etnik mozaik içinde, ülkedeki Müslüman azınlığı iki sınıfa ayırmak mümkün. Birincisi ülkenin güneyindeki Patani bölgesinde yaşayanlar; ikincisi ise başta Tay kökenliler olmak üzere Çin'in Yunan bölgesinden gelen Ho ve Çam (*Champa*) Müslümanlarıdır. Malay Müslümanlar ağırlıklı olarak Patani bölgesinde yerleşik yaşam sürerken, ülkenin orta bölgesinde, yani başkent Bangkok, Ayutha ve çevresinde örneğin Minburi, Tha'it, Klongneng, Tambon Bangpo, Klongluang Panthomthani'de diğer Müslüman unsurlar bulunmaktadır (Forbes 1988a: I, 10; Zen 1992: 637).² Bunun yanı sıra, ülkede Çinli, Hintli, Burmalı, Laolu, Endonezyalı, Kamboçyalı azınlık gruplarının yanı sıra bazı kabilevi özellikler sergileyen topluluklara rastlanmaktadır (Ungphakorn 2004: 406).

Tüm bu yerli ve bölge insan unsurlarının yanı sıra, tarihin değişik evrelerinde bu topraklara gelip yerleşmiş Arap ve Farsi kökenlilerin bulunduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, söz konusu bu etnik toplumsal grupların önemli bir bölümü asimilasyona tabi tutulmuşlardır. Patani bölgesinde yaşayan Müslümanlar ise dil, kültür ve din farklılığı nedeniyle bu süreç karşısında direniş göstermişlerdir (Farouk 1988: 7). Patani bölgesinin bu direnişinin ardında, uzun yüzyıllara dayanan bir devlet geleneğinin ve bir medeniyet birikiminin var olduğu unutulmamalıdır.

Tayland'ın güneyinde Patani bölgesindeki beş eyalette yaşayan Müslümanlardan farklı olarak Bengal Körfezi'ne bakan batı yakasında turizm merkezi olma özelliğiyle tanınan Phuket Adası çevresindeki *Krabi* denilen bölgede, sayısı 200'ü bulan ve Nipa Adaları adı verilen küçük adalarda hayat süren Müslüman bir topluluk da bulunmaktadır. Kimi kaynaklar bu etnik grubun 19. yüzyıl ikinci yarısında *Nakhon Si Thammarat*'tan göç ettiğini zikretmekle birlikte, adaların sözlü kültüründe halk geçmişini Andaman Adaları'yla özdeşleştirmektedir. Bununla birlikte, dil özellikleri bağlamında Patani Müslümanları ile aynı lehçeyi kullanmaktadırlar (Anderson 2010: 29).

Modern ulus-devlet yapılarında, etnik toplulukları merkeze ekleme sürecinde istatistiki ayrımcılık veya soykırım Patani halkı üzerinde de uygulanmıştır. Müslüman toplumun tarihi, kültürel ve dini yapılarının önüne set çekecek politikaların hayata geçirilmesi kadar, asimilasyon uygulamaları da söz konusu bu nüfus ayrımcılığında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, birbiri ardı sıra merkezi gücü teşkil eden Tay

² *Ho*, yani Çin Müslümanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Forbes 1988b). *Çam* (*Champa*) Müslümanları için ayrıntılı bilgi için bkz: (Scupin 1988).

hükümetleri, Patani Malay Müslümanlarının tarihsel bir devamlılığın ürünü olarak yerleşik oldukları topraklardaki varlıklarını genel nüfus içerisinde eritme gayretlerinden uzak durmamışlardır.

Nüfus üzerinde belirleyicilik rolünde öne çıkan bir diğer politika ise, zorunlu/gönüllü iç göçlerle Tay Budist gruplarını Patani topraklarındaki iskân uygulamalarıdır. Bunun başarıya ulaşmış tipik örneği, Satun Eyaleti'dir. 1980'li yıllara kadar Patani'deki eyaletlerden biri olarak metinlerde zikredilen Satun'un, artık bu özelliğini yitirdiği söylenebilir (Wan Mahmood 1999: 116). Birbirine komşu olan üç eyaletten coğrafi olarak kopuk olması, Bangkok yönetiminin uyguladığı politikalara yoğun bir şekilde maruz kalması gibi gelişmelerin sonucu olarak Satun'da lengüistik, dini ve kültürel farklılığı ile öne çıkan Malay Müslüman nüfusun yoğunluğu kaybetmiş (Futchs 1970: 23) ve bugün Satun'da Müslüman nüfusu %50'lere düştüğü gibi, bu nüfus 'dezavantajı' nedeniyle Satun Eyaleti adı 'Büyük Patani Eyaleti' içerisinde de yer almamaktadır.

Siyasi Bağımsızlık

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)'nin üyesi olan Tayland, bölgede Amerikan'ın güçlü bir müttefiki konumundadır. *Muang-Thai*, yani 'Özgür Ülke' olarak da tanınmasının nedeni, Tayland'ın 19. yüzyıl başlarından II. Dünya Savaşı'na kadar ki süreçte Hint-Çin'inde varlık gösteren Avrupa sömürgeci güçlerinin 'doğrudan' nüfuzu altına girmemiş olmasıdır. Bunun askeri bir varlıktan değil, öncelikle Hint-Çini'ndeki Fransızların ve Burma'daki İngilizlerin birbirleriyle rekabeti, doğrudan etkileşimlerine olanak tanımayacak bir tampon bölgeye ihtiyaçları ve de Siam yönetiminin siyaseten bu iki gücün çatışmasından faydalanabilme çabasından kaynaklandığı görülür. Bunun uluslararası siyaset dilindeki karşılığı 5 Ocak 1896 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ve Siam'a müdahale edilmemesini öngören anlaşmadır (Gilqun 2005: 66).

Siam'ın siyasi bağımsızlığının bir veçhesinde yüzyılların kurumu Monarşi'nin direnci yer alırken, öte yanda birbirine muhalif iki Avrupa gücü arasındaki rekabet ve bir şekilde Avrupa'daki sorunların bir uzantısı olarak ortak sınır paylaşmama arzusu yattığı iddia edilebilir (Loos 1999: xiii). Bu bağlamda, siyasi egemenliği devam etmekle birlikte Siam'ın, özellikle İngilizlerin bölge ticaret ve siyasetindeki rollerine paralel olarak görece bir işlev yüklendiği rahatlıkla ifade edilebilir. Sömürgeci güçlerin doğrudan

siyasi müdahalesine konu olmamasına ve çevre ülkelerde görüldüğü üzere milli bir ordunun dış güçlere karşı mücadele vermemesine rağmen, ülkede ordunun gücü farklı yönelimlerle ortaya çıkmıştır. Aşağıda değinileceği üzere, 1932 yılındaki ‘kadife’ devrim, köklü monarşi kurumunun siyasi güç ve yetki sınırlarını daraltarak parlamenter sisteme geçmeyi öngörmüştür. Ancak bu süreci, tümüyle sivil bir açılım olmak yerine, sarayın ordu içerisindeki atamaları yönlendirme gücüne karşı beklenen eleştirel yaklaşımın sivil unsurlarla birleşmesinden neşet eden siyasi bir dönüşüme tekabül ettiği şeklinde yorumlamak çok daha doğrudur. Bunun bir uzantısı da 1939 yılında, dönemin siyasi elitlerince daha milliyetçi bir isim olduğu ileri sürülen ‘Tayland’ adının verilmesidir.

Tay Toplum Yapısı

Tay toplumu, tıpkı bölgenin diğer toplulukları gibi köy ölçekli görece küçük yerleşimlere dayalı bir yapılanma gösterir. Tarımın özellikle de bölgenin temel tüketim ürünü olan çeltik tarımı, küçük ölçekli ticari faaliyetler kendine yeter bir toplum yapısı ortaya çıkarması dolayısıyla köy yerleşimlerinin kültürel bütünlüğü temsil ettiği ileri sürülebilir (Walker 2009: 3, 5). Bu toplumda geleneksel bir değer olan ve ‘krenj jai’ adı verilen kavram, Tay halkının gündelik ilişkilerinde başat rol oynamaktadır. Patron-müşteri ilişkisiyle bağlantılı olarak üst/ast ilişkisinde, özellikle de üste karşı meydan okumama, sorun çıkarmama, sıkıntıya neden olmama şeklinde değerlendirilebilecek bir davranış tarzının ortaya konmasıdır (Neher 2000: 61).

Tay toplumu, Surin Pitsuwan’ın ifade ettiği üzere tarihsel, sosyolojik ve kültürel olarak ‘dikey’ yapılanma sergiler (Pitsuwan 2006: 291). Yani, hiyerarşinin son derece önemli olduğu bu yapı, kendini sadece sosyal ilişkilerde değil, siyasal yaşamda da ortaya koyar. Bu geleneksel yapının bazı kayda değer faydaları yanında, modern koşullar ve kurumlar bağlamında manipülasyona açık yönleri de vardır. Bunun en bariz örneğine, ordunun siyasal ve toplumsal yaşam üzerinde kurduğu hegemonyada anık olunur. Hiç kuşku yok ki, bu yapı Patani bölgesinde de devletin resmi organları vasıtasıyla kendini açığa vurmaktadır. Özellikle, Patani sorununun önemli bir bölümünün bu yapıyla ilişkisinden söz edilebilir. Patani Malay Müslüman toplumunda, eşitlikçi karakter baskın olduğu dikkate alındığında idari, yargı, eğitim vb. kamu alanlarındaki hizmetlerin verilisinde, çeşitli resmî tören ve seremonilerde Patani halkının ne tür zorluklarla karşılaştıkları ortaya çıkacaktır.

Tay toplumunda, çeşitli bölgelere dağılmış olan Çin ve Malay kökenli azınlıklara rastlanır. Malayların tümü kendilerini İslam dini sınırları içerisinde kabul ederken, az da olsa Tay kökenli olup İslamiyet'i benimsemiş olanlar da vardır. Bunun ötesinde, Çam (Champa), Yunnan (Çin) kökenli Müslümanlar da Tay toplumunda varlık sürmektedir. Tayland, Müslümanların din işlerini Tayland İslami İşler Komitesi aracılığıyla yürütmektedir. Bu kurumla bağlantılı olarak bir müftü görev yapmaktadır.

Budizm'in Toplum Yapısındaki Yeri

Tayland üzerinde yükseldiği toprak parçasının, güneyde Müslüman Malaylar toplumuyla, kuzey ve doğuda Budist ve animist toplumlara çevrili oluşu, Tay toplumunda dine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Antropolojik özellikleri dikkate alındığında Hint-Çin'i toplum gruplarından kabul edilen Tay toplumunun üzerinde yükseldiği toprak parçası, Çin'e ve Hindistan'a yakınlığı bağlamında Budizm'in gelişme gösterdiği önemli coğrafyalardan biridir. Neredeyse tüm bölgede varlığını hissettiren 'ruhlar' inancı (*animism*) Tayland'da da görülmektedir (Neher 2000: 55). Bu anlamda, Budizm başat dini özellik olmakla birlikte ruhlar inancı ile Clifford Geertz'in kavramına müracaat ederek söylersek 'eklemlenmiş' (*syncretic*) yapı gösterir.

Tayland, Budizm'le monarşinin iç içe geçtiği bir toplumdur. Bu nedenle, ülkenin aidiyetini Budizm'e bulduğunu ileri sürmek abartı olmayacaktır. Budizm'in devlet dini haline gelmesi Kral Ramkhamhaeng döneminde gerçekleştiği dikkate alındığında (Bunchua 2005: 268), aradan geçen yüzyıllar boyunca bu ilişkinin devlet ve toplum yapısına derinden nüfuz ettiği görülür. Bu anlamda din yani Budizm, bu toplumda sadece halk tabakalarında ve rahipler sınıfında (*Sangha*) önem taşımakla kalmaz, aynı zamanda yönetici elitin de sıkı bir bağla bağlandığı bir alan olarak dikkat çeker. Budizm ilkeleri çerçevesinde kurumsallaşan monarşi, barış ve zenginliğin oluşumunda merkezi bir öneme sahiptir (Suwannathat-Pian 1988: 31).

Bu bağlamda, Tay kralı, aynı zamanda bir Budist kraldır. Bunda hiç kuşku yok ki, bir milliyetçi vurgunun ortaya çıktığı görülür. Tam da bu noktada, yani monark-halk ilişkisindeki hiyerarşik katmanlaşmanın Budizm'in ilkelerinde karşılığını bulduğu ifade edilmelidir. Bir şekilde 'üst/ast' ilişkisi olarak değerlendirilebilecek bu durum, Budizm'in en önemli iki kavramı 'merit' ve 'karma'da ortaya çıkmaktadır. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, Budist Kral, gücünü Budizm'in 'ayrıcalıklı nitelikler' (*merit-dharma*) ilkesinden alır (Neher 2000: 55). Bu bağlamda, kral halkı üzerinde

sahip olduğu meziyetlerle siyasi iktidarını kurarak hem bu dünyanın hem de öteki âlemde koruyuculuk vasfıyla kutsal bir nitelik kazanır (Suwannathat-Pian 1988: 13). Bu özelliklerle donanmış monarka karşı kaynağı halk olan bir siyasi müdahale söz konusu değildir.

Monarkla halk arasındaki ilişki tek yönlülük arz eder. Yani monark, Budizm'den esinlenerek sahip olduğu varsayılan on meziyete dayanarak halkı üzerinde siyasi meşruiyet sağlarken, bunun toplumsal veya siyasal bir sağlaması yoktur. Ancak monarkın halkın refahından sorumlu olması, herhangi bir dönemde halkın maddi sıkıntılara duçar olup olmadığı da bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Suwannathat-Pian 1988: 31).

Dini inanç yapısı bağlamında putperest olan Tay toplumunda monarşi Budizm'le özdeştir. Tarihin erken devirlerinden itibaren varlığını sürdüren Budizm, devlet kademelerinden sıradan halkın yaşamına kadar gelenek ve kültürü şekillendiren başat bir organ hüviyetindedir. Bu topraklarda Budizm'in gücünü göstermesi bağlamında, arkeolojik kazılarla ortaya çıkartılan 7. yüzyıldan itibaren Budist tapınakları ve kalıntılarının varlığı dikkat çekicidir (Cœdès 1969 a: 1; Hudak 1994: 55, 60). Bu anlamda, Tayland'da nüfusun %83'ü Budist iken, bu oran küresel Budist nüfusunun %13'üne tekabül etmektedir (Starr 2019).

Bu noktada, Tayland tapınaklarıyla, ritüelleriyle bu dinin toplumsal yaşamdaki canlılığını ortaya koyar. Budizm'in devlet dini olarak ortaya çıkmasında ve seküler bir kurum olan monarşiyle kozmolojik ilişkisinin izlerini 'bağımsız' Budist gruplarını kontrol altına alma çabasının bir ürünü olduğu görülür. Buna son verme adına, Bangkok merkezli Budist yapılanması bir politika olarak devreye sokulmuştur. Budizm, o günden bugüne Tay kimliğinin en önemli ögesi olarak varlığını sürdürmektedir (Connors 2003: 5). Bu amaçla *Theravada* geleneğinden farklı olarak, 19. yüzyıl başlarında Bangkok'da bir Tay Budist rahip tarafından kaleme alınan, 'Pathamasamodhikatha' adlı *Budoloji*, yani Budha (Siddhartha Gautama) biyografisini konu alan metindir. Tarihi süreçte, Tay kralları sembolik ve ritüel olarak Budist kozmolojisiyle ilintilendirilmişlerdir (Reynold 2004: 165, 167).

Yukarıda görüldüğü üzere Tayland siyasi ve toplum yapısında Budizm'in önemi tartışılmaz. Tayland, monarşiden başlayarak toplumun alt katmanlarına kadar Budizm geleneğine bağlılığı ile dikkat çeker. Ülkenin önemli azınlık gruplarından olan, Çinlilerle Tayların sosyo-kültürel barışıklıklarının temelinde de bu Budist kültürü gelmektedir (Kulick, Wilson 1992: 97). Tay

halkının göz ardı edilmeyecek bir bölümünün Budizm öncesi dini inançlar olan Brahman ve ruhlara tapınmayı sürdürdüğü düşünülürken, ülke sosyodini yaşamında eklektik bir görüntü ortaya çıkar. Özellikle, kırsal bölgelerde köy temelli topluluklar kendine yeter bir sosyo-ekonomik bütünlük sergilemektedir.

Bu yapı, bir anlamda merkez güçler karşısında bağımsızlığın yolu olarak da algılanmaktadır. Geçmişten tevarüs eden bu yapı içerisinde elbette otorite, yani güç makamının rolü köyü dış etkilerden koruyan bir özellik taşır. Bu otoriteyi destekleyen en önemli kurum ise, manevi dünyayı oluşturan ve her köyün kendi 'koruyucu güçleri' telâkki edilen birtakım ruhların varlığına duyulan inançtır (Walker 2009: 7). Köyün ekonomik anlamda kendine yeter şartlara haiz olması kadar, dini inanç yani Budizm'in ilkeleri gereği, mal biriktirme, materyalizme yönelme yerildiğinden gerek merkez gerekse dış unsurların mal üretimi olgusunu Avrupa kapitalist değerleri çerçevesinde hayata geçirilmesinin önündeki en önemli engel olarak yorumlanmaktadır (Neher 2000: 56).

Bu köklü geleneğin günümüz iç göç, sanal etkileşimler, eğitim, üretimin kapitalistleşmesi gibi unsurlar karşısında ne denli varlığını koruduğu da bir başka soru olarak ortada duruyor. Bu noktada, hiç kuşku yok ki, benzer toplumsal ve dini bağılıklar noktasında erozyonlara Tay toplumunda da rastlandığı rahatlıkla söylenebilir (Haughton 2009: 47).

II. BÖLÜM

Tayland'ın Kadim Tarihi

Budist ve Hindu inancına bağlılığı ile dikkat çeken ve bugüne kadar bu özelliğini devam ettiren Siam toplumunun çeşitli prenslikler etrafındaki siyasi yapılanması erken dönemlere rastlar. Bu anlamda, Kamboçya hâkimiyetinden kurtulup, nihayetinde 1238 yılında *Sukhothai*'de kurulan ve 14. yüzyıl ilk yarısına (1378) kadar varlığını sürdüren Krallık, Siam'ın tarihteki ilk devlet yapısını teşkil eder (Bunchua 2005: 268). Bu dönem, aynı zamanda Siam'ın teritoryal yayılımını Malay topraklarına doğru gerçekleştirdiği bir dönem olarak da bilinir. Ayrıca, Laos ve Burma topraklarına doğru yayılmanın da başlangıcı gene bu döneme tekabül eder. 14. yüzyıl ortalarında, Takımadalar coğrafyasında denizci bir devlet olarak yükselen Majapahit Krallığı ile ticari ilişkileri olması (Reid, Diokno 2003: 2), aynı zamanda etki alanına da işaret ettiği anlamı taşımaktadır.

Bununla birlikte, hiç kuşku yok ki, Tayland'ın tarihi geçmişinde iz bırakmış en önemli siyasi yapı Ayutha Krallığı'dır. 1350 yılında Ayutha adıyla kurulan Krallık, siyasi egemenliğini, 1767 yılına kadar devam ettirmiştir (Dumarçay 1991: 23). O dönemden bugüne kalan ise ülkenin güneyindeki Ayutha adıyla anılan şehirdir. Bu dönem, bölgedeki Khmer varlığına karşı Tay (*Thai*) etnik unsurunun gelişme gösterdiği yüzyıl olarak da kabul edilir (Hudak 1994: 55). Ayutha, Tayland Körfezi'ne yakınlığı nedeniyle önemli bir ticaret merkezi işlevi görmüş ve bu bağlamda, doğudan ve batıdan pek çok tüccarın yerleştiği, ekonomik faaliyet sergilediği bir merkez olmuştur. Bunun pratikteki karşılığı, Ortadoğu ve Batı Asya'dan, örneğin Arabistan ve Fars bölgesinden tüccarları bölgeye çekebilecek kadar zengin olanaklar sunmasıydı (Coresao 1990: 104). Ekonomik değerinin yanı sıra, tıpkı Burma Krallığı gibi zaman zaman agresif politikalar izleyerek bölgesinde yayılcılık ve teritoryal genişleme hedefleri gütmüştür. Bununla birlikte, zaman zaman Hint-Çin'indeki güç mücadelelerine de taraf olmuştur. Bu süreç Burma'nın siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaya başladığı 16. yüzyılda rekabete ve çatışmaya dönüşmüştür. Bu anlamda, özellikle Burma ile uzun süren savaşlar, 1767 yılında kısa süreliğine de olsa, Burma hâkimiyetine girmiştir (Frankfurter 1969: 191; Dumarçay 1991: 28). Burma ile yaşanan bu son siyasi mücadele ülke yönetim merkezinin Ayutha'dan 1782 yılında Bangkok'a taşınmasına ve *Chakri* hanedanlığının başlamasına neden olmuştur. Ayutha dönemini sona erdiren bu istilanın ardından, Tayland topraklarında 'Somdet Chao Phya' tarafından kurulan *Chakri* hanedanlığı boy vermiştir. Bu hanedanlık o günden bugüne kraliyet ailesini oluşturmaktadır (Frankfurter 1969: 191; Hudak 1994: 58; Gilqun 2005: 64).

Bu noktada, Siam'ın güneyde farklı dini-kültürel yapının hâkim olduğu Malaya topraklarına ilgisine değinmekte fayda var. Bu ilginin erken dönemlere dayandığı bilinmektedir. Bunda hiç kuşku yok ki, Malaka Boğazı çevresinde hâkimiyet kuran Srivijaya ve Majapahit gibi iki büyük denizci devletin varlığına karşı siyasi ve teritoryal egemenlik kaygısı gütmesi yer alır. Bu sürecin bir devamı olarak Siam Krallığı'nın 15. yüzyıl ortalarında, giderek gelişme gösteren Malaka Sultanlığı'nı hâkimiyeti altına alma çabası içerisinde olduğu görülür. Bu amaçla birkaç deniz seferi düzenlenmişse de Siam güçleri bölgede egemenlik kuramadı. Akabinde elçi ve hediye değiş tokuşu yapılarak barış tesis edildi (Hall 1981: 197). Portekizlilerin 1511 yılında Malaka'yı ele geçirmeleri bölgede güç dengelerinin de değişmesine neden oldu. Malaka Sultanlığı sonrasında Yarımada'da kurulan Malay Sultanlıklarının siyasi ve askeri sınırlılıkları Siam'ın önünü açmış ve söz konusu sultanlıklarla koruyucu-vasal devlet ilişkisine bağlamıştır.

Bu süreçte Siam Krallığı'nı dolaylı olarak bölgeye entegre eden ise Portekiz politikalarında aramak gerekir. Malaka'nın ele geçirilmesinin ardından ünlü Portekizli komutan Albuquerque, İslam Sultanlıklarına ve Müslüman tüccarlara karşı girişimleri arasında, Hindu Siam Krallığı kadar Sunda ve Panarukan'daki Müslüman olmayan bölgelerle teması kayda değer gelişmelerdi. Portekiz yönetimi, Malaka şehrinde ise Hindu tüccarlara imtiyazlar ve haklar verirken, Müslüman tüccarları mümkün olduğunca bölgeden çıkartmaya çalıştı. Bunun sonucu olarak, Müslüman tüccarlar Açe bölgesindeki limanlara yönelmeye başladılar (Schrieke 1955: 42).

Portekizli meşhur tarihçi Tome Pires'in vurguladığı üzere, Ayutha Krallığı ile Malay devletleri arasında koruyucu-vasal devlet ilişkisi geliştirildiği bilinmektedir. Örneğin, 1592 yılında Kedah Sultanlığı, Ayutha'nın vasal devleti olarak vergi ödüyordu. Hollanda kaynaklarına göre de 1640 yılında Patani benzer bir ilişki içerisindeydi (Corteseo 1990: 105; Aphornsuvan 2007: 16). Bu dönemde Patani ile ilişkiler, koruyucu-vasal devlet ilişkisine bağlı olarak yürüyordu. Bu sistem, sadece bu iki siyasi yapı arasında değil, bölgedeki diğer devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde başat bir siyasi model olarak ortaya çıkıyordu. Vasal devletin yıllık vergileri karşısında koruyucu devletin de hediyelerle vasal yönetimi tanıdığını ifade ediyordu. Karşılıklı egemenlik tesisi ve bunun sürdürülebilirliğine imkân tanıyan bu yapı içerisinde ekonomik faaliyetler öncelikli bir yer tutarken, toplumsal ve kültürel yapı üzerinde herhangi bir baskı ve zorlama uygulanmıyordu (Aphornsuvan 2007: 16).

Siam Krallığı, tarihin erken dönemlerinden itibaren Malay Yarımadası'na inerek Malaka Boğazı'nda önemli bir güç tesis etme niyetini son döneme kadar muhafaza etti. Bu anlamda, Burma saldırılarından kendini kurtardığı sürece ilgisini güneydeki Malay topraklarına yöneltmiştir. 19. yüzyılda Patani, Kedah, Kelantan, Terengganu'ya yönelik siyasi ve askeri nüfuz girişiminin ardında böylesi bir tarihsel boyut bulunmaktadır. Ancak meşhur tarihçi Hall'ın ifadesiyle; Siam Krallığı'nın yönetimini ele geçiren Chakri Hanedanlığının Siam tarihinin en güçlü siyasi yapısı olarak ortaya çıkması üzerine, İngilizler siyasi kararlarında değişikliğe gitmek zorunda kaldılar. Siam'ın bu girişimi, Hindistan-Çin arasında hayati öneme sahip ticari faaliyetini koruma arzusunda İngiliz yönetiminin çıkarlarıyla uyuşmadığından, o döneme kadar bir anlamda kayıtsız kaldıkları Malaya Sultanlıklarıyla siyasi ilişkileri geliştirmeye yönelmişlerdir (Hall 1981: 553).

Batı'yla İlk Temaslar

Avrupalıların doğunun zenginliklerine ulaşma ve bu bağlamda aralarındaki rekabet Siam'da da kendini ortaya koyar. Bu çerçevede, Batılıların bölgeye ilk gelişi seyyah, misyonerler ve tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Bunun ilk örneğini, yukarıda kısaca değinildiği üzere, 16. yüzyılda Portekizlilerin kısa süreli temasları oluşturur. Ardından İngiliz, Hollanda, Fransa'nın tıpkı bölgedeki diğer ülkelerde olduğu gibi ticaret ofisleri açtıkları bilinmektedir.

Siam-Fransa İlişkileri

Bir misyoner delegasyonunun 22 Ağustos 1662 tarihindeki ilk ziyaretin akabinde, Siam Krallığı bunun karşılığı olarak Avrupa'ya bir heyet göndermiş; Papalık makamı ve Fransa Krallığı'na yapılan ziyarette Siam'ın Katolik misyonerlere yönelik yardımlarından dolayı takdir edilmiştir. Fransız Katolik misyonerlerinin hüsnü kabul görmesi, Fransa'da yankı uyandırmış ve akabinde 1664 yılında Colbert, Hollanda Doğu Hint Şirketi'ne benzer bir ticari şirket kurarak Siam'da bir ticaret istasyonu açılmasına ön ayak olmuştur. Söz konusu bu ticaret istasyonu, 1680 yılında hayata geçirilmiştir. Bu dönemin ilgi geçen bölümü hiç kuşku yok ki, Siam'ın 1680-1688 yılları arasında üç elçi göndermesidir. Fransa ile geliştirilen bağın somut göstergesi dönemin Siam Kralı Somdet'in Fransa Kralı 16. Lui'ye üç kez elçi göndermesinde ortaya çıkar (Cœdès 1969b: 7, 8).

Bu süreçler sonunda imzalanan anlaşmalarda Fransızlar ticarete tekel imkânlarını yakalarken, aslında Siam Kralı'nın bunun karşılığında ne gibi kazancının olduğu sorgulanabilir. Ancak burada şunu vurgulamak gerekir ki, ticaret anlaşmalarında Siam Krallığı'nın koyduğu bir madde yani, bütün ticari metaller Krallık depolarından temin edilmesi dikkat çeker. Ayrıca, 1686 yılında 12 Siamlı öğrenci Fransa'da öğrenime gönderilmesi de bu dönemin bir diğer öne çıkan gelişmesidir (Cœdès 1969b: 10).

Siam-İngiltere İlişkileri

Siam-İngiliz ilişkiler, İngiliz Krallığı'nın Hint Okyanusu'nu çevreleyen topraklarda kurduğu ekonomik ve siyasi hâkimiyetten bağımsız değildir. İngilizlerin Siam topraklarında ticari faaliyetinin 17. yüzyıl başlarına dayandığı görülür. Bu dönemde, Ayutha Limanı İngiliz tüccarlarının faaliyetlerine konu oluyordu. Örneğin, John Davis'in Patani sahili açıklarında

Japon korsanlarca öldürülmesi, Foulke Grevil'in 1600 yılında Kraliçe Elizabeth'e Doğu Adaları'nda ticaretin öncelenmesi konusunu ele alan raporu vs. bunun somut kanıtlarıdır (Nunn 1992: 86). İngilizlerin Çin'le olan ticaretlerinde Patani ve Ayutha limanlarındaki yapılanmaları büyük önem arz ediyordu. Patani'nin bu dönemde, güneyden getirilerek Çin pazarlarına ulaştırılan baharat ticaretinde rol oynaması nedeniyle (Hall 1981: 323), İngilizler büyük umutlarla burada ticari faaliyetlere başladılar. Öyle ki, Patani limanı Doğu Çin Denizi'ne açılması ile Siam, Kamboçya, Koçhin (Çin), Borneo ve Japonya'ya kadar uzanabilecek geniş bir deniz ulaşım ağının bir parçası olarak düşünülüyordu. Bu noktada, Japon ticaret gemilerinin 17. yüzyıl başlarından itibaren, o dönem Siam sınırları içerisindeki Patani limanına geldiği biliniyor. Bunun karşılığında, 1599 ve 1602 yıllarında Patani'den kalkan ticaret gemilerinin Japonya'yı ziyaret ettiği de vakidir (Nunn 1922: 82).

Ancak, Hollandalılarla nükseden çıkar çatışması nedeniyle İngilizlerin varlığı ancak 1623 yılına kadar devam etmiş ve bu çıkar çatışması nihayetinde, Patani açıklarında bir deniz savaşına kadar varmıştır. Hollanda donanmasının İngiliz gemilerine saldırması üzerine, dönemin Kadın Sultanı İngilizleri ve ticaret merkezlerini korumaya almıştır. Hollanda'nın bu güç gösterisine rağmen, Patani'deki varlığı kısa süreli olmuştur (Nunn 1922: 88-9; Bassett 1961: 90; Hall 1981: 383, 530). Bu ilk girişimlerin ardından, İngilizlerin zamanla Hindistan'a yerleşmeleri ve Çin ile ticaretlerinde tampon bölgeler oluşturma stratejileri, 18. yüzyılda Siam'la ilişkilerini farklı boyutlara taşımıştır. Hindistan merkezli kurulan bu güçlü yapı bir yandan güvenlik öte yandan, zengin tarım ürünlerine ulaşma arzusu gibi sebeplerle yönünü doğuya çevirdiğinde, Bengal'den Burma'ya giren İngiliz güçleri Siam Krallığı'na komşu olmuştur. Bir diğer sınır ilişkisi ise, 1786 yılında Malay Yarımadası'nda Penang Adası'nın Kedah Sultanı'ndan kiralanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Bir yandan, İngilizlerin Hindistan-Çin deniz ticaretinde güvenli ara noktalar oluşturma projesinin bir ürünü olan Penang Adası'na yönelik ilgisi ortaya çıkarken, kuzeyde Siam Krallığı -tıpkı yüzyıllar öncesinde kuzeyde Burma saldırılarına karşı Shan kabilelerini Siam yönetimi altına almak suretiyle kendi teritoryal güvenliğini sağladığı gibi (y.y. Sir Arthur P. Phayre's Account: 33)- tampon bölgeler oluşturma siyaseti güdüyordu. Bunun bir sonucu olarak, Müslüman Malayların yüzlerce yıl üzerinde konuşlandıkları

Malaya Yarımadası'na kadar nüfuz etmiş ve Bengal Körfezi ve Hint Okyanusu'na açılan önemli bir toprak parçası olan Kedah üzerinde hâkimiyet tesis ediyordu. İngiltere ve Siam Krallıkları arasındaki bu teritoryal yakınlık, 1826 yılında imzalanan Bangkok Anlaşması ile resmîyet kazandı. Bu anlaşmanın hiç kuşku yok ki en önemli maddesi Kedah'ın Siam siyasi hâkimiyetine karşılık, İngilizlerin Siam'a bağlı Kedah, Kelantan, Terengganu gibi Müslüman Malay Sultanlıkları'nda ticari imtiyazlar elde etmesidir (Suwannathat-Pian 1988: 83).³ Bu anlaşma, Siam'ın 'siyaset-güvenlik' önceliğine karşılık, İngilizlerin 'ekonomi-güvenlik' yaklaşımının en güzel ifadesidir. Bu anlaşma, Siam Krallığı'nın 1909 yılında siyasi hâkimiyeti altına girmesine kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Bu gelişme, Malay Yarımadası'nın paylaşılması projesi olarak ortaya çıkmış ve etkileri bugüne kadar uzanacak bir siyasi düzeni ortaya çıkarmıştır (Suwannathat-Pian 1988: 17, 54, 77).

Burma'da siyasi ve askeri hâkimiyet elde eden İngiltere'nin varlığına karşılık, Hint-Çin'inde Fransa'nın konuşlanma arzusu Siam'ı, bu iki Avrupa gücü arasında bırakmıştır. Özellikle, 1855'den itibaren uluslararası ticarete kapılarını açan Siam'da İngilizlerin ticari ve ekonomik varlığı giderek önem kazanmıştır. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, örneğin 1890'larda, İngilizlerin Bangkok ekonomisinin %70, kimi araştırmacılara göreyse, %90'ını elinde bulundurması bu gerçeği ifade etmektedir. Bu ekonomik güç, hiç kuşku yok ki, zamanla ülke siyasi yapısının da zamanla bundan etkilenmesinde önemli bir faktördü. Temelde burada her iki tarafın karşılıklı pragmatik ilişkisinden bahsedilebilir. İngilizler Siam yönetimine 'reform' çabalarını destek verirken, karşılığında ülke ekonomisinde de söz sahibi oluyordu (Koch 1977: 69; Loos 1999: xiv, xv).

Batı'ya Karşı Tepkiler

Monarşi yönetimi içerisinde Batılı unsurlara karşı negatif algının gelişmesinde, 17. yüzyıl ikinci yarısında Kral Narai (1656-1688) döneminde Saray'a danışmanlık yapan Yunan asıllı Constantine Phaulkon'un diğer Batılı unsurlar karşısında Fransızları kayırcı politikalar yürütmesiyle bağlantılıdır. 1685 yılında Fransa Kralı XIV. Lui'nin Siam'a elçi gönderdiği dikkate alındığında, bu ilişkinin boyutları anlaşılabilir. Aslında Phaulkon'un bireysel tecrübesi, Siam Krallığı'nda söz konusu bu yüzyıllarda dışardan herhangi bir

³ Bu anlaşma *Burney Anlaşması* adıyla anılmaktadır. bkz: a.ge, s. 77.

güç nüfuzuna izin verilmemesinin bir ifadesidir. Süreçte Batılı unsurlarla ticari olmasa bile, siyasi ilişkiler neredeyse dondurulmuştur. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, bölgenin diğer ülkelerinde Batılı unsurların ticari faaliyetlerine paralel olarak yürüyen güçlü bir siyasi müdahale Siam'da ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte, Batılı unsurların krallık üzerinde kayda değer müdahalesinin, 19. yüzyıl ikinci yarısının kendine özgü koşulları içerisinde yer bulmaya başladı (Samudavanija 1987: 25; Ingram 1971: 6; Hudak 1994: 58).

III. BÖLÜM

Tay (*Siam*) Modernleşmesi

Batılı sömürgecilerin bölge ülkelerinde göttükleri en büyük hedef ekonomi yönetimini ellerine geçirme arzusuymdu. Siam Krallığı bunun en açık örneğidir. Öyle ki, İngilizlerle yapılan ticaret anlaşmaları, Siam yönetimi aleyhine seyretmesinin de reform çabaları üzerinde azımsanmayacak bir baskı unsuru olduğuna kuşku yok. 1851-1910 yıllarını kapsayan bu dönemin hiç kuşku yok ki, Siam modernleşmesinin temellerini atmaları bağlamında öne çıkan iki kralı Mongkut (1851-1868) ve Chulalongkorn'dur (1868-1910). Özellikle, uzun yıllar Budist manastırlarında öğrenip gören, bu süreçte Sankritçe, Pali, Latince ve İngilizce gibi birkaç yabancı dil öğrenen, Batı tarihi ve bilimi üzerine çalışmalar yapması dolayısıyla entelektüel bir kişiliğe sahip Mongkut, ülkesini uzun bir aradan sonra yeniden Batılılarla ilişkilere açması dolayısıyla modernleşmesinin babası sayılabilir (Barmé 1989: 16-17). 1826 yılında imzalanan Bangkok Anlaşması'ndan sonra İngilizlerin, siyasi ve ekonomik çıkarlarını gözeterek yukarıda zikredilen özellikleri nedeniyle Mongkut'u tahta geçirmeye niyetlendiği görülür.⁴ Bu süreç, aşağıda ele alınacağı üzere, oğlu Chulalongkorn döneminde daha da gelişme göstermiştir.

Bu iç faktörün yanı sıra, hiç kuşku yok ki, Siam modernleşmesinde dış faktörlerin de rolü vardır. Özellikle, Avrupalı sömürgeci güçlerle bir yandan güneyde İngilizler, doğuda Fransızlarla sınır olmaya başlaması dönemin krallarını sömürgecilerin doğrudan nüfuzundan kurtulma adına reforme itmiştir. Özellikle, finans ve yönetim yapısında ortaya konan bu modernleşme çabası, aynı zamanda merkezi yönetimin güçlenmesinde başat rol oynamıştır (Barmé 1993: 7, 9; Koch: 1977: 69; Pariatra 1993: 879).

⁴ Aynı zamanda, Kral IV. Rama adıyla da anılmaktadır (Wertheim 1961: 54; Gilin 1969: 28; Ingram 1971: 6).

Bu noktada, Siam'ın bölgede önemli bir siyasi güç merkezi olan Çin'le ilişkilerine değinmekte fayda var. Konfüçyüsçü değerlere bağlı Çin ile Budist geleneğinin güçlü temsilcisi konumundaki Siam, tarihin erken dönemlerinde yaşanan göçler nedeniyle birbirine yakın iki ulus olarak değerlendirilebilir. Siam topraklarında kurulan görece güçlü ve istikrarlı siyasi yapı, bir kara devleti olması hasebiyle teritoryal güvenliği öncelemiş ve bu anlamda bir yandan topraklarını genişletirken, bir yandan da vasal devletler vasıtasıyla ana kara parçasını çevreleyen uydu devletlerle, güvenlik bloğu oluşturmuştur. Özellikle, Ayutha hanedanlığının sona erdiği 1767 yılından sonra Çin'le yoğun ticari ilişkiler geliştirilirken, bunun siyasi boyutunun pek öne çıkmadığı görülür. Bunun temel nedeni, Siam yönetiminin askeri ve siyasi yapı olarak kendi başına varlık gösterebilmesidir. Öte yandan, Siam-Çin ilişkilerinin etkisini kaybettiği dönem 1855 yılından itibaren başlar. İngiltere ve Siam Krallıkları arasında imzalanan "Bowring Anlaşması"yla (1855) İngilizlerin, Siam topraklarındaki ticareti faaliyetlerin büyük bir bölümü üzerinde tekel oluşturmalarından ve Çin'le geliştirdikleri ilişkilerinden ötürü, Siam yönetiminin devre dışı kaldığı görülür (Suwannathat-Pian 1988: 67).

Chulalongkorn'un iktidarının son yirmi yılı (1890-1910), reform çabalarının ağırlık kazandığı yıllardır (Ingram 1971: 1, 2). Bu yıllarda ülke vergi rejimi ve eyalet bakanlıklarıyla merkezi otoriteyi giderek güçlendirirken, aynı zamanda teritoryal kontrolü de beraberinde getiriyordu (Loos 1999: xv). Avrupa sömürgeciliğinin baskısı altında baş gösteren modernleşme hareketi Kral'ın İngiliz, Belçikalı, İtalyan ve Danimarkalı danışmanlarla ilgili reformları görece kısa sürede hayata geçirmesini sağlıyordu (Gilqun 2005: 66).

Modern Dönem

Ekonomik ve toplumsal reformlar nihayetinde, yönetimde de kendini göstermiş ve ordu ve sivil bürokrat işbirliğinin bir sonucu olarak 24 Haziran 1932 tarihinde kansız bir darbe girişimiyle mutlak monarşiden, parlamenter monarşiye geçiş yaşanmıştır (Anderson 1998: 265, 267). Bu süreç, hiç kuşku yok ki, Siam topraklarındaki modernleşme aşamalarından biriydi. Bir yandan monark öte yandan, Budizm'in toplum yapısına kazandırdığı değerler olan üst/ast ilişkisinin, Batı Avrupa toplumlarının kurumlara bağlı değerleri ile çatıştığına kuşku yok (Neher 2000: 59). Bu çerçevede, Batılı eğitim alan ve giderek orta sınıf değerlerini Tayland topraklarına taşımaya başlayan bir azınlık kitlenin çabası, ülkede üst/ast ilişkisi yerine, formel kurumsal ilişkilere dayalı bir yapıyı oluşturma mücadelesiydi.

Bu sürecin başlamasında, monarşide yaşanan otokratizmin ve nepotizmin önemi yadsınamaz. Batılı eğitim kurumlarında eğitim almalarına rağmen, ordu ve kimi önemli kamu kurumlarında meriotokrasi değil, saray ve çevresinin geleneksel yönetim biçimine dayalı atamalar karşısında, hak ettikleri sosyal ve ekonomik statülerinin verilmediğini ileri süren modern eğitilmiş elitin girişimi, modernleşme sürecinin doğrudan bir uzantısı olarak gündeme gelmiştir. Örneğin, Kral Prajathipok (VII. Rama), aristokrasi unsurlarının Devlet Konseyi'ne ve diğer üst düzey makamlara atanması ve bunların 1928 yılındaki Kamu Yönetimi Yasası'ndan muaf tutulmaları toplum katmanlarında özellikle de eğitilmiş sınıf arasında hoşnutsuzluğun giderek artmasına neden olmuştur. İçinde ordu mensuplarının ve Batıda öğrenim görmüş aydınların varlığının başat olduğu siyasi elit tarafından gündeme gelen bu siyasi değişiklik dönemin kralı tarafından da benimsenmiştir (Samudavanija 1987: 31; Ingram 1971: 3; Sar Desai 1989: 172).

Parlamentar monarşi, kralın mutlak gücü karşısında merkezden çevreye siyasi güç dağılımının bir ifadesi olarak ülke geleceğinde bir umut olacağı düşünülmüşse de geçen on yıllar zarfında bu yönde bir gelişme yerine, siyasi elit arasında güç mücadelesine konu olmuştur. Bir umut olarak doğan 1932 Devrimi, aradan geçen on yıllar boyunca, ülke kaynaklarının ve imkânlarının sadece Monarşi ve çevresine değil, halka aktarılması konusundaki uğraşında başarılı olunamamıştır. Bunun en açık örneğine, sadece 1932-1978 yılları arasında 13 askeri müdahalede, 8 anayasa değişikliğinde ve 30 idari yönetim değişikliğinin yapılmasında, yönetime talip olan hükümetlerin çok kısa süreli görev yapmalarında ve bunun neticesinde askeri hâkimiyetin neredeyse kurumsallaşmasında tanık olunmaktadır (Sar Desai 1989: 173). Ordunun daha sonraki yıllarda siyaset kurumuna müdahalesinde durma olmamış aksine, birbiri ardı sıra gelişen darbelerin sayısı toplam 18'e varmıştır.

Adına demokratikleşme denilen sürecin başlaması için yukarıda dikkate sunulan eğitim ve siyasal yapı ilişkisinin yanı sıra iç ve dış koşulların da göz önüne alınması gerektiği vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, ülkede geniş kitlelerin siyasal yaşama katılımının Marshal Sarit Thanarat'ın 1958-63 yıllarına tekabül eden Başbakanlığı dönemine denk geldiğine işaret edilir. Bu tarihler dikkate alındığında, dönemin en önemli uluslararası gelişmesi olan Vietnam savaşı ve Tayland'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne lojistik desteği gelmektedir. İki ülke arasındaki ilişki, Tayland'ın ihtiyaç duyduğu dış yatırıma kapı aralayacak önemli ekonomik gelişmelere yol açmıştır

(Anderson 1998: 268). Söz konusu ittifakın ekonominin yanı sıra, yükseköğrenim, kentleşme ve orta sınıflaşma gibi alanlara da şu veya bu şekilde katkısı olmuştur. Tüm bu süreçlerin siyasal sisteme yansımaları ise, ülke siyasal yaşamında yeni bir ses olarak sivil oluşumların varlığını ortaya koymuştur.

Ordu Kurumunun Varlığı

Sömürgecilere karşı bağımsızlık savaşı vermek zorunda kalmamakla birlikte, Tayland'da ordu kurumunun böylesine öne çıkmasına neyin sebep olduğu sorusu önemlidir. Bu noktada, kimi araştırmacılar sorunu Tayland'da modern eğitim kurumları ile geniş kitlelerin uzun dönem seçimlere iştirakinin engellenmesine bağlar. Öte yandan, ordu kurumunun, halk kesimleri üzerinde hâkimiyet tesis eden monarşi ve din (*Sangha*) ile üç güçlü kurumdan biri olmasını dikkate almak lazım. Bu kurumlar arasındaki pragmatik işlevsellik bağlamında ve de diğer iki kurumun hamisi olarak öne çıkan ise ordu olmuştur (Samudavanija 1987: 33).

Söz konusu bu siyasal yapılanmadan hareketle, bazı akademisyenler '*praetorian*' kavramına, yani ülke sivil siyasetinin sürekli ordunun güdümünde oluşuna atıfta bulunurlar. Aslında, siyasal yaşamı çekip çevirme işi anayasa yazımından, siyasi partilerin teşekkülüne, milletvekillerin belirlenmesine kadar sivillere inisiyatif alabilecekleri alan bırakmamacasına ordunun karar mekanizmasını şekillendirmesine bağlıdır. Bu sürecin ne denli dinamik olduğunu ortaya koyması açısından ordunun 1947, 1957, 1971, 1973, 1976, 1998, 2006, 2014 yıllarına tekabül eden belli başlı müdahalelerini hatırlamak gerekir.

Tabii burada kırılma noktasının, 1932 yılında mutlak monarşiye karşı bizzat ordu içindeki gruplarca yönlendirilen devrim olduğuna kuşku yok. Bu gruba mensup kişiler kendilerini 'Halkın Partisi' olarak adlandırsalar da süreçte siyasi partileşme yoluna gitmemeleri Tayland siyasal yaşamında bugüne kadar gelen sorunların belki de temel nedenini oluşturmaktadır. Öyle ki, 1932 Devrimi'nin Tay halkına getirmeyi vaat ettiği anayasal sistem, eşitlik ve temsili demokrasi bir türlü geniş kitleleri tatmin edecek boyutlarda ortaya konamamıştır. Ordunun bu ilk girişimi, tabiri caizse bir gelenek halini almış ve ordunun yeni kadroları her fırsatta güç kazanımı için darbe seçeneğini gündemde tutmuşlardır.

Bu süreçte, ordu ülkede monarşi karşısında yegâne güç merkezi niteliği taşıırken, aktif darbe dönemlerinin dışında sivil parlamenter siyasete müdahale gücünü kendinde bulmakta, ya kendi içerisinde veya sivil birikimler içinden uygun adayları Başbakan ve bakan olarak atayarak ülke yönetiminde aktif söz sahibi olmuştur (Anderson 1998: 268). Bunun son dönem örnekleri arasında, 1980 yılı darbesini müteakiben, “temiz asker” namı ile anılan General Prem Tinsulanond’un Başbakanlığa atanması bulunuyor (Baker, Phongpaichit 2005: 233). Bir diğer örnek ise, 13 Mayıs 2014 tarihindeki darbenin mimarı General Prayut Chan-o-cha’nın başında bulunduğu cunta rejiminin beş yıl boyunca Ulusal Barış ve Düzen Konseyi (*National Council for Peace and Order-NCPO*) marifetiyle ülkeyi yönetmesinin ve bu yapının hazırlattığı anayasa taslağının kabul edilmesinin ardından, 2019 yılında yapılan seçimleri yine darbeci Prayut’un seçimden bir yıl önce yani, 2018 yılında kurduğu *Palang Pracharat* partisinin kazanarak hükümeti oluşturması teşkil ediyor (Busbarat 2018: 344; Lertchoosakul 2020: 337, 339).

Bu noktada dikkat çeken bir başka husus, ordunun ekonomi ile içli dışlı oluşudur. Ekonomik kazanımlar, siyasi güç temerküzü ile birleşerek vazgeçilmez bir çekim merkezi haline gelmiştir. Ve nihayetinde sürekli bir şekilde ordunun siyaset alanında, her seferinde giderek çok daha fazla mevzi kazanmasına neden olmuştur (Funston 2002: 311). Bunda elbette ki, politikacıların ülke siyasal yaşamına katılımı sağlayacak güçlü siyasi partileri kurmakta zaafı göz ardı edilemez. Ancak küresel gelişmelere paralel olarak ordunun sivil siyasete yaklaşımında da bazı pragmatik değişimler gözlemlenmektedir. Doğrudan müdahale yerine, sivil siyasetin dinamiklerini etkileyecek bazı yapılanmalara gidilmiştir. Özellikle, sivil halk arasında kurulan sözde ‘sivil toplum’ oluşumları ile orduya ihtiyaç olduğu hissi diri tutulmaktadır (Bunbongkarn 1988: 42, 43). Birbiri ardı sıra gelen askeri müdahaleler, sivil alanın ve siyaset kurumlarının olgunlaşması önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. En son, Pheu Thai Partisi başında, 2011 yılındaki seçimleri kazanan Yingluck Shinawatra’ya karşı Mayıs 2014’deki darbede de görüldüğü üzere, seçilmiş siyasetçilerin ‘halktan aldıkları’ gücü yetki süreleri dolmadan sonlandırmak zorunda kalmaları, kurumsal işleyişi her daim akamete uğratmaktadır. Siyasetteki bu intikalar, siyasi partilerin kendi içlerinde güçlü lider çıkarmalarına da mâni olmaktadır. Bu siyasi atmosfer, halk arasında ve de siyaset çevrelerinde ordunun desteğini al-amamış bir Başbakan’ın gücünün sınırları konusunda olumsuz bir imajın oluşmasına yol açmaktadır (Bunbongkarn 1988: 44). Aslında bu durum, ordu elitlerinin siyasal yaşamı kontrolleri altında tutmalarını sağlayan yegâne araç haline dönüşmektedir.

Bu süreçte, ordu içerisinde topyekûn birliktelikten bahsetmek mümkün değil. İç çekişmelerin siyaset sahnesine yansması parlamentoda azınlık/çoğunluk hükümetleri ve dolayısıyla istikrarsızlıkların kaynağı olagelmıştır. Bu bağlamda bazı örnekler üzerinde durmakta fayda var. Yukarıda zikredilen sürece eklenen ve Thanom-Praphat ikilisinin liderliğindeki siyasal yaşama noktayı koyan ordu müdahalesi, 1971 yılında vuku bulmuş ve bu yıllar özellikle Başkent Bangkok olmak üzere şehirlerde eğitilmiş, orta sınıf seçmenin taleplerini yüksek sesle dile getirmesine yol açmıştı (Anderson 1998: 269). 1973 yılındaki dev gösteriler 1950'li yıllarda başlayan ilk adımların geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir. 14 Ekim 1973'de çeyrek yüzyıldır ülkeyi yöneten asker kökenli idareye karşı gerçekleştirilen gösteriler sonucu üst düzey yöneticiler ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.

Bu dönem, ordu kökenli yöneticilerin yolsuzlukları, ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmeleri, öğrenci hareketlerinin sadece toplumdaki değil, aynı zamanda Kraldan da destek bulması ordu katmanları içerisinde ayrışmalara neden oldu. Üç yıl kadar süren bu 'demokrasi baharı' ülke genelinde arzu edilen sosyo-ekonomik değişimlere kapı aralamazken, öğrenci birlikleri arasındaki dağılımlar ve çevre ülkelerden komünizm ihracı gibi kimi faktörlerin de etkisiyle 6 Ekim 1976 tarihinde ordu yönetime el koydu. Böylece 'demokrasiye geçiş süreci' olarak adlandırılan 1976-1988 yılları arasını kapsayan on yıl sürecek bir başka ordu yönetimine geçilmiş oldu. Bu yılların akılda kalan Başbakanı Prem'dir. Eski bir general olmakla birlikte, liberal yaklaşımıyla tanınan Prem, ülkede mevcut koşullar içinde arzu edilen görece istikrarı getiren bir isim olarak da hatırlanmaktadır (Neher 2000: 130, 131).

1988-1991 yıllarında üç yıl boyunca görev yapan bir başka eski General Başbakan Chatichai Choonhavan, ordu darbesiyle görevden uzaklaştırıldı. 1991 darbesi halktan gördüğü tepki üzerine askerler, sivil kökenli Anand Panyarachun'u Başbakan olarak atadılar. Panyarachun'un birkaç ay süren başbakanlığı sırasında ülke modern tarihinin 16. Anayasa'sı kaleme alındı. Anayasa'nın seçilmişler meclisi denilebilecek 'alt meclis' yerine atanmışlar, yani 'senato' üyelerine büyük yetkiler vermesi yeni huzursuzluğun kaynağını teşkil ediyordu (Neher 2000: 132).

Ülkenin çalkantılarla dolu siyasi yaşamı 1990'lı yılların ilk yarısında da kendini gösterdi. 1992 yılı seçimlerini ordunun destek verdiği siyasal

partilerin koalisyonu ile sonuçlandı. Bu sefer de eski bir ordu mensubu olan Suchinda Kraprayoon Başbakan olarak atandı. Halk, hükümetin yolsuzluklar ve demokrasi karşıtlığını ileri sürerek gerçekleştirdiği yönündeki eleştirileri ve gösterilere ordu şiddetle cevap verdi. Kral'ın muhalif taraflar arasında anlaşmanın sağlanması konusundaki müdahalesi ile yeniden Anand Panyarachum Başbakan olarak atandı. Aynı yıl içinde yapılan ikinci seçimlerde Demokrat Parti adayı Chuan Leekpai Başbakan olarak seçildi. Chuan, 2000 yılına kadar görevde kalmayı başardı. 1997 yılında, 65 yıllık ülke modern tarihinin 17. Anayasası kabul edildi. Bu anayasanın en önemli hükümleri Senato'nun kaldırılması, anayasa mahkemesinin yasama gücünü eline alması gibi değişimleri içeriyordu (Neher 2000: 132, 133). 2000 yılı, ülkede eğitim, ekonomik kalkınma gibi unsurların yanı sıra, bölgesel ve küresel değişimlerin de etkisiyle ordu ile arasına mesafe koyan, farklı sosyo-ekonomik ve siyasal açılımlara kapı aralamak isteyen sivil toplum kesimlerinin giderek varlığını ortaya koyduğu bir döneme tekabül eder.

Bugünkü Krizin Temelleri ya da Shinawatra'ların Çıkışı

Tayland, 1980'lerde dönemin ulusaşırı şirketlerinin yatırımları, ülkenin seçkin ve ticari yaşama hâkim aileleri ve bunlara eklenmiş ordu elit ilişkilerinin doğurduğu yeni bir ekonomi kalkınma hamlesine tanık oldu. Bu dönem, endüstrileşme süreçlerini tecrübe eden şehirlere yönelen göç hareketleri nedeniyle, geleneksel toplum tarzının ve üretim ilişkilerinin varlığını sürdürdüğü kırsal toplum yapısında görece çözümlere ve dağılmalara yol açtı. Şehirlerin büyümesine paralel olarak, yeni toplumsal yaşam koşullarına adaptasyon süreci yaşayan kırsal kitlelerin özellikle, imalât sanayiine yaptıkları katkıların karşılığı olmasa bile, ekonomik kalkınmadan pay alabildiklerini düşünmek mümkün. Ancak tüm bölgeyi vuran 1997 krizi, belki de kazanımlarla karşılaştırılmayacak ölçüde fakir ve orta alt kesimleri büyük ölçüde etkiledi (Haughton 2009: 44-5).

Bu krizin akabinde, iki sürecin yan yana ilerlediği görülür. İlki, yarı-Tanrı konumunda görülen Kral'ın müdahalesini gerektirmiş ve ülkenin dört bir yanına yaptığı gezilerle köylülere içinde buldukları yoksunlukla mücadelede Budist öğretisini hedef göstererek bir anlamda, "kaderleri" ile yaşamayı öğrenmelerini telkin etmesiydi. İkincisi ise, son on beş yıla damgasını vuran yeni bir halk hareketinin ortaya çıkmasına neden olacak şekilde alternatif bir halk muhalefetinin oluşumuydu. Bunda, devletin içinden

gelen ve bu anlamda devlet organizasyonunu iyi bilen ve üstün üstlük dönemin iletişim/medya devi sıfatını kazanacak denli iş dünyasında önemli bir pozisyon kazanmış Thaksin Shinawatra'nın rolü öne çıkmaktadır.

Thaksin Shinawatra, 2001 yılı seçimlerinde hedef kitlesini elitlere değil, yoksul halk olarak belirliyordu. Bu bağlamda, Thaksin söylemlerinde, yoksulluğun halkın kaderi olmadığını, aksine kalkınma süreçlerini tecrübe edebileceklerini ve buna muktedir olduklarını gündeme getiriyordu. Bunun örneğini de bizzat kendi yaşamından veriyor ve sıradan insanların müteşebbisçi ve dolayısıyla varıl bir konuma ulaşabileceğini yoksul kitlelere ilham ediyordu. Halk nezdinde, bu iki açılımın bir tuc ikilem olarak da yer ettiği iddiasını ileri sürebiliriz. Bir yanda, tarihsel ve geleneksel olarak ortada duran bir yarı-Tanrı konumundaki Kralla kurulan hiyerarşik bağ, öte yanda modernleşmeci yaklaşıma ulaştırmada kendini lider olarak gösteren bir iş adamı/siyasetçi ile merkez güçlere karşı eşit mücadele.

Bu anlamda, Thaksin hareketini “modern bir köylü hareketi” olarak tanımlayabiliriz. Monarşik yapının varlığı ve bunun destekçileri olan, ordu ve elit zümre kendi iktidarını ülkede hâkim kılma arzusu güderken, sürekli ezilen kırsal bölge ve az gelirli şehirlilerin ümit ışığını son yıllarda Thaksin'de buluyordu. Bu nedenle, 2000'li yılların siyasal süreçleri, kökleri geçmişe dayanan sosyal zümreler arasında aleni bir çatışması şeklinde tezahür ediyordu. Bu noktada, Thaksin'in kurucusu olduğu Thai Rak Thai (*Thai Love Thai*) adlı siyasi parti 2001 seçimlerinde ülkenin özellikle, kuzey bölgelerindeki kırsal seçmenden önemli bir destek aldı. Bu çerçevede, 2001 seçimleri sonrasında iktidara gelmeyi başaran Thaksin Shinawatra'ın altı yıla varan Başbakanlığı ülkenin önemli çalkantılara ve değişim süreçlerine konu olduğunu ortaya koyuyor. Gerçekte, bu özellik, ülkenin 20. yüzyıl boyunca maruz kaldığı çalkantıların devamı gibi okunsa da polis teşkilatında çalışmasının ardında, iş dünyasında kendini kanıtlamış sivil bir siyasetçinin ülke siyasal yaşamının dinamiklerine karşı bir sivil müteşebbislik olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu süreç 2006 yılında ordunun bir kez daha siyasi alana müdahalesiyle inkıtaaya uğradı. Söz konusu bu yapı, 2006 yılındaki darbeden sonra da varlığını sürdürerek 2011 seçimlerinde yeniden iktidara taşındı ve 2014 yılındaki darbeye kadar siyasi yaşamda toplumsal gücünü sürdürmeyi başardı. (Lertchoosakul 2020: 338, 339). 70 milyon civarındaki ülke nüfusunun yaklaşık %70'inin kırsal bölgede yaşaması, bu yüzyılın başından bu yana merkeze karşı geliştirilen muhalefetin de potansiyel gücünü ortaya koyduğunu söylemek mümkün.

Yingluck Shinawatra, bölgenin diğer ülkelerinde görüldüğü üzere elit ailelerin siyasal yaşamdaki varlıklarının Tayland'daki örneğini oluşturmaktadır. Yingluck, daha önce politika tecrübesi olmamasına rağmen, abisi ve siyasi yasaklı Thaksin'in siyasal mirasını devralarak, 3 Temmuz 2011 seçimlerinde Pheu Thai Partisi'nden aday olarak halkın teveccühüne mazhar oldu ve Başbakanlık koltuğuna oturdu. Böylece ülke siyasal tarihine ilk kadın Başbakan olarak geçen Yingluck'u siyasal yaşamda öne çıkaran unsur kuşkusuz ki, abisi Thaksin'in Tayland halkı nezdinde kurduğu siyasal ilişkiye dayanıyordu. Shinawatra ailesi ve çevresinde örüntülenen söz konusu bu siyasal yapı, ülkenin mutlakiyetçi rejimine ve kurucu unsuru olarak öne çıkan orduya karşı bir alternatif olmayı hedefliyordu.

Bununla birlikte, 2014 askeri darbesinin ardından beş yıl gibi uzun bir süre demokrasinin askıya alınması ve bu süreçte sivil görünümlü ordu yönetiminin anayasa değişikliği ve ardından 2019 seçimleri hiç kuşku yok ki, temelde Shinawatra ailesinin oluşturduğu siyasal akımın önünü kesmeye yönelikti. Ancak, 1990'ların sonlarından itibaren Shinawatra ailesinin siyasal varlığı ve gelecek vizyonuna tanık olan Tayland halkının da bir değişim geçirdiğini söylemek mümkün. Öyle ki her türlü siyasal engellemeye ve demokratik kuralların ihlaline karşı yapılan, 2019 seçimlerinde Thaksin siyasetinin temel oy potansiyelini oluşturan ülkenin kuzey bölgelerinde yaşadığı oy kaybı, öte yandan *Future Forward* Parti ki seçimlerde 80 milletvekili çıkararak herkesi şaşkırtan ancak kısa bir süre sonra bazı yolsuzluk iddialarıyla kapanan partilerin varlığı ülkede yeni siyasal hareketlerin gündeme gelebileceğine ve hatta buna ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır (Pensute 2019: 190).⁵ Bu durum, Tayland'da siyasetin ve siyasal aktörlerin de değişmekte olduğu kadar aynı zamanda belirsizliğin devam ettiğine de işaret ediyor.

Bu dönemde sivil siyasetin temsilcisi olarak dikkat çekilen Shinawatra ailesinin varlığının, ülkeyi nereye sürükleyeceği konusunda belirsizlik olduğun ileri sürülebilir. İdeolojik bir siyasal çıkıştan ziyade popülist politikalarla halkın nabzını tutmaya ve desteğini almaya çalışan bir durum söz konusu.

⁵ "Future Forward Party's spectacular rise and fall", 30 December 2020, bangkokpost.com

Sonuç

Güneydoğu Asya topraklarında uzun bir geçmişe sahip olan Tayland, tarih boyunca Hind-Çin'i bölgesi ve Malay toplumları ile yakın bir etkileşim halinde olmuştur. Bununla beraber, bu topraklar kendine özgü Budist anlayışı, uzun hanedanlıklar dönemleri ile süreklilik kazanırken, sömürgecilik süreçleri karşısında karşı karşıya kaldığı Batılı güçlerle çeşitli siyasi anlaşmalarla bağımsızlığını korumayı bilmiştir.

Bununla birlikte, yine aynı dönemde Güneydoğu Asya topraklarının ticaret merkezli yapılaşmasından pay aldığı gibi Batılı unsurlarla da bu anlamda etkileşimini sürdürürken, bir tür iç modernleşme olarak da kabul edilebilecek şekilde, sömürge modernleşmesinden de kendi payına düşeni almıştır. Bu süreç, var olan ilişkilerin doğası gereği, nihayetinde gizli/açık bir modernleşme yapılaşmasını ortaya koyarken, aynı zamanda Pasifik Savaşı öncesi ve özellikle de sonrasında köklü monarşi kurumunda da değişimlere yol açmıştır. Bu çerçevede, ülkeye demokrasi getirme adına ortaya çıkan '1932 değişim' süreci, demokratik ideallerin toplum katmanlarına yayılması bağlamında bir sürekliliğe yol açmamış, aksine ve bölge ülkelerindeki benzer yapılaşmada olduğu gibi, yerini ordunun siyaset merkezini yeniden düzenleyecek tersten bir sürekliliğe neden olmuştur. Bu anlamda, Tayland ordusunun modern dönemde etkinliği sürekli var olagelmış olması bir tesadüf değildir (Bunbongkarn 1988: 41).

Batı ülkelerinde uygulanan demokratik kurumların ithali, ülke siyasi yaşamında uygulamada eksiklikleri ile dikkat çekmiştir ve bu sürecin devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu dönem de bile, halk katmanlarına ve onların taleplerine kulak kabartmak yerine, soyluların bürokraside güçlü bir yer edinmeleri süreci devam etmiş, bu anlamda 'seçkin bir yönetim' yapısı varlığını seçimlere rağmen sürdürmüştür (SarDesai 1989: 174). Ordunun ülke siyasal yaşamının doğal akışı içerisinde yer almasına neden olan darbeler, adına 'demokrasi' denilen sistemin yerleşmesinin önündeki engellerden birini oluşturmuştur. Öyle ki, 1990'ların ikinci yarısından itibaren kendini ortaya koymaya başlayan yeni bir siyaset ve toplum talebi, Shinawatra ailesi özelinde siyasi partilerle kendine merkezde yer bulmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, söz konusu bu süreç darbelerle inkıtada uğratılırken, aradan geçen yirmi yılı aşkın sürenin ardından Tayland yeni bir dönüşümün eşiğindedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict. (1998). *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and The World*, London: Verso.
- Anderson, Wann W. (2010). *Mappings Thai Muslims: Community Dynamics and Change On the Andaman Coast*, Chiang Mai: Silkworm Books.
- Aphornsuvan, Thane. (2007). *Rebellion in Southern Thailand: Contending Histories*, Washington: East-West Center Washington.
- Baker, Chris; Phongpaichit, Pasuk. (2005). *A History of Thailand*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Barmé, Scot. (1993). *Luang Wichit Wathakan and the Creation of a Thai Identity*, Social Issues in Southeast Asia, Singapore: ISEAS.
- Barmé, Scot. (1989). *Luang Wichit Wathakan: Official Nationalism and Political Legitimacy Prior to World War II*, Master Thesis, Australian National University.
- Bassett, D. K.. (1961). "English Relations With Siam in the Seventeenth Century", *JMBRAS*, Vol. 34, Part 2, No. 194, Kuala Lumpur.
- Bunchua, Kirti. (2005). "Dynamic Heritage of the Thais", *Cultural Traditions and Contemporary Challenges in Southeast Asia: Hindu and Buddhist*, (ed.), Warayuth Sriwarakuel; Manuel B. Dy; J. Haryatmoko; Nguyen Trong Chuan and Chhay Yiheang, The Council for Research in Values and Philosophy, USA.
- Bunbongkarn, Suchit. (1988). "Contemporary Thai Political Development", *Thailand-US Relations: Changing Political, Strategic and Economic Factors*, (ed.), Ansil Ramsay&Wiwat Mungkandi, Institute of East Asian Studies, Berkeley: University of California. (41-62).
- Busbarat, Pongphisoot. (2018). "Thailand in 2017: Stability without Certainties", *Southeast Asian Affairs*. (343-362).
- Chaloemtiarana, Thak. (2007). *Thailand: The Politics of Despotic Paternalism*, Southeast Asia Program, Ithaca: Cornell University.
- Cœdès, G. (1969a). "The Origins of the Sukhodaya Dynasty", *The Journal of the Siam Society*, Vol. BIV, Nendeln/Liechtenstein: Kraus Reprint. (1-11).
- G. Cœdès. (1969b). "Siamese Documents of the Seventeenth Century", *The Journal of the Siam Society*, Vol. BIV, Nendeln/Liechtenstein: Kraus Reprint. (7-39).
- Connors, Michael Kelly. (2003). *Democracy and National Identity in Thailand*, London: RoutledgeCurzon.

- Corteseo, Armando. (1990). *The Suma Oriental of Tome Pires: An Account of the East, From the Red Sea to Japan, Written in Malacca and India in 1512-1515*, Vol. 1, New Delhi: Asian Educational Services.
- Dumarçay, Jacques. (1991). *The Palaces of Southeast Asia: Architecture and Customs*, (Tr.: Michael Smithies), Singapore: Oxford University Press.
- Farouk, Omar. (1988). "The Muslims of Thailand-A Survey", *The Muslims of Thailand*, (ed.), Andrew D. W. Forbes, Vol. 1, Historical and Cultural Studies, Centre for Southeast Asian Studies, Bihar (India): Soma Rkasan.
- Forbes, Andrew D. W. (ed.). (1988a). *The Muslims of Thailand*, Vol. 1, Historical and Cultural Studies, Centre for Southeast Asian Studies, Bihar (India): Soma Rkasan.
- Forbes, Andrew D. W. (ed.). (1988b). "The Yunnanese ('Ho') Muslims of North Thailand", *The Muslims of Thailand*, (ed.), Andrew D. W. Fores, Vol. 1, Historical and Cultural Studies, Centre for Southeast Asian Studies, Bihar (India): Soma Rkasan.
- Frankfurter, O. (1969). "King Mongkut", *The Journal of the Siam Journal*, Vol. 1, Nendeln/Liechtenstein.
- Funston, John. (2002). "Thailand: Thaksin Fever", *Southeast Asian Affairs 2002*, Singapore: ISEAS. (305-326).
- Futchs, Mariya Johanna. (1970). A Comparative Study of Thai and Filipino Muslims, *Master Thesis*, Washington: The American University.
- "Future Forward Party's Spectacular Rise and Fall", 30 December 2020, *bangkokpost.com*, <https://www.bangkokpost.com/thailand/politics/2043091/future-forward-partys-spectacular-rise-and-fall> (Erişim: Temmuz 2021).
- Gilin, Ronald W. (1969). The Abe de Choisy: Libertine, Missionary, Academician, In *the Journal of the Siam Society*, Vol. VIII, Nendeln/Liechtenstein: Kraus Reprint.
- Gilqun, Michel. (2005). *The Muslims of Thailand*, (Tr.: Michael Smithies), Chiang Mai: Silkworm Books.
- Hall, D. G. E. (1981). *A History of Southeast Asia*, 4th Edition, Hampshire: MacMillan.
- Houghton, James. (2009). "Building Modern Communities in Capitalist Thailand", *Tai Lands and Thailand: Community and State in Southeast Asia*, (ed.), Andrew Walker, Singapore: Nus Press. (44-67).
- Hudak, Thomas John. (1994). "Thailand", *Traveller's Literary Companion to Southeast Asia*, (ed.), Alastair Dingwall, Brighton.

- Indrawooth, Phasook. (2004). "The Archaeology of the Early uddhist Kingdoms of Thailand", *Southeast Asia: From Prehistory to History*, (ed.), Ian Glover&Peter bellwood, London: Routledge.
- Ingram, James C. (1971). *Economic Change in Thailand: 1850-1970*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Koch, Margaret L. (1977). "Patani and The Development of A Thai State", *JMBRAS*, Vol. 50, Part 2, No. 232. (69-89).
- Kulick, Elliott&Wilson, Dick. (1992). *Thailand's Turn: Profile of a New Dragon*, Hampshire: The Macmillan Press.
- Lertchoosakul, Kanokrat. (2020). "Thailand in 2019", *Southeast Asian Affairs*. (337-354).
- Loos, Tamara. (1999). "Introduction", *Five Years in Siam (1891-1896)*, H. Warington Smyth, Vol. II, The Malay and Cambodian Peninsulas with Descriptions of Ruby Mines, Bangkok: White Lotus Press.
- Neher, Clark D. (2000). *Southeast Asia: Crossroads of the World*, Center for Southeast Asian Studies, Southeast Asia Publications, Dekalb: Northern Illinois University.
- Nunn, W. (1922). Some Notes upon the Development of the Commerce of Siam", *The Journal of the Siam Society*, Vol. BV, Nendeln/Liechtenstein: Kraus Reprint. (78-102).
- Pariatra, Sukhumhand. (1993). "State and Society in Thailand: How Fragile the Democracy?", *Asian Survey*, Vol. XXXIII., No. 9, September, California.
- Pensute, Chanintorn. (2019). "The North: Thaksin-lite?", *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 41, No. 2, (August). (190-198).
- Pitsuwan, Surin. (2006). "Keynote Address-The Cosmology of the Southern Conflict", *Understanding Conflict and Approaching Peace in Southern Thailand*, (ed.), Imtiyaz Yusuf&Lars Peter Schmidt, Bangkok: Konrad Adenauer Stiftung.
- Reid, Anthony: Diokno, Maria Serena. (2003). "Completing the Circle: Southeast Asian Studies in Southeast Asia", *Southeast Asian Studies: Pacific Perspectives*, (ed.), Anthony Reid, Tempe: Arizona State University Program for Southeast Asian Studies.
- Reynold, Frank E. (2004). *Buddhism as Universal Religion and as Civic Religion: Some Observations on a Tour of Buddhist Centers in Central Thailand*, *The Society of Siam: Selected Articles on the Siam Society's Centenary*, (ed.), Chris Baker, Bangkok: The Siam Society.

- Samudavanija, Chai-Anan. (1987). "Political History", *Government, And Politics of Thailand*, (ed.) Somsak di Buto, Singapore: Oxford University Press.
- Sar Desai, D. R. (1989). *Southeast Asia: Past and Present*, Second Edition, Hampshire: Macmillan.
- Scupin, Raymond. (1988). "Cham Muslims in Thailand", *The Muslims of Thailand*, (ed.), Andrew D. W. Fores, Vol. 1, Historical and Cultural Studies, Centre for Southeast Asian Studies, Bihar (India): Soma Rkasan.
- Schrieke, B. (1955). *Indonesian Sociological Studies*, Part One, W. Van Hoeve Ltd-The Hague, Bandung.
- Starr, Kelsey Jo. (2019). "5 facts about Buddhists around the world", April 5, *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/04/05/5-facts-about-buddhists-around-the-world/>, (Erişim: Temmuz 2021).
- Suwannathat-Pian, Kobkua. (1988). *Thai-Malay Relations: Traditional Intra-Regional Relations from the Seventeenth to the Early Twentieth Centuries*, Singapore: Oxford University Press.
- Ungphakorn, Puey. (2004). "The Society of Siam", *The Society of Siam: Selected Articles on the Siam Society's Centenary*, (ed.), Chris Baker, Bangkok: The Siam Society.
- Walker, Andrew. (2009). (ed.). "Modern Tai Community", *Tai Lands and Thailand: Community and State in Southeast Asia*, Singapore: Nus Press.
- Wan Mahmood, Suria Saniwa bin. (1999). De-Radicalization of Minority Dissent: A Case Study of the Malay-Muslim Movement in Southern Thailand, 1980-1994, *Sama-Sama: Facets of Ethnic Relations in Southeast Asia*, Quezon City: University of the Philippines.
- Wertheim, W. F. (1961). "Religious reform Movements in South and Southeast Asia", *Archives de Sociologie des Religions*. (53-62).
- Zen, Hasan Haji Mohammad. (1992). "Peranan Bahasa Melayu dalam Pengajaran Islam di Selatan Thai", *Jurnal Dewan Bahasa*, Vol. 36, No. 7, Julai.
- y.y. (t.y.). Sir Arthur P. Phayre's Account of The Chinese Invasion of Burma and The Burmese Invasion of Siam", Intercourse Between Burma And Siam, *The Journal of the Siamese Society*, (Tr. Luang Phraison Salarak), Vol. BII, Nendeln/Liechtenstein. (20-35).

TAYLAND'DAKİ MÜSLÜMANLARIN TÜRBE MİMARİSİ

*Wasamon SANASEN**

İslamiyet'in Tayland'a Girişi

İslam, "rüzgârların altındaki topraklar" olarak tanınan Güneydoğu Asya bölgesine, ilk kez 8. yüzyılda Arap tüccarlar tarafından getirilmiştir. 13. yüzyılda, bu bölgedeki toplum çapında İslamlaşma süreci, kuzey Sumatra'daki Açe Krallığı'nda görülmeye başlandı. Sonraki yüz yıl içinde liman kentlerinde yerel Müslüman cemaatler ortaya çıkmıştır (Martin 2004: 644).

İslam dini, Güneydoğu Asya'daki liman kentlerine yayıldıktan sonra kısa zaman içinde İslamiyet de bugünkü Tayland toprağına girmiştir. Tayland'da İslam en az üç farklı yoldan gelmiştir. Bunlar Tayland'ın derin güneyi, Çin'deki Yunnan bölgesi ve Tayland'ın batısındaki İslam ülkeleridir (Formichi 2020: 34). Mevcut kaynaklara göre İslam ve Müslümanlar Tayland'a, ilk olarak 13. yüzyılda ülkenin güneyinde yer alan Malay Yarımadası'ndan girmiştir. Çünkü o zamanlarda bugünkü Tayland'ın büyük kısmını hüküm süren Sukhothai Krallığı (1238-1438), devletin güneyinde Malay Yarımadası'nda bulunan Nakhon Si Thammarat ve Patani¹ Devletleri ile Malaka'ya kadar hâkimiyet altına alınmıştır. O dönemde bu bölgelere zaten çoktan önce İslam dini yayılmıştır ve bu yüzden nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlar idi (Chalayondecha 1996: 9). Kral Ram Kamhaeng zamanında (1279-1298) tarihlenen bir kitabede de Sukhothai Krallığı'nın Müslümanlar ile temasta bulunmuş olduğunu göstermektedir. Kitabede başşehir Sukhothai'nin yakınında bir "pasan" bulunduğundan bahsedilmiştir. Bu sözcüğünün Farsça "bazaar" kelimesinden geldiği anlaşılmaktadır (Kulsirisawad 1974: 11).

* Doktora Aday, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü. freshyaim@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1594-1332.

¹ 15. ve 17. yüzyıllarda iktidara gelen Güneydoğu Asya'daki İslam devletlerinden biridir. Devlet, bugünkü Tayland'ın güney sınırını ve kuzey Malezya'yı kapsamaktadır.

Tayland'daki Müslüman cemaatleri, sonraki dönem olan Ayutthaya döneminde (1351-1767) daha açık şekilde görülmektedir. Bu dönemde başta İranlılar olmak üzere Araplar, Hintliler, Cavalılar, Malaylar, Çamlılar (Kamboçyalılar), vb. Müslümanlar çalışmak amacıyla Siyam'a (Tayland'ın önceki ismi) gelmiştir. Fransa Kralı XIV. Louis tarafından Siyam'a gönderilen büyükelçi Simon de La Loubère'in yazısında Ayutthaya'da yaşayan Müslümanların 10 farklı uyruktan oluştuklarından bahsetmektedir (La Loubère 2005: 49). Bu Müslümanlar izlerini, Tayland'ın kültürleri ve çeşitli sanat dallarında bırakmışlardır. Örneğin 1665 yılında İranlılar tarafından inşa edilen Kral Narai Sarayı'dır (Listopad 1995: 79-80).

Resim 1: *Phetchaburi ilinde 1665 tarihinde inşa edilen Kral Narai Sarayı* (Waiyaveta, 2018)

Ayrıca Tayland'daki Müslüman insanların varlığı, ülkedeki bazı Budist tapınaklarında yer alan fresklerde de anlatılmaktadır. Bu fresklerde, Tayland'daki Müslümanların Tayland'ın toplumunun birçok alanlarında rol oynadıklarını göstermektedir.

Resim 2: *Tayland'daki bir Budist tapınağı freskindeki Müslüman tasviri*
(Limhasanaikul, 2012)

Rattanakosin Dönemi'nde (1782'den günümüze) Siyam Krallığı'nın serbest ticaret politikası sonucunda çeşitli ülkelerden Müslüman tüccarlar Siyam'a, özellikle başkenti olan Bangkok'a gelmiştir. Dolayısıyla Tayland'da Müslüman nüfusu hızla artmış ve zamanla bu insanlar ülkenin her bölgesine yayılmıştır. Günümüzde Tayland'daki Müslüman nüfusu 5.860.000 başka bir deyişle ülke nüfusunun %8,6'sıdır. Bu Müslümanlar toplam altı etnik gruba ayrılmaktadır. Bunlar Arap-İran kökenli Müslümanlar, Malay kökenli Müslümanlar, Hint-Pakistan-Bangladeş kökenli Müslümanlar, Cava kökenli Müslümanlar, Çam kökenli Müslümanlar ve Çin kökenli Müslümanlardır (Jitmond 1988: 160). Arap-İran soyundan gelenler Tayland'ın her bölgesinde bulunmaktadır. Malay Müslümanlar ülkenin güney bölgesinin ana vatandaşlarıdır. Bu Müslüman etnik grubu Tayland'ın en çok fazla bulunan Müslüman nüfusedir ve ülkenin her bölgesine yayılmıştır. Hint-Pakistan-Bangladeş kökenliler ve Çinli Müslümanlar daha çok kuzey bölgesinde yerleşmektedirler. Cava Müslümanlar ise Tayland'ın merkez bölgesinde yaşamaktadırlar. Çam kökenli Müslümanlar oldukça az sayısı vardır ve ülkenin doğu bölgesinde bulunmaktadır.

Resim 3: Tayland'daki bazı camiler (Sanasen, 2021)

Tayland'da toplam 3.898 adet cami vardır (Tayland Merkez İslam Konseyi 2017: 10). Cami sayısının çokluğu, Tayland'daki Müslüman tarihinin uzunluğunu ifade etmektedir. Bunun diğer bir göstergesi de türbe mimarisidir. Zira bu türbe yapıları, Tayland'a erken dönemde gelen Müslümanlar ile alakalıdır. Bu çalışmada gösterdiği gibi Tayland'daki Müslüman toplumunda zengin bir şekilde türbe inşası geleneği ve dikkat çekici türbe mimarisine sahiptir.

2. Tayland'daki Müslümanların Türbe Örnekleri

Tayland'daki Müslümanların türbeleri, mimari açısından 12 tane incelemeye değer türbe bulunmaktadır. Bu türbeler yapım tarihlerine göre sıralanarak katalog olarak anlatılmaktadır. Katalogta yapıların konumu, tarihçesi ve mimari özellikleri kapsamaktadır.

2.1. Sultan Sulaiman Türbesi

Bu türbe 17. yüzyılın ortasında Songkhla şehrin valisi olarak görevlendirilen Sultan Sulaiman'a aittir. Sultan Sulaiman 1668 tarihinde vefat

etti (Chalayondecha 1996: 28). Günümüzde görülen Sultan Sulaiman Türbesi en azından Kral V. Rama zamanında (1868-1910) inşa edilmiştir. Zira Kral V. Rama devrinde tarihlenen bir yazıda bu türbeden bahsetmektedir. Yazıda söz edilen bu türbenin görünüşü, günümüzde görülen türbenin özellikleri ile aynıdır (Somdej Phraracha Pitula Baromphongsa Phimuk 1928: 44). Sultan Sulaiman Türbesi 1935 tarihinde ulusal tarihi sit alanı olarak tescil edilmiştir.

Resim 4: *Songkhla ilinde Sultan Sulaiman Türbesi* (Sanasen, 2018)

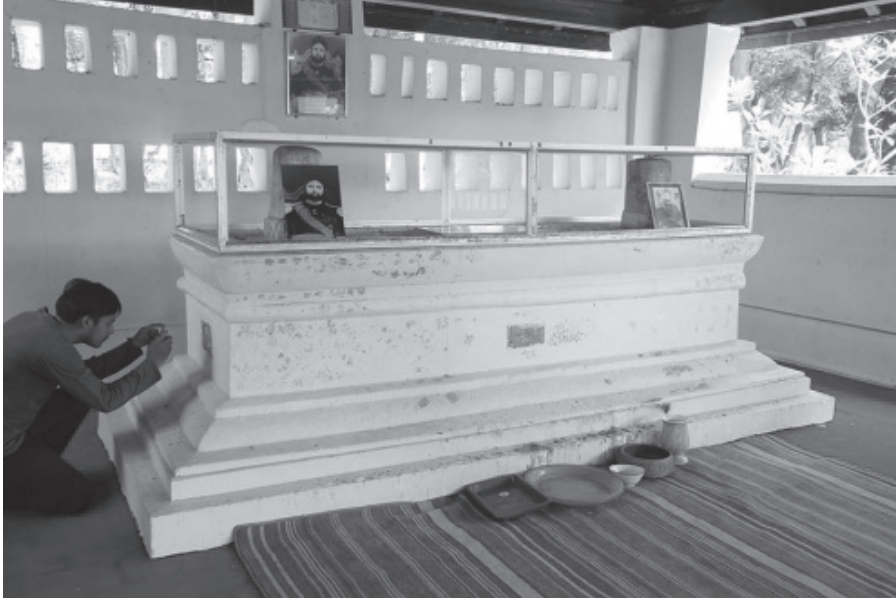

Mimari Özellikleri:

Sultan Sulaiman Türbesi dikdörtgen planlı yığma kâgir yapısıdır. Yapı kiremitler ile kaplı kırma çatısı ile örtülmüştür. Yapının yan cepheleri, alt kısmı korkuluklar ve arka cephesi üst kısmı dikdörtgen formlu açıklık dizileri görülmektedir. Yapının ön cephesinde giriş açıklığı bulunmaktadır ve bu girişin alt kısmında bir basamaklı merdiven mevcuttur. Merdivenin iki yanında eğimli bir kısa duvar vardır. Türbenin içerisinde yığma kâgir sanduka yer almaktadır. Sandukanın üst ve alt kısımları, geleneksel Tayland mimarisinde görüldüğü gibi kademeli olarak yapılmıştır. Sandukanın üst cephesinde iki tane taş şahide bulunmaktadır.

Konum: Hua Khoa Mahallesi, Singhanakhon İlçesi, Songkhla, 90280.

Resim 5: *Sultan Sulaiman Türbesi'nin iç mekânı ve türbede bulunan sanduka*
(Sanasen, 2018)

2.2. Yaring Mezarlığı'ndaki Türbeler

Yaring Mezarlığı'ndaki Türbeler, Patani şehrin valisi ve ailesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Türbelerin içerisinde bulunan mezar taşları ve sandukalarında işlenen motiflere göre bu türbeler büyük olasılıkla Erken Rattanakosin Döneminde (1782-1932) inşa edilmiştir. Bu türbeler 1999 tarihinde Tayland Arkeoloji Bölümü tarafından restore edilmiştir (Nunsuk 2000: 62-63).

Resim 6: *Pattani, Yaring Mezarlığı'ndaki Türbeler ve etrafında çevreleyen duvar (Sanasen, 2018)*

Mimari Özellikleri:

Yaring Mezarlığı'ndaki Türbeler, geniş bir alan yer almakta olup kısa yığma duvar ile çevrilmiştir. Bu alanda üç tane pavyon şeklinde yapılan türbe bulunmaktadır.

Resim 7: *Yaring Mezarlığı'ndaki Türbeler (Sanasen, 2018)*

En büyük türbe içinde 11 tane kabir, güneybatı tarafındaki küçük türbe içinde 4 tane kabir ve güney tarafında bir tane kabir vardır. Bu türbeler kiremitler ile kaplı eğimli çatı ile örtülmüştür. Çatının bütün kenarlarının son kısmı biraz kıvrımlaştırılmıştır. Türbelerin ayaklarının alt kısmı tuğla ve yığmadan yapılmış uzun kaide vardır. Bu kaidelerin alt kısmı kademelidir. Türbelerin içerisinde ahşap, granit ve çimento gibi çeşitli malzemelerden yapılmış sandukalar ve mezar taşları görülmektedir.

Konum: To Pa Yae Türbesi'nin yaklaşık olarak 40 metre doğusunda, Laem Pho Mahallesi, Yaring İlçesi, Pattani, 94150.

Resim 8: *Yaring Mezarlığı'ndaki Türbelerde iç mekân, mezar taşları ve sandukalar* (Sanasen, 2018)

2.3. To Takia Türbesi

Hikâyeye göre 1610 tarihinde Şeyh Mahmaymum isminde Hindistan'dan gelen bir âlim, bugünkü Takia Yokin Rachamis Jinja Sayam Camii'nin konumuna gelmiştir. Şeyh Mahmaymum'un mucizeler yapabildiği ve veli olduğu inanılmıştır ve To Takia (Takia Hoca/Koca Takia) olarak adlandırılmıştır. To Takia 1681 tarihinde vefat etmiş ve türbesi caminin yakın alanında gömülmüştür (Yafari, *tarihsiz*: 3). Türbesinin yapım tarihi bilinmemektedir.

Resim 9: *Phra Nakhon Si Ayutthaya ilinde To Takia Türbesi'nin en eski mevcut fotoğrafı (Ulusal Arşivler, tarihsiz)*

Mimari Özellikleri:

Bugünkü görülen To Takia Türbesi daha önceki durumuna yakın olarak restore edilmiştir.

Yapı sekizgen planlı ve kubbelidir. Türbenin kubbesi altı dilimlidir ve her köşesinde kulecik vardır. Kubbenin üzerinde ters çiçeğe benzer motif üzerine boğumlu alem ile tamamlanmıştır. Alemin pik noktası hilal ile yıldız biçimindedir. Kubbenin kasnağın altında dört katlı kademeli olarak yapılan örtü vardır.

Resim 10: *To Takia Türbesi'nin günümüzde durumu* (Sanasen, 2018)

Yapının her cephesinde uzun yuvarlak kemerli pencere açıklıkları sıralanmıştır. Yapının her köşesinde sütunce (pilaster) görülür. Pilasterlerin başlığı stilize yaprak motiflerinden oluşturulmuştur. Türbenin kaidesinde çini bloklar dolanmıştır. Türbenin giriş kapısı yuvarlak kemerli olup bordürde çiçek motifleri ile doludur. Kapının alınlığında saksı içinde çiçekler ile süslenmiştir. Alınlığın altında “*Es-selamu aleyküm Ya ehli'r ravdati 'ş şerifeti Ya veliyayullah.*” yazısı görülmektedir.

Resim 11: *To Takia Türbesi'nin giriş kapısı* (Sanasen, 2018)

Türbenin içinde sanduka odası bulunmaktadır. Sanduka odasının batı cephesinde giriş kapısı ve diğer cephelerinde pencereler vardır. Bu giriş kapısı ve pencere açıklıkları, formu ve süslemesi geleneksel Tayland sanatı üslubundadır.

Resim 12: *To Takia Türbesi'nin sanduka odasının giriş kapısı* (Sanasen, 2018)

Sanduka odasında To Takia'nin mermer sandukası bulunmaktadır. Bu sanduka kısa bir kaidenin üzerinde yer almaktadır.

Konum: Takia Yokin Rachamis Jinja Sayam Camii'nin güney tarafında, 13, Klong Takien Mahallesi, Mueang İlçesi, Phra Nakhon Si Ayutthaya, 13000.

Resim 13: *To Takia Türbesi'nin sanduka odasında bulunan sanduka* (Sanasen, 2018)

2.4. Mae Nom Ya Türbesi

Hidayatul Ummah Camii'nin cemaatinde yaşayan insanlara göre bu türbe "Mae Nom Ya" (Süt Annesi Ya) olarak tanınan Kral V. Rama'nın sütannesine aittir. Mae Nom Ya vefat edince buraya gömülmüştür ve Kral V. Rama Mae Nom Ya için bu türbe yaptırdığı rivayet edilmiştir. Türbe mimari üslubuna göre Kral V. Rama zamanında (1868-1910) yaptırılmıştır.

Mimari Özellikleri:

Mae Nom Ya Türbesi'nin tarihçesi hakkındaki bilgiler çok fazla bulunmadığı ve yapısı oldukça tahrip olduğundan dolayı yapının orijinal durumunun tahmin edilmesi zordur. Günümüze görülen Mae Nom Ya Türbesi kareye yakın planlı bir yığma kâgir yapısıdır. Çatısı yoktur. Türbenin bütün cephelerinde yuvarlak kemer formlu açıklıklar bulunmaktadır. Türbenin dış cephesinde, kemerlerin arasında pilastr bulunmaktadır. Pilastrların gövdesi yatay çizgi sıralanmıştır.

Konum: Hidayatul Ummah Camii'ne ait mezarlığında, Pasaj No. 11, Bang Krasaw Mahallesi, Mueang İlçesi, Nonthaburi, 11000.

Resim 14: *Nonthaburi ilinde Mae Nom Ya Türbesi* (Sanasen, 2018)

2.5. Molla Hassanli Yeewabai Türbesi

Yaklaşık olarak 1897 tarihinde Molla Hassanli Yeewabai ve diğer Hint tüccarlar, Tayland'da ticaret yapmak amacıyla Hindistan'daki Gujarat eyaletinden Bangkok'a gelmişlerdir. Molla Hassanli Yeewabai'nin türbesinin yapım tarihi 1910 tarihinden sonrası olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Sefi Camii'nin tarihçesine göre cami 1910 tarihinde tamamlanmıştır ve Molla Hassanli Yeewabai bu cemaatinin ilk imamı olarak görevlendirilmiştir (Tulyathamrong ile mülâkat, 11.09.2019, Bangkok).

Mimari Özellikleri:

Molla Hassanli Yeewabai Türbesi, Sefi Camii'nin ön cephesinin sol tarafında yer almaktadır. Düz zemin üzerine yerleştirilen sanduka dikdörtgen bir alanda oturmaktadır. Sandukanın üzerinde dört ayak tarafından taşınan düz çatılı bir örtü örtmektedir. Ayakların üst kısmı kompozit başlık olarak yapılmıştır. Ayaklardan yan kısma doğru açılan üçgen bölümlerde ajur tekniği kullanılmıştır. Bu ajurun orta kısmında kare bir bölüm yer alırken onun etrafını dairesel bölüm çevrelemektedir. Bu dairenin etrafında ise üç dilimli çiçek yaprağına benzer motifler yer almaktadır. Üst örtü düz bir şekilde yapılmıştır. Bu bölümün etrafı korkuluklar ile çevrilmiştir. Korkulukların taşıyıcı ayakların sırasında babalar vardır. Babaların üzerinde boğumlu bir süs ile tamamlanmıştır. Babalar arasında küçük sütunlar şeklinde yapılmış korkuluklar yer almaktadır. Korkuluklar ise birbirine yuvarlak kemerler ile bağlanmaktadır.

Konum: Sefi Camii'nin arazisinde, 1811, Somdej Chao Phraya Caddesi, Somdej Chao Phraya Mahallesi, Klong San İlçesi, Bangkok, 10600.

Resim 15: *Bangkok'ta Molla Hassanli Yeewabai Türbesi* (Sanasen, 2018)

2.6. To Pa Yae Türbesi

To Pa Yae Türbesi, Datok Panjang Türbesi olarak da tanınmaktadır. Bu türbe, 16. yüzyılında bu bölgeye gelen Şeyh Kombak adlı bir Endonezya asıllı tüccar ve arkadaşına aittir. Rivayete göre Şeyh Kombak ve arkadaşı Pattani, sultanın bir yasağını ihlal ettiklerinden dolayı idam edilmişlerdir. İkisinin gömülmesi sırasında cesetlerin uzaması mucizesinin yaşanmasından dolayı gömülememiştir. Bu olay birkaç kere tekrarlanmış ancak en sonunda gömülebilmüşlerdir (Darul Na İm Camii Konseyi 1997: 14-15). Ondan sonra Şeyh Kombak ve arkadaşının kabirleri üzerine bir yapı inşa edilmiştir ancak yapım tarihi bilinmemektedir. Gününüzde görülen To Pa Yae Türbesi 1940'lı yıllarda yapılmıştır (Bougas 1988: 58).

Resim 16: Pattani ilinde To Pa Yae Türbesi (Sanasen, 2018)

Mimari Özellikleri:

Önceki yapı: To Pa Yae Türbesi'nin önceki yapısı Patani bölgesinde bulunan en anıtsal türbe idi. Yapı Orta Doğu ve Hint mimarisinde idi. Yapı kubbeli ve beyaza boyanmıştır. Türbenin girişine yakınında “*balai hantu*” olarak adlandırılan bir salon bulunmaktaydı. Pencereerde parmaklıklar takılmıştır (Bougas 1988: 57-60).

Günümüzdeki yapı: To Pa Yae Türbesi dikdörtgen planlıdır. Örtüsü beşik çatı şekilde yapılmıştır (Resim 16). Yapı tamamen basit ve sadedir. Türbenin cephelerinde korkuluk olarak yapılan açıklıklar mevcuttur. Türbenin güney cephesinde üç basamaklı merdiven bulunmaktadır. Merdivenin üzerinde türbenin kapısı olarak kullanılan bir pencere vardır. Bu pencere metfunun ayak tarafının karşısında yer almaktadır.

Resim 17: *To Pa Yae Türbesi'nin ön cephesi* (Sanasen, 2018)

Konum: Durul Naim (Ban Dato) Camii'ne ait mezarlığında, Laem Pho Mahallesi, Yaring İlçesi, Pattani, 94150.

Resim 18: *To Pa Yae Türbesi'nin iç mekânı ve türbede bulunan kabirler* (Sanasen, 2018)

2.7. Khun Saragit Ru So Türbesi

Khun Saragit Ru So 1909 tarihinde Ra-Ngae şehrin muhtarı olarak atanmıştır. Khun Saragit Ru So Türbesi'nin yapım tarihi 1959 tarihinden biraz öncesi olduğu tahmin edilmiştir. Türbenin mimari üslubu, Yum İyah Ru So Camii'nin ilk yapısı ile aynı üslubunda inşa edilmiştir.

Resim 19: *Narathiwat ilinde Yum İyah Ru So Camii'nin ilk yapısı (Awae Buesa, tarihsiz)*

Resim 20: *Narathiwat ilinde Khun Saragit Rue So Türbesi (Sanasen, 2018)*

Mimari Özellikleri:

Khun Saragit Rue So Türbesi dikdörtgen planlı betonarme yapısıdır. Örtüsü iki kademeli olup kiremitler ile kaplıdır. Örtüsünün üst kısmı piramidal formlu olup üzerinde bir cam topu ile tamamlanmıştır. Alt kısmı ajur işçilikli saçak süsü vardır. Türbenin örtüsünün alt kısmı ise eğimli çatı olarak yapılmıştır. Khun Saragit Ru So Türbesi'nin her cephesinde, alt kısmı kısa duvar ve üst kısmı açıklıklar görülmektedir. Her açıklıklar parmaklık takılmıştır. Türbenin bir cephesinde bir kapı vardır. Türbenin içerisinde üç tane mezar; Khun Saragit Ru So mezarı, oğlunun mezarı ve yeğenin mezarı bulunmaktadır.

Konum: Yum İyah Ru So Camii'nin arazisinde, Ru So Ok Mahallesi, Ru So İlçesi, Narathiwat, 96150.

Resim 21: *Khun Saragit Rue So Türbesi'nin örtüsünün pik noktasında sonlanan cam topu (Sanasen, 2018)*

2.8. Phraya Phupha Phakdi Türbesi

Phraya Phupha Phakdi, Kral V. Rama ve Kral VI. Rama zamanlarında (1868-1925) yaşamaktaydı. 1891 tarihinde Ra-Ngae şehrin valisi olarak atanmıştır. Phraya Phupa Phakdi 1938 tarihinde vefat etti. Yum İyah Camii'nin arazisinde gömülmüştür. Türbesi, orijinal yapısı Khun Saragit Rue So Türbesi olduğu gibi yerel mimarinde inşa edildiği ve 1941 tarihinde Yum İyah Camii'nin onarım esnasında bu türbe kubbeli yapı haline getirildiği anlaşılmaktadır.

Resim 22: *Narathiwat ilinde Phraya Phupha Phakdi Türbesi (Sanasen, 2018)*

Mimari Özellikleri:

Phraya Phupha Phakdi Türbesi dikdörtgen planlı ve düz damlı bir betonarme yapısıdır. Yapı basit ve sadedir. Yapının düz damı beş kollu yıldız desenli korkuluklar ile çevrilmiştir. Düz damın ortasında bir kubbe mevcuttur. Türbenin batı cephesinde iki tane pencere açıklığı ve güney cephesinde kapı bulunmaktadır. Pencere açıklıkları ferforje takılmıştır. Türbenin içerisinde beş tane kabir yer almaktadır. İkinci kabir Phraya Phupha Phakdi'ye aittir. Phraya Phupa Phakdi'nin mezarı, kısa yığma kâgirden yapılmış sanduka gibi görünmektedir. Mezarın üzerinde iki tane çimento şahide görülmektedir.

Konum: Yum İyah Camii'nin batı cephesinin önünde, Pichit Bamrung Caddesi, Bang Nak Mahallesi, Mueang İlçesi, Narathiwat, 96000.

Resim 23: *Phraya Phupha Phakdi Türbesi'nin iç mekânı ve türbede bulunan kabirler (Sanasen, 2018)*

2.9. Şeyh Ahmad Türbesi

Şeyh Ahmad'ın İran asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Bu Şii şeyh, 17. yüzyılın ilk yarısında Siyam'da ticaret ve siyaset alanlarında büyük rol oynamıştır. Şeyh Ahmad kral tarafından Siyam'ın dışişleri ve ticaret işleri sağ bölümü müdürlüğüne ve aynı zamanda şeyhülislam makamına atanmıştır. Ayrıca Şeyh Ahmad, İsnâaşeriyye (Oniki İmam sistemini benimseyen Şii fırkası) inancı Tayland'da tespit eden kişidir (Chalayondecha 1996: 25-26).

Şeyh Ahmad'ın mezarı bu alanlarda yer aldığını anlaşılmasıyla burada türbesi inşa edilmiştir. Şeyh Ahmad Türbesi'nin yapısı 1979 tarihinde Chao

Phraya Bawon Ratchanayok (Skeikh Ahmad) Vakfı tarafından yaptırılmıştır. Müslümana ait bir yapı olduğu için kubbeli yapı olduğu tasarlanmıştır ve alemin ucu hilal-yıldız sembolü şeklinde yapılmıştır. Yapı daha sonra restore edilmiştir. Şeyh Ahmad'ın asılı İranlı olduğunu ifade etmek amacıyla türbesi İran mimarisinden ilham alınarak tasarlanmıştır. Yapıda süslenen çiniler İran'dan sipariş edilmiştir. Bu türbe 2018 tarihinde tekrar onarılmıştır (Chuangphichit ile mülâkat, 04.09.2019, Bangkok).

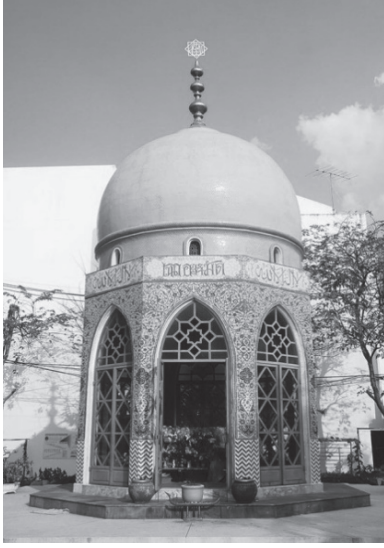
Resim 24: 1979'da çekilen Phra Nakhon Si Ayutthaya ilinde Şeyh Ahmad Türbesi'nin orijinal durumuna ait fotoğrafı (Chuangphichit)

Mimari Özellikleri:

Onarım öncesi: Mevcut fotoğraflarına göre Şeyh Ahmad Türbesi'nin orijinal durumu, bir bahçede yer almaktadır. Türbe sekizgen planlı ve kubbeli bir yapıdır. Yapı kısa kaidede oturmaktadır. Kaidenin sağ ve sol tarafında birer çiçek saksısı görülür. Yapı basit ve sadedir. Kubbesi soğanvari formu olup üzerinde boğumlu metal alem mevcuttur. Alemin ucu, hilal ile yıldız sembolü biçimindedir. Türbenin sekizgen planlı olmasına göre kubbesinin kasmağında sekiz tane aydınlatma açıklığı vardır. Bu aydınlatma açıklıkları yuvarlak kemer şeklindedir. Türbenin her cephesinde birer sivri kemer formu açıklık vardır. Türbenin içerisinde yer alan Şeyh Ahmad'ın mezarının üzerinde yapılan sanduka bulunmaktadır.

Resim 25: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin ilk onarım sırasında durumu* (Sanasen, 2015)

İlk onarım: Şeyh Ahmad Türbesi'nin ilk onarım esnasında yapı daha süslü haline getirilmiştir. Türbe kısa mermer kaidede yer almaktadır. Kubbesinin alemi, pik noktası altı kollu yıldız biçimine dönmüştür. Bu yıldızın içinde Allah, Muhannad ve Ali kelimeleri yazılmıştır. Ayrıca kubbenin kasmağındaki aydınlatma açıklıkları, içinde geometrik desenler parmaklık eklenmiştir.

Resim 26: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin kubbesinin pik noktasındaki âlem* (Sanasen, 2015)

Türbenin her cephesinde mozaik tekniğinde sarı zemin üzerine bitkisel motifli çiniler ile kaplıdır. Her cephenin üst kısmında kitabeler görülür. Türbenin ana kapısının üzerindeki Tayca'da yazılar, üst satırda “เจ้าพระยาบวรราชนายก” (Chao Phraya Bawon Ratchanayok) ve alt satırda “เจกอหมัด” (Sheikh Ahmad) vardır. Bu cephenin sağ ve soldaki cephelerde Arapçada Kelime-i Tevhid (*Lâ ilâhe illallah Muhammediün Resûlullah*) yazılır.

Resim 27: Şeyh Ahmad Türbesi'nin cephelerinde işlenen yazılar ve çiniler (Sanasen, 2015)

Diğer cephelerde ise diğer dini sözler kitabeler ile işlenmiştir. Türbenin alt kısmı beyaz-mavi renkli zikzak desenler süslenmiştir. Türbenin her cephesinde kapı bulunmaktadır. Bu kapılar sivri kemer formlu ve iki kanatlıdır. Kapı açıklıklarının en üst kısmında kartuş içinde müsennâ tarzında (aynalı tarzında) olarak yazılan Arapça “Allah” lafzı vardır. Kapıların alınlıklarının tam ortasında sekiz kollu yıldız biçimli vitray olarak yapılmıştır.

Türbenin iç mekânı mavi renge boyanmıştır. İç mekânının her köşesinde altın renkli kalem işi ile süslenmiştir. Bu kalem işleri simetrik olarak düzenlenen bitkisel motif olup iki yanında çiçek motifler de görülür.

Resim 28: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin iç mekânında süslenen kalem işleri* (Sanasen, 2015)

İç mekânın yeri mermer döşemelidir.

Resim 29: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin içinde yer alan sanduka* (Sanasen, 2015)

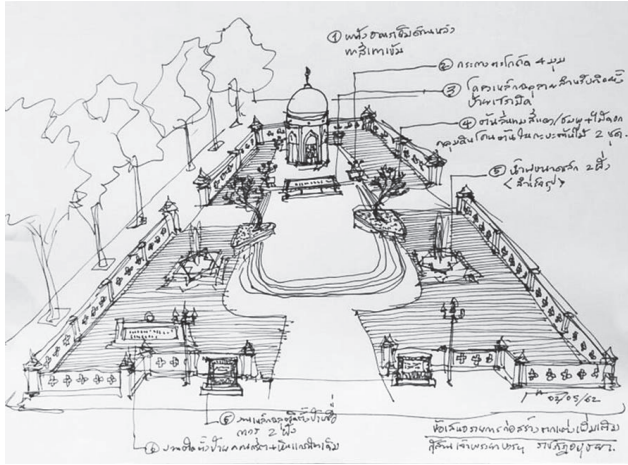
Son onarım: Şeyh Ahmad Türbesi'nin sını onarım esnasında dış cephesindeki süslemeler değiştirilmiştir ve bundan dolayı yapının genel görünüşü, ilk onarım durumundan daha basit ve sadedir.

Resim 30: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin son onarım sırasında durumu* (Roisri, 2021)

Kubbenin kasağındaki aydınlatma açıklıklarının arasında sekiz kollu yıldız motifine benzeyen kartuş motifleri eklenmiştir. Yapıda daha önce işlenen çiniler ortadan kaldırılmıştır ve yerine kabartmalı olarak yapılan beyaz renkli motifler koymuştur. Yapının her cephelerin üst kısmında bulunan kitabelerin yerine basit formlu dendanlar gibi motifler olmuştur. Türbenin etrafındaki bahçeye iki tane süs havuzu eklenecektir.

Resim 31: *Şeyh Ahmad Türbesi'nin onarım için taslağı* (Chuangphichit).

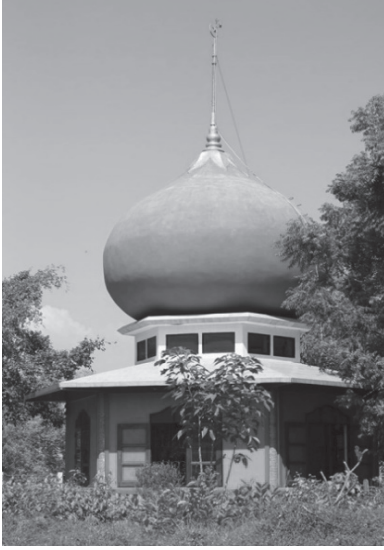

2.10. Şeyhülislam Şen Türbesi

Yerel halkların arasında “Chao Pra Kun Kujam” olarak tanınan Şeyhülislam Şen, Şeyh Ahmad'ın soyundan gelenlerinden biridir ve

Ayutthaya Krallığı'nın son döneminde hüküm süren Kral Suriyamarin zamanında (1758–1767) şeyhülislam olarak görevlendirilmiştir (Bunnag 2005: 12). Şeyhülislam Şen vefat ettiğinde evine yakın bir alanda gömülmüştür. Türbesi yaklaşık 1997 tarihinde inşa edilmiştir.

Resim 32: *Phra Nakhon Si Ayutthaya ilinde Şeyhülislam Şen Türbesi* (Krajangphat, 2021)

Mimari Özellikleri:

Şeyhülislam Şen Türbesi sekizgen planlı ve kubbeli bir betonarme yapısıdır. Yapının etrafı kısa korkuluklar ile çevrilmiştir. Kubbe soğanvari formunda ve oldukça büyüktür. Kubbenin âlemi boğumludur. Alemin alt kısmında ters çiçeğe benzeyen motif görülmektedir. Alemin ucunda ise hilâl ile yıldız sembolü ile tamamlanmıştır. Kubbenin kasnağı kısmı sekizgen planlıdır ve bütün cephelerinde ikişer dikdörtgen formlu aydınlatma açıklıkları mevcuttur. Kasnağın altında eğimli çatı vardır. Türbenin her cephesinde birer iki kanatlı pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklıklarında ferforje takılmıştır. Yapının iç mekânının tam ortasında Şeyhülislam Şen'in mezarının üzerinde yapılan dikdörtgen formlu sanduka yer almaktadır. Bu sanduka kısa bir oval kaide ile yükseltilmiştir. Sandukanın üzerinde dört ayak tarafından taşınan eğimli çatılı bir örtü örtmektedir.

Konum: Klong Kujam, Samphoa Lom Mahallesi, Mueang İlçesi, Phra Nakhon Si Ayutthaya, 13000.

Resim 33: *Şeyhülislam Şen Türbesi'nin iç mekânı ve türbede bulunan sanduka* (Krajangphat, 2021)

2.11. To Gi Surau Türbesi

To Gi Surau Türbesi'nin yapım tarihi bilinmemektedir. Gamalul İslam Camii'nin cemaatinde yaşayan Müslümanlara göre bu türbe, eskiden bu mahallede yaşayan dört ulemaya aittir. Türbenin orijinal yapısı ahşaptan yapılmıştır (Jinkit ile mülâkat, 10.08.2019, Bangkok).

Mimari Özellikleri:

To Gi Surau Türbesi dikdörtgen planlı bir yağma kâgir yapısıdır. Yapının genel görünüşü küçük ölçekli ev gibi görünmektedir. Örtüsü eğimlidir. En son onarım esnasında yapıya yeşil renge boyanmıştır. Türbenin her cephesinde ikişer yuvarlak kemerli açıklık vardır. Açıklıklarda demir ferforje parmaklık takılmıştır. Bu kemerlerin üstünde küçük dikdörtgen formlu havalandırma açıklıkları dizileri bulunmaktadır. Türbenin içerisinde granit şâhideler görülmektedir.

Konum: Gamalul İslam Camii'nin güney tarafında, Sai Gong Din Tai Mahallesi, Pracha Ruamjai Caddesi No. 48, Klong Samva İlçesi, Bangkok, 10510.

Resim 34: *Bangkok'ta To Gi Surau Türbesi* (Sanasen, 2018)

2.12. To Vali Rayong Türbesi

Rivayete göre To Vali Rayong, To Takia'nin kardeşidir. To Takia bugünkü Phra Nakhon Si Ayutthaya iline yerleşirken To Vali Rayong, Rayong nehrine yakın bir bölgeye yerleşmiştir. Yerel insanlar To Vali Rayong'un To Takia olduğu gibi veli

olduğunu ve mucizeler yapabildiğini inanmaktadırlar (Puriwanchana 2005: 64-65). Türbesinin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte türbenin durumuna göre 1980-1990 yılları arasında inşa edilmiştir.

Resim 35: *Rayong ilinde To Vali Rayong Türbesi* (Sanasen, 2019)

Mimari Özellikleri:

To Vali Rayong Türbesi dikdörtgen planlı bir betonarme yapısıdır. Türbenin genel görünüşü küçük ölçekli cami gibi görünmektedir. Yapı beyaz renge boyarken kubbe yeşil renge boyanmıştır. Yapı düz damlı olup üzerinde üç tane kubbe bulunmaktadır. Bu düz dam etrafı korkuluklar ile çevrilmiştir. Yapının sağ, sol ve arka cephelerinde pencere açıklıkları mevcuttur. Giriş kapısı sürgülü kapıdır. Kapı açıklığının üstünde havalandırma açıklıkları vardır. Türbenin iç mekânının tam ortasında To Vali Rayong'un mezarının üzerinde sanduka yer almaktadır. Sandukanın her cephesinde büyük çiçek motifleri ile bezenmiştir. Sandukanın üzerinde eğimli ferforje parmaklıkla örtülmüştür.

Konum: Kubo To Vali Rayong (To Vali Rayong Mezarlığı), Paknam İlçesi, Rayong, 21000.

Resim 36: *To Vali Rayong Türbesi'nin iç mekânı ve türbede bulunan sanduka* (Sanasen, 2019)

3. Tayland'daki Müslümanların Türbe Mimarisi: Değerlendirilme

3.1. Terimler

Tayland'daki Müslümanlara ait türbeleri ifade etmek için üç terim kullanılmaktadır: *Gubo*, *magom* ve *susandır*.

3.1.1. *Gubo*: Bu terim Arapça “mezar” veya “kabir” anlamına gelen “*qubur*” (قبور) kelimesinden türetilen Tay lehçesi terimidir. *Gubo* kelimesi, Tayland'daki hem Müslümanlar hem de Müslüman olmayanlar tarafından kullanılmaktadır.

3.1.2. *Magom*: Bu sözcüğü Arapça “konum” veya “mekân” anlamına gelen “*maqam*” (مقام) kelimesinden kaynaklanmıştır. Tayland'da, türbe yapıları adlandırılmak için *magom* kelimesi kullanımı az bulunmaktadır ve daha çok Müslüman insanlar tarafından kullanılmaktadır. Genellikle *maqam*, Arap ülkelerinde önemli kişilerin mezarları olarak anlaşılan yerler üzerine inşa edilen yapılar için adlandırılmaktadır. Muhtemelen Tayland'daki Müslümanlar ondan benimseyerek saygı duyulan kişilerin kabirleri üzerine yapı inşa etmektedirler ve bu yapıları *magom* olarak adlandırmaktadırlar (Chuthamas ile mülâkat, 12.06.2021, Bangkok).

3.1.3. *Susan*: “*Susan*”, Tayca sözcüğü (สุสาน) olup “gömmek veya kremasyon için yer” demektir (Kraliyet Cemiyeti Ofisi 2011). *Susan* sözcüğü Tayland'daki hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından kullanılmaktadır. Ancak daha çok Müslüman olmayanlar tarafından kullanılmaktadır.

3.2. Türbelere Gömülen Kişiler

Tayland'daki Müslüman cemaatlerinde bulunan türbe yapısına gömülen metfunları; veli olarak inanılan, kral, vali, âlim, cemaatin kurucusu ve saygı duyulan kişilere aittir. Bu türbe yapıları ölülerin isimlerinden adlandırılmıştır. Veli olarak inanılanlar ve âlimler genellikle isimlerinin önünde “*To*” kelimesi bulunmaktadır. *To*, Malayca olup “saygın yaşlı kişi” anlamına gelen “*Datok*” kelimesinin kısa halidir. Bu sözcük kadın ve erkekler için kullanılan “Efendi” anlamında resmi unvan; devlet içinde belirli bir bölgeden sorumlu olan nüfuzlu şeftir (Taib Osman 2000: 427). *To* unvanı, Tayland'daki Malay kökenli Müslümanlar, saygı duyulan kişiler için adlandırılmaktadır. Örneğin *To Takia*, *To Pa Yae*, *To Gi Surau* ve *To Vali Rayong*'dur.

3.3. Türbe Yapısı İnşasını Oluşturan Faktörler

Araştırmamıza göre Tayland'da bulunan Müslümanların türbe yapısı inşası geleneği üç faktörlerden kaynaklanmıştır. Bunlar tasavvuf kavramı, Tayland toplumundaki kültür ve inançlar ve Tayland'daki Müslümanların öbür dünya hakkındaki inançlarıdır.

3.3.1. Tasavvuf kavramı

“Tasavvuf” (“Sufi” veya “mistik” de denir), İslâm'ın zâhir ve bâtın hükümleri çerçevesinde yaşanan mânevî ve derunî hayat tarzıdır (Öngören 2011: 199). Bu kavram 8.-9. yüzyıllar arasında Irak'ta, dünyevi bir geri çekilme geleneği olarak ortaya çıkmıştır. Esas olarak Emevi ve Abbasi imparatorlukları tarafından uygulanan savurganlık hayatına karşı çıkmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Tasavvuf, Allah'a ulaşmak için bireysel bir arayışa yönelen, kendi kendine yeterli bir meditasyon ve adanmışlık yaşamının önceliğini savunmaktadır (Formichi 2020: 21). Selçuklular gibi hanedanların himayesinde, tasavvuf zaviyeleri sonunda Orta Doğu, Güney ve Orta Asya, Kuzey Afrika ve İspanya ve güneydoğu Avrupa'ya yayılmıştır.

Tarihlere göre Sufizm'in geliştiği her yerde anıtsal türbe mimarisinin de geliştiğini göstermektedir. Bu, velilere saygı gösterilmesini teşvik eden Sufi uygulamasından kaynaklanmıştır. Türbe mimarisinin yaygınlaşmasına doğrudan katkı sağlayan Sufi kavramlarından biri “şeyh”² kavramıdır. Sufiler, müridin bir şeyh ihtiyacının kaçınılmaz olduğuna inanırlar. Zira kimse, şeyhi yoksa Şeytan şeyhi olur (Spahic 2008: 211). Birçok şeyhler veli olarak inanılır. Mistik Müslümanlar veli, vefat etti bile mucizeler gerçekleştirmeye devam ettiğini ve velinin bereket etkisinin merkezi mezarı olduğunu inanırlar. Böylece kutsal adamların mezarlarını ziyaret etmesi geleneği ortaya çıkmıştır (Martin 2004: 688). Bu geleneği, kutsal adamların kabirleri üzerine yapının inşa etme geleneğine sebep oldu. Daha sonra sadece veliler için değil; âlim, kral, elite ve önemli kişiler için de türbe mimarisi inşa edilmiştir. Orta Doğu bölgesi, Arap, İran ve Hindistan'da bu türbe yapıları çok fazla bulunmaktadır.

² “Şeyh” sözcüğü genelde “bir kabile veya grubun lideri, reis, yönetici, devlet adamı” anlamına gelmektedir. Ancak tasavvuf için “müritlere rehberlik yapan ve onları irşat eden kişi” demektir. Bkz. Casim Avcı, “Şeyh”, TDVİA, C.39, İstanbul, 2010, s.49 ve Reşat Öngören, “Şeyh”, TDVİA, C. 39, İstanbul, 2010, s.50.

Resim 37: Irak'taki Samarra'da İmam Dur Türbesi (wikipedia.com)

Aslında İslam'a göre türbe yapısını yapmak caizdir. Câbir bin Hayyan'dan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir; *Resûlullah, kabirlerin* (yerden yüksekçe yapılp) *kireç vb. ile boyanmasını, kabir üzerine oturulmasını ve kabir üzerine bina* (kubbe vb.) *yapılmasını yasakladı* (M2245 Müslim, Cenâiz, 94). Buna rağmen birçok Müslüman ülkelerinde türbe yapısı inşasının geleneği yoğun bir şekilde görülmektedir. Tasavvuf'a göre saygı duyulan kişilerin kabirlerini ziyaret etmesi ölülere ibadet etmesi değildir, onlara için dua etmesidir. Velilerin Allah tarafından özel

güçlerle kutsanmış olduğu ve erdemli insan olduğu inanılmasıyla mezarlarını ziyaret edilmeli ve dua edilmelidir. İbadet etmek tek Allah içindir ve velilerin güçleri de aslında Allah'tan onlara vermektedir (Bougas 1988: 7; Chuanghichit ile mülâkat, 04.09.2019, Bangkok).

Tasavvuf kavramı, Tayland'daki Müslümanların türbe mimarisi oluşumunun ana sebebidir. Zira erken dönemde Güneydoğu Asya'ya gelen ilk Müslüman insanların çoğu tasavvuf anlayışını uygulayanlar idi. İslami mistik uygulama, 1300-1800 yılları arasında Güneydoğu Asya Müslümanları arasında dinin önemli ifadesiydi. Mistik uygulama hem Hinduizm hem de Budizm olmak üzere Hindistan'dan gelen dini sistemlerde önemli bir bileşen olmuştur. Bu nedenle kavram, uygulamaya genel yaklaşım ve hatta tasavvuf transları tetiklemenin bazı yöntemleri zaten biliniyordu. Müslüman mistikler, daha önce kullanılan Sanskrit terimlerinin yerine Arapça kelimeler ve Müslüman terimler koyarak, genellikle işleyen Budist ibadet gruplarını devraldılar (Martin 2004: 645; Federspiel 2007: 68). Bu Mistik Müslümanlar kuşkusuz türbe mimarisi geleneğini Güneydoğu Asya ülkelerine tanıştırmışlardır.

Resim 38: *İran'daki Şiraz'da Hafız Türbesi* (Sanasen, 2008)

Mevcut kaynaklar ve Tayland'daki Müslümanların türbe mimarisi eserlerine göre tasavvuf kavramı ve türbe yapısı inşasının geleneği, Tayland'a iki yoldan girmiştir. İlki; Arap, İran ve Hindistan gibi Tayland'ın batısında yer alan ülkelerdendir. Oradaki Müslümanlar, Ayutthaya Krallığı döneminde (1351-1767) Siyam'a yerleşmişlerdir. Bundan dolayı bugünkü Phra Nakhon Si Ayutthaya ilinde birçok tane tarihi Müslüman türbeleri görülmektedir.

Resim 39: *Hindistan'daki Agra'da Tac Mahal* (britanica.com)

İkinci yol ise Malezya ve Endonezya'dandır. Bu ülkelerde Orta Doğu, Arap, İran ve Hindistan'dan benimseyen mistik uygulamaları ve türbe inşasının geleneği güçlü bir şekilde bulunmaktadır. Malezya ve Endonezya'da geleneksel, İslam öncesi güç ve büyü merkezleri veli kültürüne dâhil edilmiştir. Böylece yerel tıp adamları, şamanla, krallar ve cemaat kurucuları öldüklerinde keramet ya da kutsal sayılırdı (Bougas 1988: 7). Dolayısıyla Malezya ve Endonezya'da önemli kişilere ait türbeler çok fazla rastlanmaktadır.

Resim 40: *Endonezya'daki Sunan Giri Türbesi (indonesia-tourism.com)*

Resim 41: *Malezya'daki Kelantan Eyaletinde Langgar Camii'de bulunan kral, vali ve önemli kişilere ait türbeler (Sanasen, 2019)*

Hatta bazı mezarların, onları belirli sayıda ziyaret etmenin Mekke'ye hac yapmakla eşit sayılacak kadar güçlü olduğuna inanılıyordu (Martin 2004: 650). Malezya ve Endonezya'daki türbe mimarisi geleneği Tayland'a, Tayland-Malezya sınırındaki bölgelerine girerek ulaşmıştır ve bunun için Güney Tayland'da bulunan Müslüman türbeler, oralandaki önemli kişilerin türbeleri ile aynı üslubuna sahiptir (Wanna-alee ile mülâkat, 12.10.2019, Yala).

3.3.2. Tayland toplumundaki kültür ve inançlar

Saygı duyulan kişiler için türbe inşa etme geleneği yalnızca İslami değerlere dayandırılmaz. Yabancı kültürlerin bazı unsurları da bunu şekillendirmiştir. Bunlar, Hristiyanlığın aziz kültleri ve türbeleri, bir cesedi cenaze töreninden önce bir çadırdaki teşhir eden Anadolu'daki Türkler, Hindu ve Yahudilerin mabetleridir (Spahic 2008: 241-247). Güneydoğu Asya'da da mezarların etrafında dönen atalara tapınma kültleri, buraya İslam'ın gelişinden önce buradaki insanların yaşamasının önemli bir geleneği idi (Federspiel 2007: 70).

Resim 42: Sukothai ilinde bulunan tarihi jedi'ler (Sanasen, 2016)

Saygı duyulan kişileri anmak için yapı inşa etme geleneği, Tayland toplumunda zaten birçok yüzyıllardır aşınadır. Bunun en iyi örneği, Buda'yı anmak amacıyla yapılan "jedi"lerdir.³ Tayland'da kralların kalıntılarını saklamak için inşa edilen bazı jedi'ler de bulunmaktadır. Çünkü Tayland'daki toplumlar hiyerarşiktir. Krallara saygı vermek için kralların kalıntılarını saklamak ve onları anmak hedefiyle abidevi jedi yapıları inşa edilmiştir. İslam sanatı ve Budist sanatı alanında uzmanlar ile görüşmelere göre jedi yapımı ve Müslüman türbesinin inşası ortak amaçlarına sahiptir: önemli kişileri anmak

³ "Jedi", Sanskritçe "anmak ve tapınmak için yapılan şey" anlamına gelen "jaytiya" sözcüğünden kaynaklanmıştır. Jedi dört tipi ayırmaktadır. İlki "Tat Jedi" Buda'nın kutsal emanetlerini saklamak için yapılmıştır. İkincisi ise "Tamma Jedi", Tripitaka el yazmalarıdır. Üçüncüsü "Boripok Jedi"dir. Bu jedi tipi Buda'ya ait dört önemli yer; doğum yeri, aydınlanma yeri, ilk vaaz yeri ve Nirvana'nın yeri üzerine inşa edilmiştir. Sonuncusu ise "Utesika Jedi", Buda'ya adanmak hedefiyle inşa edilmiştir. Bkz. Wibul Leesuwana, *Pojjananukrom Silapa Thai (Tay Sanatı Sözlüğü)*, Nonthaburi, Mueng Boran, 2016, s. 176-177.

ve ziyaret edilen yer olmaktır. Farklılık yalnızca kimlere aittir. *Jedi* Buda'yı anmak için inşa edilirken Müslüman türbesi veli olarak inanılanlar ve önemli kişileri anmak için yapılmıştır.

Böylece Tayland toplumundaki kültür ve inançların, tasavvuf düşüncesinde önemli kişilerine yüceltme geleneğine oldukça benzer olmasını ve bu kültür ve inançlar, ülkedeki Müslüman türbesi inşasının oluşumuna destekleyen faktörlerden biri olduğunu neticelendirebiliriz.

3.3.3. Tayland'daki Müslümanların öbür dünya hakkındaki inançları

İslam inancına göre bir insanın hayatında üç aşama geçmektedir. Bunlar dünya, berzah ve âhiret aşamalarıdır. Dünya insanın ölümden önceki hayatıdır. Berzah ölümle başlayıp yeniden diriltilmeye kadar sürecek olan ara dönem, dünya ile âhiret arasındaki âlem ve mezar hayatı olduğu da sayılır. Âhiret ise dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan hayattır. Kabir hayatı, âhiretin ilk merhalesi olarak kabul edilir (Topaloğlu 2001: 10). Güneydoğu Asya'daki birçok Müslümanlar, kişinin eylemi için ödül ve cezanın aslında mezarda başladığını düşünmektedirler. Gömüldükten sonra öncelikli kaygı, kabir azabının hafifletilmesi idi (Bougas 1988: 5-6). Mezar üzerine yapının inşa edilmesi, bunun bir yöntemlerinden biridir ve bu fikir İslam dünyasındaki türbe mimarisi geleneğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ölülerin mezarlarında huzur içinde kalması amacıyla bu türbe yapıları güzel bir konaklama olduğu gibi inşa edilmiştir. Üstelik ölümlerin ahirette cennette yaşayacakları ümidiyle bu türbelerin genellikle bahçede yer almaktadır ya da türbelere yakın alanında birkaç tane ağaçlar dikilmektedir. Bu bahçe ve ağaçlar İslam'da cennet bahçesini temsil etmektedir.

3.4. Türbe İnşası Geleneğinin Yaygınlaşan Dönemler

Müslümanlara ait türbeler, İslam'ın Tayland'a erken ulaştığı dönemde Tayland'da yaygın olarak bulunmak mümkün olmaktadır. Çünkü ilk dönemlerde buraya gelen Müslümanların çoğu, tasavvuf düşüncesi ve türbe yapımı geleneğini uygulayanlardır. Ancak bu yapılar, zamanla bozulması ve son dönemlerde türbe yapısının Tayland'daki Müslüman kültüründen ortadan kaldırılmasıyla günümüze çok fazla ulaşmamıştır.

Tayland'da Müslümanların türbe mimarisi eskiden 20. yüzyılın sonlarına kadar bulunmaktadır. Fakat 20. yüzyılın sonlarında bu yapıların inşası daha az görülmeye başladı. Çünkü 20. yüzyılın başlarında Tayland'daki Müslüman

cemaatlerinde bir değişim ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl boyunca, Güneydoğu Asya'da tasavvuf akımı güçlü idi ancak 20. yüzyılın başlangıcından sonra önemini kaybetmiştir (Federspiel 2007: 69, 128). 1800-1945 yılları arasında Mekke'den gelen bilimler ve âlimlerin etkisiyle din bilimleri Güneydoğu Asya'ya yayılmıştır. Bu dönemde Güneydoğu Asya'daki İslamiyet, tasavvufi aşamadan fikhî vurgulayan reform dönemine dönüşmüştür. Reformcular, Müslümanları mütevazı yaşam tarzına dönmeye, İslam'ın ahlaki temelini yenilemeye ve İslam'ı haramlardan arındırmaya çağırıldılar (Martin 2004: 645). Ayrıca son iki yüzyıl boyunca Arabistan'da Vehhâbilik⁴ ve başka yerlerde Selefi⁵ hareketleri ile türbe ziyareti ve veli kültü putperestlik olarak sayıldı. Suudi Arabistan'da Hacca giden ve Arap ülkelerde eğitim gören birçok Taylandlı Müslümanlar da Vahabiler ve Salafiler'in düşüncesini benimsemişlerdir. Bu yeni nesil Müslümanlar türbe yapımına katılmamışlardır ve bu fikir ülkedeki Müslüman cemaatlerinde yaymışlardır (Wanna-alee ile mülâkat, 12.10.2019, Yala).

Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı Tayland'daki Müslüman türbelerin inşası 20. yüzyılın sonlarından sonra gittikçe azaltılmıştır ve nihayet günümüze Tayland'da Müslüman kültüründen kaybolmuştur. Buna rağmen günümüzde buradaki Müslümanlar mevcut türbeleri restorasyon etmektedirler ve bazı Müslümanlar bu türbelere ziyaret etmeye devam etmektedirler⁶.

3.5. Konular

Mevcut Tayland'daki Müslümanlara ait türbelere göre bu yapılar ülkenin merkez bölgesinde (bilhassa önceki başşehir olan Phra Nakhon Si Ayutthaya ilinde) ve güney bölgesinde (özellikle Tayland-Malezya sınırındaki illerinde) bulunmaktadır. Bu bölgeler, Tayland'da İslam'ın etkisinin yayıldığı ilk bölgelerdir. Daha önce bahsedildiği gibi Tayland'a ve Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelere erken dönemde gelen Müslümanlar birçok tasavvuf düşüncesini

⁴ On sekizinci yüzyılda Arabistan'da Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından başlatılan muhafazakâr bir reform hareketidir. Vehhâbiler, katı tektanrıcılığa meydan okuyan tüm yenilikleri (bidat) kaldırmak istedi. Bunların en başında, yüzyıllar boyunca hem Sünniler hem de Şiiler arasında gelişen veli kültü vardı. Bkz. Richard Martin, "Wahhabiyya," *Encyclopedia of Islam and The Muslim World*, New York, Macmillan, 2004, p. 727.

⁵ İtikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen ekol. Bkz. M. Sait Özervalı, "Selefiyye", *TDVİA*, C. 36, İstanbul, 2009, s.399.

⁶ Gayrimüslimler de bu türbelere ziyaret etmektedirler. Çünkü Tayland'da birçok Müslüman olmayan insanlar bu veli olarak inanılan kişilerinin kutsal adam olduğunu inanmaktadır. Bu insanlar velilerden dilek dilemek amacıyla bu türbelere gelmektedirler.

tutanlardır ve bu insanlar türbe yapısı inşa geleneğini uygulamışlardır. Bu nedenle Tayland'ın güneyi ve merkezinde Müslümanların türbelerini görmekteyiz.

Tayland'daki Müslümanların türbeler genellikle caminin arazisinde, camiye yakın alanlarında ya da metfunların evine yakın yerlerinde inşa edilmiştir. Bu mekânlar ekseriya nehir veya denize yakın alanlarında yer almaktadır. Zira eski zamanda Tayland'daki ana ulaşım yolu su kanallarıydı. O dönemlerde Tayland'a gelen Müslüman insanlar nehir veya kanal kıyılarına yerleşmişlerdir. To Takia ve To Vali Rayong'un yerleşecek yerlere, nehir yoluyla ulaştıkları da rivayet edilmiştir. Dolayısıyla Tayland'daki tarihi camiler ve Sufi etkisiyle yapılan türbe mimarisinin çoğu nehir veya denize yakın alanlarında bulunmaktadır.

Bunun dışında Tayland'da, kutsal olarak inanılan kişilere ait mezarlara yakın alanlarda bulunan türbe yapıları da rastlanmaktadır. Mesela Yaring Mezarlığı'ndaki türbelerdir. Çünkü Pattani ilindeki ve Trengganu Eyaleti'ndeki Müslümanlar, "Dato" olarak tanınan ve bereketli olduğu inanılan bir adam bu bölgeye gömüldüğü inanılıyordu. Bunun için bu bölgenin kutsal olduğu ve Dato'nun kabrine yakın gömülmesi, ölümlerin mezarlarında huzur içinde yattıkları düşünülüyordu (Nunsuk 2000: 63).

3.6. Türbe Tipleri

Tayland'da yaşayan Müslümanların türbeleri mimari özelliklerine göre bina tipli ve baldeken tipli olmak üzere iki gruba ayırmaktayız. Bina tipli türbeler ev mimarisi gibi yapılmış olup cephelerinde giriş kapısı ve pencereleri bulunmaktadır (Resim 4, 9, 16, 20, 22, 32, 34, 35). Baldeken tipli türbeler ise genellikle ayaklar tarafından taşınan örtü sistemi bulunmaktadır. Etrafı ise açık durumdadır (Resim 7, 15, 24).

3.7. Türbelerin Mimari Özellikleri

Tayland'daki Müslümanların türbelerin inşa edilmesinde kullanılan malzemeler her dönemde değişmiştir. Erken dönemlerde yapılan türbeler ülkede rahatlıkla bulunan malzeme olan ahşaptan yapılmıştır. 19. yüzyılda Avrupa mimarisinin etkisiyle yığma kâgir yapılar Tayland'da popüler kazandırmıştır ve Müslüman türbelerin inşasında yığma kâgir uygulanmaya başlanmıştır. Betonarme türbeleri ise 20. yüzyılın başlarından bu yana görülmektedir.

Tayland'daki Müslümanların türbeler çok büyük ölçüde değildirlir. Sadece To Takia Türbesi, Şeyh Ahmad Türbesi ve Şeyhülislam Şen Türbesi gibi Phra Nakhon Sri Ayutthaya ilinde bulunan türbeler, abidevi bir görünüm kazandırmak amacıyla büyük ölçüde inşa edilmiştir. Plan açısından, Tayland'daki Müslümanlara ait türbeler; kareye yakın, dikdörtgen ve sekizgen olmak üzere üç tip plan formuna sahiptir. Buradaki Müslümanların türbeleri genellikle; yapı, örtü, giriş ve pencere açıklıklarından oluşmaktadır. Yapının iç mekânında kabirlerin üzerinde yer alan sandukalar ya da şahideler görülmektedir. To Takia Türbesi olduğu gibi bazı türbelerde, iç mekânında sanduka odası vardır ve odanın içinde sanduka bulunmaktadır (Resim 13).

Tayland'daki Müslümanlara ait türbelerde, eski zamanlarda yerel tipinde örtü sistemleri olan beşik çatısı, kırma çatısı, kademeli olarak yapılan piramidal çatı veya Hollanda çatısı uygulanmıştır. Son dönemlerde Tayland'da kubbeli yapı beğenilmesiyle bu türbelerin örtüsü kubbe tercih edilmiştir. Türbelerin örtüsünün pik noktasında bazı zaman bir alem ya da bir süs ile tamamlanmıştır (Resim 10, 21, 26). Khun Sarakit Ru So Türbesi'nde, örtüsünün pik noktasında cam topu ile sonlanmıştır. Bu cam topu geleneksel Malay mimarisinde Malayca'da "taç" anlamına gelen "*mahkota*" olarak adlandırılan bir alem tipidir. Bu cam topu yabancılar tarafından Tayland'a getirilmiştir ve balık ağları bağlamak için kullanılırdı (Wanna-alee ile mülâkat, 12.10.2019, Yala) (Resim 21). Şeyh Ahmad Türbesi kubbesindeki alem altı kollu yıldız biçimi içinde Allah, Muhannad ve Ali kelimeleri yazılmıştır. Bu yazım tarzı, Ayutthaya Krallığı döneminden bu yana Tayland'daki Şiiler tarafından, inançlarını ifade etmek için kullanılmaktadır (Chuangphichit ile mülâkat, 04.09.2019, Bangkok) (Resim 26). Şeyhülislam Şen Türbesi ise alemin ucu birçok Tayland'daki camilerin aleminde görüldüğü gibi hilal-yıldız sembolü bulunmaktadır (Resim 32).

Tayland'daki Müslümanlara ait türbelerdeki giriş ve pencere açıklıkları ya dikdörtgen formlu açıklık ya da yuvarlak veya sivri kemer formlu açıklık olarak düzenlenmiştir. Pencereelerde genellikle desenli ferforje (parmaklık) ile takılmıştır. Bu pencereler, İslam ülkelerdeki türbe mimarisinde bulunan 'hâcet pencereleri'ni⁷ hatırlatmaktadır.

⁷ Türbelerin dış cephelerinde ziyaretçilerin önünde *Fatiha* okuduğu pencere. Bkz. M. Baha Tanman, "Hâcet Penceresi", *TDVİA*, C.14, İstanbul, 1996, s. 435.

Resim 43: *İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi'nin hâcet penceresi* (Sanasen, 2018)

To Pa Yae Türbesi olduğu gibi bazı türbeler, mezarı ziyaret edenler metfunu saygı duymak amacıyla türbenin girişi, metfunun ayak tarafına doğru karşısında yer almaktadır (Bougas 1988: 58). (Resim 17-18) Süsleme açısından Tayland'daki Müslümanların türbe mimarisinde dekorasyonlar oldukça az görülmektedir. Çalışmamızda incelenen birçok türbelerde süslemeler yoktur. Oldukça süslü türbeler sadece To Takia Türbesi ve Şeyh Ahmad Türbesi'nin ilk onarım esnasında yapısıdır. (Resim 9, 25) Bu yapılar bitkisel motif ve diğer çeşitli motifleriyle işlenmiştir.

3.8. Türbelerin Mimari Üslupları

Günümüze ulaşan Tayland'daki Müslümanlara ait türbelerde uygulanan mimari üslupları toplam dört üslup tespit edilmiştir. Bunlar yerel mimari üslubu, Batı mimarisi üslubu, eklektik üslup ve İslam ülkelerindeki mimari üslubudur.

3.8.1. Yerel mimari üslubunda türbeler

Bu tarzda türbeler genellikle Tayland'a ilk İslam gelişmesi döneminden 19. yüzyılın ortalarına kadar Tayland'da yaygınlaşmıştır. Ancak yerel mimari tarzıyla yapılan bazı türbe yapıları, 20. yüzyılın başlarında da görmekteyiz. Bu dönemdeki Müslümanların ellerinde imkânlar kısıtlı olduğundan yapıları Tayland'da mevcut malzemelere ve yerel tarzında mimarilere göre inşa edilmiştir (Raksamanee 2014: 309-310). Bu türbeler tamamen basit ve sadedir. Yapıda beşik çatısı, kırma çatısı ve kademeli olarak yapılan piramidal çatı gibi ülkede iklim koşullarına uygun örtü sistemleri kullanılmıştır (Resim 4, 7, 16, 20, 34).

Tayland'daki Müslümanların türbe yapılarında uygulanan yerel mimari stilleri, geleneksel Tayland ve Güney Tayland mimarisi stilleridir. Geleneksel Tayland mimarisinde Müslüman türbeleri genellikle ülkenin merkez bölgesinde rastlanmakta olup tapınak ve saraylarda görülen mimari öğeleri kullanımı gözlemlenmektedir. (Resim 9, 12) Güney Tayland mimarisinde Müslüman türbeleri ise ülkenin güney sınır bölgesinde görülmekte olup geleneksel Malay sanatının izlerini göstermektedir. (Resim 4, 7, 40, 41) Güney Tayland mimarisi ve geleneksel Malay yapıları birçok ortak karakteristiklerine sahiptir. Çünkü

Tayland'ın güney sınır bölgesi ve Malezya'nın kuzeydoğu bölgesi, bir zamanlar Güneydoğu Asya'daki İslam devletlerinden biri olan Patani Devleti'nin bir parçasıydı. Bu nedenle bugünkü Tayland-Malezya sınırındaki illerde yaşayan Müslümanlar ve Malezyalılar ortak sanat ve kültüre sahiptir.

Güney Tayland'daki Müslüman türbelerinde bulunan yerel ve Malay sanatının dikkat çekici öğeleri, kademeli olarak yapılan piramidal çatı ve duvardır. Bu örtü sistemi onur ve hürmeti simgelemekte olup mabet ve saraylarda kullanılmaktadır (Bougas 1988: 55). Pattani İli'nde bulunan türbeler kısa duvar ile çevrelenmiştir. Bu duvarlar mahalliler tarafından "Kral Duvarı" anlamına gelen Malayca "*Kota Raja*" olarak adlandırılmıştır. Bu duvarlar, surların dışında yaşayan halkın aksine, sarayda veya duvarlarla çevrili kalede ikamet eden kralı ve asaletini temsil etmektedir (Bougas 1988: 72) (Resim 6).

3.8.2. Batı mimarisi üslubunda türbeler

Bu yapılar Tayland'da genellikle Batılılaşma döneminde, özellikle Kral V. ile Kral VI. Rama zamanlarında (1868-1925) inşa edilmiştir. Bu dönemde Tayland toplumunda, Avrupa mimarisinin ülkenin refahının bir göstergesi olduğu düşünülüyordu (Guamsap 2017: 5). Bu Batı mimarisinin etkisiyle inşa edilen yapılar Bangkok ve çevresinde yoğun olarak görülmektedir.

Resim 44: *Tayland'daki Batı mimarisinden modellenerek inşa edilen bazı yapılar (Rattanakosineha)*

Tayland'daki Müslümanlar ülkede bulunan Avrupa mimarisini benimseyerek yapıları inşa etmişlerdir. Bu türbeler genellikle yuvarlak kemerler, pilasterler ve parapetler gibi Avrupa mimarisine ait öğeleri göstermektedir (Resim 14, 15). Mae Nom Ya Türbesi, orijinal durumu tamamen Avrupa mimarisi olduğu anlaşılmaktadır. Yapıda işlenen çizgiler, Roma mimarisinin özelliğidir ve İngilizcede terim "*Rustic Work*"⁸ olarak tanınmaktadır.

3.8.3. Eklektik üslubunda türbeler

Eklektik tarzında türbeler bir araya getirilen çeşitli sanat üsluplarıyla inşa edilen yapılardır. Bunun gibi türbeler ülkede muhtemelen 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başları arasında görülmektedir. Tayland'daki Eklektik stilinde Müslüman türbeleri çok fazla bulunmamaktadır. Geleneksel Tayland mimarisi ve Orta Doğu mimarisinin öğelerini gösteren To Takia Türbesi bu türbe tarzının en iyi ifade edicisidir (Resim 9-13).

3.8.4. İslam ülkelerindeki mimari üslubunda türbeler

Bu türbe tarzı Tayland'da 20. yüzyılın başlarından beri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminde, Arap ülkelerden mezun olan Taylandlı Müslümanlar memleketlerine dönmeye başladı. Bu yeni nesil Müslümanlar Arap ülkeleri ve diğer İslam ülkelerdeki mimari üsluplarını Tayland'a tanıtmışlardır. Bu dönemde kubbe, minare ve kemerlerin cami en iyi ifade eden sembolü olduğu konusunda hemfikir olmuştur (Raksamanee 2014: 182). Bu fikir Müslüman türbelerini de etkili olmuştur çünkü genellikle Tayland toplumunda Müslümanların türbeleri, camiler gibi "Müslümana ait yapı" olarak algılanmıştır. Nitekim bu dönemden itibaren bu türbeler, Orta Doğu ülkeler ve Hindistan'da görülen din yapıları olduğu gibi kubbeli yapı olarak inşa edilmiştir. Bu düzenleme sadece İslam ülkelerin ortamını yaratmak değil, metfunların kökenlerini yansıtmak da amaçlanmıştır. Bu durum Şeyh Ahmad Türbesi'nin birinci onarım sırasındaki yapısında görülmektedir. Şey Ahmad'ın İran'dan geldiğini ifade etmek hedefiyle

⁸ Derzleri yivlerle veya kanallarla işlenerek göze çarparak şekilde işlenmiş kesme taş duvarcılık. İşin yüzeyi bazen bırakılıyor veya kasıtlı olarak pürüzlü hale getiriliyor. Rustic-Work'un kökeninin Roma'daki Augustus ve Claudius zamanlarında olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. John Henry Parker, "Rustic-work," *A Concise Dictionary of Architectural Terms*, New York, Dover Publications, 2004, p.425.

türbesinin cephelerine İran'dan sipariş edilen çiniler eklenmiştir (Chuangphichit ile mülakat, 04.09.2019, Bangkok) (Resim 22, 24, 32, 35).

3.9. Türbelerin Etrafında Bulunanlar

Tayland'daki Müslümanların türbeleri, etrafında genellikle ağaçlar bulunmaktadır. Şeyh Ahmad Türbesi gibi anıtsal görünüşe sahip olan yapı, bahçede yer almaktadır ve sonraki onarım esnasında süs havuzu eklenecektir. Otlar, çiçekler ve ağaçlar Müslüman ölüm kültüründen ayrılamazdır. Bunlar, insanın günah yoluyla kaybettiği Cennet Bahçesinin temsilidir (Michell 1978: 33). Ayrıca Tayland'daki Müslümanların türbeleri, çevresindeki alanlarda diğer mezarlar da görülmektedir. Veli olduğu inanılanların türbelerine yakın alanına gömmek geleneği, bir kısmen bu velilerden çıkan bereket alınması inancından kaynaklanmıştır. Zira veliler, hayatları boyunca bereket topladıkları düşünülüyordu. Velilerin ölümden sonra bu bereketleri, mezarından çıkmaya devam ettiğine inanılıyordu. Hatta birçok insanlara göre veliler ölediler, sadece kendisi ile sıradan ölümlüler arasına bir perde çekmiştir (Michell 1978: 44; Spahic: 221).

Sonuç

Tayland'daki Müslümanlara ait türbe mimarisi, İslam'ın Tayland'da yüzyıllardır geliştiğinin en iyi ifade edicilerinden biridir. Zira türbe yapımı geleneği, tasavvuf kavramına aittir ve Tayland'a gelen ilk Müslüman insanlar Sufiler idi. Tasavvuf ve türbe inşası fikirleri, Tayland'a iki yoldan girmiştir: ülkenin batısındaki Müslüman ülkelerden ve ülkenin güneyindeki Endonezya ve Malezya'dandır. Tayland'a yayılan mistik akım, ülkedeki kültür ve inançlarının yanı sıra Tayland'daki Müslümanların öbür dünya inançları ile karıştırıldıkça buradaki Müslümanların türbe yapıları geliştirilmiştir. Eski zamanlarda Tayland'da türbe yapısının daha fazla sayısında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu yapılar, zamanla bozulması ve son dönemlerde Tayland toplumundan ortadan kaldırılmasından dolayı günümüzde çok fazla kalmamıştır.

Tayland'da bulunan Müslümanlara ait türbe yapısı “*gubo*” veya “*magom*” ya da “*susan*” olarak adlandırılmıştır. Türbelere gömülenler; veli olarak inanılan, kral, vali, âlim, cemaatin kurucusu ve saygı duyulan kişilerdir. Bu türbe mimarisinin çoğu ülkenin merkez ve güney bölgelerinde bulunmaktadır. Genelde caminin arazisinde, camiye yakın alanlarında ya da

metfunların evine yakın yerlerinde yer almaktadır. Tayland'daki Müslümanların türbe yapısı iki tip ayırmaktadır: bina tipi ve baldaken tipidir. Mimari üslup açısından bu türbeler dört üslup tespit edilmiştir: yerel mimari üslubu, Batı mimarisi üslubu, eklektik üslup ve İslam ülkelerindeki mimari üslubudur. Bu yapılar, farklı stilinde olmasına rağmen güzel bir konaklama olduğu gibi ortak genel görünüşüne sahiptir. İslam inancında cennet bahçesini simgelemek ve metfunların öbür dünyasında cennette yaşamak amacıyla bazı türbeler bahçede konumlanmıştır ya da türbenin etrafı ağaçlar dikilmiştir.

Tayland'daki bu türbe mimarisinin inşa edilmesi 20. yüzyılın sonlarında daha az olmaya başladı. Bunun sebebi, hacca giden ve Arap ülkelerden eğitim alan Taylandlı Müslümanlar tarafından türbe yapısı “şirk” olarak sayılmasıdır. Bu sebeple bu yapılar günümüze Tayland'daki Müslüman kültüründen silinmiştir.

Ancak Tayland'daki türbe yapılarının önemini kaybetmesi bile bu türbeler, Tayland'da İslam medeniyetinin mirası olması açısından oldukça değerlidir. Bu yapılar, Tayland'daki uzun zamandır İslam'ın tarihi ve Müslümanların düşüncesinin, yerel kültür ve inançlar ile ilginç şekilde kaynaştırılmasını göstermektedir. Bunun için Tayland'daki Müslümanlara ait türbe mimarisi gerçekten incelemeye değerdir.

KAYNAKÇA

- Avcı, Casim (2010). “Şeyh”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 39: 49.
- Bougas, Wayne A. (1988). *Islamic Cemeteries in Patani*. Kuala Lumpur, Malaysian Historical Society.
- Bunnag, Phitthaya (2005). *Muslim Phunam Pathom Jula Ratchamontree Konrak Nai Sayam (Siyam'da İlk Müslüman Reisi ve Şeyhülislam)*. Bangkok: Silapawattanatham.
- Chalayondecha, Prayunsak (1996). *Muslim Nai Prathet Thai (Tayland'daki Müslümanlar)*. Bangkok: Hosamud Klang Islam Sai Sakun Sultan Sulaiman.
- Darul Na İm Camii Konseyi (1997). *Masjid Dato Pratu Su Patani Darusalam (Patani'ye Açılan Kapısı Masyid Dato)*.
- En-NEVEVÎ, Muhyiddin (2013). *Riyazü's Salihin 3. Cilt*. Çev. M. Emin Özaşar ve Bünyamin Erul. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Federspiel, Howard M. (2007). *Sultans, Shamans, and Saints: Islam and Muslims in Southeast Asia*. Honolulu: University of Hawaii.
- Formichi, Chiara (2020). *Islam and Asia: A History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilquin, Michel (2005). *The Muslim of Thailand*. Chiang Mai: Silkwormbook.
- Göksoy, İsmail Hakkı (1998). *İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Guamsap, Bhuchai (2017). *Lai Mai Chalu Bap Khanom Pang Khing: Suntari Yapab Hang Krung Rattanakosin (Khanom Pang Khing Tarzında Ajur Tekniğinde Ahşap İşlerinin Desenleri: Rattanakosin'in Estetiği)*. Bangkok: Krom Silpakorn.
- Jitmoud, Sawanee (1988). *Klum Chatipan Chao Thai Muslim (Thai Muslim's Ethnic Groups)*. Bangkok: Konghtun Sa-nga Rujira Amporn.
- Kulsirisawad, Direk (1974). *Khuam Samphan Khong Muslim Tang Pravatisat lae Vanakadi Thai lae Samphao Kasat Sulaiman (Tayland Tarihi ve Edebiyatında Müslümanların Yeri ve Sultan Süleyman Gemisi)*, Bangkok: Tay Dil ve Kitap Kurumu.
- La Loubère (2005). *Jod Mai Hed La Loubère Ratcha Anajak Sayam (The Kingdom of Siam Simon de La Loubère)*. Trans. San T. Komolbutr. Bangkok: Sripanya.
- Leesuwan, Wibul (2016). *Pojjananukrom Silapa Thai (Tay Sanatı Sözlüğü)*. Nonthaburi: Mueng Boran.
- Listopad, John Andrew (1995). *The Art and Architecture of the Reign of Somdet Phra Narai Volume I*. Doctoral Dissertation. Michigan: University of Michigan. Department of History of Art.
- Nunsuk, Wannasan (2000). *Kan Sueksa Sathapattayakam Khong Susan Nuengnai Sasana İslam: Koranee Sueksa Borankadee Susan Yaring Tambon Lampho Amphoe Yaring Jangwad Pattani (İslam'da Türbe Mimarisinin İncelenmesi: Pattani ilindeki Yaring İlçesindeki Lampho Mahallesinde bulunan Yaring Sit Alanı Çalışması)*. Yayınlanmamış Bireysel Çalışma. Bangkok: Silpakorn Üniversitesi Arkeoloji Fakültesi.
- Martin, Richard C. (2004). *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Macmillan.

- George, Michell. Ed. (1978). *Architecture of The Islamic World: Its History and Social Meaning*. London: Thames and Hudson.
- Öngören, Reşat (2010). “Şeyh”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 39: 50-52.
- Öngören, Reşat (2010). “Tasavvuf”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 40: 119-126.
- Özervalı, M. Sait (2009). “Selefiyye”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 36: 399-402.
- Parker, John Henry (2004). *A Concise Dictionary of Architectural Terms*. New York: Dover Publications.
- Puriwanchana, Saipan (2005). *Laksana Den Kong Tamnan Prajam Thin Rim Marnam Lae Chaifang Thale Phak GlangKong Thai (Tayland'ın Merlez Bölgesindeki Deniz ve Nehir Kıyılarında bulunan Halk Hikâyelerinin Özellikleri)*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Bangkok: Chulalongkorn Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Raksamane, Adis (2014). *Masyid Nai Krungthep (Bangkok'taki Camiler)*. Bangkok: Silapawattanatham.
- Sanasen, Wasamon (2021). “Tayland'daki Muhtelif Müslüman Etnik Grupların Cami Mimarisi”. 5. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi 5-7 Kasım 2019*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Somdej Phraracha Pitula Baromphongsa Phimuk (1928). *Chiwawat: Nap Pen Rueng Tiew Ti Tang Tang Phakthi Jed (Chiwawat: Çeşitli Yerlerde Gezmelerin 7. Bölümü)*. Phra Nakhon: Sophon Phiphatthanakorn.
- Spahic, Omer (2008) *Death, Graveyards and Funerary Architecture in Islamic*. Kuala Lumpur: A.S. Noordeen.
- Taib Osman, Mohd (2000). *Malay Dünyası'nda İslam Medeniyeti*. Çev. Ali Çaksu. İstanbul: IRCICA.
- Tanman, M. Baha (1996). "Hâcet Penceresi". *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 14: 435-438.
- Tayland Merkez İslam Konseyi (2017). *Thamniab Masjid Tua Ratcha Anajak (Tayland'da Camiler Listesi)*.
- Topaloğlu, Bekir (1988). “Âhiret”. *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 39: 543-548.
- Yafari, İbni (tarihsiz). *Prawat Tan Choa Prakun Takia Lae Masyid Takia Yokin Rachamis Jinja Sayam (Takia Hoca'nın Biyografisi ve Masyid Takia Yokin Rachamis Jinja Sayam'ın Tarihçesi)*.

İnternet Kaynakları

Kraliyet Cemiyeti Ofisi (2011). “สุสาน”, <https://dictionary.orst.go.th>, (10.06.2021).

Mülâkatlar

- Chuangphichit, Dhrinand (Thonburi Tarihi Bilgi Merkezi'nin Araştırmacı). Bangkok, mülâkat tarihi 04.09.2019.
- Chuthamas, Suniti (Prences Maha Chakri Sirindhorn Antropoloji Merkezi'nin Araştırmacı). Bangkok, mülâkat tarihi 12.06.2021.
- Jinkit, İsa (Gamalul İslam Camii'nin Mütevelisi). Bangkok, mülâkat tarihi 10.08.2019.
- Tulyathamrong, Thanongsak (Mimar). Bangkok, mülâkat tarihi 11.09.2019.
- Wanna-alee, Abdulrasoh (Yala Rajabhat Üniversitesi, Beşerî Bilimler ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin Öğretim Üyesi). Yala, mülâkat tarihi 12.10.2019.

TAYLAND VE JAPONA BUDİST FİGÜRLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

*Selin ÖZDEMİR**

Giriş

Tayland ve Japonya’da Budizm dediğimizde Budizm’in her iki ülkeye de yabancı kaynaklar aracılığıyla girdiğini görmekteyiz. Tayland Hindistan, Japonya ise Kore Yarımadası aracılığıyla Çin Budizm’inden etkilenmiştir. Tayland Kültürünün iki önemli ana kaynağı vardır; yerli ve yabancı kaynaklar. Yerli kaynak doğrudan halkın fikirlerinden ve ilhamından gelirken, yabancı kaynaklar Hindistan ve Çin gibi diğer büyük medeni uluslarla kültürel teması yoluyla gelmiştir. Tayland'ın gelenekleri, törenleri ve festivalleri bu kaynaklardan türetilmiştir. Sanat alanında, ağırlıklı olarak Budizm gibi dinler ve Hindistan gibi diğer ülkelerle kültürel ve sanatsal ilişkiler sonucundan doğmuş ve gelişmiştir.

Japonya’da ise durum çok farklı değildir. Budizm Japonya’ya Asuka dönemi (538-710) itibarı ile Çin’den Kore Yarımadası aracılığı ile girmiştir. Her iki ülkenin Budizm ile tanışması ve Budist sanatının gelişimi yabancı ülkeler aracılığı ve etkileri ile olmuştur. Budizm her iki ülke de yeni sanat anlayışları oluşturmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmada; Tayland ve Japonya özelinde Budist figürlerinin karşılaştırmalı incelemesi yapılacaktır. Çalışmada kullanılan örneklerde kronolojik sıra takip edilmiş, Tayland ve Japonya’daki Budist eserlerin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulmuştur.

Japonya ve Tayland’daki En Erken Budist Sanat Örnekleri ve Sembolizm

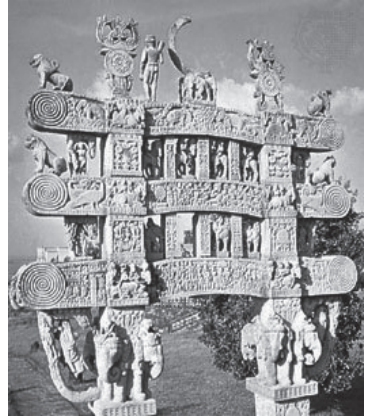
Erken Budist sanatının en önemli amacı kutsal metinleri veya olayları tasvir etmektir. Buda'nın varoluşunun her aşamasına ve dolayısıyla

* Öğr. Gör., İbn Haldun Üniversitesi Yabancı Diller Okulu-Doktor Adayı, Tohoku Üniversitesi Uzak Doğu ve Japon Sanat Tarihi Bölümü, sselinozdemirr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4737-198X.

aydınlanma yolundaki her adıma belirli bir sembol atanır ve genellikle sahneyi tanımlamanın tek yolu bu sembollerdir. Budist sanat başlangıcında Buda'ya, kişiliğine ve öğretilerine atıfta bulunmuştur ve erken dönem Budist sanat eserlerinde direkt olarak Buda'nın görüntülerini görmek pek mümkün değildir. En erken görebildiğimiz Budist imgeler, Buda'nın Bodhi ağacının altındaki aydınlanması temsili gibi inancın belirleyici olaylarını ve yerlerini temsil eder. Erken dönem Budist sanatında Buda, bir kişi olarak değil, çoğunlukla anıkonik sembollerle temsil edilmiştir. Bununla birlikte, ağaç, tekerlek, güneş veya lotus çiçeği en çok görülen dini simgelerdir (Seckel, 2004; 11-12). Bu simgelerle Buda'nın aydınlanmaya ulaşması gibi olaylar sembollerle tasvir edilmiştir.

İlk Budist sanat örneklerini, Hindistan'daki ilk yapılan stupalarda görürüz (Resim 1). Korkuluklar ve kapılar din dışı dünyanın sınırını oluştururken, en içteki çekirdek, stupanın kendisi, yarım küre şeklindeki biçiminin sade ihtişamıyla, tüm görünüşleri aşan ve dolayısıyla temsil edilemeyen Nirvana'nın hiçliği'nden doğar. Nihai gerçeğin tasvir edilemeyeceği ve yalnızca sembollerle ima edilebileceği ilkesi, sonraki Budizm ve sanatı için büyük ölçüde geçerli kılmıştır (Seckel, 2004; 20). Budist sanatın Asya'daki gelişiminde her daim Hindistan'daki imgelerin etkisinde kalınmıştır.

Resim 1: Sanchi, Hindistan'daki Büyük Stupa

En erken Budist konulu eserler ise; Jakata (Japonca; 本生譚; Honshōtan); Buda'nın önceki hayatının anlatıldığı tasvirlerdir. Önceki yaşamlarının sahnelerinde, genellikle başkaları için kendini feda eden veya başka iyi işler yapan bir hayvan olarak görünür (Roy, 2012; 127). Bazen de bir Kral bazılarında yoksul bir kişi olarak gösterilir. Hem Tayland sanatında hem Japon sanatında Jataka hikâyeleri heykellerden ziyade resimler aracılığıyla anlatılmıştır. Buda, her birinde farklı bir biçimlerde tasvir edilmiştir. Bu sebeple göreceğimiz anlatılar aynı zamanda o ülkenin kendi anlatı tarzını da göstermektedir. Tayland'ta en yaygın bilinen Jataka hikâyeleri, Mahanipata Jataka; Buda'nın Ön Büyük Doğum Hikâyeleridir.

Tayland; Vessantara Jātaka

Vessantara Jātaka, Gautama Buddha'nın geçmiş yaşamlarından birinin, çok şefkatli ve cömert bir Prenslük olan Vessantara hakkında, çocukları da dâhil olmak üzere sahip olduğu her şeyi veren ve böylece mükemmel cömertliğin erdemini sergileyen hikâyesini anlatmaktadır. Büyük Doğum Vaazı olarak da bilinir (This, 1369; 12).

Resim 2: Vessantara Jataka, Wat Suwannaram, Thonburi, Tayland

Japonya; Tamamushi Türbesi- Prenslük Mahasattva (Sol Panel)

Horyu-ji Tapınağına ait bu küçük türbe, Japon Budist resim sanatının aynı zamanda Budist mimarisinin ilk örneklerini teşkil etmektedir. Türbenin her bir ayrı yan panellerinde Buda'ya ait Jataka hikâyeleri anlatılmaktadır. Prenslük Mahasattva'nın merhamet eylemini gerçeğe dönüştürmek için kendi bedenini aç bir kaplan ve yavrularına sunması anlatılır (Akiyama, T., 1977: 23).

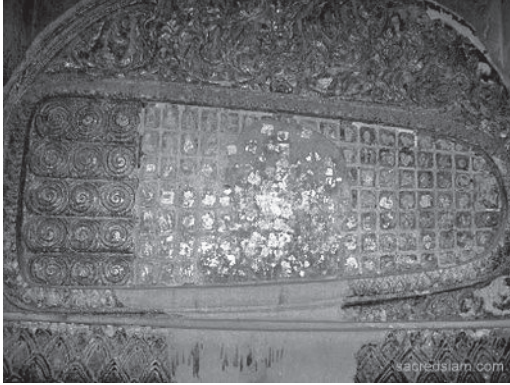
Resim 3: Tamamushi Türbesi, 7. Yüzyıl, Horyu-ji Tapınağı

Jataka hikâyeleri de diğer sembollerde olduğu gibi direk olarak Buda'nın suretini göstermemektedir. Her birinde farklı kişiliklerde, rollerde tasvir edilmiştir fakat asıl gaye Buda'nın iyiliği, merhameti, yol göstericiliğini anlatmaktır.

Buda'nın diğer sembollerinden bir tanesi de Buda'nın ayak izlerinin (Japonca; 仏足石; Bussokuseki) gösterildiği resim ve heykellerdir. Bu ayak izleri kimi zaman doğal kaya oluşumlarıdır ancak birçoğu sanatçı eliyle özenle oyulmuşlardır (Tsuda, N., 1976: 77).

Resim 4: “Buda'nın ayak izi” Ayutthaya, Wat Phuthaisawan, Thailand

Japonya'da bulunan Buda'nın ayak izleri de tamamen benzer özellikler göstermektedir.

Resim 5: “Buda’nın ayak izi” Jodo-ji, Nara, Japonya

Bu ayak izleri ve üzerinde bulunan tekerlek şeklindeki semboller; Buda’nın öğretilerini ve onun doğru yolunu takip etmeyi aynı zamanda onun yolundan ayrılmamak gerektiğini vurgulamaktadırlar. Tayland ve Japonya’daki örneklerle baktığımızda ana motiflerin benzerliğini görmekteyiz.

Tayland ve Japon Budist Sanatı ve Figürleri

Tayland geleneksel sanatlarının, onları Güneydoğu Asya’daki diğer komşu ülkelerden kolaylıkla ayırt edilmesini sağlayan çok sayıda ayırt edici özelliği vardır. İlhamlarının ve özelliklerinin çoğu, Hint, Mon-Khmer, Sinhalese, Çin ve diğer uygarlıklar dâhil olmak üzere diğer Asya kaynaklarından ödünç alınmış veya benimsenmiştir. Tayland sanatı esas olarak Budist dini ile ilgilidir ve ulusal ideali ve yaşam anlayışını oluşturan Budist sanatı olarak bilinir. Krallığın tarihinin büyük bölümünde dini motiflerin baskın olduğu söylenmektedir. Tapınakları süslemek için heykel, metal döküm, kutsal mimari ve sanat kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca bu dini motifler başlıca ifade biçimi olmuşlardır. Tıpkı Orta Çağ sanatçılarının katedraller inşa ederek ve onları heykeller, ahşap oymalar vb. ile güzelleştirerek dini inanışlarına dışsal biçim vermeleri gibi; ya da zarif bir şekilde aydınlatılmış el yazmaları üretmeye çalışarak, Buddha’nın kutsal öğretisine olan bağlılıklarını, görkemli heykeller yaparak veya dökerek ve onları barındıracakları muhteşem bir şekilde süslenmiş binalar dikerek ifade ettiler. Klasik Tayland Budist Sanatı, Hindistan’dan çokça ilham almıştır. Hint sanatı ve işçiliği, şüphesiz bu ülkedeki Budist sanatının prototipleri olarak kabul edilmektedir (Chareonla, 1983; 25-26).

Japonya’da ise Budist sanat, Budizm’in 6. yüzyılda Kore’den Japonya’ya girmesiyle başlamıştır. Japonya’da Budizm’in babası olarak bilinen Prens Shōtoku (聖徳太子; 574-622) 603 yılında çıkarttığı 17 maddelik bir anayasayla Budizm’i resmi din olarak ilan etmiştir. Budizm’in Japonya’ya girmesiyle çok sayıda Budist heykelleri, el yazması kutsal metinler ve bazı Budist resimler de Japonya’ya tanıtılmış ve getirilmiştir. Japon Budist sanatı, Hint, Helenistik, Çin ve Kore sanatsal etkileri, gerçekçilik ve zarafet ile karakterize edilen özgün bir stille harmanlanmıştır. Sonuç olarak kendine özgü bir Japon Budist sanatı oluşturmuşlardır (Mason, P., 2005; 70).

Tayland ve Japon Budist Sanatlarında Budist Heykelleri

Tayland Budist heykel ve resim alanında da Hint sanat okulu, Tayland Budist sanatsal işçiliğinde önemli bir rol oynadı. Tayland'taki duvar resimleri ile birlikte imgeler ve objeler, kökenlerini ve adaptasyonlarını Gandhara, Mathura, Amaravatı ve Güpta döneminin Klasik sanatı gibi farklı Hint sanat okullarına borçludur. Tayland'da Budist sanatı, özellikle Orissan sanatı ve mimarisi ile Doğu Hindistan'daki Bengal sanatı, Tayland'daki ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerindeki sanatın ana prototipleri olarak kabul edilir. Tayland'da 18. yüzyıla kadar Budist heykelinin tarihi üç geniş aşamaya ayrılabilir: Dwaravatı Dönemi (6.-11. yüzyıllar), Sukhothai (13.-15. yüzyıllar) Dönemi ve Ayutthaya Dönemi (14.-18. yüzyıllar) (Chareonla, 1983; 27).

Japonya'da Budist sanat, Budist heykellerinin Kore'den Japonya'ya gelmesiyle başlamıştır. Japon Budist sanatında en güzel gelişmeler Asuka dönemi'nde (538-710) yani Japonya'nın Budizm'i kabul etmesiyle başlamış, Nara dönemi (710-794) ve ileri dönemlere doğru Kamakura dönemlerinde (1185-1333) en mükemmel Budist heykel sanatını üretmişlerdir. Japon Budist sanatında da sembolizm çok önemlidir. Maneviyat somut bir biçimde ifade edilmektedir fakat, Japon sanatının incelenmesinde en zor şey Budist sanatının karmaşık ezoterik sembolizmini anlamaktır (Tsuda, N., 1976: 41-42).

Tayland ve Japon heykellerinin karşılaştırmalarını yapabilmek için benzer dönemler arasında ki heykel sanatının gelişimine bakmak gerekmektedir.

Dwaravatı Dönemi (6-11. Yüzyıl) ve Asuka Dönemi (6. Yüzyıl)

Tayland Budist heykelleri ve Japon Budist heykellerinin başlangıç dönemlerine baktığımızda; Tayland, Dwaravatı Dönemi'nde (6-11.yy), Japonya ise Asuka Dönemi'nde (6. yy) ilk örneklerini vermiştir. İkonografide, Dwaravatı heykeli neredeyse yeni bir şey icat etmemiştir. Bunun yerine, Hint mağara tapınaklarındaki örnekleri sadakatle izlemişlerdir. Ancak ayakta duran Buda görüntüsü gibi birkaç varyasyon getirmişlerdir. Örneğin, Hint Amaravatı sanatında ve Güpta sanatında, sol el cüppenin bir kısmını tutarken sağ el hareketi tek başına gerçekleştirir, ancak Dwaravatı sanatı genellikle sol elin hareket etmesini sağlar. Bu dönemde gelişen heykellerin en belirgin özellikleri, kıvrıkcık belirgin saçlar, küçük bir baş ve sade bir cübbe ile tasvir edilmişlerdir. Sağ eli havada avuç içi gözükmektedir (Briggs, 2011; 101).

Resim 6: “Ayakta Buda” 6-7. Yüzyıl, Erken Dvaravati Dönemi, Tayland

Aynı dönemlerde Japonya’da göreceğimiz heykellerde Tayland’daki heykellere benzerlikler göstermektedir. Shaka Nyorai Heykeli (釈迦如来), Tayland örneğinde gördüğümüz gibi sade bir cübbe ile tasvir edilmiştir. Her iki heykelde de sol eli öne doğru açık gösterilmiştir. Bu hareket, Buda’nın aydınlanmadan sonra yaptığı Abhaya hareketidir. Tüm canlı varlıkları kucaklamasını simgeler (Mccallum, 2017; 157). Her iki heykele baktığımızda da başın, vücuda oranla daha büyük olduğunu görürüz. Tayland heykellerinde saçlar, biraz daha kabarık, alın kısmı geniş, çene biraz daha sivridir.

Resim 7: “Shaka Nyorai Heykeli”, 7. Yüzyıl Hakuho Dönemi, Japonya

Sukhothai Dönemi (13-15. Yüzyıl) ve Kamakura Dönemi (12-14. Yüzyıl)

Sukhothai, Budist Theravada kültürü ve sanatıyla ünlüdür. Sukhothai, kendi sanatsal evrimini izlemiştir. Sukhothai halkı Lanna, Lanka (bugünkü Sri Lanka) ve Bakan'dan (bugünkü Myanmar'da) Budist inancını ve geleneğini benimsemiştir. Tüm bu unsurların hızlı özümsemesi, “Sukhothai stili” olarak bilinen şeyi şekillendirmiştir. Sukhothai tarzı, Tay sanatının “altın çağı” olarak kabul edilir. Özellikle, “Yürüyen Buda” (Resim: 8), Sukhothai stiline en iyi

örneklerinden biridir. Dönemine özgü ve özgün bir ikonografik temsil olarak kabul edilmektedir. Asya'daki çoğu Buda imgesi üç duruştan ibarettir: ayakta durmak, oturmak veya uzanmak. Yürüyen bir Buda imgesinin yaratılması, on üçüncü yüzyılda Tay sanatının ayırt edici bir özelliğidir (Brown, 1990; 74-77).

Resim 8: “Yürüyen Buda Heykeli” 15-16. Yüzyıl, Sukhothai, Tayland

Japonya’da, Kamakura dönemi heykelinin en göze çarpan özelliği, Amitabha’ya inanç yoluyla kurtuluşu vurgulayan Budizm’in Amidist Saf Toprak okullarının tanıtımını olmuştur. Kamakura dönemi, daha gerçekçi ve natüralist sanatı tercih etmiştir. Bu nedenle, tamamen gerçekçi tasvirler yapılmış, hatta Kamakura dönemi için ‘Japonya’ nın Rönesans’ı denmiştir. Bir diğer özelliği ise, Buda heykellerinden başka Budist Rahiplerin heykelleri de yapılmaya başlanmıştır (Tsuda, N., 1976; 143).

Resim 9: “Kuya Heykeli”, Kamakura Dönemi, Japonya

Ayudhya Dönemi (14-18. Yüzyıl) ve Muromachi-Edo Dönemleri (14-19. Yüzyıl)

Ayudhya sanat okulu, Tayland’ın ulusal sanatı olarak kabul edilir. Bu dönemde dini sanatın gelişimi M.S. 1350’den M.S. 1767’ye kadar muhteşemdir. Budist sanatı son derece iyi gelişmiştir ve bu dönem farklı dönemlerdeki kültürel ve sanatsal dönüşüme göre üç alt döneme ayrılmıştır:

Erken Ayutthaya Dönemi: Erken Ayutthaya döneminde sanat, Taştan oyulmuş Buda resimleri çok değerliydi.

Orta Ayutthaya Dönemi: Büyük Buda heykellerinin yapımı çok popüler hale gelmiş ve malzemeler yaldızlı bronzdan bronz kaplamaya ve hatta tuğla ve sıvaya kadar çeşitlilik göstermiştir.

Geç Ayudhaya Dönemi: Daha sonraki dönemde kraliyet kıyafetleri içinde bronz Buda heykellerinin yaratılması çok popüler olmuştur. (Chareonla, 1983; 164)

Resim 10: “Buda Heykeli”, Ayutthaya Wat Mahathat, Tayland

Muromachi Dönemi’nde Japon heykelinde bir duraksama meydana gelmiş, Kamakura Dönemi’nin devamı niteliğinde Budist heykeller üretmişlerdir. Tek fark Japon Budist heykellerinde de altın yaldız kullanılmaya başlanmış, heykeller daha ihtişamlı gözükmeye başlamıştır.

Resim 11: “Yakushi Nyorai” Tōji Tapınağı, Kyoto, Japonya

Sonuç

Budizm, bir din olarak Asya kıtasını etkilemiş olsa da sanat alanında da Asya sanatını etkilemiştir. Budizm, gittiği her ülkede farklı şekillerde yorumlanmış ve her ülkenin kendine özgü Budizm'i geliştirmiştir. Bu çalışmada, Tayland ve Japonya Budizmi ve Budizm'in sanata yansımaları, Budist semboller ve figürlerinin oluşumları üzerinde durulmuştur. Her iki ülkede Budist figürlerinin oluşumu ve gelişimi incelenmiş, yorumlarda bulunulmuştur.

Hem Tayland hem Japonya Budist figürleri benzerlikler gösterse de kendi ülkelerinin sanatsal gelişim farklılıkları ve tarzları sebebiyle şekilsel farklılıkları vardır. Antik dönemlerde Hindistan ve Çin etkileri görülse de daha geç dönemlerde; Tayland'da Ayudhaya Dönemi'nde heykeller hareketli formlara dönüşmüş, Japonya'da ise günümüze yaklaştıkça figürler natüralist yapılar olarak karşımıza çıkmıştır. Tayland'da ve Japonya'da heykel sanatçıları dönemlerle birlikte yeteneklerini de geliştirmiştir. Başlarda yapıma sebepleri dini inançları olan Budist sanat figürleri, daha sonraları yerini daha sanatsal formlara bırakmıştır ve her iki ülkenin de kendi Budist sanat anlayışı doğmuştur. Günümüzde figürlere bakıp, hangi ülkeye veya hangi döneme ait olduğunu tahmin edebilmekteyiz.

Asya sanatı, günümüz Türkiye'sinde çok tanınmamaktadır. Bu alanda daha çok incelemeler yapılmalı, Türk literatüründeki bu eksiklik tamamlanmalıdır. Bu çalışmada, Tayland ve Japon Budist figürlerini tanıma açısından daha sonraki çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akiyama, T. (1977). *Treasures of Asia Japanese Painting*. Rn. Ioli International Publications.
- Briggs, L. P. (1945). "Dvāravaṭī the Most Ancient Kingdom of Siam". *Journal of the American Oriental Society*, Apr. - Jun., Vol. 65, No. 2, p. 98-107.
- Chareonla, C. (1983). *Buddhist Arts of Thailand*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mahahd Üniversitesi.
- Penelope Mason. (2005). *History Of Japanese Art*. Pearson Education Inc.
- Mccallum, D. F. (2001). "The Earliest Buddhist Statues In Japan". *Artibus Asiae*, Vol. 61, No. 2, p. 149-188.
- Roy, T. (2012). "The Notion Of Objectifying Women : As Represented In The Jātakas". *Proceedings of the Indian History Congress*, Published By : Indian History Congress, Vol .73, p.126-131.
- Seckel, D. (2004). "Before and Beyond the Image". *Artibus Asiae. Supplementum*, Vol. 45, Aniconic Symbolism in Buddhist Art, p. 3-107.
- This, S. F. T. (2016). *Readings of the Vessantara Jātaka*. Columbia University Press.
- Tsuda, Noritake. (1976). *Handbook of Japanese art*. C. E. Tuttle Company.

Görsel Kaynakları

- R.1: <https://www.britannica.com/place/Great-Stupa-Buddhist-monument-Sanchi-India>, (30.04.2021).
- R.2: <https://www.robertharding.com/preview/238-4978/vessantara-jataka-wat-suwannaram-thonburi-thailand-southeast-asia/>, (30.04.2021).
- R.3: https://www.narahaku.go.jp/collection/vd-1439-0_2.html, (10.09.2020).
- R.4: <http://www.sacredsiam.com/thailand-temples/thai-buddha-footprints.html>, (22.05.2021).
- R.5: <http://www.jodoji.com/site9.html>, (22.05.2021).
- R.6: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38165>, (22.05.2021).
- R.7: <https://imagedb.narahaku.go.jp/viewer.php?requestArtCd=000000080>, (25.05.2021).
- R.8: <https://www.roots.gov.sg/stories-landing/stories/the-singapore-story-through-60-objects/community-and-faith/walking-buddha-sculpture/story>, (25.05.2021).

R.9: <http://www.mahayogi.org/blog/other/11469/>, (25.05.2021).

R.10: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ayutthaya_Thailand_Wat_Mahathat_Buddha_Statue.jpg, (28.05.2021).

R.11: <http://bhoffert.faculty.noctrl.edu/RELG265/Toji.html>, (28.05.2021).

TÜRKİYE’NİN TAYLAND’DA İNSANÎ DİPLOMASİSİ: GELİŞİM, ZORLUKLAR VE EĞİLİMLER

*Yasmin SATTAR**

Giriş

2002 yılından itibaren Türkiye’nin dış politikasında önemli bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar ve Afrika gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde Türkiye’nin rolü hem ekonomi hem toplumsal alanda kendisini gösterme girişimleri olmuştur. Yakın dönemlerde Türkiye’nin gerçekleştirdiği faaliyetleri güvenlik ve savunma alanına kaymış gözükse de bunun nedeni bölgesel güvenlikteki istikrarsızlıktan kaynaklanmıştır. Buna rağmen Türkiye, uluslararası arenada kendine yol çizebilmek için sürekli olarak dış politikasına başvuru yapmıştır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin dış politikasını çeşitli yerlerde geliştirebilmek için yumuşak gücünü kullanması dikkat çekicidir. Türkiye’nin bu bağlamda sık sık başvurduğu yumuşak gücü olarak insanî yardımlar ve medyatik faaliyetler ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bu sebeple son on yılda Türkiye’nin dış politika söylemini İnsanî Diplomasi (Humanitarian Diplomacy) düşüncesinin çerçevesinde değerlendirilebilir. Bunun yanında Türkiye’nin dış politikasının son on yılında doğuya bakış stratejisinin artırılması, Türkiye’nin coğrafi konumunun doğu ile batı arasında bulunmasının stratejik olarak dış politikasına yansımından ileri gelmektedir. Bu yüzden Türkiye’nin dış politikasının daha karmaşık olması doğal olarak karşılanması gerekmektedir. Özellikle Çin ve Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği Association of Southeast Asian Nations veya ASEAN)’nin bazı üye ülkesi ile ilişkilerin genişletilmesinde çoğunlukla ekonomik faktörlerin etkisinde olmasına rağmen bazı durumlarda Rusya veya Çin ile olan ilişkilerinde olduğu gibi güvenlik alanındaki müttefik arayışının hedeflendiği görülmektedir (Zhiqiang 2015: 23). Dolayısıyla doğuya bakış politikasından hareketle daha somut bir

* *Dr., Prince of Songkla Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Türkiye Çalışmaları Merkezi. yasmin.s@psu.ac.th, ORCID: 0000-0001-8395-7948.*

doğu politikası olan ‘Asia Anew’ başlığı altındaki Türkiye’nin dış politikası, Asya ülkeleri ile ilişkilerini düzenleyebilecek bir duruma evrilmiştir (Çolakoğlu 2019; Çolakoğlu, 2021).

Türkiye’nin Tayland başta olmak üzere Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkisini ele alınacak olursa bu konu ile ilgili bilimsel çalışmalarının az olduğu söylenebilir. Bu olgu, Türkiye’nin yıllardır daha önce takip ettiği küresel büyük güç merkezli ile kendi bölgesinde köşeye çekilme temelindeki dış politikasının doğal ürünüdür. Bu nedenle Türkiye’nin söz konusu bölge ülkeleri ile ilişkisinde mesafeli tavır takındığı görülmektedir. Buna rağmen günümüzde yapılmaya başlanan iki bölge arasındaki ilişkilerle ilgili araştırmaların çoğaldığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı devletinin söz konusu bölge ülkeleri ile ilişkilerini inceleyen tarihî araştırmaların öncülük ettiğini ve cumhuriyet döneminin son on yılındaki ilişkilerde yeniden canlanmanın yaşandığını yansıtan çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti’nin Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidarı döneminde yaşanan dış politikasındaki yeni açılımların ve kullanılan araçların Türkiye’nin küresel imajı açısından olumlu yönde sonuçlar verdiği kabul edilebilir. Bu bağlamda özellikle nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidarı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin Müslüman halklara önem verdiği algılanmaktadır. Bu da Türkiye Cumhuriyeti’nin tarih arka planındaki Osmanlı Devleti’nin İslam Dünyasının liderliği konumundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte modern yaşam tarzının pek çok alanındaki gelişmişliği, Avrupa ile Asya kıtasını bağlayan ülke konumu gibi özellikler, Türkiye’nin olumlu olarak kendini tanıtmak için yararlandığı orijinal özelliklerdir. Bunun dışında Türkiye’nin yakınında bulunan Ortadoğu ülkelerindeki uzun süreli güvenlik sorunlar, yeni müttefikler arayışını da tetiklemiştir. Ayrıca Türkiye’nin ABD ile ilişkisi bağlamında açık dille eleştirel yaklaşımı ve Avrupa Birliği ile yaşadığı mülteci konusundaki gerginlikleri gözlemlendiğinde, Türkiye’nin uluslararası yaklaşımını daha karmaşık hale getirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin, Batı ile yaşadığı gerginlikler göz önünde bulundurulursa ekonomi alanına yansiyacak olumsuzlukları dengeleyebilmek için Çin’in ekonomi gücüne yakınlaşmaya yanaşması ve dolayısıyla Güneydoğu Asya bölgesine ilgi duyması rasyonel bir tavır olarak değerlendirilmesi gerekir (Sattar 2018: 74-80).

Bu bağlamda Tayland ile Türkiye ilişkisi ele alınacak olursa bu ilişkinin kökeni ve başlangıcı olarak II. Abdülhamid saltanatında Osmanlı Devleti’ni

ziyaret eden Tayland kraliyet ailesinin üyelerinin de bulunduğu elçi heyeti ile gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıkılışının ardından yerine 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması her iki ülke arasındaki diplomatik ilişkinin yeniden kurulmasını ancak 1958 yılında gerçekleştirebilmiştir. 2021 yılında bu ilişkinin 63 yıl dönümünde bulunması söz konusu olsa da çoğunlukla daha önce geçen yıllardaki ilişkilerde göze batacak değişiklikler henüz yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Bu da Tayland ve genel olarak Güneydoğu Asya'nın doğrudan Türkiye'nin dış politikasının hedefi görülmediğinden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen son birkaç yılda gözlenen hareketlilik 2018 yılındaki diplomatik ilişkinin 60. yıldönümünün kutlanması ile netleşmeye başlamıştır. İlişkileri geliştirmek için 2019 yılında karşılıklı programlar düzenlenmiştir. Tayland'da düzenlenen programa katılan Türk iş insanlarına ve gazetecilere ülkenin ekonomi politikası anlatılmış, Tayland hükümetinin devlet stratejisi olarak ortaya çıkardığı Doğu Özel Ekonomik Kalkınma Bölgesinin (Eastern Economic Corridor: EEC) tanıtımı yapılmış ve ülkenin büyük yatırımları gösterilmiştir. Bu programın ardından İstanbul'da Tayland ve Türkiye kökenli şirketler arasında kauçuk ve gıda ürünleri konusunda işbirliği protokolleri Tayland başbakan yardımcısı ve ticaret bakanı şahitliğinde imzalanmıştır. Bu bağlamda 2020 yılında yapılması planlanan Tayland ile Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşması Kovid-19 salgınının dünyada patlak vermesi ile erteleildiği bilinmektedir (Sattar&Koma 2021: 1-3).

Türkiye'nin İnsanî Diplomasisi

Türkiye açısından bakıldığında siyasî iktidarın temel kimliğinin bir değişime uğraması, dış politika da dâhil ülkenin bütün politikasını etkileyebilmektedir (Gülseven 2004: 80). Buna göre 2002 yılında seçimi kazanıp tek başına iktidara gelen AKP, İslamcı eğilimini korumakla birlikte batı ile olan ilişkisini sürdürmeye ve Doğu ile Batı arasında köprü kurmaya devam etmekteydi. Bununla birlikte Ankara, kendi yumuşak güç fikrini ve uygulamasını geliştirmeye teşebbüs etse de genel anlamda herkesle işbirliği politikasını ön planda tutmakta ve düşman çoğaltmamaya çalışmaktaydı. Komşu ile sıfır sorun fikri etrafında şekillenen dış politikasının yanında tarihî ve coğrafi avantajlardan yararlanmaktaydı. Ayrıca ekonomi alanındaki iş birliklerinden Türk STK'ların dış politika ile paralel olarak faaliyetlerinin desteklenmesine kadar gelen süreçte bakıldığında girişimci bir dış politikanın yeniden meydana geldiğini söyleyebiliriz (Yılmaz 2015:131-134). 2016

öncesinde gelişen süreçteki AKP iktidarının sık sık dış ilişkilerde başvurduğu yumuşak güç, Türkiye'nin kültürü, tarihi ve coğrafi konumu üzerinde temellendirilmiştir (Kalın 2011: 10). Bununla birlikte Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin ilerlemesi, ekonomisinin kalkınması ve kamu altyapı sistemlerinin hızlı bir biçimde gelişmesi, onun uluslararası toplumda kabul görmesini sağlamıştır (Yılmaz 2015:134). Devlet bazında Türkiye, demokrasinin, ekonominin, ticaretin ve insanî yardımların ele verdiği imkanları kullanarak uluslararası itibarını arttırmıştır. Bu sürecin gelişmesinde devletin kurumları olarak TC. Dışişleri Bakanlığı yanında TRT İngilizce yayınları, Türk Havayolları, TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların önemli rolleri olmuştur (Benhaïm&Öktem, 2015; Kalın 2011: 21).

Yumuşak güç olarak tanımlanabilecek olan bu kurumsal araçların çok yönlü bir şekilde kullanılmış olmasının verimli sonuçları olmuştur. Buna rağmen özellikle Balkanlarda ve Türkî Cumhuriyetlerde ve buna ek olarak Müslüman ülkelerde daha etkileyici sonuçların bulunmasının nedeni, Türk ve Müslüman kimliğinde daha güçlü bir temel bulunmasından ileri gelmektedir. Türkiye'nin tarihten getirdiği İslam Dünyasının hamisi izlenimi kendini gizleyememiştir. Bu sebeple günümüz bakış açısıyla Türkiye, kendini model olarak İslam dünyasına göstermeye çalışmakla liderlik konumunu üslenmiştir. Özellikle Filistin ve Suriye gibi Müslümanların bulunduğu çatışma bölgelerinde Türkiye'nin medyatör olarak kendine rol biçmeye çalışması bu konuyu teyit etmektedir (Altunışık 2008: 45-47). Türkiye'den gelen STKlar vasıtasıyla yoksul ülkelerde yapılan yardımların ve uluslararası piyasaya giren Türk sinema ürünlerinin ve dizilerinin, yine Türkiye'nin yumuşak gücünün oluşmasında önemli katkısı olmuştur. Ayrıca bu bağlamda İHH, Türkiye Diyanet Vakfı, Aziz Mahmud Hüdayî Vakfı ve Deniz Feneri Derneği gibi hayır faaliyetleri yürüten sivil toplum kuruluşları da gerek eğitim gerek insanî yardım alanındaki rolleri zikredilebilir (Kalın 2011:10). Bu bağlamda insanî diplomasinin Türkiye'ye çok itibar kazandırdığını özellikle belirtmek gerekir. Nitekim 2011 yılından itibaren Türkiye resmî olarak kalkınma amaçlı pek çok yardım projesine imza atmış, hatta 2015-2020 yıllar arasında Türkiye kişi başı ulusal gelirin orantısıyla dünyanın en çok yardım yapan ülkesi olmuş ve her geçen yılda bir öncesine göre yaptığı yardım değerini artırmıştır (*Development Initiatives*, 2020: 47).

Türkiye-Tayland İlişkileri

Günümüz Tayland devleti ile Türkiye arasındaki köklü geçmişe sahip ilişkinin başlangıcı olarak Osmanlı devletini ziyaret eden yüksek rütbeli Tayland kraliyet ailesinin üyelerini barındıran heyetle olduğunu belirtmek isteriz (Kadi, 2017). Buna rağmen daha çok eskilere gidecek olursak 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin elinde olan hilafetle Güneydoğu Asya devletlerarası deniz ticaretini ve hac yolculuğunu zikredebiliriz. Osmanlıların elindeki hilafet, özellikle Güneydoğu Asya'daki Malay Yarımadası Müslüman devletleri ve Malaylar üzerinde büyük bir itibara sahip idi. Tayland'ın önceki ismi olan Siyam Krallığı, pek çok yabancı tüccarlarla ilişki kurmaya önem verdiği için bu yüzden Osmanlılarla ve Türklerle ilişki kurmayı ihmal etmemiştir. Ayuttaya Krallığı döneminde yabancı tüccarlarla iletişim kurmakta yetenekli Türklerden bazıları devletin hazinesinde görevlendirilmiş; bazıları ise paralı askerler olarak çalışmıştır. Ayuttaya Krallığı'nın başkentinde Türklerden ve Araplardan oluşan yerleşimler bulunmaktaydı (Kadi&Peacock, 2017). Ayuttaya Devleti'nin yıkılışı ile birlikte Bangkok'ta yeniden Siyam Krallığı'nın kurulmasından sonra Tayland tarihinde önemli bir devlet adamı ve bilgini olan Prens Damrong, abisi Kral V. Rama Çulalongkorn'un temsilcisi olarak Rusya'ya seyahat ederken İstanbul'a uğradığında resmî olmadan 19-26 Kasım 1891 tarihlerinde Sultan II. Abdülhamid'in misafiri olmuş, Merasim Dairesi'nde (Chalet Kiosk) konaklamış ve tarihte ilk kez Siyam Krallığı'ndan İstanbul'a gelen yüksek rütbeli bir devlet adamı olduğu için kendisine mecidiye nişanı verilmiştir (Nana, 2009).

Daha sonra 1897 yılında Avrupa'ya seyahat eden Kral V. Rama, Madrid'de Osmanlı elçileri ile görüşmüş ve Padişah II. Abdülhamid'e iyi niyetini ve selamlarını iletmiştir. Bundan sonra 1899 yılında Prens Cakrapongsa, İstanbul'a gelerek Siyam Krallığı'nın yüksek devlet nişanını ve Kral V. Rama'nın mektubunu Padişah'a takdim etmiştir. Son olarak 1909 yılında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Siyam kraliyet ailesi üyesi Prens Bavoradej, Osmanlı Devleti'nin askerî kurumlarını öğrenmeyi amaçlamış ve iki devlet arasındaki dostluk için birbirine nişan payeleri verilmiştir (Nana, 2009). Bunun dışında Bangkok'taki Ton Son Camii gibi önemli camilerde Osmanlı hilafetinin simgeleri süslenmiş ve Bangkok'ta o dönemde inşa edilen camilerde Osmanlı'yı andıran mimarî unsurlar ortaya çıkmıştır (Sanasen, 2020).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Tayland ile diplomatik ilişkinin kurulması ancak 1958 yılında gerçekleşmiştir. Günümüzde altmış üç yıllık diplomatik ilişkinin bulunması söz konusu olsa da önceki yıllarda pek sıcak ilişkiden söz edilememektedir. Tayland, Türkiye'nin dış ilişkilerinde çok hedefte olan bir ülke olarak sayılamamaktadır. Buna rağmen son birkaç yıl içinde ilişkilerin netleşmesi ve çoğalması görülmüştür. Zira Güneydoğu Asya bölgesi Türkiye için Avrupa ve komşu ülkeleri açısından bir alternatif bölge olarak görülebilir. Buna paralel olarak Tayland-Türkiye ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Daha çok ekonomi çerçevesinde gelişmeye başlayan ilişkinin iki devlet arasında daha çok işbirliğine ve iletişime neden olmuştur. 2015 yılında Tayland başbakanı davetiyle ülkeye gelen Türk dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık çerçevesinde ikili görüşme gerçekleştirmiş ve Türkiye'nin Asya ve Pasifik bölgesine daha aktif olan yeni bakışını ifade eden '*Turkish Foreign Policy: Getting Closer to Asia and the Pacific*' konulu konferansı vermiştir.

2017 yılında Tayland ticaret bakanı Apiradi Tantrabhorn'un resmî olarak Ankara ziyaretinde 19 Temmuz 2017 tarihinde iki ülke arasındaki serbest ticaret anlaşması ilk kez gündeme getirilmiş ve bu konuda halen görüşmeler devam etmektedir. 2018 yılında diplomatik ilişkinin 60. yıldönümü olarak kutlanmasıyla iki ülkenin kültür bakanları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlar ve her iki ülkede kültürel faaliyetler düzenlenmiştir (Thairath Online, 2018).

2018 yılındaki kutlamalar ve kültürel faaliyetler ardından 2019 yılında karşılıklı olarak her iki ülkenin iş insanları ve gazetecileri tarafından resmî olarak ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Son yapılan programlarda Tayland'ın ekonomi ve yatırım politikası çerçevesinde Tayland'ın Özel Doğu Ekonomi Kalkınma Bölgesi (Eastern Economic Corridor: EEC) ve diğer büyük yatırım projeleri, gelen Türk heyetine tanıtılmıştır. Daha sonra İstanbul'da Tayland başbakan yardımcısı ve ticaret bakanı şahitliğinde iki ülkenin özel şirketleri arasında kauçuk ve gıda ürünleri konusunda ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bu arada görüşmeleri devam etmekte olan iki ülkenin arasındaki serbest ticaret anlaşması (FTA) 2020 yılında imzalanması hedeflendiyse de dünyanın Covid-19 salgınının pandemi sürecine girmesiyle bu konu ertelenmiştir. Bununla birlikte 2020 yılının ocak-ekim ayları arasında gerçekleşen iki ülkenin arasındaki ticaretin hacmi 33 milyar Tay bahtı geçmiş, Tayland'ın Türkiye'ye ihracatı 24 milyar Tay bahtı geçerken Türkiye'den ithalatı 9 milyar

Tay bahtını geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında Ekim 2019 yılındaki ticaret hacminin 38 milyar Tay bahtta değerini bulmasının sonraki yılda azalmaya gitmesinin asıl nedeni, dünya genelindeki pandemi sürecinin başlamasından kaynaklanmaktadır (Tayland Ticaret Bakanlığının Bilişim ve İletişim Teknolojisi Daire Başkanlığı, 2020).

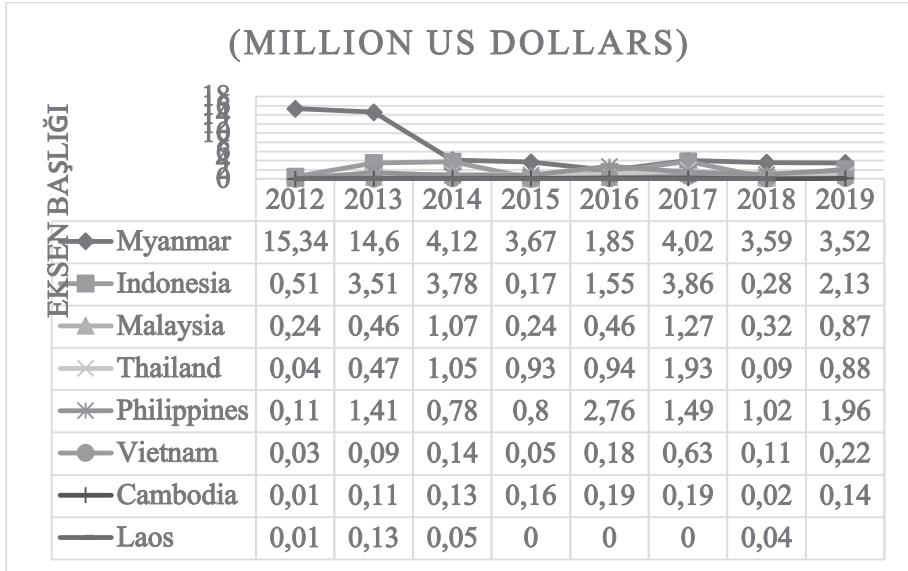
Önemli olan başka ilişki alanına gelince eğitim alanındaki iş birliklerden bahsedebiliriz. 2005 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti, Taylandlı öğrencilere Türkiye’de eğitim görmek için lise ve yükseköğrenim seviyesinde eğitim bursları vermiştir. Bu bağlamda gerek Ankara hükümetinin ilgili bakanlığından gerek de devlet destekli Türkiye Diyanet Vakfı’nın verdiği burslar önemli bir şekilde yer bulmuştur. Halen Türkiye’de burslu okuyan Taylandlı öğrencilerin sayısı 300 kişiyi bulmuştur. Türkiye’de yaşayan Tayland vatandaşları ise 800 kişidir. Ayrıca Tayland’daki Türk Büyükelçiliği’nde kayıtlı olan Türk vatandaşının sayısı da 2.000 kişiyi geçtiğinin bilgisini ekleyebiliriz (Tayland Dışişleri Bakanlığı, 2011; Tayland Dışişleri Bakanlığı, 2019; T. C. Dışişleri Bakanlığı, n.d.). Bütün bunlar Tayland-Türkiye ilişkileri bağlamında ekonomi ve sosyal gibi birçok alandaki potansiyeli göstermektedir.

Tayland ve Türkiye ile ilgili telif edilen eserlere gelince Tay dilindeki Türkiye ile ilgili kaynakların çok az bulunduğunu söylemek gerekir. Bulunan kitapların en çok olanı turistik bilgileri içeren teliflerdir. İkinci olarak tarih ile ilgili kitaplardır. Edebi eserler olarak Tay dilinde ulaşabileceğimiz roman kitaplarından Orhan Pamuk’a ait 4 kitap, Nazım Hikmet’in 1 şiir kitabı ve 6 Türk hikâye kitaplarıdır. Bunların dışında Türkiye siyasetinin gelişim süreci, siyasetteki yoğun katılımlar ve askerlik sistemi ile ilgili birkaç makale bulunmaktadır. Bunun dışında Ankara Tayland Büyükelçiliği tarafından çıkarılan kitapçıklardan Türkiye’deki Taylandlı Öğrenci Kılavuzu, Türkiye’de Yaşayan Tayland Vatandaşlarının Kılavuzu gibi kitapçıklardır. Bu bağlamda Türkiye ile ilgili Tayca bilgi içeren kitaplar çok az sayıda olup sınırlı bilgiler ve çok az detay vardır. Türkiye araştırmaları olarak yapılan çalışma sadece birkaç örnek üzerinden gitmektedir. Türkiye’yi bir bütün olarak ele alan henüz bir çalışma yoktur. Ayrıca mevcut olan birçok kitap ve makaledeki bilgiler 2017 yılına kadar kalmış ve yeni bilgiler güncellenmemiştir. 2017 yılından bu yana konu ile ilgili yeni kitaplar azalmış ve güncellenen bilgiler sadece uluslararası ilişkiler alanındaki bilgilerdir.

Tayland'a Ulaşan Türkiye'nin İnsanı Diplomasisi

2014 yılında Türkiye tarafından farklı ülkelerde yapılan kalkınma amaçlı yardımların toplamı, 3.591 milyon ABD dolarına ulaşmış ve bunlardan ancak 11,12 milyon ABD doları Güneydoğu Asya ülkelerine gitmiştir. 2015 yılında Güneydoğu Asya ülkelerine yapılan yardımların değeri ise 6,02 ABD dolarına kadar düşmüştür (Tablo 1). Burada belirtilen yardımların genellikle Arakan, Açe ve Mindanao gibi şiddetli çatışma bölgelerine ulaştırıldıklarını söyleyebiliriz. Bu yardım bütçelerinin ulaştığı alanlar ise, başta yetimlere ve fakirlere yardım konusunda yapılan çalışmalarla eğitim ve ihtiyaç duyulan kamusal altyapıların oluşturulmasında harcanmıştır.

Tablo 1: Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardım İstatistiği

Kaynak: Turkish Development Assistance Reports of 2012-19*

Yukarıda yer alan çizmeye göre bütün Güneydoğu Asyalı ülkeler arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa Tayland orta seviyelerde yer alan bir ülke olarak söylenebilir. Yasmin Sattar'ın Güneydoğu Asya çatışma bölgelerinde Türkiye'nin rolünü inceleyen doktora çalışmasına göre Türkiye'nin Tayland'a yönelik yaptığı insanî yardımların ülkede yaşanan Tsunami felaketinden sonra

* Singapur ve Brunei Dünya Bankası'nın standartlarına göre ulusal olarak kişi başına düşen gelirleri yüksek olan ülkeler listesinde yer almaktadır.

2005 yılında başladığını tespit etmektedir (Sattar 2018: 74-80). Büyük ihtimalle yaşanan büyük doğa felaketinin etkisi ile Türkiye kökenli insanî yardım organizeleri Tayland'a ilgisini göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla bu olgu, daha sonra yapılan faaliyetlere çığır açtığını söyleyebiliriz. Buna rağmen Sattar'ın dikkat çektiğine göre; Türkiye tarafından yapılan yardımların Tayland'ın Malezya ile bitişik olan güney sınır illerinden üç ile (Pattani, Yala ve Narathiwat) yoğunlaşmakla birlikte Bangkok'ta restore edilen Bang Utid Camii'ne ve Songkhla'nın Chana ilçesindeki bir camiye yapılan yardım ve başka illerde yapılan Ramazan yardım paketlerini de eklersek ülkenin pek çok bölgesine de yayılmıştır (Sattar 2018:169-170).

Türkiye'nin, Tayland güney sınırındaki üç ile insanî yardım olarak çalışmalarını yapmasındaki temel nedeni bu illerin özel bağlamında yatmaktadır (Sattar, 2015). Zira bu bölgede zaten birkaç yabancı ülkeden yardım çalışmaları da mevcuttur. Daha önce gelen başka ülkelerin yardımları ile Türkiye'nin yardım çalışmalarını karşılaştırsak Türkiye'ninki daha az olduğunu fark edebiliriz. Bununla birlikte Türkiye'nin yaptığı yardım çalışmaları toplumda açık bir biçimde karşılığını bulan somut çalışmalardır. Bu çalışmalar, 2008 yılında başlayan Ramazan yardımları ve Kurban faaliyetleriyle eğitim alanındaki desteklerden oluşmaktaydı. Daha sonra Buranakarnsuksa Okulu'nun inşası ile daha fazla somutlaştığında eğitim alanında müfredatın geliştirilmesine kadar katkılarını sunmuştur. Bu bağlamda özellikle güney sınırdaki üç iller olarak bilinen Patani bölgesinde yetimlere yapılan yardımların kurumsallaşmasını da önemli bir gelişme olarak zikredebiliriz. Bu bölgede çoğunlukla en somut çalışmalarını yürüten Türkiye kökenli STKlar olarak İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı (İHH) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV)'nin olduğunu görmekteyiz. Zikredilen bu Türk STKları, zaten dünyanın farklı felaket ve çatışma bölgelerinde insanî yardımları doğrudan Türk halkından ihtiyaç duyulan yerlere götürmekte ve bu konuda takdirleri kazanmaktadırlar.

Bu çerçeve açısından bakılırsa Türkiye'nin devlet kurumu olarak insanî yardım ve kalkınma çalışmaları yürüten Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansını (TİKA) hatırlatmak gerekir. TİKA'nın daha önce Tayland'da Osmanlı izini taşıyan tarihsel caminin restore edilmesiyle çalışma başlattığını söyleyebiliriz. 2021 yılında TİKA ve Tayland Uluslararası Kalkınma Koordinasyon Ajansı (TICA) arasında 5. *Political Consultations* toplantısında bir görüşme gerçekleşmiş ve iki kurum arasındaki işbirliği protokolünün

imzalanması gündeme getirilmiştir. İki kurum arasında daha önce görüŖülen iŖbirlięi imkânları değerlendirilerek Tayland ile Türkiye arasında ziraat, sağlık, turizm, balık çiftlikleri ve doğal afetler konusunda iŖbirlięi yapabilecekleri kaydedilmiŖtir (TICA, 2021).

Sonuç

Büyük bir resim olarak çizilirse Tayland-Türkiye iliŖkileri, iki ülke arasında yapılmayı planlayan iŖbirlikleri geliŖtirmekte olan sürece devam etmektedir. Bu sebeple iki ülke arasında artırılması gereken konu olarak birbirine bilgi paylaŖımında bulunmayı vurgulamak gerekmektedir. İki lke arasındaki ticaret iliŖkilerinin artması bu yüzden önem kazanmaktadır. İnsanî yardımlar konusundaki iŖ birliğine gelince iki ülke arasındaki iŖbirlięinin daha zayıf durumda olduğunu görmekteyiz. Zira geçen yıllarda Türkiye'den Tayland'a gelen yardımların büyük çoğunluğu Müslüman bölgelerine öncelik vermektedir. Buna rağmen son 2-3 yıl içerisinde artan iki devletin kurumları arasındaki iŖbirlięi istekleri bu durumu etkileyebilir. Dolayısıyla yeni ortaya konulacak iŖbirliklerin daha farklı gruplara da ulaŖabileceęini bekleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Altunışık, Meliha B. (2008). "The possibilities and limits of Turkey's soft power in the Middle East". *Insight Turkey*, 10 (2): 41-54.
- Benhaım, Yohanan ve Öktem, Kerem (2015). "The rise and fall of Turkey's soft power discourse". *European Journal for Turkish Studies*, 21: 1-24.
- Development Initiatives (2020). *Global Humanitarian Assistance Report 2020*. <https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2020/#downloads>, (12.07.2021).
- Kadı, İsmail Hakkı ve Peacock, Andrew Charles Spencer (2017). *The Ottoman Empire and the Kingdom of Siam through the Ages*. Bangkok: Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Kalin, İbrahim (2011). "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey". *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16 (3): 5-23.
- Nana, Krairurk (2009). *From Then to Now: 50 Years of Thailand-Turkey Relations*. Bangkok: Praphansarn.
- Sanasen, Vasamon (2020). *Heritage of Ottoman Empire*. <https://readthecloud.co/ottoman-empire-coat-of-arms-tughra>, (16.07.2021).
- Sattar, Yasmin ve Koma, Anwar (2021). *The Impacts of Turkish Foreign Policies' Soft Power toward the Development of International Relations between Thailand and the Republic of Turkey*. Araştırma Raporu. Pattani: Prince of Songkla University.
- Sattar, Yasmin (2018). *Güney Doğu Asya'nın Çatışma Bölgelerinde Türkiye'nin Varlığı ve Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çolakoğlu, Selçuk (2019). "Turkey's Asia Anew Initiative: Assessment and Shortcomings," *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/turkeys-asia-anew-initiative-assessment-and-shortcomings>, (25.07.2021).
- Çolakoğlu, Selçuk (2021). "Turkey's Engagement with Southeast Asia," *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/turkeys-engagement-southeast-asia>, (24.07.2021).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Turkey's Relations with the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). <http://www.mfa.gov.tr/asean.en.mfa>, (12.07.2021).
- Tayland Dışişleri Bakanlığı (2011). Republic of Turkey. <http://www.mfackn.com/th/content/5d5bcc2115e39c306000a1be?cate=5d5bcb4e15e39c3060006870>, (02.07.2021).

- Tayland Dışişleri Bakanlığı (2019). สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงอังการาจัดงานชุมนุมนักเรียนไทยในตุรกี ครั้งที่ 8. <https://www.mfa.go.th/th/content/5d5bd21215e39c3060027bca?cate=5d5bcb4e15e39c3060006843>, (02.07.2021).
- Tayland Ticaret Bakanlığının Bilişim ve İletişim Teknolojisi Daire Başkanlığı. (2020). Tayland ve Türkiye Ticaret İlişkileri. <http://tradereport.moc.go.th/Report/Default.aspx?Report=TradeThSummary>, (22.07.2021).
- Thairath Online (2018). “Amazing Thailand” to Turk: the 60th Anniversary of Thai-Turkey Relations. <https://www.thairath.co.th/news/local/1392621>, (18.07.2021).
- TICA (2021). The 5th Thai-Turkey Political Consultations. <https://tica-thaigov.mfa.go.th/en/content/the-5th-thai-turkey-political-consultations?cate=5d7da8d015e39c3fbc007416>, (26.07.2021).
- Yılmaz, Ömer (2015). A Constructivist Analysis of Turkish Foreign Policy in 1980s and 2000s: the Example of Turkey-US Relations. Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi. Siegen: University of Siegen.
- Zhiqiang, Zou (2015). "Sino-Turkish strategic economic relationship in New Era." Alternatives: Turkish Journal of International Relations 14 (3): 13-25.

TAYLAND-JAPONYA İLİŞKİLERİ: ULUSLARARASI GÖÇ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

*Gökberk DURMAZ**

Giriş

Uluslararası ilişkiler; iktisadi, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel sınır aşan münasebetlerin bir bütünüdür. Tayland ve Japonya arasında bilinen en eski ticaret anlaşması günümüzden 600 yıldan daha eski bir tarihe 1419 yılına uzanmaktadır, Japon-Tayland Ekonomik İşbirliği Antlaşması (JTEPA) ile birlikte iki ülke arası iktisadi ilişkiler geniş bir çeşitlilikte devam etmektedir (Phongpaichit, 2007). Geride bırakılan 600 yıllık süre içerisinde Japonya'daki Edo (Tokugawa) döneminin izole yapısına rağmen; Japonya ve Ayutthaya (Tayland) arasındaki ticaret Hollandalı tacirler eliyle sürdürülmüştür (Komachi, 2010). Bilinen genel kabulün aksine Hollandalı tacirler, Japonları *sakoku* döneminde dış ticaret ilişkisi kurdukları tek millet değildir. Koreliler ve Ryukyu Adaları sakinleri de aynı dönemde Japonlarla dış ticaret faaliyetinde bulunmuşlardır (Kazui ve Videen, 1982: 284-285).

Zeng (2018: 10) Çin'in, Tayland ve Japonya ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerini karşılaştırdığı lisansüstü tezinde, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren özellikle de Japon Yeni'ndeki değerlendirme ile birlikte; Japonların Tayland'da yaptıkları yatırımların geniş bir yelpazede ve mütemediyen artan bir eğilimde olduğunu vurgulamaktadır. Aynı eserde yazar, Tayland'daki 2004-2014 arası mekanik teçhizatlar, elektrik ve elektronik, kimya endüstrisi, tekstil, hizmet sektörü ve diğer endüstrilerdeki Japon ağırlığını öne çıkarmaktadır.

Japonya Güney Doğu Asya ülkeleri için Hindistan ve Rusya ile ABD ve Çin'in hemen ardından tehdit olarak algılanmaktadır (Blaxland ve Raymond, 2017). Ancak Katzenstein ve Rouse (1992:221) kaleme aldıkları eserde

* Dr. Öğr. Görevlisi, ASBÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
gokberk.durmaz@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5031-6837.

Japonya'yı bölgesel bir güç olarak değerlendirmişler ve bu bağlamda Japonya'nın kendi bölgesel gücünü kanıtlayabilmek için özellikle de Tayland ve Endonezya gibi gelişmekte olan ülkeleri kalkındırma misyonu ile hareket ettiğinin altını çizmişlerdir.

Japonya, Asya ekonomisinde ve Tayland özelinde o denli etkili olmuştur ki, bu durum Tayland'da bir sosyal bilimler çalışma alanı olarak Japonya çalışmalarının 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla artmasına sebep olmuştur; dahası bu çalışmaları 1990 ve 2000'lere gelindiğinde ise "küreselleşme" ile birlikte de ele alınmıştır (Phongpaichit, 2015). Çünkü Japonya, her ne kadar dünya ekonomisindeki konumunu Çin'e kaptırmış olsa da 20. yüzyılda yaptığı kalkınma atılımları neticesinde, 21. yüzyıla gelindiğinde "güçlü" ekonomisinin yanı sıra geleneksel ve popüler kültürünün artan bilinirliği ile birleştirdiği uluslararası ilişkilerdeki "yumuşak güç" unsurlarını öne çıkaran etkin rolü ile artık küresel bir güçtür.

Uluslararası Göç'e Teorik Yaklaşımlar

Göç olgusu insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olsa da ulus devletlerin ortaya çıkışı ve farklı coğrafyalarda bölge dışı aktörlerin etkileriyle oluşturulan "yapay sınırların" da sebep olduğu beynelmilel ihtilaflar neticesinde; günümüzde uluslararası siyasetin en önemli gündem başlıklarından birisidir. Buna paralel olarak, "göç çalışmaları" da sosyal bilimler içerisinde disiplinler arası konumunu artan akademik ilgi ve çalışmalar ile güçlendirmektedir. Ancak, göç çalışmalarını belki de müstakil bir disiplin olarak ele alma gayesinden dahi olsa; göç olgusunu genelleştirilebilir teoriler haline getirmek, münferit vakalarda pek çok detayın gözden kaçırılmasına sebep olabilir.

Uluslararası göç, tabiatı itibarıyla oldukça girift bir yapıya sahiptir. Örneğin, uluslararası göç olgusunu itici-çekici faktörler (*push-pull factor models*) ile açıklamaya çalışan göç teorisine göre; göçmenleri buldukları ülkeden ayrılmaya iten nedenler ile göç etmek istedikleri ülkeye çeken nedenler vardır. Örneğin, A ülkesinden, B ülkesine göçü ele aldığımızda A ülkesindeki işsizlik, B ülkesinin de işçi göçüne olan ihtiyacı birbiriyle örtüşür ve nihayetinde bu göçmenin A ülkesinden, B ülkesine göçü bu şekilde açıklanabilir. Şayet insanın tüm tercihlerinde yalnızca rasyonel kararlar veren bir canlı olduğu kabul edilirse; bu noktaya kadar her şey anlamlıdır. Oysa ki insanı oluşturan temel öğelerin başında kültür gelmektedir. Kültür belki de anlaması ve anlatması en karmaşık, beşere ve toplumlara ait unsurlardan

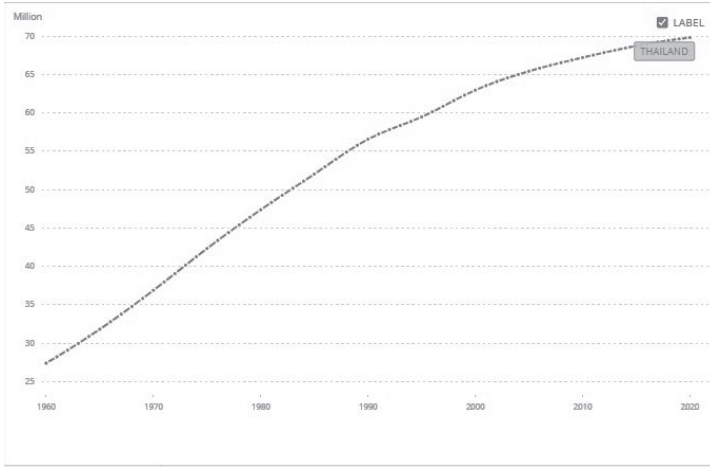
birisidir. Öyle ki, kültür içerisinde dini inançlar, yaşam tarzları, beslenme, düşünce şekilleri, toplumsal kabuller gibi pek çok ögeyi barındırmaktadır. Dolayısıyla, bir göçmenin, göç gibi kendisinin ve ailesinin hayatını baştan aşağıya değiştirecek bir olgu karşısında kültürel kodlarından bağımsız olarak, sadece rasyonel tercihlere göre karar vermesini beklemek gerçekçilikten uzaktır.

Bu türden Kartezyen yaklaşımların aksine, fenomenoloji ise gerçeği insanın doğası gereği yaşanmış tecrübelerden kaynaklanan subjektif ögelerde arayan, felsefi ve yöntemsel bir yaklaşımdır (Anosike vd., 2012). Fenomenoloji, Edmund Husserl'in insanı tüm yargı ve değerlerinden bağımsız olarak ele alan ve araştırmacıya bütün bu değerlerini bir paranteze alarak araştırmaya yansıtmasını tavsiye eden "açıklayıcı fenomenoloji" (*descriptive phenomenology*) ile ortaya çıkmıştır (Gadamer, 1975). İlerleyen süreçte ise, *Varlık ve Zaman* eserinde, hocası Husserl'in fikirlerini şiddetle eleştiren Martin Heidegger, insanın subjektif yargılarından arınmasının mümkün olmadığını ve insanın yaptığı araştırmaların bu haliyle kabul edilmesi gerektiğini savunan yorumlayıcı fenomenolojiyi (*interpretive phenomenology*) ortaya atmıştır. (Ashworth, 2006). Bu doğrultuda yorumlayıcı fenomenoloji uluslararası göç olgusunu da kanaatimce tüm girift yapısıyla detaylı bir şekilde açıklayabilecek bir yöntemdir.

Uluslararası Göç, Japonya ve Tayland

Tayland ve Japonya bugün pek çok alanda ikili iş birliğini sürdürmektedirler. Her iki ülke de kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan ihtiyaçlarını ikili iş birlikleri ile çözmeye çalışmaktadırlar. Uzun yıllara dayanan ikili ilişkiler ülkelerin birbirlerinin karşılıklı güçlü-zayıf yönlerini tanıyarak; güncel ilişkilere bu doğrultuda yön verme avantajı sağlamaktadır. Diğer pek çok alan gibi, uluslararası göç de ikili ilişkilerin mevcut gündemini oluşturan ve ülkelerin ekonomisini doğrudan etkileyen unsurlardan birisidir.

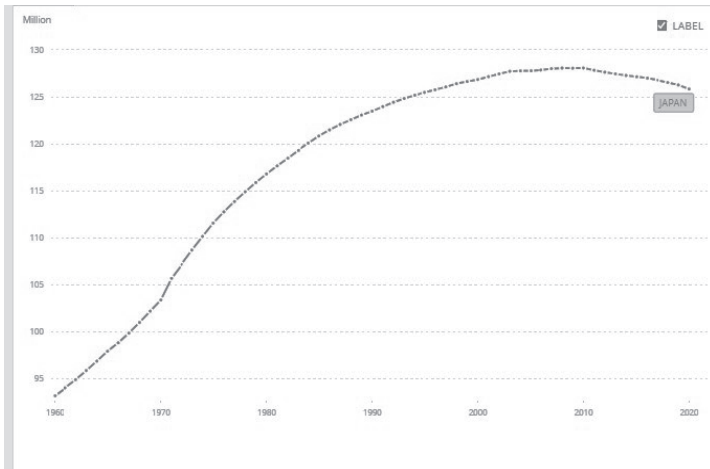
Figür 1: “1960-2020 Yılları Arası Tayland Nüfus Grafiği”

Kaynak: Dünya Bankası, 2020a

Genel olarak karşılıklı ihtiyacın 21. yüzyılda kümelendiği alanlara bakılacak olduğunda Tayland, Figür 1’de de gösterildiği üzere 70 milyon civarına dayanan ve düzenli olarak nüfusu artan; bunun doğal bir sonucu olarak da genç nüfusa sahip gelişmekte olan bir ülkedir. Bu doğrultuda, ülkedeki genç nüfus, ülkenin sanayileşmesinin de ideal bir noktada olmadığından dolayı; görece daha gelişmiş ekonomiye sahip ülkelere çalışmak üzere hareketliliğe açık ve dış göçe meyilli bir yapıdadır.

Figür 2: “1960-2020 Yılları Arası Japonya Nüfus Grafiği”

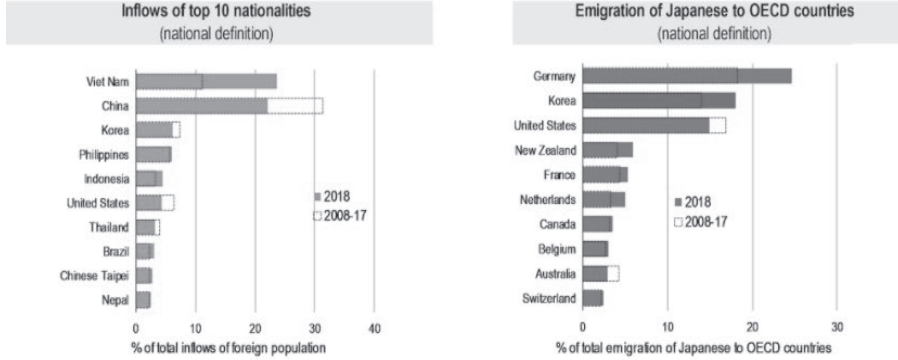

Kaynak: Dünya Bankası, 2020b

Öte yandan, Figür 2’de de gösterildiği üzere Japon nüfusu son 10-15 yılda düzenli olarak azalmakta ve doğal olarak da mevcut nüfus günden güne yaşlanmaktadır. Japonya ise yaşlanan nüfusuyla baş etmenin pek çok farklı yolunu aramaktadır. Bu doğrultuda, çözümlerden birisi olarak iş hayatındaki konumu mütemediyen tartışmalı kadınların çalışma hayatına daha etkin katkı yapmaları için etkili yollardan birisi olarak gördüğü kreşlerin sayısını arttırmaya yönelik politikalara devam etmektedir (Aydınbakar, 2020).

Bir diğer çare olarak da Japonya’nın yeni göçmenlere kapılarını açması görülebilir. Uluslararası göç olgusu Tayland için de sürekli gündemde olan bir konudur. Öyle ki, BM Göç Kuruluşu durum raporuna göre (IOM, 2008) Tayland, ekonomik kalkınma ve göç ilişkisinin en önemli örneklerinden biridir. Özellikle de genç nüfusun yoğun olduğu hasta bakımı, çocuk bakımı gibi hane içi işlerde de uyumlu çalışan Taylandlı göçmenlerle, Japonya yaşlanan nüfus kaynaklı işçi bulma sorununa çözüm aramaktadır. Tayland Japonya’ya en çok çalışma amaçlı göçmen gönderen ASEAN ülkelerinden biridir (Saad ve Harun, 2013). Asya içi göçlerde; Japonya hızla kalkınan Güney Kore’nin de önünde göçmenlerin yaşamayı arzuladığı bir hedef ülke konumundadır (ILO, 2019:8).

Figür 3: Japonya’ya Gelen Göçmeler ile Japonya’dan Göç Eden Japonlar

Figür 3 Japonya’ya gelen uluslararası göçmenler (*immigrants*) ile Japonya’dan farklı ülkelere göç eden Japon göçmenlerin (*emmigrants*) karşılaştırmasını yapmaktadır. Buna göre, 20. yüzyılın başlarından bu yana bölgesel bir güç olma gayretinde olan Japonya, diğer bölge ülkeleri arasında göç için bir hedef ülke konumuna gelmeyi başarmıştır. Soldaki tabloda da görülebileceği üzere; Vietnam, yıllardır Japonya’ya göç konusunda liderliği elinde bulunduran Çin’i dahi geçerek ilk sıraya yükselmiş. Filipinler, diğer bir

yandan, Güney Kore'nin hemen ardından gelmektedir. Tayland ise 2008-2017 dönemine göre Japonya'ya olan göç miktarında; Vietnam, Brezilya, Endonezya ve Tayvan'ın aksine bir azalış sergilemektedir.

Öte yandan, uluslararası göç olgusunun yıllardan bu yana süregelen en önemli motivasyonlarından birisi olan “refah yaşam” arzusu; Japon göçmenlere de yansımıştır. Sağdaki grafiğin de işaret ettiği üzere; Japonlar, Almanya, Güney Kore, Yeni Zelanda, Fransa, Hollanda gibi ülkeler geçmiş yıllara göre artan oranlarda göç etmektedirler. Toplumsal refahı yalnızca maddi gerekçeler olarak kabul eden yaklaşımların aksine, Japonya Japonların göç ettiği ülkelerden ekonomik göstergeler itibarıyla daha kötü bir konumda değildir. Öyle ise, Japonlar neden göç etmektedir? Sorusunun cevabını aradığımızda, “refah yaşam” kavramını geniş anlamıyla sorgulamamız gerekmektedir. Bir başka deyişle, Japonların, Japonya içerisinde maruz kaldıkları sosyal ve toplumsal problemler (maddi sorunlardan öncelikli olarak) ve bunlardan uzaklaşma arzusu temelde Japon dış göçünü açıklamada bizlere yardımcı olacaktır.

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) ve ILO (Dünya Çalışma Örgütü) birlikte hazırladıkları raporda (OECD, 2017: 50) Tayland ekonomisinin vasıfsız işçi olarak dışa çok sayıda göçmen verdiğine; ancak ülkeye gelen göçmenlerden özellikle Japonya ve Çin'den gelen göçmenlerin yüksek nitelikli göçmenler arasında en büyük paya sahip olduğu belirtilmiştir.

Figür 4: *Tayland'da Kayıtlı Çalışan Yabancı Profesyoneller (2004)*

Origin	Number	Percent
Total	102,446	100.0
Japan	18,888	18.4
China	7,218	7.0
England	6,880	6.7
India	6,491	6.3
Myanmar	6,267	6.1
United States	5,278	5.2
Taiwan Province of China	4,559	4.4
Philippines	3,254	3.2
Australia	2,630	2.6
Republic of Korea	2,517	2.5
Others	38,464	37.6

Kaynak: Tayland Çalışma Bakanlığı'ndan aktaran: Huguet ve Punpuing (2005: 3)

Figür 4, Tayland'da yerleşik olarak çalışan yabacılara ait rakamları vermektedir. Buna göre, Japonlar %18'lik bir değere tekabül eden 18.888 göçmen ile açık ara Tayland'da yaşayan profesyoneller arasında en kalabalık sayıya sahiptir. Tayland'da yaşayan Japonları sırasıyla Çinliler, İngilizler, Myanmarlılar ve Amerikanlar takip etmektedir. Yalnızca bu istatistik bile Tayland-Japonya uluslararası göç ilişkilerinin sanılanın aksine tek taraflı değil; karşılıklı bir akışa sahip olduğu görülmektedir.

Öte yandan, Miyashita vd. (2017:2) Japon emeklilerinin uzun süreli göçmenler (*retirement expatriate*) olarak Tayland'ı tercih ettiklerini; dahası adeta Asya'da bir sağlık turizmi merkezine dönüşmüş olan Tayland'daki en çok sağlık hizmetlerinden faydalanan yabancıların Japon emekliler (uzun dönem Tayland'da ikamet edenler oldukları) olduğu belirtilmektedir. Esasen, Miyashita vd.'ne göre Japonlar Tayland'a doğrudan sağlık turizmi için gelebilecek potansiyeli barındırsa da Japonya içerisinde iyi işleyen Japon merkezi sağlık sistemi (resmi sağlık sigortası), Japonları böyle bir adımdan geride tutmaktadır.

Bu durum esasen düşük ücretli işlerde daha çok Taylandlı istihdam edilirken; nitelikli Japon ve Çinli yüksek nitelikli göçmenlerin aldıkları yüksek ücretler birim bazında hesaplandığında; Tayland aleyhine sırf işçi ücretlerine dayalı bir negatif cari tablo ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası göçten Tayland'ın olumsuz etkilendiği tek konu bununla da sınırlı değildir. Dünya turizmi için önemli bir noktada olan Tayland içerisinde sayıları giderek artan bir miktarda çevre ülkelerden gelen uluslararası göçmenler ikamet etmektedirler. Tayland'da kazandıkları ücretlerin ciddi bir kısmını da ülke dışına göndermektedirler. OECD raporuna göre, Japon göçmenlerin Tayland'daki toplam yüzdesi sırasıyla Myanmar, Laos, Kamboçya ve Çin'den sonra en yüksek beşinci sıradadır (OECD, 2017: 46). Diğer bir yandan Figür 5'de resmedildiği üzere; Uluslararası Göç Kuruluşu (IOM) Tayland 2019 Göç Raporu'na göre Tayland'dan 2019 verilerine göre çıkış yapan işçi dövizlerinden Laos, Kamboçya, Vietnam ve Myanmar'a gönderilenlerin toplamı 2,8 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır.

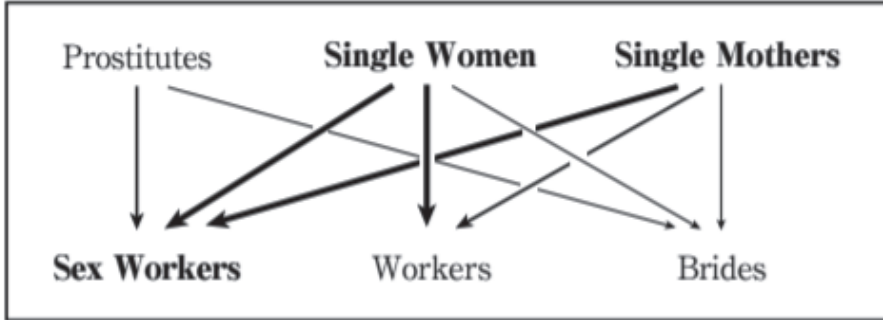
Figür 5: *Tayland'dan Laos, Kamboçya, Vietnam ve Myanmar'a gönderilen göçmen işçi dövizleri (2019)*

Kaynak: Uluslararası Göç Kuruluşu (IOM, 2019)

Medrzycki (2017:73), tarihsel olarak göç olgusunun ekseriyetle erkekler tarafından vücut bulduğunu, lakin Japonya'nın aldığı göçmenler bakımından; Filipinler ve Tayland'dan gelen kadın göçmenlerin sayısını aştığına vurgu yapmıştır. Ruenkaew (2002:51-52) “Japonya'daki Taylandlı Kadın Göçmenler” adlı makalesinde aşağıdaki şekilde 1. fazda üç gruba ve 2. fazda da yeniden üç gruba ayırmıştır.

Figür 6: *Ruenkaew'in Japonya'daki Taylandlı Kadın Göçmenleri Gösteren Tipolojileri*

Kaynak: Ruenkaew (2002:5 1)

Figür 6'ya göre Ruenkaew Taylandlı kadın göçmenleri henüz Tayland'dan ayrılmadan üç kategoride tasnif etmiştir: Fahişeler, Bekâr Kadınlar ve Bekâr Anneler. Japonya'ya geldikten sonra ise yıllar içerisinde bu üç kategori: Seks İşçiliği, İşçilik ve Gelinlik gibi kategorilere evrilmektedir.

Önemli bir husus ise, 1. ve 2. fazlar arası geçişliliklerdir. Örneğin, geride (Tayland'da) çocuklarını bırakarak Japonya'ya "normal" işlerde çalışmak üzere gelen bir bekâr anne; Japonya'daki şartların istediği gibi gitmemesi üzerine kendisinin ve çocuklarını karınlarını doyurmak için başlangıçta hiç de istemediği bir şekilde kariyeri seks işçiliği ile sonlanabilmektedir. Öte yandan, Japonya'ya bir Japon erkek ile tanışarak sadece evlilik amacıyla gelen Taylandlı bir kadın ise kendini bir anda beklemediği bir çalışma hayatının içerisinde bulabilmektedir. İşte tam da bu sebeplerden göç yönetimi bireyleri başlangıçta ve süreç içerisinde analiz eden dinamik bir yapı içermelidir. Göç olgusunun kendisinden daha çok; planlamadan uygulamaya kadar göç yönetiminin önemli olduğu da aşikârdır.

Sonuç

Tayland ve Japonya 600 yılı aşan ekonomik ilişkilerini günümüzde de etkin ve verimli bir şekilde sürdürmektedirler. Dahası, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı ikili ilişkilerinin potansiyeli çok daha yüksektir. İki ülke arasındaki karşılıklı göç, ülkelerin sadece demografisini etkilemekle kalmayıp; aynı zamanda karşılıklı bilgi ve teknoloji transferi, karşılıklı kültürlenme gibi sonuçlar da doğurarak bağları kuvvetlendirmektedir.

Küresel ilişkilerin sorgulandığı, bölgesel iş birliklerinin önemini gittikçe arttırdığı 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerinde; Tayland-Japonya ilişkileri Asya-Pasifik'ten, Hint-Pasifik'e evrilen süreçler içerisinde gün geçtikçe daha da önemli bir noktaya gelmesi beklenilebilir.

KAYNAKÇA

- Anosike, Paschal, Lisa Catherine Ehrich, ve Pervaiz Ahmed. (2012). "Phenomenology as a Method for Exploring Management Practice." *International Journal of Management Practice* 5 (3): 205-224.
- Ashworth, Peter D, (2006), "Introduction To The Place of Phenomenological Thinking In The History Of Psychology." In *Phenomenology And Psychological Science Historical And Philosophical Perspectives*. New York: Springer, 11-42.
- Aydinbakar, Ayşenur. (2020), Living Arrangement and Mothers' Employment in Japan. *Ege Academic Review*, 20 (4), 319-331.
- Blaxland, John., ve Raymond, Greg. (2017), "Tipping the Balance in Southeast Asia? Thailand, the United States and China" *The Centre of Gravity Series*, Australia National University, November 2017, (05.07.2021).
- Dünya Bankası, (2020a), "1960-2020 Yılları Arası Tayland Nüfus Grafiği" Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2020&locations=TH&start=1960&view=chart>, (18.07.2021).
- Dünya Bankası, (2020b), "1960-2020 Yılları Arası Japonya Nüfus Grafiği", Dünya Bankası.
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2020&locations=JP&start=1960&view=chart>, (18.07.2021).
- Gadamer, Hans Georg. (1975), "Hermeneutics and Social Science." *Philosophy & Social Criticism*. 2 (4), 307-316.
- Huguet, Jerrold W. ve Punpuing, Sureeporn, (2005), *International Migration in Thailand*, ILO, Bangkok.
- ILO, (2019), "Public attitudes towards migrant workers in Japan, Malaysia, Singapore and Thailand", https://www.ilo.org/asia/publications/WCMS_732443/lang-en/index.htm, (15.07.2021).
- IOM, (2008), "Situation Report on International Migration in East and South-East Asia", *International Organization for Migration*, <https://publications.iom.int/books/situation-report-international-migration-east-and-south-east-asia>, (17.07.2021).
- IOM (2019), "Thailand-Migration Report 2019", *International Organization for Migration*, <https://thailand.iom.int/sites/thailand/files/document/publications/TMR%20Infographic%20in%20English.pdf>, (17.07.2021).

- Katzenstein, Peter ve Rouse, Martin (1992), “Japan as a Regional Power in Asia” , *Regionalism and Rivalry: Japan and the United States in Pacific* Eds. Frankel J. ve Kahler, M., <http://www.nber.org/chapters/c7839>, (05.07.2021).
- Kazui, Tashiro ve Videen, Susan Downing (1982), “Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined”, *Journal of Japanese Studies*, 8 (2): 283-306.
- Komachi, Kyoji. (2010), “Thai-Japanese Relations: Its Future Beyond Six Hundred Years” on Tuesday, Special Lecture on September 7, 2010, Institute of East Asian Studies, Thammasat University, Rangsit Campus.
- Medrzycki, Krzysztof (2017), “Pioneering New Immigration Policy in the Contemporary Japan”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 68-93.
- Miyashita, Yumiko., Akalephan, Chutima., Asgari-Jirhandeh, Nima ve Sungyuth, Channaraong (2017), “Cross-border movement of older patients: a descriptive study on health service use of Japanese retirees in Thailand” *Globalization and Health* 13:14.
- OECD (2017), “How Immigrants Contributed Thailand’s Economy”, <https://www.oecd.org/countries/thailand/how-immigrants-contribute-to-thailand-s-economy-9789264287747-en.htm>, (05.07.2021).
- OECD ILibrary, (2019), Key Figures on Immigration and Emigration–Japan, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b140958b-en/index.html?itemId=/content/component/b140958b-en>, (05.07.2021).
- Phongpaichit, Pasuk, (2007)., “Impact of JTEPA on the bilateral relationship between Japan and Thailand” Speech delivered at *Symposium on Future of Japan-Thailand Economic Partnership* on the occasion of *120th anniversary of Japan-Thailand Diplomatic Relations*. 1 November 2007, Hotel New Otani, Tokyo.
- Phongpaichit, Pasuk, (2015), “The State of Japanese Studies on Social Science in Thailand” <http://pioneer.netserv.chula.ac.th/~ppasuk/japanesestudiesin thailand.pdf>, (17.07.2021).
- Ruenkaew, Pataya, (2002), “Female Thai Migrants in Japan”, *Jenda- Kenkyu* (ing. Journal of *Gender Studies*, (ジェンダー研究) http://www.igs.ocha.ac.jp/igs/IGS_publication/journal/5/journal05047.pdf, (17.07.2021).
- Saad, Shafee., ve Azhar, Harun., (2013), “The Migration of ASEAN’s Worker to Japan” *International Journal of Ornanizational Leadership*, 2(1), 11-20.
- Zeng, Weifu (2018), “A Comparative Study of China Thailand Economic and Trade Relations with Japan” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Siam University. https://e-research.siam.edu/wp-content/uploads/2018/03/IMBA-2017-IS-A-Comparative-Study-of-China-Thailand-Economic-and-Trade-Relations-With-Japan_compressed.pdf, (06.07.2021).

ÇAĞDAŞ TAY-ÇİN İLİŞKİLERİ: SORUNLAR VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI

*Vusal GULİYEV**

Giriş

Tayland, büyük güçlerle ilişkilerini dengeleme konusunda uzun bir geleneğe ve zengin bir tecrübeye sahiptir. Nitekim, ABD'nin Güneydoğu Asya'daki en eski ve önemli müttefiklerinden biri olma ünvanını taşıyan Krallık, aynı zamanda ASEAN¹ ülkeleri içerisinde Çin'le de ilk stratejik işbirliği ve askerî ittifak kurmağa muvaffak olmuş nadir devletlerdendir. Güneydoğu Asya'nın kavşak noktasındaki merkezi ve geostrateji konumu, Tayland'da kendi temel çıkar ve menfaatini gözeterek (sınır güvenliği ve iç istikrarının sürdürülebilir olması) çok yönlü ve dengeli bir dış siyaset izlemesine ve ortaya çıkaabilecek Çin-Amerikan soğuk savaşında taraf tutmaktan kaçınmak için pazarlık avantajı sağlıyor.

Çin'in Tayland'la ilişkilerindeki temel dinamikleri daha çok jeostrateji, ekonomi ve bölgesel güçlerin rekabeti gibi faktörlerle şekillenir. Tayland da, genel olarak Çin'i revizyonist bir güç veya askerî bir tehdit olmaktan çok, ülkenin en büyük ekonomik ortağı ve Tayland demokrasisinin geri dönüşünü önleme mücadelesinde bir müttefik olarak görüyor. Hemen hemen her alanda derin ilişkiler içerisinde bulunan Çin ve Tay hükümetleri arasında modern ilişkilerin tarihi geçen asrın 70. yıllarına dayanır. 1971'de Çin Halk

* *Davis Center at Harvard University'de Araştırmacı; Shanghai International Studies University'de Doktora Adayı; Topchubashov Center'de Uzman, vusalguliyev@fas.harvard.edu, ORCID: 0000-0003-1089-4207.*

¹ Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin (Association of Southeast Asian Nations) temeli Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland dışişleri bakanlarının 8 Ağustos 1967'de Bangkok'ta imzaladıkları beş maddelik bildirgeyle atılmıştır. Örgütün kuruluş amaçları; ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, eğitim ve diğer alanlarda işbirliği gerçekleştirilmesi ile adalet kavramına, hukuka ve Birleşmiş Milletler ilkelerine saygı kapsamında bölgesel barış ve istikrarın sağlanması olarak belirlenmiştir. Çin'den gelebilecek komünist tehlikesine karşı kurulmuş bir birlik olarak da nitelendirilir. 4,5 milyon kilometre kareye yayılan ASEAN bölgesinin toplam nüfusu 500 milyon civarındadır.

Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Birleşik Milletlerdeki koltuğunu Çin Cumhuriyeti'nden (Tayvan) devralması ve Çin-Amerika ilişkilerinin normalleşme süreci içerisine girmesinin etkisiyle birlikte Bangkok hükûmeti de dünyadaki bir çok ülke gibi Taypey'le resmi temaslarına son verip, yüzünü Pekin hükûmetine çevirmiştir. ÇHC'nin BM'e üye olması ve Deng Xiaoping'in² (邓小平) 1978'de ekonomik reformlar uygulamaya başlaması, iki ülke arasındaki sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkileşimlerin yaşanmasında büyük etken olmuştur. Kırk yılı aşkın bir süre zarfında gerek ticari, gerek siyasi, gerekse de savunma alanlarında bir çok anlaşmalar yapılmış ve bütün bunlar Tayland Krallığı'nın Güney Doğu Asya'da ve ASEAN ülkeleri içerisinde Orta Krallık'la³ sistematik ilişkiler kuran ve düzenli şekilde sürdürülebilen ülke olmasına vesile olmuştur.

Tayland'la Çin arasında 1975'te kurulan resmi diplomatik ilişkiler, 1979'da, Vietnam'ın Kamboçya'yı işgaline karşı fiili bir ittifak kurmalarıyla daha da pekişir. Vietnam ordusunun 1989 yılında Kamboçya'dan çekilmesi üzerine sona eren Çin-Tay askerî ittifakı yerini hızla ortak ekonomik işbirliklerine bırakır. Bunların yanısıra, Çin'in Tayland'daki komünist harekete verdiği desteği geri çekmesi, ülke içinden ve dışından gelen kırmızı tehditleri ortadan kaldırmasıyla dostane ilişkiler daha da güçlenir.

1980'lerin sonlarından bu yana, Tayland diğer Hindîçin⁴ devletleri ile birlikte Çin'le derin ticari ilişkilerin kurulması yolunda, bölgesel ekonomik kalkınmaya ve refah düzeyini daha ileriye taşımaya yönelik önemli adımlar atar. Jeostratejik konumundan dolayı Çin de Tayland'la karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına büyük önem verir, çünkü Tayland pazarına ve limanlarına erişim, anakara Çin'in Yunnan (云南省) ve

² Çin tarihinin önemli reformist devlet büyüklerinden. 1978 yılında Çin Komünist Partisi'nin başına geçen Deng, Mao'nun tersine önceliği ideoloji yerine ekonomiye vermiş ve kültürel devrimden yıkık halde çıkmış Çin ekonomisinin dünyaya entegre olup yeniden canlanmasını sağlamıştır. 1997'de Hong Kong'un (香港) ve 1999'da Makao'nun (澳門) Çin kontrolüne geçmesi de onun ismi ile bağdaştırılır.

³ Geleneksel olarak Çin devleti için kullanılan tabir. Kadim Çin toplumu kendilerini barbar kavimlerle çevrili dünyanın merkezinde (ortasında) bulduklarına inanıyorlardı. 1912'den itibaren Çin Cumhuriyeti 中華民國 ve 1949'dan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti 中华人民共和国 için kullanılan 中華 (orta/merkezi Çin) ve 中国 (orta/merkezi devlet) kelimelerinin de kökeni aynı geleneğe dayanır.

⁴ Çinhindi ya da Hindîçin, Hindistan'ın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan yarımada bölgesi için kullanılan coğrafi terimdir. Myanmar, Laos, Kamboçya, Vietnam, Tayland, Malezya ve Singapur gibi Güneydoğu Asya devletlerini kapsar.

Sichuan (四川省) gibi yalnızca karayla çevrili güneybatı eyaletlerinin gelişimi ve güvenliği için oldukça büyük önem arz eder ve aynı zamanda Tayland, Güney Çin Denizi'nde yer alan Siam Körfezi'ne⁵ çıkış kapısı olabilme niteliği taşır. Özellikle, 1990'ların başından beri Bangkok ve Pekin yönetimleri, bölgelerarası sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temin etmek adına, Mekong nehir bölgesinin⁶ altyapısının: demir yollarının, nehir ağlarının ve hava güzergahlarının, kısacası, iki ülkenin Myanmar ve Laos üzerinden birbirine bağlanmasını temin edecek ve uluslararası nakliyata büyük katkılar sağlayacak ekonomik koridorların ve ulaşım hatlarının gelişmesine öncelik vermiştir.

Bu yazıda, Güneydoğu Asyada'ki son gelişmeler Tay-Çin ilişkileri perspektifinde değerlendirilecek ve bu doğrultuda, her iki ülkenin yakın geçmişine, temel dönüm noktalarına göz atarak, Tay-Çin ilişkilerinin çağdaş küresel sistemdeki yeri ve siyasal düzeneği incelenecektir.

Politik ve Diplomatik İlişkiler

1970'lerin ortasına kadar Tay devlet yetkilileri krallığın ulusal güvenliği açısından Komünist Çin'i en büyük tehditlerden biri olarak algıyolardı. Antikomünist Tay otoritesinin ilk dönemlerde ÇHC ile gerek siyasi, gerekse de ticari ilişkilerin kurulmasına ihtiyatlı yaklaşımının başlıca nedeni, ÇKP'nin Kore Savaşı sırasında komünist Kuzey Kore'yi ve Çinhindi savaşlarında komünist Viet Minh'i desteklemesi ve komünizmi Hindîçin Yarımadası'nın iç kesimlerine doğru hızla yaymasıydı.

Bahsi geçen faktörler, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Tayland Krallığı'nın ABD ve Batılı müttefikleri ile yakınlaşmasına zemin hazırlamış ve ortak askerî ittifaklarda yer almasına neden olmuştu. Şöyle ki güvenlik kaygıları nedeniyle ÇHC ile ilişkileri normalleştirme konusunda çekingen davranan Tay hükûmeti Çin'den gelebilecek tehlikelere karşı kendini korumak adına, dönemine göre Asya'nın NATO'u olarak tabir ede

⁵ Tayland'ın önemli turizm adalarına ve merkezlerine ev sahipliği yapmakta olan körfez hem Siam, hem de Tayland isimleriyle bilinir. Güney Çin Denizi'nde yer alan körfez, güneybatıdan kuzeye kadar Tayland'ın, kuzeydoğuda Vietnam'ın güney kesimi ile Kamboçya'nın kıyısını oluşturarak 320.000 km²lik bir alan kaplar.

⁶ 4.900 km'lik uzunluğuyla dünyanın en büyük 12. nehri olan Mekong (Tayca *Mae Nam Khong* olarak bilinir) Çin'in Tibet platosundan başlar ve Laos, Tayland, Kamboçya ve Vietnam topraklarından geçerek Güney Çin Denizi'ne dökülür. Hindîçin Yarımadası'nı Çin'in güney eyaletleri ile birbirine bağlayan en önemli ulaşım ağıdır.

bileceğimiz SEATO'a⁷ (Southeast Asia Collective Defense Treaty, yahut Manila Paktı) katılma kararı alır. Dahası, Hindişin savaşlarında tarafsızlığını korumak için çabalayan Tay hükümeti 1962'de ABD ile imzaladığı ortak bildiri⁸ gereği, Tayland'ın komşu ülkelerin saldırısıyla karşı karşıya kalması durumunda Washington'un yardımını alacaktı. Vietnam Savaşı'nda da Thanat-Rusk bildiri kapsamında Tayland'da Amerikan-Tay ortak askerî üssü kurulmuş ve aynı zamanda ABD, Tayland'ın Kraliyet ordusunun ihtiyaçlarını karşılayarak gelişimini sağlamış ve Tay askerlerini, Laos ve Güney Vietnam'daki askerî operasyonlara dahil etmişti. İttifak sonucunda hem ABD, hem de Dünya Bankası tarafından desteklenen çeşitli yardım ve altyapı oluşturma planları düzenlenmiştir. Genel olarak, 1950 ve 1970 tarihleri arasında kHrallığın ulusal güvenlik ve ekonomik altyapısının modernize edilmesinde ABD oldukça büyük paya sahip olmuştur.

1970'li yıllara geldiğimizde Tay yöneticileri, Amerikan askerî varlığını artan bir sorumluluk olarak görmeye başlarlar. Hatta, 1973-76 yılları arasında, Tayland, Amerikan askerî üs karşıtı protestoların periyodik olarak yaşandığı bir ülkeye dönüşür. Tay hükümeti, 1975'teki Mayaguez Olayı'nın⁹ vuku bulmasının hemen ardından ABD'nin askerî tesislere erişimini sınırlama kararı alır ve dolayısıyla, yıpranmakta olan ilişkiler daha da sarsılır. Zaten Vietnam savaşından istediğini tam olarak alamayan Washington da, Amerikan silahlı birliklerini daha fazla Güneydoğu Asya'da tutmaya istekli değildi ve neticede, 1976'da Tayland'daki askeri askerî boşaltmaya karar verir. Böylece 1960'larda kurulan Tay-ABD askerî ittifakı sona ermiş ve yerini hiç ummadık birliklerin oluşumuna bırakmıştır.

⁷ Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü, Truman Doktrini çerçevesinde Doğu Asya'daki komünisit faaliyetlerinin (özellikle ÇHC menşeli) aleyhine NATO örneğinde kurulmuş çok uluslu kolektif güvenlik birliği. Üye ülkelerin birbirlerini dış tehditlere karşı savundukları kısa ömürlü bir askerî ittifak olan SEATO, Amerika Birleşik Devletleri, Tayland, Birleşik Krallık, Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan ve Filipinler gibi ülkelerin temsilcileri tarafından 1954'te Filipinlerin başkenti Manila'da imzalanan Güneydoğu Asya Toplu Savunma Antlaşması gereği faaliyete başlamış ve 1977 senesinde dağılmıştır.

⁸ Mart 1962'de dönemin Tay Dışışleri Bakanı Thanat Khorman ve ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk arasında imzalanmış ortak bildiri (Thanat-Rusk communique), 1833'te ikili arasında imzalanmış Dostluk ve Ticaret Antlaşmasının devamı niteliğindedir. Bildiri, Tayland'ın önemli bir ABD müttefiği olmasını sağlamış ve komünist ideolojisinin Vietnam ve Kamboçya üzerinden krallığa ilerlemesinin karşısını alan en büyük etkenlerden biri olmuştur.

⁹ ABD'nin Tay hükümetine danışmadan ve onayını almadan kendi başına aldığı kararla düzenlediği askerî operasyon. Kızıl Kmerlerin (Kamboçya'da iktidarı ele geçirerek 1975-79 arasında ülkeyi yöneten radikal komünist hareket) Amerikan konteyner gemisi *SS Mayaguez*'i ele geçirmesinden sonra ABD, Tayland'daki *U-Tapao* hava üssünden Bangkok'a danışmadan savaş uçaklarını göndererek tepki göstermiştir.

Tay-Çin diplomatik ilişkileri resmi olarak 1970'lerde kurulsa da, üst düzey devlet yetkililerin temasları 50. yılların ortasına kadar uzanır. Nitekim, 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde düzenlenen Asya-Afrika konferansında¹⁰ (Bandung konferansı) dönemin Tay Dışişleri Bakanı Prens Wan Waithayakorn¹¹ ile bir araya gelen ÇHC Dışişleri Bakanı Zhou Enlai¹² (周恩来), uzlaşmacı bir duruş sergileyerek aralarındaki karmaşıklık ve uyuşmazlık doğuran konuların kısa sürede müzakere ve istişare yoluyla çözülmesinden ve dostane Tay-Çin ilişkilerinin kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir.

Somut olarak, 1950'lerden beri karşılıklı diplomatik ilişkilerin normalleştirme konusunda ÇHC'nin Tayland'dan daha hevesli olduğunu görürüz. Pekin'e göre Tayland, geostratejik açıdan Güney Doğu Asya'nın en mühim devletlerindendir ve krallık üzerinden kurulacak ilişkiler sayesinde Malezya, Endonezya, Singapur ve Filipinler gibi bölgenin diğer önemli ekonomileriyle kademeli şekilde siyasi ve ticari normalleşenin önünü açmaya arabuluculuk yapabilir, bu yüzden ÇHC, iki taraf arasındaki sorun ve fikir ayrılıklarının barışçıl çözümüne dair ısrarlarını sürdürmeye inatla devam eder. Başlangıçta Çin, her ne kadar bölgede ideoloji açısından Vietnam'la daha yakın

¹⁰ Endonezya'nın Java Adası'ndaki Bandung kentinde 18-24 Nisan 1955'te bir araya gelen ve o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerini bir araya getiren konferanstır. Gerek izledikleri dış politika, gerekse çıkarları açısından aralarında büyük farklar bulunan devletlerin toplanmasıyla düzenlenen konferansın ana hedefi, Afrika ve Asya kıtaları arasında ekonomik ve kültürel işbirliğini teşvik etmek ve sömürgecilığe karşı çıkmaktır. Toplantı, *Bağlantısızlar Hareketi*'nin (Soğuk Savaş yıllarında ABD ve SSCB ile ittifaka girmek dışında bir rota çizmek isteyen, çoğunluğu Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkeler. Günümüzde, hareket üyeleri, kendilerinin hala önemli bir ekonomik potansiyeli temsil ettiğini savunsalar da, daha çok insan hakları ve toprak bütünlüğüne saygı gibi konulara odaklanmış durumdadır) nihai olarak yaratılması yolunda önemli bir adım olarak nitelendirilir.

¹¹ ÇKP'nin önemli isimlerinden Zhou Enlai (1898-1976), 1949-1958 arasında dışişleri bakanlığı, 1949-1976 arasında ise başbakanlık görevlerinde bulunmuştur. ÇHC'nin ABD, SSCB, Tayvan ve Güneydoğu Asya devletleriyle ilişkilerinin şekillenmesi açısından mühim roller üstlenmiştir.

¹² Ülkesinde "diplomasinin prensi" olarak ün kazanmış Wan Waithayakon Krommun Naradhip Bongsprabandh (1891-1976), Tayland Kralı Mongkut'un (IV. Rama) torunudur. Entelektüel cesareti, diplomatik becerileri ve liderliği ile tanınan bir kraliyet mensubu ve diplomatıdır. 1947'de ABD büyükelçisi olarak atanmış ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 1956'da BM Genel Kurulu'nun On Birinci Oturumu'nun başkanlık görevini üstlenmiştir. Ayrıca 1952-1957/1958 yıllarında Tayland dışişleri bakanı olarak görev yapmıştır.

olsa da, Hanoy'un Sovyetler Birliği (SSCB) ile olan derin temasları Çin'in Tayland'la yakınlaşmasını zorunlu kılan etkenlerdendi.

Modern dönem Tay-Çin ikili ilişkileri açısından başlangıç dönemi olarak da kabul edebileceğimiz 1970'li yıllarda Tayland ve Çin'de değişen sosyo-politik dengeler, iki ülkenin yakınlaşmasını daha da hızlandırır. Nitekim, 14 Ekim 1973'de Tayland'da yaşanan öğrenci ayaklanması büyük halk ayaklanmasına dönüşerek, on yıldır iktidarda olan Mareşal Thanom Kittikachorn ve Mareşal Prapas Charusathien liderliğindeki Tayland askerî rejimini devirmiş ve yerine sivil ve demokratik bir hükümet kurulmuştur. Yeni kurulan Tay hükümeti de her ne kadar ABD ile müttefiklik yanlısı olsa da ülkenin güvenliğinin ve barışın uzun vadeli geleceğinin komşularıyla işbirliği yapmaktan geçtiğinin farkındaydı. Böylece, antikomünist askerî rejimden bağımsız halde yeniden şekillenen Tay dış politikasında ÇHC'nin diplomatik olarak tanınması ve ona karşı dengeli, uyumlu ve yakın bir politika izlenmesi ön plana çıkmıştır.

Diğer taraftan 1970'li yıllar Çin'de de önemli siyasi olayların ve sosyo-kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Kültür Devriminin sona ermesi, Mao otoritesinin belirgin bir biçimde zayıflaması ve Zhou Enlai'nin Çin dış politikasında hakim konuma gelmesiyle ÇHC, Güneydoğu Asya'daki ülkelerle ilişkilerini aşamalı bir şekilde geliştirmeye çalışmıştır. Pekin yönetimi, bu dönemden itibaren barış içinde bir arada yaşama stratejisini teşvik ederek, uzlaşmacı ve barış yanlısı bir duruş sergilemekle kalmamış, aynı zamanda komşu hükümetlere yönelik eleştirilerini yumuşaltmış ve bölgedeki komünist birliklere karşı desteğini büyük ölçüde azaltmıştır. 1970'lerden başlayarak ABD ve diğer ülkelerin ÇHC lehine Taipei ile bağlarını koparmasıyla Bangkok da, Çin'e karşı daha yumuşak ve pragmatik bir diplomatik yol izleyerek Pekin'le diplomatik bağların tesisine özen göstermeye başlar.

1973 petrol krizi de ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunur ve Dışışleri Bakan Yardımcısı Chatichai Choonhavan liderliğindeki Tayland delegasyonu petrol satın almak için Aralık ayında Pekin'i ziyaret eder. Yapılan anlaşma uyarınca, Tayland'a 50.000 ton ham petrolu düşük fiyat karşılığında satmayı kabul eden Pekin yönetimi, böylece Tay hükümeti yanında dostane bir imaj ve itibar kazanır. Dahası 1974-1975 yılları arasında Çin ile Tayland arasında bir kaç sektörde de ticari temaslar gerçekleşmiş ve karşılıklı alişverişler de yapılmıştır.

1975 seçimlerinden sonra yeni kurulan sivil hükümetin başına geçen Kukrit Pramroj, Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde adımlar atar ve neticede her iki ülke halkları arasında kalıcı ve istikrarlı ilişkileri güçlendirmek adına 1975 yılında Pekin’de Çin Başbakanı Zhou Enlai ile Tayland Başbakanı Kukrit Pramroj arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin ortak bildiri imzalanır ve Tayland, Pekin yönetiminin büyük hassasiyetle yaklaştığı *Tek Çin İlkesini* resmi olarak tanır (Ancak Tayland, bir çok uzak doğu devleti gibi Tayvan ile ticaret ya da kültür kurumları aracılığıyla gayri resmi ilişkilerini sürdürmeğe bu gün de devam etmektedir).

Olumlu yöndeki bu gelişmelerin ardından, 1980'lerde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler iyice ilerler, şöyle ki Tayland başbakanlarının, resmi olarak göreve başlamalarından sonra ilk yurtdışı diplomatik ziyaretlerini yaptıkları ülkelerin başında Çin gelmeye başlar. Yıllar süren ısınma ilişkilerinden sonra, Başbakan Prem Tinsulanond, ilki Ekim 1980’de, ikincisi Kasım 1982’de olmakla Çin’i iki kez ziyaret eder. Başbakan General Chatichai Choonhavan da Kasım 1988’de ve Ekim 1989’da iki kez Çin’e sefer düzenler. Buna karşılık, Çin tarafı da aynı özen ve hassasiyetle davranmış ve Deng Xiaoping’in Kasım 1978’de Tayland’a yaptığı tarihi ziyaretin ardından, Şubat 1981’de ÇHC Başbakanı Zhao Ziyang (赵紫阳 1980-1987); Mart 1985’te ÇHC Cumhurbaşkanı Li Xiannian (李先念 1983-1988); ve Kasım 1988’de ÇHC Başbakanı Li Peng (李鹏 1987-1998) da ilk resmi ziyaretlerini Bangkok’a gerçekleştirmiştir. O zamandan beri üst düzey resmi görüşmeler sıklıkla tekrarlanır hale gelmiştir.

2000'lere geldiğimizde Krallıkta Thai Rak Thai Partisi¹³ (TRT) iktidara gelir (2001) ve partinin kurucusu ve başkanı Thaksin Shinawatra da ülkenin başbakanı seçilir. İktidarda olduğu süre zarfında toplamda Çin’e 5 ziyaret yapan Thaksin, 21. yüzyılda Çin’le ilişkilerin pozitif yönde gelişmesine katkıda bulunmuş Tay devlet adamlarının başında gelir. Büyüyen ekonomisi ile Çin’i fırsatlar ülkesi olarak gören Thaksin yönetimi, Çin’in yükselişinin Tay ekonomisinin de kalkınmasına yardımcı olacağı kanaatindeydi. Başkan Thaksin’in çabaları ve uzun uğraşları sonucunda Çin

¹³ 1998’de Tayland’dın saygın iş adamlarından Thaksin Shinawatra önderliğinde kurulmuş parti, demokratik seçimlerle başa gelmiş ve 2001-2006 yılları arasında Krallıkta iktidarda olmuştur. 2006 askeri darbesi neticesinde iktidardan indirilmiş ve 2007 senesinde seçim yasalarının ihlali ve yolsuzluk gibi suçlamalardan ötürü partinin faaliyetine son verilmiştir.

devlet yetkilileri ile oldukça yakın bağlar kurulmuş ve Mayıs 2001’de Hong Kong’da yapmış olduğu üst düzey görüşmelerin ardından Pekin yönetiminden 2 milyar dolarlık mali desteği almaya muvaffak olmuştur.

2006’da Başbakanın görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle ordu, mevcut yönetime müdahalede bulunur ve hükümeti ele geçirir. Tahsin hükümetinin devrilmesinin ardından yerine gelen askerî rejim de Çin’le yakın ilişkilerini sürdürmeğe devam eder. Nitekim, ABD’nin Tay askerî rejimine karşı (2006-2008) mesafeli yaklaşımı ve sert tutum sergilemesi (Liberal demokrasi ilkelerini savunan Washington, askerî cunta kontrolündeki hükümetin iktidara gelmesini Tay demokrasisi için büyük tehdit olarak görüyordu ve bir an önce demokratik seçimlerin yapılmasını ve sivil bir hükümetin kurulmasını talep ediyordu), Çin’le olan gerek siyasi, gerekse de savunma alanlarındaki bağların daha da kuvvetlenmesine neden olur. Şöyle ki bilhassa savunma ve askerî alanlardaki işbirliklerine odaklanan yeni hükümet, 2007 yılında Çin’den 48 milyon dolar değerinde 60 adet gemisavar füzesi (Çin yapımı C-802/CSS-N-8 roketleri) alımı gerçekleştirir ve dahası, aynı sene savunma sanayisinin gelişimi, ortak askerî eğitim ve tatbikatlarının düzenlenmesine yönelik *Çin-Tay Ortak Eylem Planı* imzalanır.

2008 seçimleriyle iktidara gelen ve kısa süreliğine Başkanlık görevini icra etmiş Samak Sundaravej’in de (Ocak 2008-Eylül 2008) ilk ziyaret ettiği ülkelerin başında Çin gelir. Pekin’de yaptığı resmi görüşmeler sırasında kendinden önceki yönetimden farklı olarak, Samak hükümeti daha çok Çin’in, Tayland’ın ekonomik altyapı ve sosyal kalkınmadaki gelişiminin sağlanmasına yönelik alanlardaki destek ve sermayesine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Ertesi yıl, Pekini ziyaret eden bir diğer Tay Başbakanı Abhisit Vechachiwa (2008-2011) da Çin’den 400 milyon dolarlık uzun vadeli ve düşük faizli kredi temin etmiştir.

2011’de Başbakan seçilen Yingluck Shinawatra¹⁴ (2011-2014) Çin’le mevcut dostane ilişkileri sürdürmeğe devam ederek serbest ticaret anlaşmaları

¹⁴ Tayland’ın ilk kadın Başbakanı Yingluck Shinawatra, aynı zamanda 2001-2006 tarihlerinde krallıkta başbakanlık görevini üstlenmiş ve 2006 askeri darbesi neticesinde vazifesinden uzaklaştırılmış ve halen sürgünde yaşayan devrik Başbakan Thaksin Shinawatra’nın kız kardeşidir. Tayland Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu tarafından büyük çapta yolsuzlukla suçlanan ülkenin 28. Başbakanı Yingluck, 2014’te görevinden alınmış ve 2016’da suçlu bulunarak tutuklanmasına karar verilmiştir.

yapar ve yeni silah alımları gerçekleştirir. Fakat, 2014'te gerçekleşen bir başka başarılı askerî darbeye devrilen Yingluck'un yerine Kraliyet ordusunun mensubu General Prayut Chan-o-cha gelir.

Anayasal Monarşinin kurulmasından (1932) bu yana toplamda 12 başarılı darbe yaşamış ülkeyi, General Prayut Chan-o-cha'nın başını çektiği askerî hükümet, 2019 yılına kadar yönetir. 2014 Askerî Darbesi (Mayıs Darbesi olarak bilinir), Kraliyet ordusu tarafından yönetime yapılmış en son müdahale olarak görülür.

Devrilmiş Başbakan Yingluck Shinawatra da görevi kötüye kullanmak gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından suçlu bulunur ve 2016'da yargılanarak tutuklanmasına karar verilir. Fakat ülkesinden kaçtığı ve sürgün hayatı yaşadığı için devrik Başbakan Yingluck'un hapsedilmesi bugüne kadar mümkün olmamıştır.

Göreve başladığı ilk senesinde Çin'i ziyaret eden Başbakan Prayut Chan-o-cha, ikinci ziyaretini 2019'da gerçekleştirir. ÇHC Cumhurbaşkanı Xi Jinping (习近平) ve meslektaşısı Li Keqiang (李克强) ile yapmış olduğu zirve görüşleri sırasında Tayland'ın demir yolu ve lojistik altyapısının yenilenmesine ve tarım ürünlerinin ihracına dair yeni anlaşmalar yapılmıştır. İlaveten, Xi Jinping, Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında Tayland dahil komşu devletlerin refah düzeyinin yükseltilmesi ve ekonomik kalkınmasını sağlamayı amaçlayan 3 milyar ABD doları tutarındaki mali yardım programını duyurmuştur.

Karmaşık siyasi atmosferin ve kargaşanın hakim olduğu bu yıllarda askerî cunta kontrolündeki hükümetle ilişkilerini sürdüren Pekin, ABD'nin ve Batılı devletlerin aksine Tayland'da iktidara gelen yönetimlerle uzlaşma yolunu seçerek, Krallığın iç işlerine müdahaleden kaçınmıştır. Kısaca özetlersek, Tayland'da iktidarın sık sık el değişmesine ve ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlığın yaşanmasına rağmen ÇHC, başa gelen yönetimlerle karşılıklı diplomatik ve ticari ilişkilerini sürdürmeğe devam etmiş ve iki ülke arasında ortak çıkarlara dayalı bölgesel ve uluslararası stratejik konulara dair yeni anlaşmalar yapılmıştır.

Tay-Çin Ticari ve Ekonomik İşbirlikleri

1975'te iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi olarak kurulmasının ardından Çin-Tay ticari münasebetleri de pozitif yönde ivme

kazanır. Nitekim, iki ülke arasındaki ilk karşılıklı ticaret anlaşması 31 Mart 1978'de imzalanır ve ardından yıllık ortak ticaret konferansına ev sahipliği yapacak “*Tay-Çin Ortak Ticaret Komitesi*” kurulur. Her yıl düzenlenen konferansın ana hedefleri, ticaret hacminin belirlenmesi ve iki ülke arasındaki ticaretin genişletilmesinin teşvik edilmesiydi ve bunun sonucunda Tayland’la Çin arasındaki ticaretin hacmi 1991'den bu yana önemli ölçüde artar. Ek olarak, temel amacı Tayland ve Çin arasındaki karşılıklı ticari işbirliğini güçlendirmek olan “*Tay-Çin Ekonomi, Ticaret, Yatırım ve Turizm İşbirliği Komitesi*” de 1998 yılında Tayland Başbakan Yardımcısı ve Ticaret Bakanı Dr. Supachai Panichachak'ın Çin'e yaptığı resmi ziyaret sırasında kurulur. Bahsi geçen yıllarda Çin'in Tayland'dan ithalatının büyük bir bölümünü tarıma dayalı ürünlerin oluşturduğu halde, Krallığın Çin'den ithal ettiği ürünlerin büyük kısmını genelde tekstil, demir-çelik ve kimyasal maddeler oluşturuyordu. Çin'in 2002'de Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımından sonra iki ülke arasındaki ticaretin hacmi hızlı bir şekilde artar. Böylece, artık 2000'lere geldiğimizde Çin, Japonya, ABD ve Singapur'dan sonra Tayland'ın en büyük dördüncü dış ticaret ortağı olmayı başarır.

İkili ilişkilerin gelişmesine, kurulan ticari işbirliklerinin yanısıra 1990'ların sonunda yaşanmış Asya Mali krizi sırasında Çin'in Tayland'a yaptığı mali yardım da büyük katkıda bulunur. O sırada ABD'nin Tayland'ın düşmüş olduğu ekonomik durumuna karşı kayıtsız tutumu da Çin'e avantaj sağlar ve Pekin'in güvenebilir müttefik olma algısını hem Tay halkı arasında hem de resmi dairelerde güçlendirir. ABD ve Batılı ülkelerin aksine, Çin ve Japonya kriz içindeki ülkelerle işbirlikleri kurarak krizi daha az zararlı atlatmalarına yardımcı oldular. Örneğin Japonya hükûmeti, Miyazawa Girişimi¹⁵ kapsamında kriz yüzünden ekonomisi %10,2 küçülmüş Tayland'a düşük faizli ve uzun vadeli krediler teklif eder. Pekin de Çin yuan'ini (RMB) devalüe etmeme kararı alarak Tay bahtının ve diğer Güney Asya devletlerinin para birimlerinin daha da değersizleşmesinin önünü alır. Alınan önlemler sayesinde ihracat fiyatları artar ve sanayisi ve ekonomisi ihracata dayalı

¹⁵ 3 Ekim 1998'de, Japonya Maliye Bakanı Kiichi Miyazawa 宮澤喜- (1998-2001), Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Tayland temsilcilerinin katıldığı Asya Maliye Bakanları ve Merkez Bankacıları toplantısında yeni bir plan olan Miyazawa Girişimi'ni ve şartlarını açıklar. Tokyo, 30 milyar dolarlık bir bütçeyle Asya Mali Krizinden eziyet çeken devletlerin ekonomilerine katkıda bulunmaya hazır olduğunu bildirir. Ayrılan bütçenin 15 milyar doları orta ve uzun vadeli kalkınmaya yardımcı olmak için, geri kalan kısmı ise ekonomik reform uygulama sürecinde ihtiyaç duyulan kısa vadeli sermaye için kullanılacaktır.

Güney Doğu Asya ülkelerinin toparlanmasını kolaylaştırır. Bu bağlamda, ASEAN+3 (ASEAN artı Çin, Japonya ve Güney Kore), bölgesel güçler ile Tayland dahil Güneydoğu Asya ülkeleri arasında daha yakın bağları teşvik eden önemli bir bölgesel işbirliği planını temsil ediyordu. Böylece, 1990'larda kurulan güven ve iyi niyetin bir mihenk taşı olarak, 1999'da Tayland ve Çin, yeni yüzyılda ikili ekonomik, siyasi ve askerî işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan *21. Yüzyıl Eylem Planı*'nı duyurur. Bu anlaşma, diğer Güneydoğu Asya ülkeleri ile Çin arasında gelecekteki ikili anlaşmalar için bir örnek ve model olacaktı.

İki ülke, Birleşmiş Milletler, APEC,¹⁶ 10+1 (ASEAN+Çin), 10+3 (ASEAN + Çin, Japonya ve Güney Kore), ASEAN Bölgesel Formu¹⁷ ve Asya İşbirliği Diyaloğu¹⁸ (Asia Cooperation Dialogue) gibi bölgesel ve uluslararası işbirliği örgütleri çerçevesinde yakın temaslarını sürdürmektedirler. Bu bağlamda, Çin-Tay ikili ekonomik ilişkilerinin hızlı bir şekilde gelişmesine 2003 senesinde Çin ve ASEAN ülkeleri arasında imzalanan CAFTA (China-ASEAN Free Trade Agreement) anlaşması da büyük yarar sağlar. Bu bağlamda, CAFTA anlaşması, Çin ve ASEAN ülkeleri arasında serbest ticarete ilişkin yapılmış en önemli anlaşmaların başında gelir. Bahsi geçen kapsamlı ekonomik işbirliği anlaşması, bölge ekonomisinin kalkınması adına sadece devletler arası gümrük tarifelerini, kotaları ve dış ticareti kısıtlayıcı önlemleri ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda yatırımı teşvik ederek doğrudan yabancı yatırımları arttıran ve ortak teknik işbirliklerini geliştiren

¹⁶ Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği, kısaca APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation), Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi ve refah düzeyini daha ileriye taşımak ve Asya-Pasifik Topluluğu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla 1989 yılında kurulmuştur. Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong (Çin), Tayvan (Çin), Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya, Singapur, Tayland, Amerika Birleşik Devletleri ve Vietnam gibi üye devletlerden oluşur. Merkezi Singapur'da bulunan birliğin bünyesinde ticaret ve yatırımları izleme, yatırım ve teknoloji transferi, insan kaynaklarını geliştirme, enerji, telekomünikasyon, deniz kaynaklarının korunması, balıkçılık, ulaştırma ve turizm gibi konularda çalışma grupları bulunmakta, yüksek düzeyli memurlar ve bakanlar düzeyinde toplantılar düzenlenmekte ve ülke liderlerinin katıldığı zirvelerde örgüt çerçevesindeki gelişmelere yön verilmektedir.

¹⁷ 1994'te Tayland'ın başkenti Bangkok'da kurulmuş forum (ASEAN Regional Forum, kısaca ARF), Asya-Pasifik bölgesinde barış ve güvenlik konularına ilişkin konuların ele alındığı ilk çok taraflı bölgesel birlik olma özelliğini taşır.

¹⁸ Kısaca AİD olarak tanımlanan örgütün toplamda 35 üyesi bulunmaktadır. Asya ülkeleri arasında kıtasal planda işbirliğini geliştirmek ve farklı bölgesel örgütler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla 2002 yılında hükümetler arası bir forum olarak kurulmuş ve Asya coğrafyasının genelini kapsayan ilk uluslararası oluşum olma özelliğini taşımaktadır.

sınır ötesi bir ticari entegre platformudur. Öyle ki CAFTA sayesinde ilk 5 yılda (2003-2008) Çin ve ASEAN arasındaki ticaretin hacmi 59,6 milyar dolardan 192,5 milyar dolara kadar artış gösterdi ve 2015'lere geldiğimizde bu rakam ikiye katlanarak 346,5 milyar dolara, 2017'de 514,8 milyar dolara ve 2021 yıl itibarıyla 1 trilyon dolara ulaşmış durumda.

İlaveten, CAFTA'ya bağlı olarak Çin ve Tayland arasında 2004, 2007 ve 2009 tarihlerinde imzalanan ek anlaşmalar da iki ülkenin ortak ekonomik işbirliklerinin güçlenmesine hizmet etmiştir. 2002-2011 yılları arasında krallıkta defalarca yaşanan siyasi istikrarsızlığa rağmen ikili ticari ilişkiler büyük ivme yakalamaya devam etmiştir. Bu yılların resmi gümrük istatistiklerine baktığımızda, Tayland'ın Çin'e ihraç ettiği ürünlerin içerisinde önceki yıllardan farklı olarak ürün kategorisinin genişlediğini (otomatik bilgi işlem ekipmanı ve parçaları, doğal kauçuk ve kauçuk ürünleri, rafine yağ, suni devamsız lifler, elektronik entegre devreleri, ahşap ve ahşap ürünleri, kimyasal ürünler ve plastik ürünler) görüyoruz.¹⁹ Çin tarafının ise Tayland'a ihracatının büyük kısmını elektronik ev aletleri, mekanik ekipman ve yedek parçaları, kimyasal maddeler, demir-çelik ürünleri, çeşitli makine imalatı ürünleri, tekstil, elektronik entegre devreleri ve plastik ürünler oluşturuyordu.

Karşılıklı diplomatik ve ekonomik ilişkileri güçlendiren büyük girişimlerden bir tanesi de Aralık 2011'de Çin'in o zamanki başbakan yardımcısı Xi Jinping'nin (2008-2013) Tayland'a yaptığı ziyaret sırasında Tay Başbakanı Yingluck Sinawatra ile görüşmesiyle gerçekleşir. Tay-Çin ilişkilerinde yeni bir sayfa açan üç günlük ziyaret sırasında iki ülke arasında ticaret, turizm, finans, gümrük, eğitim ve afet yönetimi gibi bir çok alanda ortak işbirliğini güçlendirmeye ilişkin çok sayıda belge imzalanır. Böylece, Tayland, ASEAN üyeleri arasında Çin ile *Yirmi Birinci Yüzyıl Eylem Planı* imzalayan, Çin ile stratejik işbirliği ilişkileri kuran ve Tay ekonomisi açısından büyük önem arz eden sebze ve meyve ticaretinde sıfır tarife anlaşması yapabilen ilk ülke olur.

Yapılan anlaşmalar içinde en önemlisi, Tayland Merkez Bankası ile Çin Halk Bankası arasında imzalanan toplam 70 milyar RMB (10,83 milyar ABD doları yahut 370 milyar Tay bahtı tutarında) değerinde *Baht-Yuan (Tay-Çin para birimleri) Para Takası Anlaşması*'ydi. Yerel para birimlerinin kullanımını genişletmeye, finansal işbirliğini, ikili ticaret ve doğrudan yatırım

¹⁹ <http://www.mofcom.gov.cn/aarticle/i/dxfw/cj/201105/20110507556587.html>

imkânlarını kolaylaştırmaya yardımcı olmuş bu anlaşma, Tayland'lı ve Çinli ihracatçıların ticari faaliyetlerini kendi para birimlerinde yapmalarına izin vermekten ziyade ABD dolarının ticaretlerindeki etkisini ve payını azaltmıştır. Dış ticarete ulusal (yerli) para cinsinden takas ve ödeme işlemlerinin uygulanabilirliğine ilişkin anlaşma üç yıl sürecek ve karşılıklı rıza ile uzatılacaktı (*Baht-Yuan Para Takası Anlaşması* en son Ocak 2021'de her iki ülkenin merkez bankalarının aldığı ortak kararla 5 yıllığına yeniden uzatılır).

Böylece, 2009'dan beri Çin, ABD'i geçerek Tayland'ın en büyük ihracat pazarı haline gelir. 2012 yılında ise Çin, Japonya'nın yerini alarak Tayland'ın en büyük ticaret ortağı haline gelir ve artık 2015'e geldiğimizde ikili arasındaki ticaret hacmi toplamda 65 milyar dolara ulaşır. 2018 yılında, ikili ticaret hacmi yıllık %9,2 artışla 87,52 milyar ABD doları olurken, bunun 42,89 milyar ABD doları, Çin'in Tayland'a ihracatı, 44,63 milyar ABD doları ise ithalat olarak gerçekleşmiştir). 2019 itibariyle Çin, Tayland'ın en büyük ticaret ortağıdır, aynı zamanda Tayland da ASEAN ülkeleri arasında Çin'in üçüncü büyük ticaret ortağıdır.

Pekin'deki Tayland büyükelçiliğinin yanısıra Çin'in Şanghay (上海市, Chengdu (成都市), Xi'an (西安市), Xiamen (厦门市), Guangzhou (广州市) ve Kunming (昆明市) gibi büyük şehirlerinde bulunan Tay konsoloslukları ve ticari temsilcilikleri de Tayland ürünlerinin Çin piyasasında pazarlanmasında ve yaygınlaşmasında ve aynı zamanda Çinli turistlerin²⁰ dikkat ve ilgisini çekme konusunda büyük başarılarla imza atarlar.

²⁰ 2014'de 4 milyondan fazla Çinli turist ağırlayan Tayland'ın turizm merkezleri (Phuket, Pattaya, Chiang Mai, Bangkok, Krabi, Koh Phi Phi ve Koh Samui), pandemiden önceki sene, yani 2019 yılında 12 milyon Çinli turist çekmeyi başarmıştır. Bu rakam, bir yıl içerisinde Tayland'a seyahat etmiş tüm turistlerin neredeyse %30'luk bir kısmına tekabül ediyor. Bilindiği üzere, turizm endüstrisi, Tayland ekonomisinin ana gelir kaynaklarından ve Tayland Turizm ve Spor Bakanlığı'nın 2020 verilerine göre ülke GSYİH'nin %30'unu oluşturmaktadır. Dahası, 2030'da turizm sektörünün Tayland GSYH'i içindeki payının %30 olacağı bekleniyor. Uluslararası turizm üzerinde ve en önemlisi Çinli turist çekme konusunda Güneydoğu Asya'da tekele sahip olan Tayland'a en büyük avantajı sağlayan unsurlardan biri de Tayland Turizm Otoritesinin (TAT) 2015'te uygulamaya koyduğu ve hem uluslararası alanda, hem de Çinde Tayland'ın turistik ada, şehir ve eyaletlerini tanıtmaya hizmet etmiş "Muhteşem Tayland" projesi olmuştur. Bu girişim sayesinde yıl boyunca iki ülke arasında kültür alışverişini sağlamak üzere çeşitli etkinlikler düzenlenmiş, halklar arası ilişkiler ve karşılıklı tanıtım faaliyetleri artırılmıştır. Nitece itibariyle Çin'den Tayland'a seyahat eden turist sayısından senelik bazda düzenli bir artış kaydedilmiştir. Şu an Koronavirüs salgınından dolayı hüsrana uğramış Tay turizm sektörü, Çin de dahil bir kaç

Paralel olarak, Pekin hükûmetinin 2013’de Kuşak ve Yol İnsiyatifi’ni²¹ duyurmasının ardından iki ülke arasında teknik işbirliği, mali ve yatırım işbirliği doruk noktasına ulaşmış ve Tayland projenin merkezinde yer alan ülkelerden biri olmuş ve BRI kapsamında yapılması amaçlanan kara, deniz ve demir yolu altyapı bağlantıları ve nakliye projelerine dahil olmuştur.

Komşu ülkelerle bağlantıların güçlendirilmesine odaklanan BRI, ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon sektörlerinde Güneydoğu Asya altyapısının entegrasyonu ve karşılıklı işletilebilirliği planlanmakta, bu çerçevede toplam uzunluğu 5.000 km’den fazla olan ve Singapur’a kadar uzanacak *Pan-Asya demir yolu ağını*²² (*Kunming-Singapore railway*) kurmayı amaç edinen Pekin, Anakara Çin’i, Tayland da dahil olmak üzere Güneydoğu Asya’daki yedi ülke ile bağlayacak. *Doğu Kıyısı Demir Yolu Bağlantısı*²³ da (East Coast Rail Link), Çin’in Kuşak ve Yol insiyatifi kapsamında küresel altyapı planının önemli bir parçası olarak görülüyor.

ülkeyle yapılan yeni anlaşmalar gereği Temmuz ayından itibaren aşı olmuş turistleri kabul etmeye başlamıştır.

²¹ 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping (Si Cinpin) tarafından açıklanan ilk adıyla “Tek Kuşak, Tek Yol” (One Belt&One Road/OBOR), şimdiki adıyla ise “Kuşak ve Yol” (Belt&Road Initiative/BRI) girişiminin amacı Asya, Afrika ve Avrupa’yı birbirine bağlayarak tarihi İpek Yolu hattındaki ekonomiler arasında bir ulaştırma altyapısı, ticaret ve yatırım bağlantısı kurmaktır.

²² *Kunming-Singapur demir yolu hattı* olarak bilinen *Pan-Asya demir yolu ağı*, Çin’in batı ve güney eyaletlerini Güneydoğu Asya ülkelerinin başkentlerine bağlayacak demir yolu projesidir. Anakara Çin’i Malay yarımadasının en uç noktasında yer alan Singapur’a bağlayacak. Aralık 2015’de Pekin ve Bangkok hükûmetleri arasında imzalanan anlaşma gereği inşaat çalışmaları başlamıştır. Demir Yolu Ağı’nın ilk etabı toplam 4 bin 760 kilometre olacak. Ardından Vietnam ve Myanmar’ın da ağa eklenmesi ile demir yolu, toplam 5 bin 500 kilometreye ulaşacak.

²³ Çin’in Yunnan eyaletinden başlayıp Singapur’a kadar uzanacak yapım aşamasında olan bir demir yolları ağıdır. İlk defa İngiliz ve Fransız emperyalistleri tarafından sunulan proje, güneybatı Çin, Çinhindi ve Malaya’daki demir yollarını birbirine bağlamaya hedefliyordu, ancak 20. yüzyılda yaşanan siyasi olaylar, projenin başlamadan bitmesine neden olmuş. 2006’da 18 ülke temsilcisinin bir araya gelerek imzaladıkları Trans-Asya Demir Yolu Ağı Anlaşması sayesinde proje yapım aşamasına girmiştir. Pan-Asya Demir Yolu Ağı (Kunming-Singapur demir yolu), Trans-Asya Demir Yolu Ağı (“Demir İpekyolu” olarak da adlandırılan Trans-Asya Demir Yolu Ağı düşüncesi ilk olarak 1960’lı yıllarda ortaya atılmıştı. Projesi 40 yıl boyunca çeşitli değişimler geçiren Trans-Asya Demir Yolu Ağı’nın, sonunda kuzey koridoru, güney koridoru, kuzey-güney koridoru ve ASEAN-Hindini olmak üzere 4 ana hattan oluşması kararlaştırıldı. Trans-Asya Demir Yolu Ağı’nın, yalnızca Asya ülkelerini birbirine değil, Asya’yı Rusya üzerinden Avrupa’ya, İran üzerinden de Orta Doğu’ya bağlayarak Asya ile Avrupa arasında ticaret koridoru haline gelmesi bekleniyor) kapsamında geliştirilecektir.

Nitekim, Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerindeki ekonomilerin genel olarak sahil bölgelerinde yer almasından dolayı, Doğu Kıyısı Demir Yolu Bağlantısı, bu ülkelerin başkentleri, önemli sanayi kentleri, tarım merkezleri, deniz ve hava limanları, konteyner dağıtım merkezleri ve ulaşım merkezlerini birbirine bağlayacak. Bilhassa, Çin'in denizden uzak kalan ve hiçbir limana sahip olmayan ve ülkenin büyük bir bölümünü kapsayan Güneybatıdaki eyalet ve şehirleri (Chongqing şehri²⁴ 重庆市, Sichuan 四川省, Guizhou 贵州省, Yunnan 云南省, Tibet Özerk Bölgesi 西藏自治区 ve Hunan 湖南省 eyaletinin batı kesimleri) için bu projeye katılmak, ülkenin iç kesimlerinin ekonomik gelişmesi ve rifah seviyesinin artması bakımından son derece büyük önem arz ediyor.

BRI kapsamında geliştirilmesi planlanan bir başka girişim de uluslararası çapta büyük ses getiren *Kra Kanalı* (Tay Kanalı ve ya Kra Isthmus Kanalı olarak da bilinir) projesidir. Fırsatlarla beraber tartışmaları da beraberinde getiren kanal girişimi, Tayland Körfezi'ni (Siam Körfezi) doğrudan Hint Okyanusu'na bağlayan 135 km'lik dar kıstak boyunca kazılmış bir su yolu olacak ve Çin, Japonya ve Güney Kore'den gelen gemilerin Malakka boğazına²⁵ varmadan Kra Kanalı üzerinden batıya doğru yolculuklarında yaklaşık üç gün tasarruf etmelerini sağlamakla Çin, Japonya ve Güney Kore'ye yapılan petrol sevkiyatlarının nakliyat süresini 1.200 km kısaltacaktır. Malakka Boğazı'na alternatif bir güzergah olması beklenen Kra Kanalı'nın yapımı yaklaşık 28 milyar dolara mal olacak.

2015 yılında girişim için sunulan teklifte kanalın 102 kilometre uzunluğunda, 400 metre genişliğinde ve 25 metre derinliğinde olmasına karar verilmiştir, fakat çeşitli nedenler yüzünden (Mekong Nehri boyunca ve bölgedeki halkın geçim kaynağı olan balıkçılık ve canlı türleri üzerine olumsuz etkileri) inşaat çalışmaları askıya alınmıştır. Dahası kanalın yapımıyla fiziksel

²⁴ Çin'deki hiç bir eyalete bağlı kalmayan ve merkezi otorite tarafından doğrudan yönetilen ve idari açıdan en üst düzey 4 büyük şehirden biri (diğer üçü Pekin 北京市, Şangay 上海市 ve Tianjin 天津市 gibi büyük şehirlerdir). Özel statüye sahip bu şehirlerde en üst düzey devlet görevlisi belediye başkanlığı yapar. Ekonomik açıdan da ülkenin en mühim kentlerinden biri olan Chongqing, Güneydoğu Çin'in sanayi, finans, ticari, teknoloji, nakliye ve kültür merkezidir.

²⁵ Dünyanın en mühim deniz yollarından biri olup, Malezya Yarımadası ve Endonezya'ya bağlı Sumatra Adası arasında 805 km uzunluğunda dar bir boğazdır. Hint Okyanusu ve Büyük Okyanus arasında ana deniz yolu pasajını oluşturur.

olarak ikiye bölünecek Tayland'ın, en güneyinde yer alan Patani bölgesinin²⁶ bağımsızlık taleplerinin ve iç karışıklıklarının körüklenmesine neden olma ihtimali de kanal yapımını engelleyen hususlardan biridir.

Çin'in 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu²⁷ kapsamında inşa edilmesi hedeflenen proje, Malakka Boğazı üzerinden transit geçişe bir alternatif rota sağlayarak Afrika, Orta Doğu ve Pasifik arasındaki deniz ticaret yollarını kısaltsa da, Singapur ve Malezya üzerindeki olası geoekonomik etkisi nedeniyle uzun süredir siyasi tartışmalara konu olmuş durumda, çünkü kanalın yapımıyla bilhassa, Malezya ve Singapur limanlarının önemi azalacak ve geostratejik konumları zayıflayacaktır.

Ayrıca, Kra Kanalı'nın inşası halinde Çin'in Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda Pekin'in Myanmar'da inşa edeceği *Kyaukpyu*,²⁸ Pakistan'daki *Gwadar*²⁹ ve Sri

²⁶ Tayland'ın güneyinde, Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir bölge olan Patani'de, bölgesel bölünme ve özerklik talepleri uzun süredir Tay politik dünyasının gündemini meşgul ediyor. 1826'da Burney Antlaşması'yla resmi olarak krallığın himayesine geçmiş ve 1902'de bağımsızlığını yitirerek tamamen Tayland'a bağlanmıştır. Günümüz Tayland'ın Pattani, Yala ve Narathiwat gibi güney eyaletlerini ve Malezya'nın kuzey bölümünü kapsayan bağımsız bir sultanlık (The Sultanate of Patani) olmuştur (1457-1902). Bölge halkı (Malay Müslümanları), uzun yıllar Bangkok hükümetinin kültürel asimile siyasetine karşı direnmiştir. Etnik ve mezhepsel ağırlıklı terör örgütlerinin aktif faaliyet yürüttüğü bu bölge, bağımsızlık ve ya özerklik talepleri ve merkezi hükümet karşıtı protestolarla sık-sık gündeme geliyor, bütün bunlar da şiddetli olayların vuku bulmasına sebep oluyor. Genelde yaşanan şiddet dalgası, Patani ile sınırlı kalmıyor, müslümanların yaşadığı Yala ve Narathiwat gibi eyaletlere de sıçırıyor.

²⁷ Kuşak ve Yol Projesi'nin deniz güzergâhı olan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu, Çin'in Avrupa'ya dahası Orta ve Güney Amerika'ya deniz yolları ile ulaşabilmesini sağlamağı amaçlamaktadır.

²⁸ Çin'in tartışmalı Güney Çin Denizi'ni ve dolayısıyla Malakka Boğazı'nı bypass ederek Hint Okyanusu'na (Bengal Körfezi'ne) direkt çıkışını sağlayacak liman. Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Bengal Körfezi'nde yapılacak devasa projenin maliyeti 7,3 milyar dolardır. Limanın yapılacağı Myanmar'ın Rakhine eyaleti Kyaukhpıy şehri aynı zamanda Çin'in Yunnan eyaletinin (云南省) başkenti Kunming'e (昆明市) kadar uzanan ve toplamda 2,5 milyar dolara mal olmuş 771 km'lik petrol ve doğal gaz boru hatlarının (Sino-Myanmar pipelines) başlangıç noktasıdır.

²⁹ Çin'in Pakistan'da kendi sermayesiyle inşa ettiği ve 43 yıllığına kiraladığı liman Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin 新疆维吾尔自治区) Kaşgar kentinden (喀什市) başlayan ve Pakistan'ın Belucistan eyaletinin Gwadar kentinde son bulan toplam 3 bin kilometrelik Çin-Pakistan Ekonomik Koridorunun (China-Pakistan Economic Corridor, kısaca CPEC) bir parçasıdır. 2013'den itibaren inşasına başlanılmış ve yüzlerce altyapı projesini bünyesinde barındıran CPEC'nin yapımı için 62 milyar dolarlık devasa bütçe ayrılmıştır. Gwadar Limanı, aynı zamanda Hürmüz Boğazı'na yakın olmasıyla da Çin için büyük avantaj sağlıyor.

Lanka'daki (Seylon) *Hambantota*³⁰ limanlarına ve en önemlisi Çin'in Hint Okyanusu'ndaki askerî ve ekonomik çıkarlarını korumakla mükellef olan Cibuti'deki askerî üssüne *Doraleh*'e³¹ doğrudan erişim sağlanacaktır. Şöyle ki Çin ekonomisi, özellikle enerji kaynakları için hayatî bir güzergâh olan Hint Okyanusu'nun ticaret yollarına oldukça bağımlıdır. Bu yüzden Pekin yönetimi, ülkenin enerji güvenliğini olası risklerden korumak için Körfez ülkelerinden ithal edilen ham petrol ve doğal gazı, Çin kontrolündeki lojistik altyapı ve limanlarla ülkenin sanayi üretiminin yoğunlaştığı güney ve güney doğu bölgelerine, doğrudan ulaştıracaktır. Çin'in Ortadoğu, Afrika ve Avrupa ile ticareti için kullandığı yol üzerindeki ülkelerin ABD ile yakınlaşması uzun vadede Çin'in ekonomik güzergahını tehlikeye sokabileceği için, bahsi geçen kanal ve liman projeleri Pekin yönetimi için çok büyük önem taşımaktadır.

ABD de on yıldan fazla bir süredir Çin'in bölgede attığı her adımı yakından izliyor ve özellikle de Obama'nın göreve başlamasından bu yana Güneydoğu Asya ile ilişkilerinin derinleşmesine özen gösteriyor. ABD'nin çok taraflı mekanizmaları devreye sokarak Doğu Asya'da müttefik ve ortaklarının taahhütlerini yerine getirmeye ve jeopolitik çıkarlarını korumaya yönelik bölgesel işbirliği örgütlerinin kurulması projesi bir kaç yıl önceden başlamıştı. Bu anlamda, Biden ve Trump hükümetlerinden önce Obama yönetimi, Çin'in Asya-Pasifik bölgesi üzerinde ekonomik etkisini artırma çabalarına karşı ve Doğu Asya'daki ABD çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlayan "*Trans-Pasifik Ortaklık Anlaşması*" olan TPP etrafında 11 Doğu Asya ve Pasifik ülkesini bir araya getirmeyi başarmıştı. Obama yönetiminin çok taraflı ve büyük ölçekli "*Doğu Asya'ya Dönüş*"³² (Pivot to East Asia) stratejisi kapsamında (güvenlik ittifakları kurmak, bölgesel güçlerle ekonomik

³⁰ Çin yönetiminin tahsis ettiği kredilerle yapılan liman, Sri Lanka hükümetinin 8 milyar dolarlık krediyi ödeyememesi üzerine 2017'de devletin aldığı kararla 99 yıllığına Çin'e kiralanmıştır.

³¹ Pekin yönetimi, Hint Okyanusu boyunca kendi enerji hatlarının ve ticari gemilerinin güvenliği adına 2017'de Afrika Boynuzu'nun güneyinde yer alan Cibuti'ye *Doraleh* Limanı'nı satın alarak denizasırlı ilk askerî üssünü kurmuştur. Çin, ABD (Camp Lemonnier), Japonya, İtalya ve Fransa'dan sonra Cibuti'de askerî üs kurmuş beşinci devlet olmuştur. Kızıldeniz'in güney girişinde Süveyş Kanalı ve Aden Körfezi'ne giden yol üzerinde yerleşen Cibuti, geostrateji açıdan büyük öneme sahiptir.

³² Obama yönetimi yıllarında ABD'nin dış politikasının ana hatlarını oluşturan Doğu Asya doktrini. Temel amacı Doğu Asya'ya yoğunlaşmak olan bahsi geçen strateji, Çin de dahil olmak üzere diğer bölgesel güçlerle ikili ilişkileri derinleştirmek; uluslararası ticaret ve yatırım imkanlarını genişletmek; ikili güvenlik ittifaklarını güçlendirmek gibi tekliflerin yanı sıra geniş tabanlı askerî varlığı arttırmak ve demokrasi ve insan haklarını korunmasına katkıda bulunmaktır.

işbirliğini ve ticari bağları derinleştirerek yatırım imkanlarını artırmak, demokratik ve evrensel değerleri, insan ve işçi hakları ve özgürlüklerini korumaya yönelik ortak kararların alınması vs.). TPP'ye ilişkin anlaşma 2016 senesinin şubat ayında Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kanada, Brunei, Singapur, Japonya, Vietnam, Meksika, Malezya, Yeni Zelanda, Şili ve Peru arasında imzalandı. Dünya ekonomisinin yüzde 40'ını oluşturan bahsi geçen birlik, Trump yönetiminin 2017'de ABD'i projeden geri çekmesiyle hedeflerine ulaşamamıştır.

Somut olarak, TPP'nin başarısızlığı ile bölgede yaranan güç boşluğundan faydalanan ÇKP, pandemi sonrası dönemde Korona virüs salgınından dolayı yıpranmış ekonomik bağları yeniden canlandırmayı ve küresel ticaretteki konumunu güçlendirmeye yönelik bölgesel işbirliğinin temelini atar. Nitekim, sekiz yıllık müzakereler sonucunda, Çin'in aktif çalışmalarıyla Asya-Pasifik bölgesinde yer alan devletlerin (ASEAN+Çin, Japonya, Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Kore) arasında Kasım 2020'de "Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması" (Regional Comprehensive Economic Partnership, kısaca RCEP) imzalanır. 15 ülkenin katılımıyla yapılan serbest ticaret anlaşması, dünya nüfusunun %30'unu oluşturmakla kalmayıp, Okyanusya, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın 26,2 trilyon dolarlık devasa ekonomilerini de kapsıyor. Geçen yılın ocak ayında Vietnam'ın başkenti Hanoy'un sanal ortamda ev sahipliği yaptığı ASEAN Zirvesi'nde imzalanan RCEP, üye ülkeler tarafından onaylandıktan sonra iki yıl içinde yürürlüğe girmesi bekleniyor.

RCEP, serbest ticarete ilişkin imzalanmış dünyanın en büyük, en iddialı ve en kapsamlı bölgesel ekonomik işbirliği projesi olarak artık tarihe geçmiş durumda. Proje çerçevesindeki işbirliğinin temel hedefleri üyeler arasında gümrük tarifelerinin düşürülmesi ve diğer ticaret engellerinin azaltılması, yerel piyasalara uygun mali düzenlemelerin yapılması, yerel bazda verimli ekonomilerin oluşmasına katkı sağlanması, bu sayede ithalatın önemli bir biçimde artırılmasıdır.

Bir çok uzmanlarca Çin'in pragmatik temellere dayalı bölgesel stratejik ortaklık vizyonu olan RCEP işbirliği örgütü, ABD'nin yarım kalmış projesi olan TPP'ye ve Trump'ın Serbest ve Açık Hint-Pasifik stratejisine³³ alternatif

³³ Trump döneminde duyurulan ve Japonya ile ABD inisiyatifinde yürütülüp bölge ülkelerini hem birbirleri ile hem de ABD ile diplomasi, ekonomi ve güvenlik temelinde bir ağ şeklinde

bir ticari birlik olarak görülür ve Pekin'in Asya'daki etki alanını artırmasını sağlayıcı bir sıçrama olarak nitelendirilir. Ana hedefi Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri arasındaki etkili ve uzun vadeli ekonomik ve ticari işbirliğini yeniden şekillendirmek olan anlaşma, pandemiden etkilenen ülkelerin ekonomik kalkınmasını hızlandıracak ve hiç kuşkusuz, Çin'in bölgedeki jeopolitik ve jeoekonomik konumunu daha da güçlendirecek.

Güvenlik ve Savunma Alanlarındaki İlişkileri

1970'lerin ortasında Kamboçya, Laos ve Vietnam'da kommunist güçlerin iktidara gelmesi, ABD askerlerinin Hindini terk etmesi ve üzerine Vietnam'ın Tayland'dan savaş tazminatı talep etmesi, Krallığı yeni bir müttefik arayışına sokarak Çin'le yakınlaşma sürecinin ivme kazanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim, 1978'de Kamboçya'nın işgalinden sonra artmakta olan Vietnam tehlikesinden korunmak için Bangkok, Pekin'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Vietnam'ın, Tay sınırlarına saldıracağından endişe duyan Bangkok yönetimi, Pekinle güvenlik işbirliği kurarak savunma alanında ilk ittifakın temelini atmıştır. Vietnam'ın kontrolden çıktığını ve Hindinin yarımadasına tamamen hakim olabileceğinden endişe duyan Çin de Tay ordusunu askerî mühimmatla teçhiz etme görevini üstlenmiş ve paralel olarak, kendi kara sınır hattı boyunca Vietnam askerî güçleriyle çatışmalara girmiştir. Bunların karşılığında Tayland da, Çin'e Kamboçya'da Pekin'in desteklediği güçlere askerî ekipman ev silah sevkiyatı ve takviyesi için kendi sınırlarından lojistik üs gibi yararlanma ve askerî birliklere cephane taşıma imkanı sağlamıştır.

1980'lerdeki Çin-Tay stratejik işbirliği sırasında Krallık, askerî teçhizat ve savunma kapasitesini güçlendirmek için Çin üretimi olan silah satın alan ilk ASEAN ülkesi olmuştu. 1980'lerin başında iki ülke arasında stratejik işbirlikleri arttıkça askerî mübadeleler de yükselişe geçmiştir. Bu bağlamda, Tayland Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanı General Serm Nanakorn ilk kez Mayıs 1981'de Çin'i ziyaret etmiştir. Ardından, 1983'te karşılıklı olarak her iki ülkenin üst düzey ordu komutanlarının: Çin Halk Kurtuluş Ordusu (中国人民解放军) Genelkurmay Başkanı General Yang Dezhi (杨得志) ve Tayland Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanı General Saiyud Kerdphol'un yapmış oldukları karşılıklı ziyaretler, güvenlik ve savunma alanlarındaki

bağlamayı hedefleyen stratejik bir politikadır. ABD'nin Hint-Pasifik bölgesinde Çin'i etkisizleştirme stratejisinin bir parçası olarak yorumlanır.

işbirliğinin boyutunu gösterir nitelikde olmuştur. General Saiyud'un yerine gelen Tay komutanları da, sonraki yıllarda Çin'i ziyaret etme geleneğini sürdürmeğe devam ederek ilişkilerin istikrarlığını koruya bilmişler. 1987'de Genelkurmay Başkanı General Yang Dezhi Bankgkok'u tekrar ziyaret etmiş ve ondan iki yıl sonra ÇHC Savunma Bakanı General Qin Jiwei (秦基伟) de aynı yolu izlemiştir. Bahsi geçen üst düzey görüşmeler boyunca genelde müzakere edilen konular bölgesel güvenliğin yanı sıra stratejik işbirliği ve askerî yardımı da içeriyordu ve bu ziyaretlerin bir çoğu da Tayland'dın Çin'den askerî mühimmat satın almasıyla neticeleniyordu.

Savaş sonrası Tay-Çin askerî ittifakı yerini üst düzey stratejik işbirliklerine bıraksa da, Tayland ve Çin arasındaki savunma bağlantıları 2000'lerin başından bu yana daha da gelişmeye başlar. İlk senelerde Tayland ordusu, Çin'den temin ettiği askerî ekipmanların düşük kalitesi ve eksik bakım ve onarım hizmetlerinden sürekli olarak sıkıntı yaşıyordu ve ilk fırsatta Çin savunma sanayisinin ürettiği ürünleri satın almaktan kaçınıyordu. Bununla birlikte, Thaksin yönetimi (2001-2006) yıllarında Tayland, Çin ile daha yakın ilişkiler kurmanın bir yolu olarak, bir kez daha Çin askerî teçhizatının müşterisi haline gelmişti. 2001 senesinde krallığın Savunma Bakanı General Chaovalit Yongchaiyut, Çinli mevkitaşı General Chi Haotian (迟浩田) ile gerçekleştirdiği görüşme esnasında üst düzey güvenlik ilişkilerini kurumsallaştırmaya yönelik anlaşmaya varmıştır. Böylece, 2002 yılından bu yana Tayland ve Çin, bakanlar düzeyinde geleneksel yıllık savunma görüşmeleri yürütüyor ve ülkelerin silahlı kuvvetleri arasındaki karşılıklı üst düzey ziyaretler ve ortak askerî talim ve tatbikatların sayı ve boyutu artmaya devam ediyor.

Örneğin, Eylül 2005'te Çin, Tayland-Kamboçya sınırındaki kara mayınlarını temizlemek için Tayland silahlı kuvvetleri ile üç aylık bir eğitim programı yürütür ve aynı senenin sonunda Tayland ve Çin deniz donanmaları ilk ortak tatbikatlarını Tayland Körfezi'nde düzenlerler. Akabinde, 2010, 2012, 2016 ve 2019 tarihlerinde iki ülkenin deniz donanmaları "Blue Strike" isimli Çinli ve Taylandlı denizcilerin katıldığı ortak bir tatbikatlar serisi gerçekleşti. Bunun yanı sıra, 2015'ten bu yana belli aralıklarla (2017,18,19) "Falcon Strike" kod adını verdikleri ortak hava savunma tatbikatları da yapıldı. Bütün bunlara rağmen, yine de Çin-Tay savunma bağlantıları, ABD-Tayland savunma ilişkisinin gölgesinde kalmaya devam ediyor. Nitekim, Tayland ve Amerika Birleşik Devletleri, Asya'nın en büyük askerî tatbikatı olan "Cobra Gold" da (1982'den bu yana) dahil olmak üzere her yıl gerek karada, gerekse de denizlerde 40'tan fazla ikili askeri tatbikatlar düzenliyor.

Son yıllar, gerek “Cobra Gold”³⁴ tatbikat programına katılım sağlayan ülkelerin azalmasına, gerekse de krallıkta yaşanan askerî darbe nedeniyle (2014) çok uluslu denizcilik tatbikatı olan RIMPAC'a³⁵ (Rim of the Pacific Exercise) katılımının askıya alınmasına rağmen birçok ortak askerî faaliyetler hala yürütülmeye devam ediyor.

Mayıs darbesinden bu yana, Tay-Çin güvenlik ve savunma ilişkileri güçlenerek büyük ivme yakaladı. Darbeden sonra krallıkla ortak askerî faaliyetlerin bir kısmını askıya alan ABD, Tayland'a savunma sanayesinin gelişimi ve askerî personellerinin eğitimi için ayırdığı yıllık mali yardımları ve düşük fiyata ihrac ettiği silah ticaretini tamamen durdurdu (ABD'nin Tayland'a uyguladığı silah ambargosu 2017'de kaldırıldı), akabinde bu durumu fırsata dönüştüren Çin, darbe sonucu başa geçmiş askerî rejimle bağlarını güçlendirmiş ve kraliyet ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacak askerî donanım ve teknolojiyi temin edecek anlaşmalar yapmıştır. 2014'ten beri Tayland'ın savunma bütçesindeki artış da Çin'den daha çok ve kısa sürede askeri ekipman ithal etmek için de olanak sağlamıştır. 2014 darbesinden sonra yeni hükümetin Savunma Bakanı Prawit Wongsuwan, Pekin'de Çinli meslektaşıyla bir araya gelerek yalnızca askerî donanım ithali değil, aynı zamanda Tayland sınırları içerisinde (ülkenin kuzeydoğusunda yer alan Nakhon Ratchasima eyaletinde) müşterek askerî teknoloji üretim ve onarım tesislerinin kurulmasını istemiştir. Gelişen askerî ilişkiler sayesinde Tayland Kraliyet Donanması, daha önce planladığı gibi Almanya veya Güney Kore yerine Çin'den denizaltı satın almaya karar verir ve Krallık tarihinde tek seferde en büyük savunma harcaması olarak görülen 1,03 milyar dolarlık 3 adet “S26-T” savaş denizaltısı alımı da 2015 senesinde yapılır. (Böylece, Tayland, Çin'den denizaltı satın alan ilk Güneydoğu Asya ülkesi olur). Paralel olarak, rakiplerinden daha iyi fiyat teklif eden Çinli silah üreticileri de 2016 yılında 280 milyon dolarlık 48 adet “VT-4S” savaş tanklarını Kraliyet

³⁴ 1982 yılından beri düzenlenen Asya-Pasifik bölgesinin en büyük çok uluslu askeri tatbikatına ABD ve Tayland askerleriyle beraber Doğu ve Güney Doğu Asya devletlerinden pek çok asker katılıyor. 2014'te Tayland'da gerçekleştirilen darbeden sonra Amerika güçleri Cobra Gold'a katılımını oldukça azalttı. Fakat 2018'den itibaren Trump hükümetiyle Tayland sıkıyönetimi arasındaki ilişkiler iyiye gidince, binlerce ABD askeri yeniden tatbikatlarda yerlerini aldılar.

³⁵ 1971'den itibaren ABD tarafından organize edilen çok uluslu RIMPAC (Pasifik Kıyıları), dünyanın en büyük uluslararası deniz tatbikatı olarak bilinir. Hint-Pasifik bölgesinin deniz yollarının güvenliğini temin etmek ve Büyük Okyanus kıyısındaki ülkelerin işbirliğine dayalı ilişkileri geliştirmek ve sürdürmek amacıyla tasarlanmış iki yılda bir yapılan tatbikattır.

ordusuna satmayı başarırlar. Mayıs Darbesi'nden önce, Amerikan askerî eğitim kurumlarında öğrenim gören Kraliyet ordu mensupları, bu sefer Çin'de yer alan askerî okullarda eğitim almaya tabi tutulur. Tayland'ın, sonraki yıllarda Çin'den satın aldığı çeşitli askerî mühimmat: tanksavar füzeleri, zırhlı personel taşıyıcıları (ZTP) ve sahil ve açık deniz devriyesi ve gözetimi gibi gemilerinin masraflarının bir kısmı Çin hükûmetinin temin ettiği uzun vadeli kredilerle mümkün olur.

Fakat Çin'den alınan askerî mühimmat, Tayland'ın Soğuk Savaş döneminden bu yana diğer ülkelerden tedarik ettiğinden daha fazla değildir. Çin'in Tayland'a silah satışlarındaki artışına rağmen, Birleşik Devletler ülkenin silah tedarikinde baskın bir pazar payına sahip olmaya devam ediyor. Ek olarak, son yıllar Tayland ordusu tedarik kaynaklarını çeşitlendirmeye ve dengeli bir politika izlemeğe çalışırken, Çin'le beraber Avrupa'lı (Ukrayna, İsveç, İngiltere, Fransa vs.) ve Rus askerî teknoloji üreticileri ile anlaşmalar yapıyor ve bu nedenle Tayland'ın Çin ile çağdaş askeri bağları ve savunma işbirliği, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hala gerilerde kalıyor. 2014'ten itibaren Tay-Çin askerî ilişkilerinin güçlenmesine rağmen, ABD Tayland'ın en önemli güvenlik ortağı olarak kalmaya devam ediyor. Şöyle ki Tay Deniz Kuvvetleri her ne kadar Çin üretimi savaş gemileri ve denizaltılarını tercih etse de Kraliyet Hava Kuvvetleri, yüksek teknoloji içeren yeni nesil Amerikan hava ve füze savunma sistemlerini ve savaş uçaklarını kendi filosuna dahil etmiştir.

Bununla birlikte, kısa bir zaman diliminde, Çin, Tayland ile güvenlik ve savunma alanlarındaki işbirliğini büyük ölçüde ilerletmiş ve devamlı olarak stratejik işbirlikleri ve ittifaklar kurarak, ABD ve onun bölgedeki müttefiklerine (Japonya ve Güney Kore) rakip haline gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tarih boyu izlediği denge politikaları sayesinde Batılı emperyalist devletlerin Hıncin Yarımadası'nda kolonileştiremedikleri tek ülke olan Tayland, orta ölçekli, coğrafi olarak iyi konumlanmış bir bölgesel güç olarak güçlü ve avantajlı yanlarını ve gelişmiş diplomasi yeteneklerini ustaca kullanarak çağdaş dönemde de ulusal çıkarlarını, bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korurken, öte yandan küresel güçlerle dengeli ilişkiler kurmayı ve muntazam bir şekilde geliştirmeyi başarmıştır.

Modern Tay-Çin ilişkilerinin pozitif yönde şekillenmesine bir çok faktör etkide bulunmuştur. Tarih boyu her ne kadar güvenlik ve ticarete dair konular, Tayland Krallığı'yla Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkilerin temelini oluşturmuşsa da, Çin'in bazı Güneydoğu ve Doğu Asya devletleri ile bu güne kadar yaşadığı kara ve deniz sınırı anlaşmazlıklarının Tayland'la yaşamamış olması, benzer şekilde, Tayland toplumuna tamamen asimile olmuş ve iki ülke arasında bir nevi sosyo-kültürel köprü görevini üstlenen Tayland Çinli azınlığının da ülke sınırları içerisinde etnik kökenlerinden dolayı merkezi hükûmeti le ciddi bir gerginlik veya ideoloji çatışma yaşamamış olması da Tay-Çin münasebetlerine olumlu anlamda tesir eden hususlardan biri olmuştur.

Hükûmetler arası ilişkilerin yanı sıra, monarşi üyeleri ile de sıcak münasebetlerin kurulmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, 2015 yılında, Prenses Maha Chakri Sirindhorn, Çin'in bilhassa ülkeler arası bağların gelişimine katkıda bulunmuş yabancılara takdim ettiği en yüksek onur nişanı olan ve Vladimir Putin, Nursultan Nazarbayev ve Raul Castro da dahil olmak üzere dünyada yalnızca dokuz kişiye verilen Dostluk Madalyası'na (友谊勋章) layık görülür. Bu arada, Prenses Sirindhorn, Çin hükûmetinin özel davetlisi olarak her yıl ülkeyi ziyaret ediyor. Bir diğer kraliyet ailesi mensubu Prenses Chulabhorn da Çin otoriteleri tarafından sık sık ağırlanan misafirlere dendir. Ayrıca, Batılı liderler ve diplomatlar, Tay sivil yönetimine sert biçimde müdahalede bulunarak iktidara gelmiş askeri hükûmetlerle etkileşimlerinden kaçınıp eleştirel bir tavır sergilerken, Çin yakın temaslarını sürdürmeye devam ederek Krallık'taki siyasi gelişmelere yönelik tenkiti eleştirilerde bulunmamış, çünkü böyle bir tutumun devletin iç meselelerine karışma olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

- 袁澍 (2017),“中国与南海周边关系史”, Beijing Book Co Inc.
- 华侨大学泰国研究所 (2016),“泰国研究报告: 2016”, 社会科学文献出版社.
- 中国社会科学院. 美国研究所 (1984),“美中关系未来十年: 美国大西洋理事会对华政策论文集, 1983-1993”, 中国社会科学出版社.
- 张蕴岭 (2008),“中国与周边国家: 构建新型伙伴关系”, 社会科学文献出版社.
- 熊灵, 谭秀杰 (2017),“一带一路”建设: 中国与周边地区的经贸合作研究 (2016-2017)”, 社会科学文献出版社.
- 陳鴻瑜 (2015),“泰國史”, 臺灣商務.
- 孙学峰, 刘若楠 (2017), “东亚安全秩序与中国周边政策转型”, 社会科学文献出版社.
- Ying Liang (2019), “China-ASEAN Relations: Cooperation and Development”, World Scientific Publishing Company.
- James T. Price (1977), “The Evolution of Sino-Thai Diplomatic Relations: 1965-1975”, U.S. Army Command and General Staff College.
- Theresa C. Cariño (1991), “China ASEAN Relations: Political, Economic & Ethnic Dimensions”, China Studies Program, De La Salle University.
- Benjamin Zawacki (2021), “Thailand: Shifting Ground Between the US and a Rising China”, Bloomsbury Academic.
- John Wong (1984), “The Political Economy of China's Changing Relations with Southeast Asia”, Macmillan international college editions, Macmillan Edition.
- Norman C. Marshall (1990), “The Impact of Vietnam's Invasion of Cambodia on Sino-Thai Relations”, Australian National University.
- Ian Storey (2011), “ASEAN and the Rise of China”, Routledge, New York, USA.
- Gregory Raymond, John Blaxland (2021), “The US-Thai Alliance and Asian International Relations: History, Memory and Current Developments”, Routledge Security in Asia Pacific Series, Taylor&Francis.
- Ian Storey (2019) “Thailand’s Military Relations with China: Moving from Strength to Strength”, ISEAS-Yusof Ishak Institute.

Shen Hongfang (2013) “The Economic Relations between China and Thailand under the Context of CAFTA: An Assessment” Chinese Studies.

Takashi Shiraishi (2005), “The Asian Crisis Reconsidered”, Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University.

İnternet Kaynakları

中华人民共和国和驻泰国大使馆官方网站（21.04.2004），“中华人民共和国和泰国关于建立外交关系的联合公报”<http://www.chinaembassy.or.th/chn/ztxg/zywj/t86118.htm>, (05.07.2021).

中华人民共和国和驻泰国大使馆官方网站（21.04.2004），“中华人民共和国和泰国关于二十一世纪合作计划的联合声明”<http://www.chinaembassy.or.th/chn/ztxg/zywj/t86117.htm>, (05.07.2021).

中华人民共和国和驻泰国大使馆官方网站（21.04.2004），“中华人民共和国与泰国联合公报”<http://www.chinaembassy.or.th/chn/ztxg/zywj/t86116.htm>, (05.07.2021).

中华人民共和国和驻泰国大使馆官方网站（09.2019），“中泰关系简况”<http://www.chinaembassy.or.th/chn/ztxg/gxgk/>, (05.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（26.04.2019），“习近平会见泰国总理巴育”http://www.gov.cn/xinwen/2019-04/26/content_5386694.htm, (07.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（19.04.2019），“中国驻泰国使馆推出四项为民举措”http://www.gov.cn/xinwen/2019-04/19/content_5384595.htm, (07.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（04.04.2019），“通讯：中企为泰国人创造机遇——泰中罗勇工业园员工眼中的“一带一路”，http://www.gov.cn/xinwen/2019-04/04/content_5379640.htm, (08.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（02.11.2018），“泰国承诺改善旅游环境以吸引更多中国游客”http://www.gov.cn/xinwen/2018-11/02/content_5336891.htm, (08.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（18.10.2018），“泰机构称中国成泰国重要投资来源国”http://www.gov.cn/xinwen/2018-10/18/content_5332211.htm, (09.07.2021).

中华人民共和国和中央政府（22.12.2011），“国家副主席习近平抵达曼谷开始对泰国进行正式访问”http://www.gov.cn/ldhd/2011-12/22/content_2026796.htm, (09.07.2021).

- 中国网络电视台 (23.12.2011), “习近平出席泰国总理举行的欢迎仪式”
<http://news.cntv.cn/program/xwlb/20111223/111885.shtml>, (10.07.2021).
- CFR (08.03.2016), “Thanat Khoman and the Fraying of the U.S.-Thailand Alliance”,
<https://www.cfr.org/blog/thanat-khoman-and-fraying-us-thailand-alliance>,
(10.07.2021).
- Reuters (12.21.2016), “Thailand seeks to develop military production facilities with
China”, [https://www.reuters.com/article/us-thailand-china-defense-
idUSKBN14A0HM](https://www.reuters.com/article/us-thailand-china-defense-idUSKBN14A0HM), (11.07.2021).
- Mof.go.jp, “A New Initiative to Overcome the Asian Currency Crisis (*New Miyazawa
Initiative*)”, [https://www.mof.go.jp/english/policy/international_policy/financial_
cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1e042.htm](https://www.mof.go.jp/english/policy/international_policy/financial_cooperation_in_asia/new_miyazawa_initiative/e1e042.htm), (13.07.2021).
- Bankkokpost (03.09.2016), “The Prince of Diplomacy”, [https://www.bangkokpost.com/
thailand/special-reports/1077360/the-prince-of-diplomacy](https://www.bangkokpost.com/thailand/special-reports/1077360/the-prince-of-diplomacy), (13.07.2021).
- The Diplomat (23.05.2016), “China, Thailand Kick Off Military Exercise Blue Strike
2016”, [https://thediplomat.com/2016/05/china-thailand-launch-military-exercise-
blue-strike-2016/](https://thediplomat.com/2016/05/china-thailand-launch-military-exercise-blue-strike-2016/), (14.07.2021).
- Mof.go.jp (10.2020), “Asian Economic Crisis and Japan's Contribution”,
<https://www.mofa.go.jp/policy/economy/asia/crisis0010.html>, (14.07.2021).
- Topchubashov Center (01.04.2020), “The Strategic Competition in East Asia-U.S.
Containment Policy towards China”, [https://top-center.org/en/analytics/
3108/the-strategic-competition-in-east-asia-us-containment-policy-towards-
china](https://top-center.org/en/analytics/3108/the-strategic-competition-in-east-asia-us-containment-policy-towards-china), (14.07.2021).
- The Diplomat (01.01.2020), “The Hambantota Port Deal: Myths and Realities”,
[https://thediplomat.com/2020/01/the-hambantota-port-deal-myths-and-
realities/](https://thediplomat.com/2020/01/the-hambantota-port-deal-myths-and-realities/), (19.07.2021).
- Xinhuanet (18.01.2020), “Kyaukpyu port to become model project in China-
Myanmar BRI cooperation”, [http://www.xinhuanet.com/english/2020-
01/18/c_138716099.htm](http://www.xinhuanet.com/english/2020-01/18/c_138716099.htm), (19.07.2021).

DENİZAŞIRI ÇİNLİLERİN TAYLAND EKONOMİSİNDEKİ ROLÜ: MÜLTECİLİKTE EN GÜÇLÜ ETNİK AZINLIĞA

Ahmet Faruk IŞIK*

Anatchaya CHANGJAROEN**

Tarihi Arka Plan

Çinliler, Çin dışında birçok ülkeye göç etmiş milletlerden biridir. Tayland da göçler sonrasında büyük ölçüde etnik Çinli nüfusa sahip ülkelerden biri haline gelmiştir. Göçmen Çinliler, Tayland'da 'denizaşırı Çinliler' olarak da adlandırılmaktadır. Tarihte uzun yıllar boyunca, Çinliler güney Çin'den Tayland'a göç etmişlerdir. Tayland'a göçen Çinli göçmenler şu şekilde gruplandırılmaktadır: İlk grup, tarihi yakın döneme dayanan göçmenlerden oluşmaktadır. Bu göçmen kitle genellikle iş insanları ve korsanlardan oluşmaktadır.¹ Bu grup, Surat Thani gibi liman kentlerine yerleşmişlerdir. Çinli korsanların ise Tang Hanedanı Dönemi'nde Tayland'a yerleşmiş olduğu düşünülmektedir; İkinci grup, Ayutthaya Krallığı Dönemi'nde (1350-1767) Tayland'a göç etmiştir.² Bu dönemde Çinli göçmenler, büyük ölçüde iş insanları olup ticarete başarılıydılar; Üçüncü grup, Kral Büyük Taksin (1767-1782) Dönemi'nde, Kral IV. Rama (1850-1868) Dönemi'nde Tayland'a gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Bu dönemdeki Çinli göçmenlerin çoğu Çin'in Chaozhou şehrinden göçmüşlerdir. Bu noktada Kral Taksin'in de Chaozhou'lu bir Çinli olması büyük rol oynamıştır; Dördüncü grup, Kral V. Rama'nın saltanatının sonuna kadar Tayland'a göçen gruptur; Beşinci grup, Kral VI. Rama'nın saltanatında

* *Shanghai International Studies University, Karşılaştırmalı Siyaset ve Bölge Çalışmaları Doktora Öğrencisi, Shanghai Academy of Global Governance and Area Studies ve Italy Torino World Affairs Institute Araştırmacısı. 107252027@nccu.edu.tw, ORCID: 0000-0003-0832-0466.*

** *Anatchaya Changjaroen, (อนัชชา ช่างเจริญ), Shanghai International Studies University, Çin Çalışmaları Doktora Öğrencisi.*

¹ Xing Sui Yu, 2000, "Karn Leak Plain Watthanatham Ra Wang Jeen Kab Thai" (Cultural exchange between China and Thailand), Chulalongkorn University, 58.

² Saengarun Kanokpongchai, 1995, "Jeen-Thai Pai Dai Prabarom Phothi Som Parn" (China-Thai' under the Royal Bodhisombara), Asia Review 16 (1), 102.

başlayıp 1950'ye kadar süren göç dalgalarından oluşmaktadır. Beşinci grup Çinli göçmen grubun oluşmasında Çin'in 1912'de yaşadığı rejim değişikliği büyük rol oynamıştır. Geçmişten günümüze yaşanan göçler Taylandlılar tarafından sorun olarak görülmemiştir. Çünkü gelen göçmenler geldiklerinde henüz 'soylular' sınıfının altında ve de feodal çevrelere nüfuz etmişlerdi. Bu nedenle, Tay asil aileleri nüfuzuna erişene kadar Taylarla sorunsuz bir şekilde yaşayabilmişler, Tay tarzı bir yaşam sürmeleri, toplum içinde beraber var olmalarında önemli rol oynamıştır.

Günümüz Tayland'ında, Çinli göçmen sayısına sınırlamalar getirilmiştir.³ Denizaşırı Çinlilerin göçünü tetikleyen faktörler şu şekilde incelenebilir:

Çin'in İçişleri: 1870'lerden 1857'ye kadar Çin'de artan şiddet olaylarıyla birlikte birçok Çinli daha iyi bir yaşam için ülkelerinde göç etmeye karar vermişlerdir. Ayrıca, Qing Hanedanlığı'nın deniz yolculuğunun veya denizaşırı Çinlilerin geri dönüşünün 'yasaklaması' politikası da ana sebeplerden birisi olmuştur. Devletin bu politikası denizaşırı Çinlilere yönelik siyasi paranoyasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu politikaların, o dönemde yurtlarına dönmek isteyen denizaşırı Çinlilerin gittikleri ülkelerde uzun vadeli kalmasına yol açtığı da görülmektedir. Bu durum dönüşlerde engel, Çin'den ayrılmak için de bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Açlık ve Doğal Afetler: Tayland'daki çoğu Çinli, Guangdong, Fujian ve Hainan Eyaleti gibi Çin'in güney bölgelerinden göç etmişlerdir. Yoksulluk ve doğal afetler, Çin'den göçün ana nedenlerini oluşturmaktadır. Arşivlere göre, göçlerin büyük bir kısmı Chenghai Bölgesinden, Ming Hanedanlığı Dönemi'nde yaşanmış olan depremler, fırtınalar, seller, kuraklık ve salgın hastalıklar gibi 200'den fazla afet bu göçlerde önemli rol oynamıştır. Ayrıca, göçmenlerin geldikleri yerlerde nüfuslarına oranla sahip oldukları az sayıdaki ekilir biçilir tarım arazi sıkıntısı da diğer bir yan etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepler bahsi geçen Çinlileri daha iyi yaşam umudunun peşinden Tayland'a kadar getirmiştir. Bu bağlamda Taylandlı Çinlilerin temel amacı daha iyi ve istikrarlı bir yaşam sürmektir. Bu sebeple güvenli bir ülke olan Tayland, zengin doğal kaynaklarıyla birlikte bu ihtiyaçları karşılamış ve gelen göçmenler burayı yurt edinmişlerdir.⁴

³ Prapruet Sukonrattanametee, 1972, Thana Tang KodMai Khong Khon Jeen PonThaLae" (Legal status of overseas Chinese), Faculty of Political Science Journal of Social Sciences 9 (1), 39; Keatthisak ManSri, 1976, "SangKom ChaoJeen Nai PraTheThai (Chinese society in Thailand), Thesis of the Royal Thai Army College, 5.

⁴ Kamollak Tosakul, 1983, "Sen Tang Reangngan Thai" (Thai Labor Route), 42-83.

Tayland Ekonomisinde Denizaşırı Çinlilerin Rolü

Taylandlı Çinlilerin ekonomideki baskın rolünü bir alıntıyla anlatmak gerekirse; Bir İngiliz subayı, Taylandlı Çinliler için “Çinliler Siam Yahudileridir” demektedir.⁵ Her şeyden önce, denizaşırı Çinliler Tayland ekonomisi için büyük öneme sahiptir. Taylandlı Çinliler, Tayland'daki birçok sektör üzerinde etkin rol oynamaktadırlar. Özel sektörün yanı sıra sosyal, kültürel, entelektüel yönlerde de etki sahibi olmuşlardır. 2020 yılı verilerine göre Tayland'da yaklaşık 10 milyon Taylandlı Çinli bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bu sayı ülke toplam nüfusunun %11-14'üne eşittir. Bu oran, Taylandlı Çinlileri Tayland'daki en büyük azınlık grup haline getirmektedir. Taylandlı Çinliler, Tayland'da azınlık olmalarına rağmen ülkede çok önemli bir rol oynamaktadırlar.

Makro açıdan, denizaşırı Çinlilerin Tayland üzerindeki en belirgin etkisi ekonomidir. “Ticaret neden Taylandlı Çinlilerin en önemli özelliklerinden biridir?” sorusunu sorulduğunda Çinlilerin, Tayland'a açlık sınırında göçmenler olarak göç etmelerinde bulabiliriz. Bu nedenle, Taylandlı Çinliler ticaret, yatırım veya para yönetimi konusunda yaşadıkları endişe psikolojisi, çalışma azimlerini arttırmıştır. Çünkü bu endişeler geldikleri bu yeni topraklarda rahat bir şekilde bir hayata başlamalarında önemli rol oynamıştır. Tayland'da dışarıdan gelen çok sayıda göçmen olsa da denizaşırı Çinliler neden Tayland'da bu denli güçlü bir ulus haline gelmiştir sorusu araştırmaya değer görülmektedir.

Tayland Toplumunu ve Denizaşırı Çinliler Arasındaki Uyum

Toplum hayatımızın temelidir. Aynı toplumda bir arada yaşamak, karşılıklı uyumluluğu gerektirir. Tayland toplumu orta derecede müreffeh bir toplumdur. Taylandlıların dediği gibi “Gülümseyen insanların ülkesi, Tay toplumunu daha açık hale getirmektedir”. Taylandlı Çinliler, Tayland'a adaptasyon noktasında sıkıntı yaşamamışlardır. Her şeyden önce Çinlilerin Tayland'a gelişi Tayland toplumunda herhangi bir olumsuz kaygıya neden olmamıştır. Bunu sağlayan en temel nedenlerden biri de benzer kültürlerden gelmelerinden kaynaklanmaktadır; benzer inanç ve dinler büyük rol oynamışlardır. Çin ve Tayland arasındaki benzer kültür, toplumlar arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Aslında, Tayland'a olan göç, Taylandlı Çinlilerin Tayland toplumunu daha iyi anlamalarına yardımcı olmuştur. Özellikle,

⁵ Szumer, Zacharias (29 April 2020), “Coronavirus spreads anti-Chinese feeling in Southeast Asia, but the prejudice goes back centuries”, South China Morning Post.

Tayland'daki uyumu daha da artıran Tayland'daki aristokrasiye olan entegrasyondur. Bu nedenle, Taylandlı Çinliler, herhangi bir etnik çatışma olmadan hızla Tayland'a entegre olmuşlardır.

Genel olarak Çinliler ve Taylandlılar ortak paydada olsalar da Çin halkı, azınlık psikolojisiyle beraber inançlarını, yaşam tarzlarını, geleneklerini ve kültürlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Fakat belirtildiği gibi bu durum ırkçılık ya da ayrımcılık kaynaklı değildir. Çinli göçmenler Çin ve Tayland'ın her zaman bir arada olduğu uzlaşma, barış ve iş birliğinin bir simgesi haline gelmişlerdir.⁶ İki halk arasındaki bu durum, Tay ve Çin kültürünün entegrasyonunu göstermektedir. Taylandlılar bu durumu “Çin Tayland Ailesi” olarak kavramlaştırmışlardır.⁷ Birçok denizaşırı Çinli, görünüş itibarıyla Tay gibi görünmese de kendilerini Tay olduklarını adlandırmaktadırlar. Ayrıca, birçok Taylandlı, Çin kültürünü Tay geleneği ile mükemmel bir şekilde birleştirerek günlük yaşamlarına entegre etmiştir.⁸

Yine de Taylandlı Çinlilerin Tayland'da asimilasyonla karşı karşıya olduğu inkâr edilemez bir durumdur. Bu durum iç ve dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle asimilasyon mu yoksa adaptasyon mu olduğunu ortaya koymak zordur. Zaman zaman, Tayland-Çin arasındaki ticari hareket ve Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu Sun Yat-sen'in 20. yüzyılın başlarında başlattığı sosyalist cumhuriyetçi ideolojik akımı gibi Çin'den gelen bazı ideolojiler ve Çin'de gerçekleştirilmek istenen cumhuriyetçi devrim adına Tayland'da girilen bazı gizli faaliyetler yasaklanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, devlet yetkilileri, Tayland'daki Çin okullarına Tay dilinin öğretilmesini zorunlu kılmak gibi bazı önlemler almıştır.⁹

Köklü Millet Karakteri

Asya-Pasifik uzmanı Anthony L. Smith'in belirttiği gibi, “*Etnik Çin kökenli Taylandlılar, ülkenin siyasi, askerî ve ekonomik zümresinde*

⁶ Vanida Charoensuk, 1989, “NamSaKul Khong KhonThai CheuSaiJeen Karn ViKro Tang AtTaSat ChartPan” (An ethnosemantic study of Chinese Thais' surnames), Chulalongkorn University.

⁷ Narong Puangpit, 1982, “SaiSamPan RaWang ChaoJeen Kab RatChaSamNakThai” (The relationship between Chinese immigrants and the Thai royal), Bangkok: Sahamit Printing, 40.

⁸ Veerawan Ngamsantikul, 2000, “ChaoJeen Kab KitJaKam SangKhomSongKro Nai PraTeadThai 1877-1970”, (Chinese people and social work activities in Thailand, 1877-1970), Southeast Asia Silpakorn University, academic year 2000.

⁹ Wasana Wongsurawat, “Contending for a Claim on Civilization: The Sino-Siamese Struggle to Control Overseas Chinese Education in Siam”, November 2008, Journal of Chinese Overseas 4 (2):161-182; Jasmine Chia, “The History of the Angyi-secret Chinese Societies-in Siam”, 21 July 2021.

kendilerini fazlasıyla iyi temsil etmektedirler".¹⁰ Antik çağlardan beri, denizaşırı Çinliler ticaret açısından genellikle benzersiz özelliklere sahip olmuşlardır. Bu durum ticaret alanında pozitif gelişmelerin yaşanmasına yardımcı olmuştur. Genelde karşılaşılan temel özellikler şöyledir;

Taylandlı Çinlilerin Karakter Yapısı: Taylandlı Çinlilerin nevi şahsına münhasır bir karakter yapısı vardır. Burada "nevi şahsına münhasır" kavramı Çinlilerin Tayland'da diğer etnik gruplara oranla kendi etnik kimliklerini korudukları anlamına gelmektedir. Özellikle evlilik söz konusu olduğunda, denizaşırı Çinliler, kendi aralarında evlenmeyi tercih etmektedirler. Bu noktada ana sebep farklı milletlerle yapılacak evlilikler sonunca milli benliklerini kaybetme korkusudur. Bu durum bize Taylandlı Çinlilerin kendi kültürlerini korumaya büyük önem verdiklerini ve bu durumun onları kendi içlerinde sık ilişkiler geliştirdiğini göstermektedir. Ancak bu durum Tayland toplumunda hiçbir iç çatışmaya da yol açmamaktadır. Bu açıdan denizaşırı Çinliler ile Taylandlılar arasındaki belli konularda nispeten mesafeli bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Çalışkanlık ve Sabır: Taylandlı Çinliler nispeten yeni girişimlere cesaret etmeye hazırlardır. Ayrıca atalarından miras kalan çalışkanlık ve sabırla ilgili kişilik özelliklerine de sahiptirler. Taylandlıların gözünde Çinliler çok çalışkandır, çünkü büyükleri çocuklarına her zaman çalışkan olmayı öğretmiştir; 'çok çalışan açıktan ölmez ve rahat bir hayat yaşar' mottosu milli bir karakter haline gelmiştir. Bu bağlamda Çinlilerin ana motivasyonları, nasıl para kazanılacağını öğrenmek ve ailelerini mutlu edebilecek bir iş kurmak olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen bu iki özellik aslında göçmenlerin hayatta kalması için temel unsurlar olarak birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Taylandlı Çinliler kendi ihtiyaçlarını karşılamanın yansıra, aynı zamanda Tayland ekonomisinin önemli bir ayağını haline gelmişlerdir. Ana motivasyon olmayan bu durum, Taylandlı Çinlileri, ülke ekonomisinde söz sahibi bir konuma yükseltmiştir. Bilindiği gibi Tayland'da birçok işletme Taylandlı Çinliler tarafından işletilmekte, yönetilmekte ve kurulmaktadır. Çünkü çoğu Taylandlı asıl olarak tarımla uğraşmaktadır. Taylandlı Çinliler ise ticari ve endüstriyel faaliyetlere odaklanmaktadırlar. Dünyaca bilenen Charoen Pokphand Holding (CP Group), Tayland'ın bir numaralı milyardere aittir. Bu holding Dünya standartlarında bir gıda üretim kuruluşudur. Kurucu aile, Çin Chaozhou'dan Çinli bir göçmen ailedir. CP Group, 1921'de sebze tohumu deposu açıldığından beri, tarladan çatala hizmet veren bir gıda işletmesi haline

¹⁰ Anthony Smith, "Thailand's Security and the Sino-Thai Relationship", China Brief Volume: 5 Issue: 3.

gelmiştir. Büyük tarımsal sanayi ve gıda işletmelerine ek olarak, telekomünikasyon, e-ticaret, dijital alanlar, emlak, otomobil, ilaç, finans ve bankacılık alanlarında da yatırımları vardır.¹¹ Forbes'un yayınladığı 2021 milyarderler listesine göre: Taylandlı Çinli bir insana ait Zhengda Group'un sahibi dünyada 103. sırada yer almaktadır.¹² Zhengda Group'un sahibi Dhanin Chearavanont'un kitabında bahsettiği gibi, kendilerinin piyasayı kontrol etmek gibi bir niyeti olmadığını, bu gelişmelerin Tayland'ın özgür bir ülke olması, serbest piyasa ekonomisinin bir sonucu olduğudur.

Belirtildiği gibi Taylandlı Çinliler hem ekonomide hem de siyasette başarılı olmuşlardır. Tayland'ın siyasi tarihinde birçok Taylandlı Çinli başbakan vardır. Örneğin, Thaksin Shinawatra önemli bir Çin kökenli Taylandlı iş insanı ve politikacıdır. 2001'den 2006'ya kadar Tayland Başbakanlık yapmış olup, daha da önemlisi Tayland tarihinde demokratik olarak seçilen ilk başbakandır. Shinawatra, 2016 yılında askerî darbeyle devrilmiştir.¹³ Kız kardeşi Yingluck Shinawatra, Tayland'ın ilk kadın başbakanı olmuştur (2011-2014). Kariyeri boyunca yolsuzlukla suçlanmış, bu olaylardan sonra Sırbistan'dan vatandaşlık alıp, Sırp vatandaşı olmuştur. Sürgünde yaşamalarına ve adlarının yolsuzlukla anılmasına rağmen Tayland'ın kırsal bölgelerinin kalkınmasına büyük katkıları olmuştur.¹⁴

Sonuç

Bu araştırma, Çin'den Tayland'a göçün uzun bir geçmişi olduğunu ortaya koymuştur. Bu göçlerin ana nedeni sosyal-politik nedenler ve doğal afetler olmuştur. Taylandlı Çinlilerin ekonomik alanda ortaya koyduğu başarı aynı zamanda ülke ekonomisi içinde katkı sağlamıştır. Bu şekilde Taylandlı Çinliler müreffeh işlere ve servete sahipken olurken, Tayland da daha iyi bir ekonomiye sahip olmuştur. Ayrıca Taylandlı Çinliler, Tay kültürünü ve toplumuna adapte olmuş ülkeyle bir bütünlük sergilemişlerdir. Günümüz Tayland'ında, özellikle başkent Bangkok'ta ve diğer büyük sanayi şehirlerinde Çinlileri görmek mümkündür. Bu, Çinlilerin hâlâ iş yapmak için Tayland'a göç ettiğinin göstergelerindendir. Bu nedenle, Tayland'daki ticaret ve ekonomiyi anlama ve analiz etme konusunda Taylandlı Çinlilerin ekonomideki rolünü araştırma önem arz etmektedir.

¹¹ Charoen Pokphand, “ธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรมและอาหาร”.

¹² Kerry A. Dolan et al, “The Richest People in the World”, *Forbes*.

¹³ Rebecca Shamasundari, “Rise and Fall of the Shinawatras”, *Asean Post*, 29 August 2017.

¹⁴ Associated Press, “Why Did Thailand’s Fugitive Ex-Prime Minister Get Serbian Citizenship?”, *The Diplomat*, 13 August 2019.

KAYNAKÇA

İngilizce Kaynaklar

- Xing Sui Yu (2000), “Karn LeakPlain Watthanatham RaWang Jeen Kab Thai” (Cultural exchange between China and Thailand), Chulalongkorn University, 58.
- Dolan, Kerry A. et al (2020) “The Richest People in The World”, *Forbes*, <https://www.forbes.com/billionaires/>, (02.06.2021).
- Szumer, Zacharias (2020), “Coronavirus spreads anti-Chinese feeling in Southeast Asia, but the prejudice goes back centuries”, South China Morning Post, 29 April.
<https://www.scmp.com/lifestyle/article/3081930/coronavirus-spreads-anti-chinese-feeling-southeast-asia-prejudice-goes>, (02.06.2021).
- Wongsurawat, Wasana (2008), “Contending for a Claim on Civilization: The Sino-Siamese Struggle to Control Overseas Chinese Education in Siam”, *Journal of Chinese Overseas*, November, 4 (2), 161-182.
- Chia, Jasmine (2021), “The History of the Angyi –Secret Chinese Societies– in Siam”, *Thai Enquirer*, 21 July, <https://www.thaienquirer.com/15807/the-history-of-the-angyi-secret-chinese-societies-in-siam/>, (25.08.2021).
- Anthony Smith (2005), “Thailand’s Security and the Sino-Thai Relationship”, *China Brief*, Vol: 5 Issue: 3, <https://jamestown.org/program/thailands-security-and-the-sino-thai-relationship/>, (27.08.2021).
- Shamasundari, Rebecca (2017), “Rise and Fall of the Shinawatras”, *Asean Post*, 29 August, <https://theaseanpost.com/article/rise-and-fall-shinawatras>, (30.08.2021).
- Associated Press (2019), “Why Did Thailand’s Fugitive Ex-Prime Minister Get Serbian Citizenship?”, *The Diplomat*, 13 August, <https://thediplomat.com/2019/08/why-did-thailands-fugitive-ex-prime-minister-get-serbian-citizenship/>, (30.08.2021).

Tayca Kaynaklar

- Saengarun Kanokpongchai (1995), “Jeen-Thai PaiDAi PrabaromPhothiSomParn” (China-Thai' under the Royal Bodhisombara), *Asia Review* 16 (1), 102.
- Prapruet Sukonrattanametee (1972), Thana Tang KodMai Khong Khon Jeen PonThaLae” (Legal Status of Overseas Chinese), *Faculty of Political Science Journal of Social Sciences*, 9 (1), 39.

- Keatthisak ManSri (1976), *SangKom ChaoJeen Nai PraTheedThai* (Chinese Society in Thailand), Thesis of the Royal Thai Army College, 5.
- Kamollak Tosakul (1983), “Sen Tang Reangngan Thai” (Thai Labor Route), 42-83.
- Narong Puangpit (1982), “SaiSamPan RaWang ChaoJeen Kab RatChaSamNakThai” (The Relationship Between Chinese Immigrants and the Thai Royal), Bangkok: Sahamit Printing, 40.
- Vanida Charoensuk (1989), “NamSaKul Khong KhonThai CheuSaiJeen Karn ViKro Tang AtTaSat ChartPan” (An ethnosemantic Study of Chinese Thais' Surnames), Chulalongkorn University.
- Veerawan Ngamsantikul (2000), “ChaoJeen Kab KitJaKam SangKhomSongKro Nai PraTeadThai 1877-1970” (Chinese People and Social Work Activities in Thailand, 1877-1970), Southeast Asia Silpakorn University.
- Charoen Pokphand, “ธุรกิจเกษตรอุตสาหกรรมและอาหาร”, <https://www.cpgroupglobal.com/th/biz-group> (20.05.2021).

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TAYLAND TARIMI

*Selen BEDER**

*Oğuz Can TURGAY***

Giriş

Güneydoğu Asya ülkelerinde tarım önemli bir yere sahiptir. Aktif nüfusun yaklaşık %40'ı hala tarım sektöründe çalışmakta olup gayrisafı milli hasılanın ortalama %20'lik kısmı tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilmektedir (Szudy 2015: 148). Yıllar geçtikçe bu ülkelerin çoğunun tarıma dayalı gelirlerinde düşme olsa da bazı ülkelerin tarımsal üretim değerlerinde artışlar gözlemlenmiştir. Tayland da bu ülkelerden bir tanesidir (Madiyoh 2020: 1). Son yarım yüzyıl boyunca kırsal nüfusa bağlı ekonomi giderek kentsel ve endüstriyel kaynaklara yönelmiş olsa da dünya geneline nazaran düşük maliyetlerle birçok tropikal ürünü üretebilen Tayland, önde gelen tarım ihracatçılarından olmuştur (Isenman vd. 2011: 3).

Dünyanın en büyük 51. ülkesi olan Tayland'ın; doğusunda Kamboçya, batısında Myanmar, kuzeyinde Laos, güneyinde ise Malezya bulunmaktadır. Deniz kıyısı olarak batıda Andaman Denizi, güneyde ise Tayland Körfezi olan bu Güneydoğu Asya ülkesi, Hindin Yarımadası'nın orta kısmında bulunmaktadır. Nüfusu 67 milyon civarında olan Tayland, 513.120 km² yüz ölçümüne sahiptir (*Tayland*, wikipedia.org).

Bulunduğu coğrafyaya göre iyi bir ekonomik büyüme gerçekleştiren Tayland hem tarım sektöründe hem de sanayi alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Endüstriyel alanda görülen gelişimler ülkenin, birçok politikacı tarafından parlayan bir ekonomi olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Bu gelişimin hızlı yaşandığı otuz yıl zarfında tarım sektörü de önemli bir ekonomik kaynak olmaya devam etmiştir. Tayland diğer Güney, Doğu ve

* *Uzman, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Toprak Gübre ve Su Kaynakları Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. ORCID: 0000-0003-4454-5793.*

** *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü. turgay@agri.ankara.edu.tr, ORCID 0000-0002-6715-2805.*

Güneydoğu Asya ülkelerine göre iki açıdan farklılık göstermektedir. Bu hususlar; ekili alanlarını genişletme potansiyelini iyi değerlendirmiş olması ve Yeşil Devrim şartlarına tamamen uymayıp çok az buğday ekerek yüksek verimli pirinç çeşitlerini benimsemiş olmasıdır (Setboonsarg ve Evenson 2019: 206).

Bu çalışmanın amacı ise günümüz dünyasındaki gelişmelerden etkilenmesine rağmen global ve lokal şartlarda hala önemli istihdam ve gelir kaynağı unsuru olan Tayland tarımını pek çok açıdan inceleyip genel çerçevesini çizerek bilgi vermektir.

1. Tayland Tarımının Geçmişi

Tayland tarımının ilk zamanları ile ilgili bilgiler Çin kaynakları incelendiğinde tespit edilebilmektedir. Çin’de görülen nüfus M.Ö. 10000 ve 400 yıllarında büyük artış göstermiştir. Bunun sonucunda tarım teknolojilerinde ilerlemeler ve değişiklikler gözlemlenmiştir. Çin’de M.Ö. 500 yıllarında pirincin sulandığına dair kayıtlar mevcut olup hatta erken olgunlaşan pirinç türlerinin geliştirildiğine dair bilgilere ulaşılmıştır. Çin içindeki Tayland diasporasını etkileyen tarımsal uygulamalar, ilerleyen yıllarda güneye doğru yayılım gösteren Tai kabilelerinin de kullanmaya devam ettiği tarımsal faaliyetlerden olmuştur. Pirinç yetiştiriciliğinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiş olan *muang fai*¹ sulama sistemleri yine bu zamanlarda geliştirilmeye başlanmıştır. Tarımsal teknolojinin ilerlemesiyle daha modern sulama sistemlerine geçilse de Tayland’ın kuzey bölgelerinde hala aynı sistemi kullanan topluluklar mevcuttur. Pirinç tarımının toplumun kültürel ve inanç yapısını da çok etkilediği tespit edilmiş olup bazı dini ritüelleri şekillendirdiği gözlemlenmiştir. Hatta pirinç tarımında kullanılan sulama sistemlerinin yapısı, şehirlerin kuruluş şekillerini de etkilemiştir. Tarla sürümünde gelir durumuna göre bir ya da iki hayvanın kullanıldığı bilgisine ulaşılmakla birlikte geçmiş dönemlerde sığırların zenginlik simgesi olarak görüldüğü eski kayıtlarda mevcuttur (Falvey 2001: 109-112).

Khmer İmparatorluğu himayesinde uzun süre kalmış olan Tayland kolonileri, imparatorluğun 13. yüzyılda çökmesi ile Tay şehirlerini kurmuş ve

¹ Muang Fai sulama sistemi genişliği yirmi metreyi bulan yüksek debili derelerdeki suyun bariyer gibi yapılarla yüksek bir yerde olacak şekilde biriktirilip kanallar vasıtasıyla aşağıya doğru pirinç tarlalarına iletimini sağlayan geleneksel bir yöntemdir.

pek çok farklı isme sahip hükümdarlıklarla yönetilmişlerdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Tayland>). On yedinci yüzyılda görülen kuraklıklar pek çok Güney Asya ülkesinde olduğu gibi Tayland'ın tarımını da etkilemiştir. Pirinç tarımı toplumda hala önemli bir etkiye sahip olsa da kuraklıklar nedeniyle nehir kenarlarına taşınmış ve daha az efor sarf edilecek yerlere doğru daralmalar göstermiştir (Falvey 2001: 283-284). Tayland tarımının 1900'lü yıllarında ise pek çok ülkede görülen toprağın verimsizleşmesi, orman alanlarındaki ciddi azalmalar, erozyon ve yoğun tarımsal faaliyetlerin gıda güvenliğini tehlikeye atması gibi sorunlar politikacıların üzerine eğildiği durumlar olmuştur. Bu sorunlara rağmen bahse konu yıllarda da Tayland tarımı büyüme gösterebilmiştir (Krasachat 2002: 1-2).

2. Tayland Tarımının Yapısı ve Üretim

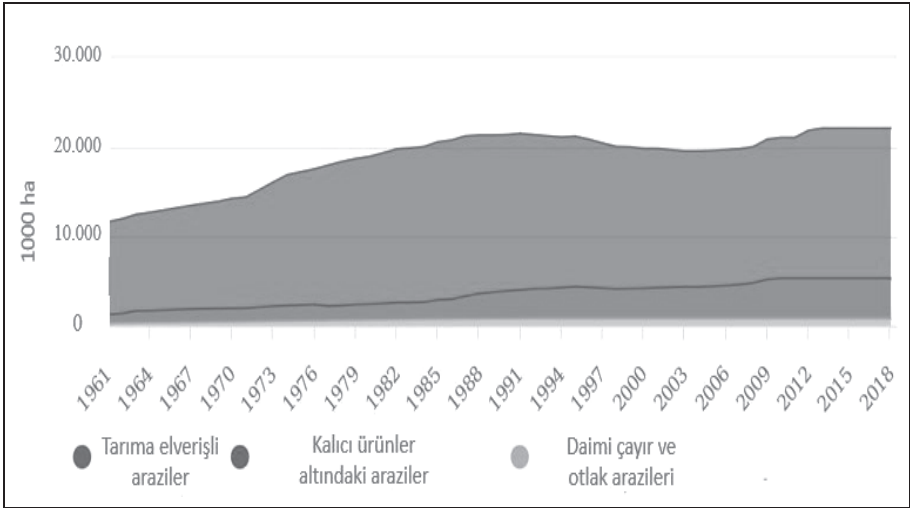
2.1. İklim ve Arazi Koşulları

Tayland'da muson iklimi hâkimdir. Ülkenin güneybatısına yıllık yağışın büyük bir oranı düşmekte olup özellikle ağustos ve eylül aylarında taşkınlara yol açabilecek kadar yoğun ölçekte yağmur gözlemlenmektedir (Gale ve Saunders 2013: 233). Pasifikten gelen tropikal siklonun da etkisinin görüldüğü hava durumu, tarımsal açıdan çok büyük sorunlara yol açmaktadır. Özellikle yakın bir tarih olan 2011 yılında görülen kasırga ve sel felaketleri, başta pirinç olmak üzere tarımsal üretimi büyük zararlara uğratmıştır. Tayland'ın ayrıca küresel ısınmanın yol açtığı zararların en şiddetli görüldüğü coğrafyalardan biri olduğu söylenebilir (Nara vd. 2014: 136).

Tayland coğrafyası kuzey, kuzeydoğu, orta, doğu ve güney bölgelerini içeren beş bölgeye ayrılmıştır. Kuzeyi ortalama 200 metre yüksekliğinde dağların gözüktüğü bir alandır. Kuzeydoğu bölgesi, Orta bölgeden Mekong Nehri'ne doğru yükselen bir platonun oluşturmuş olduğu kuru arazilerdir. Orta Bölge, Chao Phraya Nehri'nin havzasını kapsayan bölgedir ve "Asya'nın Pirinç Kâsesi" olarak adlandırılır. Deniz seviyesinin 50 metrenin altında olması, burayı sele meyilli hale getirmektedir. Doğusu ağaçlık alanlar olup endüstriyel faaliyetlerin yoğun yapıldığı yerlerdir. Güney yarımadası ise Tayland Körfezi ile Andaman Denizi arasında bir kara şeridi olarak Malezya'ya doğru uzanır (MWBP 2005: 1).

Tayland'ın 1961 yılında yaklaşık olarak 10 milyon hektar olan tarıma elverişli arazilerinin 993 bin hektarı kalıcı ürünlerin tarımı yapılan alanlar olup 260 bin hektarı ise daimî çayır mera arazisiydi. Bu değerler 2018 yılında 16,8 milyon hektar tarıma elverişli aktif tarım yapılan araziler, 4,5 milyon hektar kalıcı ürünler altındaki araziler, 800 bin hektar daimî çayır ve otlak arazisi olarak artış göstermektedir. Yani Tayland'ın aktif tarım yapılan arazileri 22 milyon hektar civarındadır (<http://www.fao.org/faostat/en/#country/216>).

Şekil 2.1. *Tayland Tarım Arazilerinin 1961-2018 Yılları Arasındaki Değişimi*

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/216>

2.2. Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Tarımsal İş Gücü

Tayland dünyanın önemli tarım ülkelerinden biridir ve ülkenin ekonomisinde tarımsal üretim yıllar geçtikçe düşüş gösterse de hala önemli bir pay tutmaktadır. Tarım sektörünün gelir değerleri 1960 yılında 261,98 milyon Tayland Bahtı iken bu değer 2014 yılında 665,80 milyon Tayland Bahtıdır. Ancak söz konusu yıllar içerisinde bu miktarların gayri safi milli hasıladaki oranı %8,03 oranından %7,23 oranına gerilemiştir. Bu oranlar 1960'lı yıllarda ise çok yüksek olup yaklaşık %30 değerlerindedir. Bahse konu düşüşlerde sanayi ve hizmet sektörünün büyümesinin etkisi vardır. 2021 yılının ilk çeyreğinde ise iklim ve yeterli su temininin etkisi ile geçen yıllara

nazaran %1,9 oranında tarım sektöründe büyüme gözlenmiştir (<https://www.nesdc.go.th>). Tayland'ın dış ticarete de ekonomik getirileri diğer Güneydoğu Asya ülkelerine göre yüksektir. ASEAN² üyesi olan Tayland 2016 yılında Malezya'dan sonra en fazla tarımsal ihracat yapmış ülkedir ve bu ihracat değeri yaklaşık 29 milyar dolardır (Madiyoh 2020: 20).

Tayland'daki tarımsal iş gücü toplam işgücünün %30'u kadardır; ancak diğer sektörler için işçi başına en az katma değere sahip ürünlerin üretiminde çalışılmaktadır. (<https://thailand.un.org/en>). Başka iş kollarının giderek yaygınlaşması, maliyetlerin artışı, küresel ısınma, tarımsal iş gücünün bir kısmının yoksulluk sınırında yaşaması gibi nedenlerle genç nüfus tarım sektöründen giderek uzaklaşmıştır ve bu nedenle tarımsal işgücü yaşlanmaktadır (Boonyanam 2017: 1-9).

2.3. Tarımsal Üretim

2.3.1. Bitkisel Üretim

Tayland için en önemli tarım ürünleri; pirinç, şeker kamışı, palm yağı, kauçuk, manyok ve ananas, mango ve hindistan cevizi gibi tropik meyvelerdir (Boonyanam 2017:2; Madiyoh 2020: 32-33). Özellikle bu ürünlerin bazılarında dünyanın en önemli üreticilerinden olan Tayland, bulunduğu bölgenin en önemli tarımsal üreticilerinden biridir.

Pirinç, Tayland kültürünü de çok etkilemiş en önemli tarım ürünüdür. Üretim şekli bulunduğu bölgeye göre farklılık göstermektedir. Yetiştirildiği ekosistemler; sulanan, sadece yağmurla sulanan, derin su kaynaklarında ve derin yaylalarda olmak üzere dört farklı türdedir. Tayland'ın en çok Kuzeydoğu bölgesinde üretilen bu ürünün sulama imkânları topografya nedeniyle sınırlıdır. Orta bölge ise, alüvyal toprakların olduğu ve sulanan pirinçlerin %75'inin bulunduğu alandır. Kuzey bölgelerinde toplam pirinç tarlalarının %20'si bulunmaktadır ve daha çok yayla bölgelerinde yetiştiricilik yapılmaktadır. Güney bölgesi ise yetiştiriciliğin en az yapıldığı bölgedir (<https://ricepedia.org/thailand>, 24.05.2021). FAO verilerine göre, Tayland'ın 2019 yılında ürettiği pirinç miktarı 28.356.869 ton olup dünya pirinç ihracatında da 2. sıradadır (<http://www.fao.org/faostat/en/#compare>).

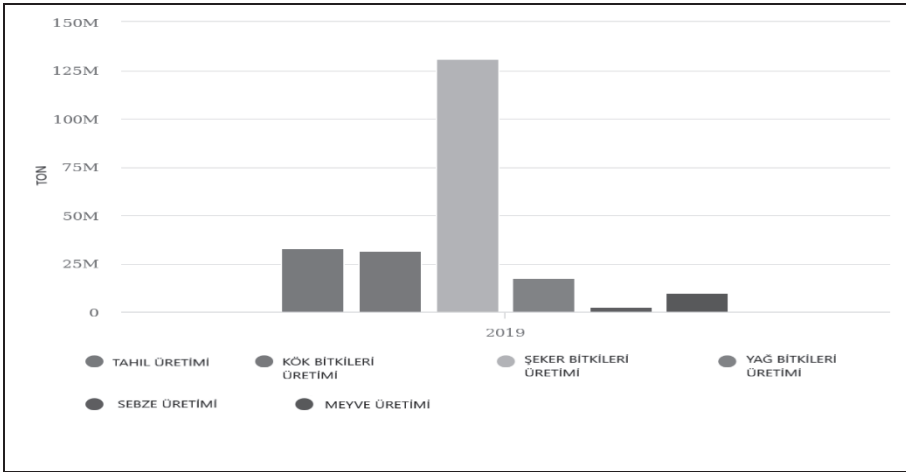
² ASEAN (Association of Southeast Asian Nations): Güneydoğu Asya Uluslar Birliği.

Tayland şeker üretiminde de dünyanın en büyük üreticilerinden biridir. Global düzeyde üretilen tüm şekerin %85'i Brezilya ve pasifik ülkelerinde yetiştirilen şeker kamışından üretilmektedir. Ham şeker, tüm dünyada 2016 yılında yaklaşık 175 milyon ton üretilmiştir ve bunun %5,9'u Tayland tarımına aittir (<https://www.krungsri.com>). Yıllar geçtikçe şeker kamışının üretiminin artmasının en büyük nedeni, verimi düşen pirinç tarlalarına alternatif bir ürün olarak sunularak çiftçilerin gelirini artırmak ve su tüketimini azaltmayı amaçlamaktır (Silalertruksa ve Gheewala 2018:522). Önemli bir nişasta kaynağı olan manyok da Tayland'ın dünyada en önde gelen üreticilerinden olduğu bitkilerdendir. Anavatanı Brezilya olan bu kök bitkisi çeşitli sanayi kollarında kullanılabildiği gibi insan beslenmesinin yanı sıra hayvan besini olarak da yoğun şekilde yetiştirilmektedir (Aydemir vd. 2019: 122). İlk başlarda Tayland'ın güney kesimlerinde ekilen bu bitki şu an Kuzeydoğu bölgesinde yoğun olarak üretilmektedir (Sriroth vd. 2000: 25). Manyok, Tayland'da 2019 yılında yaklaşık 31 milyon ton üretilmiştir (<http://www.fao.org/faostat/en/#country/216>). Ayrıca Tayland, manyok bitkisinin global düzeyde en büyük ihracatçısıdır (Sriroth vd. 2000: 25).

Doğal kauçuk üretimi ve ihracatında Tayland dünya lideridir. Lateks kauçuk olarak adlandırılan ve pek çok endüstriyel ürünün hammaddesi olan materyal, kauçuk ağaçlarından elde edilmektedir (Tekasul ve Tekasul 2006: 122). Malezya'dan getirilerek 1911 yılında Güney Tayland'da yetiştirilmeye başlanan kauçuk ağaçları yıllar geçtikçe küçük işletmelerce sahiplenilerek üretim alanları hızla genişlemiştir. Çin tarafından 1930'lu yıllarda kontrol edilen kauçuk piyasası yıllar geçtikçe Tayland'ın hâkimiyetinde olmaya başlamıştır (Kosaisaevee 2003: 215; Aktaran: Viswanathan 2008: 5). Kauçuk ağaçları, 1961 yılında 0,4 milyon hektar alanda yayılım gösterirken bu sayı 2019 yılında 3 milyon hektarı geçmektedir (<http://www.fao.org/faostat/en/#compare>). Mevsiminin elverişliliği nedeniyle ananas, mango, hindistan cevizi gibi katma değeri yüksek olan tropikal meyveler de Taylan'dın en çok üreterek dünyaya ihracatını yaptığı tarımsal ürünlerdendir. Küresel pazarda tropikal meyvelere talep son yıllarda giderek artmakta ve üretim fazla olsa da bu meyvelerin fiyatlarının yüksek olmasını değiştirmemektedir. Bu nedenle durian, longan, ananas, hindistan cevizi gibi meyvelerin üretimi politika yapıcılar tarafından da desteklenmekte ve kauçuk üretim alanlarının bir kısmı bu ürünlerin üretimine ayrılmaya başlanmaktadır (Win 2017: 1-6).

Tayland'da gıda, kozmetik ve özellikle biyodizel ihtiyacının artması ve ihracat talebinin de oldukça yoğun olması nedeniyle palm yağının üretildiği palm ağaçlarının dikim alanları artmış olup bu durum ülkeyi en büyük palm ağacı yetiştiricisi konumuna getirmiştir. Tayland, dünya üretiminin yaklaşık %3'ünü oluşturan dünyanın üçüncü en büyük palmiye yağı üreticisidir. Tayland'da palmiye ağacı ekili alanlar son on yılda yıllık %9 artmıştır. Güney bölgesi, uygun iklim koşulları nedeniyle palmiye yetiştiriciliği için en yüksek potansiyele sahiptir. Ancak günümüzde palmiye plantasyonları, Kuzey ve Kuzeydoğu gibi iklime uygunluğu düşük olan bölgeler dâhil olmak üzere ülke çapında yetiştirilmektedir (Silalertruksa vd. 2017: 1009-1019).

Şekil 2.3. *Tayland 2019 Bitkisel Üretim Miktarları*

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>

2.3.2. Hayvansal Üretim

Tayland nüfusunun hala büyük bir kısmı kırsalda yaşamaktadır. Arazi fiyatlarının yüksekliği ve bitkisel üretimde karşılaşılan dar boğazlar nedeniyle tarımsal politikalar çiftçinin gelirini de artırmaya yönelik olarak hayvancılığı teşvik etmektedir. Et ve süt üretimini arttırmak yapılan çalışmalarda büyük ve küçükbaş hayvanların yetiştiriciliği desteklenerek verimin artırılması hedeflenmiştir. Bu politikalarda hayvanların besinleri gözetilmiş ve tarımsal ürün artıklarına göre lokasyonlar belirlenerek üretim alanlarının sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Güney bölgelerde domuz ve kümes hayvanı

yetiştiriciliği daha yoğun gözlemlenirken büyük baş hayvanlar ise daha çok kuzey bölgelerde yetiştirilmektedir (Tisdell 1996: 208-222).

Tayland'da hayvancılığın gelişimine engel birtakım sorunlar mevcuttur. Genellikle küçük ölçekli işletmelerde yapılan hayvancılık faaliyetlerinde yaşanan maddi sorunlar, çiftçilerin teknolojiyi takip etmekte zorlanmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra üretilen hayvansal ürünlerin pazarda uygun yer bulamaması ve yüksek giderlerinin olması yetiştiricilerin risk almasını engellemektedir. Hayvancılığı geliştirici politikalar, damızlık gibi girdilerin teminini destekleyecek yönde olsa da bunun sonuçları hala hayvancılıkta atılım yaptırabilecek düzeyde değildir. Ayrıca su sorunu, vergiler ve hayvansal hastalıklarla mücadele kapsamında Taylandlı çiftçiler oldukça büyük sorunlar yaşamaktadır (Thummabood ve Morathop 1993:1-5).

Balıkçılık ise Tayland için önemli bir gelir kaynağıdır. Toplamda 23 kıyı alanı olan bu ülkede balıkçılık teknolojisi de yakından takip edilmekte olup balıkçılığı temel alan sanayi ve üretim kolları gelişmiştir (Yongvanit 2018: 2027). Önemli bir istihdam kaynağı da olan balıkçılık sektörünün ihracat hacmi oldukça kuvvetlidir. Tayland'ın başlıca ihracat yaptığı yerler ABD, Japonya, Avrupa ve ASEAN ülkeleridir (Department of Fisheries 2017: 3-4).

Yenilebilir böcekler dünyada akla az gelen gıdalardan biri olsa da Tayland halkı için geçmişi çok uzun olan bir kültürdür. Tayland'da tüketimi yaygın olan bu besin ayrıca 20 binden fazla böcek yetiştirme çeşitliliğiyle de bir hayvancılık faaliyetidir. Market fiyatlarının yüksek olması ile bu hayvancılık faaliyeti dünyadaki besin krizinin de etkisiyle gittikçe popüler bir iş kolu haline gelmektedir. Gerek konu ile ilgili yapılan destekleyici üniversite çalışmaları gerek giderek artan pazar talebi, böcekçiliği önemli bir istihdam kaynağı haline getirmiştir (Hanboonsong vd. 2013: III-IV).

2.4. İyi Tarım Uygulamaları

Tayland, 1990'lı yılların başından itibaren sürdürülebilir tarımı destekleyici şekilde uygulamalar denemektedir. Bu konu ile ilgili olarak ilk başta üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin bilinç oluşturma çabaları sonuç vermiş ve devletin de desteği ile çiftçilerin organik üretime yönlendirilmesi amacıyla pek çok yayım ve eğitim çalışması yapılmıştır.

Organik tarımın hükümetçe desteklenmesinin bir diğer amacı ise, dünyada giderek artan sağlıklı gıda bilincinin Tayland gibi ülkeler için önemli

bir pazar alanı yaratacağı düşüncesidir. Bu nedenle 2002 yılında kurulan Organik Mahsul Enstitüsü'nün yanı sıra pek çok tarım kamu kuruluşu kurulmuştur. İyi tarım ve organik tarım uygulamaları neticesinde üretilen ürünlerin sertifikalandırılması için girişimlerde bulunularak dünya piyasasına tanıtılması hedeflenmiştir. Ancak bu politikalar Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi çok fazla benimsenmediği için geleneksel üretim yöntemleri Tayland'da hala çok büyük oranda devam etmektedir (Kasem ve Thapa 2012: 98-114).

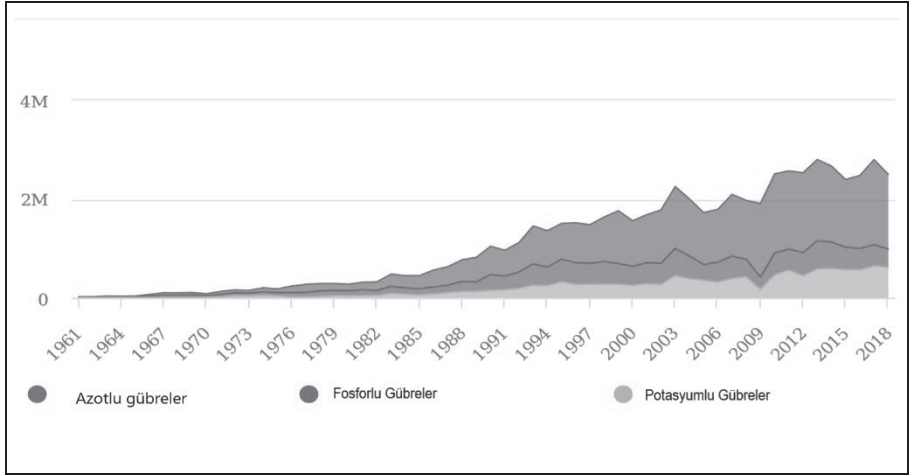
Tayland'da organik tarım yapılan araziler tüm arazilerinin yaklaşık %0,4'ünü karşılamaktadır. Bu oran dünya genelinin yarısından bile düşük bir orandır. Ayrıca organik ürünlerin iç piyasada rağbet görmemesi de çiftçilerin bu yönde üretim yapmamasına neden olmaktadır. Organik ürünlerin en çok tüketildiği İsviçre'de 2014 yılında kişi başı harcama 294 dolar iken bu miktar Tayland'da 0,24 dolardır (<https://www.bangkokpost.com>).

2.5. Tarımsal Girdiler

Ülkenin en önemli ürünlerinden biri olan çeltik, çok uzun yıllar boyunca tek ürün olarak ekilmiş ve doğal olarak da tarımsal girdiler; su, yakıt ve elektrik gibi girdiler dışında çeltik tarımında kullanılan sentetik gübreler ve tarım ilaçları olmuştur. Tayland'da tarımsal politikaların değişmesiyle çiftçiye başka ürünlere yönlendirme çalışmaları sonucu olarak girdilerin miktarları ve türlerinde değişiklikler olmuştur. Her ne kadar tek bitki ekiminin neden olduğu sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışılsa da ürün çeşitliğini artırmak da kimyasal gübrelerin kullanımını artırmıştır (<http://www.fao.org/faostat/en/#compare>). Kimyasal gübrelerin kullanımı ile organik gübrelerin kullanımı da yıllar geçtikçe rağbet görmektedir.

Üretimin çeşitlendirilmesinin bir diğer sonucu da pestisit kullanımının artmasıdır. Farklı sebze-meyve yetiştiriciliğinin neticesinde, pirinç yetiştiriciliğinde kullanılan ilaçlar haricinde çok yoğun olarak farklı ilaçlar da kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra inorganik tarım ilaçlarının yanında biyopestisit kullanımı da yaygınlık göstermeye başlamıştır. Bunun nedeni daha önceden belirtildiği gibi ürün yetiştiriciliğinde çeşitliliğin artması ve çevre sorunlarıdır (Kasem ve Thapa 2011:618-628).

Şekil 2.3. *Tayland’da Kullanılan Kimyasal Gübrelerin 1961-2019 Yıllarındaki Ton Miktarı*

Kaynak: <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>

Dünyayı tehdit eden su krizi ve küresel ısınma Tayland’ı da etkileyen sorunlardandır. Suyun %70’inin tarımsal faaliyetler nedeniyle kullanıldığı bu ülkede yaşanan bu büyük sorun neticesinde suyun bir tarımsal girdi olarak kolaylıkla kullanılabilmesi oldukça zorlaşmıştır (Marks 2011:231). Buna rağmen tarımsal faaliyetlerin ve nüfusun artması ile sulanan alanların miktarı artsa da özellikle küçük ölçekli çiftçiler için suya ulaşmak çok zordur. Büyük çiftçiler arazilerinde sulama yaparlarken, küçük çiftçiler ise yağışlardan elde ettikleri kadar suyu kullanabilmektedirler (Aguilhon vd. 2020: 68-69).

3. Tayland’ın Tarımla İlişkili Çevre Sorunları

Tayland önceleri kendine yetecek kadar tarım yapan bir ülke iken daha sonra önemli bir ihracatçı konumuna gelmiştir. 1970’li yıllarda çoğunluğun kırsalda yaşadığı bu ülkede sadece iç piyasa için tarım yapılması nedeniyle yoğun tarımın sonuçları olan kirlilik ve çoraklaşma sorunları Batı ülkelerinde olduğu gibi erken başlamamıştır. Ancak nüfusun artması ile birlikte tarımsal faaliyetler yoğunlaşmış ve buna bağlı olarak ormanlık alanlarda da tarım yapılması neticesinde toprak erozyonu ve çoraklaşma görülmeye başlanmıştır. Tayland’da 1990’da yapılan bir çalışmada, hektara atılan 26 kg N, 14 kg P₂O₅, 7 kg K₂O içeren 47 kg’lık bir gübrede oluşan etkileşimler gözlemlenmiş olup azotun %40’ının sızdığı tespit edilmiş ve bitkiler tarafından kullanılmayan bu

besin elementinin yeraltı kaynaklarına sızdığı belirlenmiştir. Bahse konu yıllarda su kaynaklarında yapılan çalışmalarda nitrat azotu miktarının 1,60 ppm'den 2,54 ppm'e yükseldiği de gözlemlenmiştir (Tonmanee ve Kanchanakool 1991: 61-62). Taylan'da yer altı suları içme suyu olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca tarımsal ve endüstriyel üretimde kullanılan yer altı sularında pestisit kalıntıları da gözlemlenmiştir. Pestisit kullanımı tarımsal verimliliği her ne kadar arttırmış olsa da yoğun kullanımın çevreye zararları yapılan çalışmalarla tespit edilmektedir. Orta Tayland'ın çeşitli yerlerinden alınan örneklerde pestisit etken maddesi olan karbofuran, endosulfan, dikofol, atrazin ve 2,4-D tespit edilmiştir. Ülkede tarımsal ilaç kullanımı 1987'de 20.537 mt'dan 1996'da 45.701 mt'a hızla yükselmiştir (Thapinta ve Hudak 2003: 87). Bu miktar 2011 yılında yaklaşık 87 mt'a ulaşmıştır (<http://www.fao.org/faostat/en/#compare>).

Tüm dünyada olduğu gibi ağır metaller; tarımsal faaliyet neticesinde girmiş olduğu gıda zinciriyle insan sağlığını tehdit etmektedir. Tayland'ın son otuz yılda yaşamış olduğu sanayileşme ve kentleşmenin sonucu ortaya çıkan tüm tehlikeli atıklar suda, havada ve toprakta depolanarak kirliliğe neden olmaktadır. Ciddi şekilde ağır metal yükü taşıyan bu kirleticiler sulama suları ile birlikte meyve ve sebze bahçelerine ulaşarak ürünlerde birikmektedir. Tayland'da ayrıca biyokatıların bertaraf yönteminde tarımsal gübre olarak kullanılması görülmektedir. Bu atıkların içermiş olduğu tüm dirençli organik kirleticiler ve toksinler tarım topraklarına oradan da gıda yoluyla insanlara ulaşmaktadır (Sharma vd 2017:117, Kukusamude vd. 2021:3).

Sanayileşmenin en önemli zararlarından biri küresel ısınma ve bunun sebebi de sera gazları olarak görülürken tarımsal faaliyetlerin de çok ciddi bir emisyonu neden olduğu az bilinen bir gerçektir. Özellikle Tayland'da bu emisyonların %91'nin tarımsal kaynaklı olduğu tespit edilmiştir (Moiser vd. 1998: 39-80). Tarımsal mekanizasyon, toprak işleme ve hayvancılık en yüksek oranda sera gazı salınımına neden olan tarımsal faaliyetlerdir (Jawjit vd. 2010: 403). Ayrıca tüm gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi tarımsal atıkların yakılması da Tayland'da çok sık rastlanan bir uygulamadır. Bu uygulama neticesinde azotlu ve kükürtlü sera gazlarının yanı sıra partikül boyutundaki atıklar da atmosfere saçılmaktadır (Phairuang vd. 2017:85).

4. Tayland'da Tarımsal Araştırma

Tayland'da tarımsal araştırma faaliyetleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra varlık göstermeye başladıysa da 1950'lerin sonlarında Tayland Ulusal Araştırma Konseyi'nin kurulması ve 1977'de ilk ulusal araştırma politikası taslağının oluşturulması ile daha sistematik hale gelmiştir. Özellikle bahse konu yıllarda pirinç ve mısır ile ilgili yoğunlaştırılmış olan araştırmalar şu zamana kadar ağırlıklı olarak ulusal kalkınma planları neticesinde yapılan politikalara göre şekillenmekte ve devlet bütçesi ile fonlanmaktadır. Özellikle son yıllarda tarımsal araştırmaların yönü, sürdürülebilirlik ve mevcut ürünlere değer katma odaklıdır. Ancak söz konusu politikalar özel sektörle işbirliği yapılması ve yetenekli araştırmacı sayısının artırılması konularında yeterli olmamaktadır. Devlet kadrolarındaki araştırmacılar 1990'lı yıllarda daha fazlayken bu yoğunluk daha sonra üniversitelere kaymıştır. Özel sektördeki araştırmacıların sayısı ile ilgili yeterli bilgi bulunmamakla birlikte 2007'den itibaren tüm araştırmacıların sayısında düşüş gözlenmeye başlamıştır. Bunda GSYİH'daki araştırmalara ayrılan fonun yıllar geçtikçe düşmesinin payı olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen bilimsel araştırmalara ayrılan tüm fonlar içinde tarımsal araştırmalar hala önemli bir yer tutmaktadır. Yine de ülke bütçesinden ayrılan kısım, tarımsal gelişimi destekleyici ve dünya ile rekabet edici düzeyde değildir. Ayrıca Tayland'da yapılan tarımsal üretimle ilgili bütün bilimsel çalışmaların sistematik bir kaydının olmaması da tarımsal araştırmaların gelişiminin önündeki engellerden biridir (Aduiavidhaya vd. 1986: 51-61; Suphannachart 2015: 63-87).

5. Tayland ve Türkiye Arasındaki İlişkiler

Türkiye ile Tayland arasında ilk resmi ilişki 1958 yılında Bangkok'ta Türkiye Büyük Elçiliği'nin açılması ile başlamıştır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ile Tayland Krallığı arasında yapılan ilk antlaşma olan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma 26 Eylül 1989 yılında Resmî Gazetede yayımlanmış olup ekonomik, sanayi ve teknik sahalardaki mümkün olan işbirliğini sağlamak için yapılmıştır. Bu protokol daha sonra Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması gibi ticari antlaşmalarla devam etmiş ve iki ülkenin de yararlarının gözetildiği ilişkiler kurulmuştur. Türkiye ve Tayland arasında 2017 yılında Serbest Ticaret Anlaşması müzakereleri başlamış olsa da bu konuyla ilgili günümüzde hala gelişme kaydedilememiştir. Tayland'a en çok ihraç ettiğimiz tarım ürünü ayçiçeği

tohumudur. Tayland'dan ithal ettiğimiz başlıca tarım ürünü ise Tayland'ın dünya lideri olduğu kauçuktur (https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi).

Sonuç

Tayland, son yıllarda daha çok turizm sektörü ile gündeme gelen bir ülke olsa da çok köklü bir tarımsal geçmişe sahiptir. Tayland halkının kültürlerini etkilemiş olan pirinçten endüstriyel üretimin çok önemli bir ham maddesi olan kauçuğa kadar stratejik pek çok bitkinin üretildiği bu topraklar başka potansiyelleri de bünyesinde barındırmaktadır. Pek çok tarımsal üründe önemli bir ihracatçı durumuna gelmiş olan Tayland komşu ülkelerle kıyaslandığında başarılı bir politika yürütse de bu durum dünya genelinde hala yeterli bir seviye değildir. Bunların pek çok etkeni vardır ama en önemli etken, kırsalda bulunan yoğun nüfusun geçim şartlarının güçlüğüdür. Bu nedenle çiftçi, tarımsal yeniliklerin takibinden çok yeterli kazanç sağlamayı hedeflemektedir. Ancak arazilerin ve tarımsal girdilerin pahalı oluşu bunu oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle üreticiler yeniliklere çok fazla açık değillerdir.

Tayland, ekim alanlarını artırarak tarımsal üretimini artırmakta, bu durum da ormanların kesilmesine yol açmaktadır. Hâlbuki verimlilik çalışmalarına daha çok eğilerek yüksek verimliliği olan tohumların kullanılması ve damızlıklar üretilmesine yoğunlaşılması gerekmektedir. Bu da tarımsal araştırmalara ve tarımsal harcamalara daha fazla bütçe ayrılması ile gerçekleştirilecek bir hedefdir. İç ve dış pazarı güçlendirmeye yönelik politikalar üzerinde daha fazla çalışılarak, farklı üretim sistemlerini üreticiye benimseterek, tarımsal alt yapıyı güçlendirerek ve bunun yanında sürdürülebilir tarım için gerekli olan bilimsel çalışmaları daha çok teşvik ederek tarımsal sorunlarını aşabilecek olan Tayland şu an bulunduğu konumdan çok daha başarılı olmaya aday bir Asya-Pasifik ülkesidir.

KAYNAKÇA

- Boonyanam, Nararuk (2020). "Agricultural economic zones in Thailand", *Land Use Policy* (99): 1-9.
- Falvey, John L. (2001). "Thai Agriculture from Ayutthaya to the Early 20th Century", *Asian Agri-History*, 5(4) :283-296.
- Falvey, John L. (2001). "The Tai and Thai Agriculture", *Asian Agri-History*, 5(2):109-112.
- Faysse, N. et al. (2020). "Mainly farming... but what's next? The Future of Irrigated Farms in Thailand", *Journal of Rural Studies*, 73: 68–76.
- Gale, Emma L. and Saunders Mark A. (2013). "The 2011 Thailand Flood: Climate Causes and Return Periods", *Weather*, 68(9): 233-237.
- Hanboonsong, Yupa et al. (2013). "Six-Legged Livestock: Edible Insect Farming, Collection and Marketing in Thailand", Bangkok: *Food and Agriculture Organization of the United Nations Regional Office for Asia and the Pasific*.
- Kamphol, Aduiavidhaya et al. (1986). "Evaluation of Agricultural Research in Thailand", *Evaluation in National Agricultural Research Proceedings of a Workshop*. Singapore: International Development Research Centre and the International Federation of Agricultural Research Systems for Development.
- Kasem, Sukallaya and Thapa, Gopal B. (2011). "Crop Diversification in Thailand: Status, Determinants, and Effects on Income and use of Inputs", *Land Use Policy*, 28: 618-628.
- Kasem, Sukallaya and Thapa, Gopal B. (2012). "Sustainable Development Policies and Achievements in the Context of the Agriculture Sector in Thailand", *Sustainable Development*, 20: 98–114.
- Kosaisaevee, D. (2003). *Promotion of Rubber Cultivation in Non-traditional Areas of Thailand: Case Study of Sanam Chaikhet, Chachoengsao Province*, Unpublished Thesis, Master of Science, Asian Institute of Technology (AIT). Thailand.
- Krasachat, Wirat (2002). "Deforestation and Productivity Growth in Thai Agriculture", *International Symposium Sustaining Food Security and Managing Natural Resources in Southeast Asia-Challenges for the 21st Century*. Bangkok: King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang.
- Kukusamude, Chunyapuk et al. (2020). "Heavy metals and probabilistic risk assessment via rice consumption in Thailand", *Food Chemistry*, 334:1-36.
- Madiyoh, Abdulhakim (2020). *Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği'ne Üye Ülkelerin (Asean) Tarım Sektörlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Marks, Danny (2011). "Climate Change and Thailand: Impact and Response", *Contemporary Southeast Asia*, 33 (2): 229-258.
- Mekong Wetlands Biodiversity Conservation and Sustainable Use Programme (MWBP) (2015). Vulnerability Assessment of Climate Risks in The Lower Songkhram River Basin, Thailand.
- Mosier, A.R et al. (1998). "Mitigating Agricultural Emissions of Methane", *Climate Change*, 40: 39–80.
- Nara, Phongphanich Mao, Guan-Guay Yen Tsair-Bor (2014). "Climate Change Impacts on Agricultural Products in Thailand: A Case Study of Thai Rice at the Chao Phraya River Basin", *Apicbee Procedia* (8): 136-140.
- Setboonsarng, Suthad and Evenson, Robert E. (1991). "Technology, Infrastructure, Output Supply, and Factor Demand in Thai Agriculture", *Research and Productivity in Asian Agriculture*. N.Y: Cornell University Press.
- Sharma, Bhavisha et al. (2017). "Agricultural Utilization of Biosolids: A Review on Potential Effects on Soil and Plant Growth", *Waste Management*, 64: 117-132.
- Silalertruksa, Thapat and Gheewala, Shabbir (2018). "Land-Water-Energy Nexus of Sugarcane Production in Thailand", *Journal of Cleaner Production*. Vol.182, p.521-528.
- Suphannachart, Waleerat (2015). "A Review of Agricultural Research System in Thailand: The Development, Policies, Institutions, Investment Patterns, and Impact Assessment Waleerat Suphannachart Faculty of Economics", *Review of Integrative Business and Economics Research*, 4(4): 63-89.
- Szudy, Monika (2015). "Agriculture in the Southeast Asian Countries under Globalization", *University of Economics in Katowice, Poland Working Paper Series*:146-156.
- Tekasakul, Perapong and Tekasakul, Surajit (2006). "Environmental Problems Related to Natural Rubber Production in Thailand", *Journal of Aerosol Research* 21(2): 122-129.
- Thapinta, Anat and Hudak, Paul F. (2003). "Use of Geographic Information Systems for Assessing Groundwater Pollution Potential by Pesticides in Central Thailand", *Environment International*, 29: 87-93.
- Thomas, D. Murphy and Clem, Tisdell (1996). "An Overview of Trends and Developments in the Thai Dairy Industry", *Research Papers and Reports in Animal Health Economic*, Working Paper No. 17.
- Tonmanee, N. and Kanchanakool, N. (1999). "Agricultural Diffuse Pollution in Thailand", *Waf. Sci. Tech.*, 39 (3): 61-66.
- Viswanathan, P.K. (2008). "Emerging Smallholder Rubber Farming Systems in India and Thailand: A Comparative Economic Analysis", *Asian Journal of Agriculture and Development*, 5 (2):1-20.

- Warit, Jawjit et al. (2010). “Greenhouse Gas Emissions from Rubber Industry in Thailand”, *Journal of Cleaner Production*, 18: 403-411.
- Worrador, Phairuang et al. (2017). “Influence of Agricultural Activities, Forest Fires and Agro-Industries on air Quality in Thailand”, *Journal of Environmental Sciences*, 52: 85-97.
- Yongvanit, Sekson (2018). “Problems Of Sea Fishing in Ranong”. *9th NEU-KKU International Conference on Socio-Economic and Environmental Issues in Development*, Thailand: Labour-Social Publishing House.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>, (14.05.2021).
- <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>, (15.05.2021).
- <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>, (17.05.2021).
- <http://www.fao.org/faostat/en/#compare>, (25.05.2021).
- <http://www.fao.org/faostat/en/#country/216>, (14.05.2021).
- <https://ricepedia.org/thailand>, (24.05.2021).
- <https://thailand.un.org/en/103307-thai-agricultural-sector-problems>, (20.05.2021).
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tayland>, (14.05.2021).
- <https://www.bangkokpost.com/business/1193633/thai-organic-foods-have-healthy-growth-potential>, (21.05.2021).
- <https://www.krungsri.com/en/research/industry/industry-outlook/Agriculture/Sugar/IO>, (19.05.2021).
- <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?7e903a68-682e-48a0-9471-3002dc406a2f>, (24.05.2021).
- https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi.tr.mfa, (24.05.2021).
- https://www.nesdc.go.th/nesdb_en/search_result.php?keyword=economi&search_mode=2&filename=&oper=OR, (23.05.2021).
- Department of Fisheries. (2017). Department of Fisheries 5 year Strategy (2017-2021). <https://www.fisheries.go.th/strategy/UserFiles/files/strategy%202560-2564.pdf>, (Erişim: 2017).
- Silalertruksa, Thapat et al. (2017). “Environmental Sustainability of Oil Palm Cultivation in Different Regions of Thailand: Greenhouse Gases and Water use Impact”. *Journal of Cleaner Production*, 167: 1009-1019.
- Sriroth, Klanarong et al. (2000). “Present Situation and Future Potential of Cassava in Thailand”
- http://ciat-library.ciat.cgiar.org/Articulos_Ciat/asia/proceedings_workshop_00/25.pdf, (15.06.2021).

TAYLAND KRALLIĞI HAKKINDA

Eda SELÇUK*

1

Başkent: Bangkok

Konuşulan Diller: Tayca (resmi dil), Çince, Malayca, İngilizce.²

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Mezunu.

¹ LA: Laos, KH: Kamboçya, VN: Vietnam <https://www.asyarehberi.com/tayland-gorseller/attachment/2> (Düzenlenme Tarihi:30.08.2021).

² <https://www.mfa.gov.tr/tayland-kunyesi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 21.08.2021).

Taycanın sahip olduğu kendi orijinal alfabesi, 1283'te Sukotay Krallığı'nın Büyük Kralı Ramkhamhaeng tarafından oluşturulmuştur. Tayca turistler için anlaşılması zor bir dil olduğu için ülke çapında Tayca-İngilizce yol ve sokak işaretleri bulunmaktadır.³

Para Birimi: Tayland Baht (Bt) sembolü: ฿⁴

1 ABD Doları = 32.507 Tayland Bahtı (30.08.2021 günü kuruna aittir).⁵

Saat Dilimi: Indochina (Çin-hindi coğrafi bölge) zaman GMT+7, yıl boyunca eş güdümlü evrensel zaman (UTC) olduğu için yaz saati uygulaması yoktur.⁶

Uluslararası Telefon Kodu: +66

Ulusal Bayrak

Resim 2⁷

³ <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/languages-in-thailand/> (Erişim tarihi: 21.08.2021).

⁴ [tps://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9Clke%20Profili.pdf](https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9Clke%20Profili.pdf) (Erişim tarihi: 21.08.2021).

⁵ https://www.bot.or.th/english/_layouts/application/exchangerate/ExchangeRate.aspx (Erişim tarihi: 31.08.2021).

⁶ <https://saatkac.info.tr/Thailand> (Erişim tarihi: 21.08.2021).

⁷ <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Thailand> (Erişim tarihi: 22.08.2021).

Bayrağa üç renkli anlamına gelen “Throng Trairong” denir. 28 Eylül 1917 tarihinde kabul edilen bayrağın tasarımı üstten itibaren, kırmızı-beyaz-mavi-beyaz-kırmızı renklerin yer aldığı yatay çizgiler şeklinde ile tasarlanmıştır.⁸ Dıştaki kırmızı şeritler ulusu simgeliyor, beyaz şeritleri ise dini temsil ediyor. Toplam alanın üçte birini kaplayan mavi bant, monarşiyi simgelemektedir.⁹

Ulusal Amblem

Resim 3¹⁰

Tayland Amblemi 1911'de kabul edildi. “Araç Olarak Garuda” olarak adlandırılan amblem Tayland Krallığı ve Tayland Hükümeti tarafından resmi belgeleri onaylamak için kullanılır. Ayrıca amblemin çeşitli varyasyonları krallık üyeleri tarafından kullanılmaktadır.¹¹

⁸ <https://flagmakers.co.uk/flag-history/thailand/> (Erişim tarihi: 22.08.2021).

⁹ <https://www.thaiembassy.sg/about-thailand/national-flag> (Erişim tarihi: 22.08.2021).

¹⁰ <https://www.symbols.com/symbol/emblem-of-thailand> (Erişim tarihi: 23.08.2021).

¹¹ <https://flagmakers.co.uk/flag-history/thailand/> (Erişim tarihi: 23.08.2021).

Tatil Günleri¹²

Tayland'a bir resmi tatil gününün cumartesi veya pazar gününe denk gelmesi halinde, bunu takip eden pazartesi günü resmi tatildir. Resmi tatil gününün cumartesi ve pazar gününe denk gelmesi halinde ise bunu takip eden pazartesi ve salı günü resmi tatil olur. Parantez içinde (substitution-ikame) olarak yazılan günler bu tür resmi tatil günlerini göstermektedir.

1. 1 Ocak-Yeni Yıl Günü
2. 2 Ocak-Yılbaşı Arifesi (Substitution Day for Sunday 31 December 2006)
3. 5 Mart-Makha Bucha Günü (Substitution Day for Saturday 3 March)
4. 6 Nisan-Chakri Günü
5. 13 Nisan-Songkran Festivali
6. 16 Nisan-Songkran Festivali (Substitution Day for Saturday 14 April and Sunday 15 April)
7. 1 Mayıs-Ulusal İşçi Bayramı
8. 7 Mayıs-Taç Giyme Günü (Substitution Day for Saturday 5 May)
9. 31 Mayıs-Buda'nın Doğum Günü
10. 30 Temmuz-Asarnha Bucha Günü (Substitution Day for Sunday 29 July)
11. 13 Ağustos-H.M. the Queen's Doğum Günü (Substitution Day for Sunday 12 August)
12. 23 Ekim-Kral Chulalongkorn Günü
13. 5 Aralık-H.M. the King's Doğum Günü
14. 10 Aralık-Anayasa Günü
15. 31 Aralık-Yılbaşı Gecesi

¹² <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/tayland/faydali-linkler/ulke-kamu-kurumlari-ve-meslek-kuruluslari> (23.08.2021).

Etnik Gruplar ve Din

Tayland çok kültürlü bir toplumdur. Ülke insanların şefkatli, dikkatli ve birbirlerine saygılı olduğu bir yer olarak tanımlanır. Değerlerin ve kuşakların çeşitliliği kutlanır ve gözlemlenir. Yerel topluluklarda farklı dinlere ait ibadethanelerin aynı bölgede hatta kapı komşusu olarak yan yana olması yaygındır. Ruhsal olarak dengeli, barışçıl bir yaşam tarzı için çaba gösterilir ve kendi kendine yeterliliğe ve ılımlılığa değer verilir.¹³

Uzun ve zengin bir tarihe sahip bir millet olan Tayland, yüzyıllar boyunca eşsiz kimliğini ve geleneklerini korurken, Krallığın dış dünyayla olan temaslarını artırmasıyla kıyılarına ulaşan farklı kültürleri de ağırladı. Taylandlılar, cinsiyet, ırk ve inançtan bağımsız olarak cana yakınlıkları, cömertlikleri ve hoşgörülerini ile tanınırlar.¹⁴

Tablo 1

Budist	İslam	Hristiyanlık	Diğer
%93,5	%5,4	%1,1	%0,1

Tablo 2

Taylandlı	Çinli	Malay	Diğer
%75	%14	%3	%8

Siyasal Sistem ve Devlet Yapısı¹⁵

Tayland Krallığı'nın kuruluşu 13. yüzyıl sonlarına kadar uzanır. Güneydoğu Asya ülkeleri arasında koloni olmamış tek ülkedir. 1932 yılında gerçekleşen kansız bir devrim ile Anayasal Monarşik sisteme geçilerek Kralın yetkileri sınırlandırılmakla birlikte Kraliyet ülkenin ve toplumun sosyal yapıtaşlarının en önemli unsurlarındandır. 1946 yılında tahta çıkan Kral Bhumibol Adulyadej (IX. Rama) 13 Ekim 2016 tarihinde vefat etmiştir.

¹³ <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/religions-in-thailand/> (Erişim tarihi: 24.08.2021).

¹⁴ <http://www.thailandtoday.in.th/culture-and-society/overview> (Erişim tarihi: 13.08.2021).

¹⁵ <https://www.mfa.gov.tr/tayland-siyasi-gorunumu.tr.mfa> ve <https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9Clike%20Profili.pdf> (Erişim tarihi: 26.08.2021).

Veliyaht Prens Maha Vajiralongkorn (X. Rama), 2 Aralık 2016 yeni Tayland Kralı olarak ilan edilmiş olup; Kral'ın taç giyme töreni 4-6 Mayıs 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Tayland'da 22 Mayıs 2014 tarihinde General Prayuth Chan-o-cha'nın yönetimindeki silahlı kuvvetler, yönetime el koymuştur. Temmuz 2014'te Geçici Anayasa kabul edilmiş ve Geçici Anayasa'nın ilgili hükümleri çerçevesinde, atama yoluyla oluşturulan 220 üyeli Ulusal Yasama Meclisi (UYM) Ağustos 2014'te çalışmalarına başlamış ve General Prayut Chan-o-cha Başbakan olarak seçilmiştir. Bilahare, Başbakan Prayut Chan-o-cha tarafından oluşturulan Bakanlar Kurulu, Kral tarafından onaylanarak görevine başlamıştır.

Sivil yönetime dönüşü ilişkin yol haritasındaki ilk adımı teşkil eden yeni anayasaya ilişkin referandum 17 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

%55 katılım oranı olan referandumda oy kullananların %61,4'ü anayasaya evet oyu vermiştir. Referandumla kabul edilen Anayasa yeni Tayland Kralı tarafından 6 Nisan 2017 tarihinde imzalanmıştır.

Kabul edilen yeni Anayasa ile 2014 yılında askeri yönetim tarafından atanan 220 üyeli Ulusal Yasama Meclisi'nin yerini Senato ve Temsilciler Meclisinden oluşan iki kamaralı parlamento almıştır. Yeni Anayasa uyarınca, 250 üyeli Senato 5 yıllığına atananlardan, 500 üyeli Temsilciler Meclisi ise 4 yıllığına halk tarafından seçilmişlerden oluşmaktadır.

24 Mart 2019 tarihinde yapılan söz konusu seçimlerde yaklaşık 51,4 milyon kayıtlı seçmenden 35,5 milyonu oy kullanmış olup bu seçmenlerin 7 milyon kadarı ilk defa oy kullanmıştır. Seçimler Tayland'ın yurtdışındaki misyonlarında 4-16 Mart 2019 tarihlerinde yapılmıştır.

Seçim sonuçları 9 Mayıs 2019 tarihinde açıklanmış, Başbakan Chan-o-cha 5 Haziran 2019 tarihinde Senato ve Temsilciler Meclisi'nin oylarıyla 29. Tayland Başbakanı olarak seçilmiş; Hükümeti kurması için 9 Temmuz 2019 tarihinde Kraliyet onayı verilmiştir. 10 Temmuz 2019 günü kurulan yeni Kabine Chan-o-cha'nın Koalisyon ortakları olan Demokrat Parti, Bhumjaithai Partisi, Chartthaipattana Partisi, Tayland için Eylem Koalisyonu, Chartpattana Partisi mensuplarının yanı sıra, Palang Pracharat partisi ve eski Kabine üyelerinden oluşmuştur. Yeni Kabine 16 Temmuz 2019 tarihinde Kral huzurunda yemin ederek göreve başlamıştır. Böylece Tayland'da 5 yıldır devam eden askeri darbe yönetimi kapanmıştır.

Tayland Kralı: Maha Vajiralongkorn (X. Rama)

Resim 4

28 Temmuz 1952 tarihinde Bangkok'ta doğmuştur. 2 Aralık 2016 yeni Tayland Kralı olarak ilan edilmiş olup; Kral'ın taç giyme töreni 4-6 Mayıs 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

Başbakan: Prayuth Chan-o-cha. 21 Mart 1954 tarihinde doğmuştur.

Resim 5

Önemli Siyasi Partiler

Ülkede, 2014 yılında askerinin yönetime el koymasından beş yıl sonra 24 Mart 2019 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. 105 siyasi partinin kayıt yaptırdığı seçimlerin sonunda 22 Mayıs 2019 tarihinde açılan 500 koltuklu yeni Tayland Temsilciler Meclisi'nde 27 parti temsil edilmektedir. Tayland Paramentosu'nun yaklaşık %11'ini kadınlar oluşturmaktadır.¹⁶

İdari Yapı

Ülke Siyam olan adını 1939'da Tayland olarak değiştirmiştir. Ülke 76 eyaletten (Changwat) oluşmaktadır. Her eyalet kendi içinde bölgelere (amphoe), her bölge küçük bölgelere (Tambol), bu küçük bölgeler de köylere (muban) ayrılır.¹⁷

Coğrafya, Doğal Kaynaklar ve Nüfus¹⁸

Tayland Krallığı Güneydoğu Asya'nın kalbinde yer alır ve Hindi Çini'ne açılan bir kapı olarak görülür. Kuzey ve kuzeydoğuda Laos, Kuzey ve batıda Myanmar, Doğu'da Kamboçya ve Güneyde Malezya ile çevrilidir. Tayland 513.115 kilometrekarelik bir yüzölçümüne sahiptir. Kuzeyden güneye yaklaşık 1.640 kilometre, batıdan doğuya da yaklaşık 780 kilometre uzanır. Tayland Körfezi'ne 1.840 km Hint Okyanusu'na da 815 km kıyısı vardır.

Tayland beş bölgeye ayrılabilir. Dağlık bir bölge olan kuzey bölgesi, doğal ormanları ve dar ve alivyal vadileri ile karakterize olmuştur. Bu bölgenin önde gelen şehri Chiang Mai'dir. Merkez bölgesi, Chao Phraya Nehri havzasında, yeşil ve verimli bir ova bölgesidir. Ülkenin en geniş ve zengin yetiştirme alanıdır ve "Asya'nın Pirinç Kâsesi" olarak anılır. Tayland'ın başkenti Bangkok bu bölgede yer alır. Kuzeydoğu bölgesi Korat Platosu olarak da adlandırılır. Engebeli bir yüzey yapısına sahip, kurak bir bölgedir. Sert iklim koşulları nedeniyle sel ve kuraklık olayları yaşanır. Doğu bölgesi ya da doğu sahili yeni gelişen sanayiler açısından önemli bir merkezdir. Güney bölgesi de kauçuk üretimi ve diğer tropikal bitkilerin ekimi için önemli bir merkezdir.

¹⁶ <https://www.mfa.gov.tr/tayland-kunyesi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 26.08.2021).

¹⁷ <https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9C%9C%9C%20Profili.pdf> (Erişim tarihi: 26.08.2021).

¹⁸ <https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9C%9C%9C%20Profili.pdf> (Erişim tarihi: 27.08.2021).

Ülkenin iklimi tropikaldır. 3 mevsim yaşanır: Yaz, yağışlı ve soğuk. Yaz mevsimi mart ayında başlar ve mayısta sona erer. Haziran-ekim arası yağışlı mevsimdir. Soğuk mevsim kasımda başlar ve şubat ayında son bulur. Ortalama sıcaklık 28 santigrat derecedir ve nemlilik oranı %73-82 arasında değişir. Coğrafi ve iklimsel koşullar ülkeyi tropikal ve yarı tropikal bitkilerin geniş şekilde ekimine müsait hale getirmiştir. Güneyde yer alan kıyı bölgeleri yıllık ortalama 5.600 mm yağış alırken, diğer bölgelerdeki yıllık yağış ortalaması 1.000 mm civarındadır.

Çinko, alçı ve linyit Tayland'ın en önemli madenleridir. Ülke, son yıllarda Tayland Körfezi'nde yapılan keşifler ile birlikte 453 milyon varil kanıtlanmış petrol rezervleri (ham petrol, nem ve sıvı doğalgaz içerir) ile birlikte 300,15 milyar metreküp doğal gaz rezervine sahiptir. Diğer rezervler egemenlik tartışması bulunan 2.600 kilometrekarelik bir sualtı kesiminde bulunmaktadır. Kamboçya ile Tayland bu alanda hak iddia etmektedirler ve bu konunun çözüme kavuşması için görüşmeler yıllardır sürmektedir. Tayland aynı zamanda 1,4 milyar ton geri kazanılabilir kömür rezervlerine sahiptir.

Tayland tarım sektörü üretkenlik açısından genellikle verimsizdir (Tayland'da tarım sektöründeki verimlilik sanayi sektöründeki verimliliğin sadece %12'si düzeyindedir). Alınmış olan bazı tedbirler arasında üretim ve ihracatı geliştirmek amacıyla pazar bilgisinin çiftçilere temin edilmesi için köylerin birbirine bağlanması projeleri tasarlanmıştır. Aynı şekilde, gıda işleme kalitesini artırmak için yüksek üretkenlik ve daha fazla teknoloji kullanımı teşvik edilmektedir. Aynı zamanda Tayland devleti tarım ürünleri fiyat ve kontrolünün artırılması için başlıca tarım ihraç ürünleri üreticisi ülkeler ile görüşme girişimlerinde bulunmaktadır. Ülkenin toplam yüzölçümünün yaklaşık %27,5'i tarım arazilerinden oluşmaktadır. Toplam yüzölçümün %25'i orman arazilerinden, geri kalan %34'lük kısım ise sınıflandırılmayan arazilerden oluşmaktadır. Tarımsal açıdan en zengin bölge Merkez Ovaları kuşağıdır. Yayla bölgelerine mısır, manyok, pamuk ve ananas yetiştirilir. Kauçuk ise ülkenin güneyinde yetişir. Ekilebilir alanlar son 30 yılda 20 milyon hektar artarak ikiye katlanmıştır ve bunun yarısını çeltik tarlaları oluşturur. Tarımsal üretim artışı sulama ve gübreleme gibi tarımsal verim artışını sağlayan etmenlerle değil, tarım yapılan arazi miktarındaki artışla sağlanmıştır (Ekstansif tarım yolu ile). Ancak kentleşme ve topraktaki tuzlanmanın ekilebilir alanı zaman içinde kademeli olarak azaltması beklenmektedir.

Nüfus: 2019 yılı Ulusal İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Tayland nüfusu 66,5 milyondur. (12 Eylül 2020 tarihli veriler).¹⁹

Tablo 3

Kadın	Erkek
33.953.853	32.605.100

Tayland yaş yapısı:

Tablo 4

0-9 yaş	10-22 yaş	23-38 yaş	39-54 yaş	55-73 yaş	74 > yaş
%11	%16	%23	%25	%19	%5

Genel Ekonomik Yapısı

GSYİH: 543,7 milyar dolar (2019).²⁰

Kişi Başına Düşen Milli Gelir: 7.841,9

2019 Yılı Büyümesi: %2,4 ve 2020 ikinci dönem büyümesi: -%12,2²¹

Enflasyon Oranı: %0,7

İşsizlik Oranı: %1²²

2020 Ocak-Mart arası ihracat kalemleri: Otomobil parçaları ve aksesuarları, altın, bilgisayar ekipmanları ve parçaları, kauçuk ürünler, makine parçaları, petrol, kimyasal ürünler. İhracat halindeki ilk 10 ülke; ABD, Çin, Japonya, Hong Kong, Vietnam, Avustralya, Singapur, Malezya, İsviçre, Endonezya'dır.

¹⁹ <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/thailand-population-2020/> (Erişim tarihi: 27.08.2021).

²⁰ https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 28.08.2021).

²¹ <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/thailands-economic-factsheet/> (Erişim tarihi: 27.08.2021).

²² https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 27.08.2021).

2020 Ocak-Mart ithalat kalemleri: Ham petrol, Makine parçaları, elektrikli makine parçaları, kimyasal ürünler, demir-çelik ve ürünleri, otomobil parçaları ve aksesuarları, mücevher. İthalat halindeki ilk 10 ülke; Çin, Japonya, ABD, Malezya, Singapur, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri, Vietnam, Endonezya ve Suudi Arabistan Krallığı'dır.²³

Dünyanın en büyük 24. ekonomisine sahip olup, Endonezya'dan sonra ASEAN'ın en büyük 2. ekonomisidir. Son kırk yılda güçlü kesintisiz büyüme gerçekleşmiş ancak gelir dağılımında eşitsizlik bulunmaktadır.

Sanayi sektörü özellikle (otomotiv, makine) Tayland'ın ekonomik çıktısının yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Turizm sektörü de önemli bir yere sahiptir. Tarım sektörü ekonominin sadece %12'sini oluşturmasına rağmen ülkedeki işgücünün yaklaşık olarak yarısını istihdam etmektedir.

Tayland dünyanın en büyük pirinç ihracatçısıdır. Turizm gelirleri de ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel olarak tarımsal ihracata dayalı olan Tayland ekonomisi 1998 yılına kadar geçen 25 yıllık süre içinde Güneydoğu Asya'da seçkin ekonomilerden biri haline dönüşmüştür. 1970'li yıllarla birlikte aktif yabancı sermaye teşviki, ithal ikamesine dayalı bir sanayi sektörünü yaratmıştır. 1980'li yıllarda tekstil ve hazır giyim gibi emek yoğun üretime dayalı ürünlerin yer aldığı ihracat odaklı imalat sektörü gelişmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan sonra en büyük büyüme bilgisayar aksesuarları ve motorlu araç parçaları gibi teknoloji ürünlerinde gerçekleşmiştir.

1996 yılından beri ardı ardına gelen yönetim değişiklikleri, sanayinin canlandırılması için arkasında yer alması gereken bağlantıların kurulmasından yükseköğretimde elverişsiz düzenlemelere kadar değişen yapısal reformlar sağlanamamıştır. Bu durum sanayinin daha yüksek katma değerli üretim için gereken teknolojiyi uyarlamasına engel olmuştur. 1990'larda Baht'ın güçlenmekte olan ABD dolarına endekslenmesi düşük maliyetli mallarda rekabet gücünü eritmiş ve ithalata bağımlı yüksek teknoloji ürünleri ise ortaya çıkan açığı dolduramamıştır. Rekor seviyelere ulaşan cari açıklar ve bunu finanse etmek için kısa vadeli sermaye girişine bağımlılık, 1997-98 yıllarında kur kargaşasına yol açmıştır. İhracat gelirleri düşmüş ve sermaye çekilmiş,

²³ <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/thailands-economic-factsheet/> (Erişim tarihi: 27.08.2021).

GSYİH 1990-96 yıllarındaki ortalama %8,5 yıllık büyüme oranına kıyasla önce 1997 yılında %1,4 ve ardından 1998 yılında oldukça büyük çapta %10,5 oranında daralmıştır. 1997 yılı ortasındaki krize karşı grevden sonra yapısal reformlara öncelik verilmesi ihtiyacı üzerinde ortak karar alınmıştır. İzleyen durgunluk belirli oranda yeniden yapılanmaya zorlamış fakat 1999-2000 yıllarındaki sürekli toparlanma reformlardaki azmin gevşemesine yol açmıştır. 2001 yılında ihracattaki talebin 4 azalması ile yavaşlayan ekonomi, yönetimi tekrar yapısal reformlara ve özellikle eğitim, tarım, teknoloji ve KOBİ'lere yatırım ihtiyacına odaklanmaya yöneltmiştir. Ekonomik performans verilerine göre Tayland ekonomisinin 2019 yılındaki %2,3 oranındaki büyüme hızı, 2020 yılında %-6,1 düşmüştür.²⁴

*Türkiye-Tayland arası ekonomik ilişkiler:*²⁵

Türkiye-Tayland 3. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı 2003 yılında Bangkok'ta yapılmıştır. 4. Dönem KEK toplantısının 2020 yılının ikinci yarısında yapılması konusunda görüşmeler devam etmektedir.

Ayrıca, Türkiye ile Tayland arasında serbest ticaret anlaşması görüşmeleri 2017 yılında başlatılmış olup, müzakereler halen devam etmektedir. Türkiye-Tayland İş Konseyi 23 Ocak 2011 tarihinde kurulmuştur. TCMB kayıtlarına göre, 2002-2018 tarihleri arasında Tayland'dan ülkemize 227 milyon ABD doları tutarında doğrudan yatırım gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ülkemizde yerleşik kişilerin Tayland'daki doğrudan yatırımlarının tutarı ise 126 milyon dolardır. Tayland'daki en büyük Türk yatırımları, BEKO, Kordsa ve Hidromek'tir. Türkiye'nin, 2004-2013 yılları arasında Tayland'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı 6,65 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Bangkok'taki Bang Uthit Camii'nin restorasyon projesini gerçekleştirmiştir. Proje, TİKA tarafından 2014 yılında başlatılmış olup, 2015 yılında tamamlanmıştır. TİKA, Tay karşıtı TİCA ile temas ve işbirliği halinde olup, ayrıca bazı restorasyon projelerine dair çalışmaları ve sosyal destek çalışmaları bulunmaktadır.

²⁴ <https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9Cİke%20Profili.pdf> (Erişim tarihi: 27.08.2021).

²⁵ https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 27.08.2021).

2018 yılı, iki ülke arasında Karşılıklı Kültür Yılı ilan edilmiş olup; yıl boyunca iki ülke arasında kültür alışverişini sağlamak üzere çeşitli etkinlikler düzenlenmiş, halklar arası ilişkiler ve karşılıklı tanıtım faaliyetleri artırılmıştır. İki ülke arasındaki kültürel bağların bu ve benzeri etkinlikler aracılığıyla güçlendirilmesi sağlanmaktadır.

Tayland'dan ülkemize gelen turist sayısında senelik bazda düzenli bir artış kaydedilmektedir. 2016 yılında ülkemizi 12.000 Tay turist ziyaret etmişken, Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2019 yılında Tayland'dan ülkemize gelen turist sayısı 61.808'e ulaşmıştır. Ülkemizden Tayland'a gelen turistlerin sayısı Tayland Turizm ve Spor Bakanlığı'nın verilerine göre 2018'de 95.000 olmuş, 2019'da ise 105.000 civarında gerçekleşmiştir.

Türkiye-Tayland İlişkileri²⁶

Türkiye ile Tayland arasındaki diplomatik ilişkiler 1958 yılında kurulmuş olup, aynı yıl Türkiye Bangkok'ta Büyükelçilik açmıştır. Tayland'ın Ankara Büyükelçiliği ise 1972 yılında faaliyete geçmiştir.

Türkiye ile Tayland arasında bugüne kadar devlet başkanı seviyesinde ziyaret gerçekleştirilmemekle birlikte, son dönemde gerçekleşen üst düzey temaslar, iki ülke ilişkilerinin daha da derinleştirilmesi için itici güç oluşturmuştur. Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun bölge ülkelerine yaptığı bir dizi ziyaret kapsamında 16-17 Mart 2015 tarihlerinde Tayland'ı ziyareti, bu ülkeye 25 yıl aradan sonra Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılan ilk ziyareti oluşturmuştur. 2017 yılının Ekim ayında yapılan, müteveffa Kral Bhumibol'un cenaze törenine dönemin Başbakan Yardımcısı Sayın Fikri Işık beraberinde bir heyetle iştirak etmiştir.

Ülkemiz ile Tayland arasındaki ikili ilişkilerde 2019 yılında gerçekleşen en üst düzey ziyaret, Dışişleri Bakanımızın 52. ASEAN Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılmak üzere 26-30 Temmuz 2019 tarihlerinde Tayland'ı ziyareti olmuştur. Bu çerçevede Sayın Bakanımız 26-27 Temmuz tarihlerinde Tayland'ın kuzeyinde yer alan Chiang Mai şehrini ziyaret etmiş, 28-30 Temmuz tarihlerinde ise Bangkok programı gerçekleştirilmiştir. Ziyaret kapsamında Sayın Bakanımız Türkiye-Tayland-ASEAN Sektörel Diyalog Ortaklığı toplantısına katılmış ve Tay mevkidaşı Don Pramudwinai ile ikili bir görüşme gerçekleştirmiştir.

²⁶ <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-tayland-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 30.08.2021).

2018 yılında, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin 60. yıldönümü ve bu vesileyle Türkiye-Tayland Kültür Yılı kutlanmıştır. Bu kapsamda, dönemin Tay Kültür Bakanı Türkiye'yi ve Kültür ve Turizm Bakan Yardımcımız da Tayland'ı ziyaret etmiştir.

2017 yılında Türkiye-Tayland Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerinin başlatılması vesilesiyle Tay Ticaret Bakanı ülkemizi ziyaret etmiştir.

İki ülke arasında bugüne kadar dört kez Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantısı, üç kez de İş Konseyi toplantısı gerçekleştirilmiştir.

Ekonomik ilişkilerin yasal zeminini oluşturan anlaşmalar; 1987 tarihli Ticaret Anlaşması, 1989 tarihli Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması, 2002 tarihli Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması ile 2005 tarihli Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasıdır. Türkiye ile Tayland arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanmasına ilişkin müzakereler sürmektedir.

Ayrıca, Türkiye ile Tayland arasında 1987 yılında imzalanan Hava Ulaştırma Anlaşması bulunmakta olup, Denizcilik Anlaşması'nın imzalanması için müzakereler devam etmektedir. Türk Hava Yolları'nın en yoğun güzergâhlarından olan İstanbul-Bangkok hattında haftanın yedi günü, günde üç kez olmak üzere haftada 21 uçuşu mevcuttur. 17 Temmuz 2017 tarihinde başlayan THY Puket seferleri, başta haftada dört defa olarak yapılmış, ardından haftada yediye çıkartılmıştır. COVID-19 pandemisi nedeniyle getirilen kısıtlamalar nedeniyle, THY Tayland'a ticari uçuşlarını 23 Mart 2020 tarihinde geçici olarak durdurmuştur. Tayland da uluslararası gelen uçak seferlerini salgın nedeniyle 31 Mayıs 2020 tarihine kadar yasaklamış olup, pandemi nedeniyle bu önlemlerin uzatılmasının söz konusu olabileceği anlaşılmaktadır.

Eylül 2018'de, Türkiye ile Tayland arasında diplomatik ilişkilerin 60'ıncı yıldönümü vesilesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığımız ile Tayland Kültür Bakanlığı arasında Niyet Beyanı; Tayland Sivil Havacılık Otoritesi ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğümüz arasında Sivil Havacılık Mutabakat Zaptı; KOSGEB ve Tay muadili OSMEP arasında KOBİ'ler arası işbirliğine yönelik Mutabakat Zaptı ve Kasım 2018'de TÜBİTAK ile Tayland Ulusal Bilim ve Teknoloji Kalkınma Ajansı (NSTDA) ile arasında ikili işbirliğine dair Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.

Öte yandan, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tayland Krallık Hükümeti Arasında Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması" Aralık 2019'da yürürlüğe girmiştir. 1992 yılından bugüne kadar yaklaşık 400 Tayland vatandaşı hükümet burslarından yararlanmıştır. 2018-2019 öğretim yılı için 37 Tayland vatandaşına burs tahsis edilmiştir. Türkiye'nin Bangkok Büyükelçiliği Konsolosluk Şubesinde yaklaşık 2.000 Türk vatandaşı kayıtlıdır. Türkiye'de çeşitli sebeplerle ikamet eden yaklaşık 800 Tayland vatandaşı bulunmaktadır.

Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Tablo 5

Birleşmiş Milletler	UN
Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği	ASEAN
Asya Kalkınma Bankası	ADB
İslam İşbirliği Teşkilatı	OIC (Gözlemci)
BM Gıda ve Tarım Örgütü	FAO
Birleşmiş Milletler Eğitim-Bilim ve Kültür Örgütü	UNESCO
Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü	UNIDO
Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı	IAEA
Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü	ICAO
Uluslararası Para Fonu	IMF
Uluslararası Göç Örgütü	IOM
Dünya Sağlık Örgütü	WHO
Dünya Ticaret Örgütü	WTO

RESİMLER

Resim 1: <https://www.asyarehberi.com/tayland-gorseller/attachment/2> (Düzenlenme tarihi: 30.08.2021).

Resim 2: <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Thailand> (Erişim tarihi: 22.08.2021).

Resim 3: <https://www.symbols.com/symbol/emblem-of-thailand> (Erişim tarihi: 23.08.2021).

Resim 4: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44519552> (Erişim tarihi: 26.08.2021).

Resim 5: <https://www.trtworld.com/asia/thai-pm-prayut-acquitted-in-ethics-breach-case-41987> (Erişim tarihi: 26.08.2021).

TABLolar

Tablo 1: <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/religions-in-thailand/> (sayfasındaki veriler baz alınarak 25.08.2021 tarihinde oluşturulmuştur).

Tablo 2: <https://www.mfa.gov.tr/tayland-kunyesi.tr.mfa> (sayfasındaki veriler baz alınarak 25.08.2021 tarihinde oluşturulmuştur).

Tablo 3 ve Tablo 4: <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/thailand-population-2020/> (sayfasındaki veriler baz alınarak bu iki tablo 27.08.2021 tarihinde düzenlenmiştir).

Tablo 4: <https://www.mfa.gov.tr/tayland-kunyesi.tr.mfa> (Düzenlenme tarihi: 30.08.2021).

KAYNAKÇA

- <https://www.asyarehberi.com/tayland-gorseller/attachment/2> (Düzenlenme Tarihi: 30.08.2021).
- <https://www.britannica.com/topic/flag-of-Thailand> (Erişim tarihi: 22.08.2021).
- https://www.bot.or.th/english/_layouts/application/exchangerate/ExchangeRate.aspx (Erişim tarihi: 31.08.2021).
- <https://flagmakers.co.uk/flag-history/thailand/> (Erişim tarihi: 22.08.2021).
- https://www.mfa.gov.tr/tayland_ekonomisi.tr.mfa (Erişim tarihi: 27.08.2021).
- <https://www.mfa.gov.tr/tayland-kunyesi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 21.08.2021).
- <https://www.mfa.gov.tr/tayland-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim tarihi: 30.08.2021).
- <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-tayland-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim tarihi: 30.08.2021).
- <https://saatkac.info.tr/Thailand> (Erişim tarihi: 21.08.2021).
- <https://www.symbols.com/symbol/emblem-of-thailand> (Erişim tarihi: 23.08.2021).
- <https://www.thaiembassy.sg/about-thailand/national-flag> (Erişim tarihi: 22.08.2021).
- <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/thailands-economic-factsheet/> (Erişim tarihi: 27.08.2021).
- <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/languages-in-thailand/> (Erişim tarihi: 21.08.2021).
- <https://www.thailandnow.in.th/country-facts/religions-in-thailand/> (Erişim tarihi: 24.08.2021).
- <http://www.thailandtoday.in.th/culture-and-society/overview> (Erişim tarihi: 13.08.2021).
- <https://ticaret.gov.tr/data/608a967f13b87644c027ae3a/Tayland%20%C3%9C%20Profili.pdf> (Erişim tarihi: 21.08.2021).
- <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-dogu-asya/tayland/faydali-linkler/ulke-kamu-kurumlari-ve-meslek-kuruluslari> (Erişim tarihi: 23.08.2021).
- <https://www.symbols.com/symbol/emblem-of-thailand> (Erişim tarihi: 23.08.2021).

